STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07128

FUN VAYTE LENDER

Peretz Hirschbein

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פון ווייטע לענדער

פרץ הירשביין

פון ווייטע לענדער.

ארגענטינע, בראזיל
יוני, נאָוועמבער 1914.

ניו־יאָרק, 1916.

Copyright, 1916
by
Peretz Hirschbein

אויפ'ן שיף.

1

שוין דעם דריטען סיגנאל געגעבען. די שטימונג ארום א נערווענע. קליינע שלעפּ־שיפלאך שלאָגען זיך פון די כחות ארויס, ציהענדיג אונזער שיף פון דעם אנטווערפּענער האַפען טיפער אין טייך ארויס.

אויפ'ן ברעג שטעהט א מחנה מענשען, ענג צונויפגעפּרעסט, און ניט נאָר די בליקען — מיט'ן גאַנצען וועזען ציהען זיי זיך אַפיר צו אונזער שיף, וואָס דערווייטערט זיך לאַנגזאַם און שטיל פון ברעג. אלע הענט, דאָרט אין דער מחנה זענען אויסגעשטרעקט; מען פּאַכט מיט טיכלאך, מען שרייט עפּעס, מען ווארפט היטלען אין דער הויך; אַן אָבגעריסענע געוויין לאָזט זיך הערען פון אַ פרויענהאַלז און ווערט באלד אָבגעהאַקט.

איך האָב קיינעם ניט אין יענעם געזעמעל. דאך איז מיין הארץ עפּעס גערירט. איך פּאַך אויך מיט מיין טיכעל אין לופטען צו יענע אומבעקאַנטע מענשען און מיר דאכט זיך אַז אימעצער ענטפערט מיר אָב. עס דאכט זיך מיר אויס, אַז די וועלט און די מענשען אויף דער וועלט זענען גאר ניט אזוי שלעכט ווי מיר מיינען, מענשען זענען גאר ניט אזוי נאַריש און ענגהאַרציג. ווי מיר ווילען זיך עס איינרעדען אין דער רגע פון אונצופרידענקייט. מיר דאכט זיך אויס, אַז אָט די אלע, וואָס שטעהען איצטער אונטער דער זומערדיגער זון, ביים ראנד פון'ם טייך שעלדא און מאכען צו אונז מיט זייערע טיכלאך, אָט די אלע דאָרט — בלויז ברכות טראָגען זיי אין הארצען...

אונזער שיף געהט שוין כמעט איהר פולען גאנג אַראָב מיט דער שעלדא און טראָגט זיך צום ים. די מחנה מענשען אויפ'ן ברעג הויבט זיך אַן פאַנאַנדערצושפּרייטען, צושפּליטערט זיך. מען זעהט פון ווייטען, ווי יעדער איינציגער געהט זיך אוועק זיין איי־

גענעם וועג. דאָס איינגענע איז מיט די מענשען דאָ אויפ'ן שיף. די אַלע, וואָס זיינען זייט ביי זייט געשטאַנען און ווי איין מענש זיך געצויגען אריבער דעם פאַרענטש פון שיף, צו דער מחנה, וואָס אויפ'ן ברעג, זיי הויבען זיך אָן אבצוקערען יעדערער אין זיין זייט. יעדען איינציגען ווילט זיך איצטער געווים כאָטש אויף א ווייל̇ע זיך בעהאַלטען; דערווייטערען זיך פון אָט די אַלע פרעמדע בלי־קען, פרעמדע מענשען.

נישטאָ אָבער וואוהין צו געהן. בעהאַלטען זיך אין קעבין?

אין קעבין, אז גאָט העלפט, טרעפט מען נאָך דריי אונבעקאַנ־טע פאַרשוינען און ניט ווילענדיג מוז מען זיך בעגריסען און שנעל צוריק אויפ'ן דעק ארויס. און אויבען, אנשטאַט דריי — בעגעגענט מען גאַנצע הונדערט. ניט ווילענדיג בעגעגענסטו זיך מיט די בלי־קען זייערע. און דאָס טירעלע פון הארצען, וואָס דו האָסט נאָר וואָס געפּרובט פערשליסען — מוזטו ווידער אביסעל אויפעפענען; גע־וועהנליך בלויז פאר א ג ו ט ־ מ אָ ר ג ע ן; צומאָל א פריינד־ליכען שמייכעל בעווייזען אויף די ליפּען — דאָס אַלץ. און אזוי וועט זיך אויסארבייטען א צייטווייליגע פריינדליכקייט אין דער פרעמדקייט. עס וועט זיך פערבינדען דער נאַטירליכער שמועס:

— גוט מאָרגען!

— גוט מאָרגען!

— ווי פיהלט מען זיך?

— אָ קליין ביסעלע איבעלדיג.

— און איך האָב שוין היינט געגעסען פריהשטיק.

— איך האָב נאָך מורא אין עסען־זאָל אראָבצוגעהן.

— גו מאָרגען מארגען!

— גו מאָרגען מארגען!

— דער ים איז גאַנץ רוהיג.

— יא, דער ים איז גאַנץ רוהיג.

פאראַן אויך אזעלכע, איבערהויפּט אין ערשטען קלאַס, וואָס האַלטען זיך געקראַכמאַליעט, אָנגעבלאָזען; זיך פערשווארען צו

שווייגען, מיט קיינעם קיין וואָרט חלילה ניט אויסצורעדען. ס'פּער־גלוסט זיך אַמאָל צו מאַכען רעדעוודיג אַזא פּאַרשוין: ווילסט פּשוט הערען צי דער מענש קען רעדען? ווי קלינגט זיין שטימע? און ווי ענטווישט ווערטער, ווען דאָס ערשטע, וואָס מען דערהערט פון אַזא גרויסען שווייגער, איז ווענען דעם, אַז דאָס עסען איז ניט פריש און דאַריבער ליידט ער פּשוט הונגער און, אַז ער וואַרט שוין די שעה ער זאָל קענען פון שיף אַראָב, וואָרים, אַז ניט וועט ער נאָך חלילה פון הונגער אויסגעהן.

סערא־נאַוואַדאַ. אַזוי הייסט מיין שיף, גאַנצע צוויי און צוואַנ־ציג מעת־לעת וועל איך דאָ בעדאַרפען פערברענגען ביז איך וועל זיך דערקלייבען קיין בונעס־איירעס, די הויפּט־שטאָדט פון אַרגענ־טינע.

צוויי און צוואַנציג טעג, וואוינענדיג אין דער גרויסער שטאָט — מען קוקט זיך גאָר ניט אַרום ווי זיי לויפען פערביי. די פּראַכט־וועגענער און די טראַמוויען ברענגען דעם טאָג בעגינען, און אין אָוונד נעהמען זיי איהם צו. מען שפּרייזט מיט גרויסע טריט דורך די גאַסען און ביים זייט איז אימעצער פּאַראַנען וואָס שניידט שטיקער פון טאָג און די שטיקער פערשלינגט ער.

צוויי און צוואַנציג טעג אָבער אויף אַ שיף — אַ גאַנץ לעבען איז עס. אַ לעבען אין אַ קליין אָבגעצאָמט וועלטעל. צי דו ווילסט, אָדער ניט. די אייגענע מענשען מוזטו בעגעגנען; אַנקוקען די איי־גענע פּנים'ער און זיך צוהערען צו די אייגענע שטימען. מוזט זי־צען יעדען טאָג ביים אייגענעם טיש און דער אייגענער בעדינער וועט דיר אַלץ צוטראָגען, דערלאַנגען צום נאָז, יעמאָלט ווען דיר ווילט זיך אַליין אויפהויבען פון פּלאַץ און געהן נעהמען פאַר זיך אַ טרונק וואַסער.

שטענדיג, ווען מיר קומט אויס צו רייזען איבער ים'ען, האָב איך דעם אייגענעם געפיהל, אַז דער ים־ריח וואָס טוט אַזא שלאָג צום נאָז, גלייך ווי מען טרעט אַרויף אויפ'ן שיף, ער נעהמט דורך יעדען פּאַסאַזשיר, דורך און דורך, און פערוואַנדעלט איהם אין אַ

מין הערינג; הערינג אין א פאס: א קלענערער, א גרעסערער —
דער טעם איז דער אייגענער.

דער מאגען־נערוו ווערט אויפגערעגט און מענשען הערען זיך
דא צו צום מאגען מעהר ווי צו אלץ אין דער וועלט. נישטא יענע
ענערגיע, יענער גלאנץ, וואס אויף דער יבשה... צום הונדערטסטען
מאל שוין אויסגעמאסטען מיט די טריט די לענג און די ברייט פון
דער אויבערשטער דעק; צום הונדערטסטען מאל שוין געלאפען אויף
א ווײלע זיך בעהאלטען אין קעבין און דאך איז קיין וועלט ניט
בעשאפען געווארען; קיין וועל איז ניט אונטערגעגאנגען...

מיט מיר איז נאך ניט אזוי שלעכט. כ'האב מיר ניט וואס
צו בעקלאגען. אין מיין קעבין בין איך גאנץ אליין און מיינע שכנים
ביים טיש — אלע יונגע לייט און רעדעוודיגע. איינער איז געוויס
א דייטש. איז געפאהרען קיין דייטשלאנד זיך זעהן מיט טאטע־
מאמע און איצטער פאהרט ער צוריק קיין ארגענטינע. די אנדרע
צוויי זיינען ג ע ו ו י ס אידען, קינדער פון טאטע־מאמע, וואס
פאהרען אנזעהן די וועלט. זיי האלטען זיך אבער גוי'איש, רעדען
הויך־דייטש און קוקען אויף מיר אביסעל קרומלאך.

— הייסט עס אזוי גאר, ביסטו א רוס? — ווענדט זיך צו מיר
מיין שכן, דער דייטש, נאך אין דעם ערשטען אבענד, ווען מיר
האבען געהאלטען ביים דעזערט.

— ניין, איך בין א רוסישער איד, — ענטפער איך.

— א, דאס איז זעהר היבש! — פאלט ער אריין אין א מין
התפעלות.

מיט וואס אייגענטליך זעהט עס איהם אוים אזוי היבש, וואס
איך בין א רוסישער איד? איך ווייס אליין ניט. אפשר דערפאר וואס
גאנצע צוויי און צוואנציג טעג וועלען מיר זיך מוזען קוקען גלייך
אין די אויגען אריין? אדער אפשר... ווארום אנדערש קען דאך עס
ניט געמאלט זיין. ווארום ערשט מיט א פאר טעג צוריק האבען מיך
די דייטשע בעאמטע ארויסגענומען פון וואגאן, שוין כמעט ביי דער
האלענדישער גרענעץ, און געוואלט שיקען צוריק, פון וואנען איך

האָב מיין פּאַספּאָרט גענומען; און געשעהן איז עס בלויז דערפאר, וואָס איך בין איין „רוסישער יודע".

נאָר מילא, זאָל זיין זעהר היבש. אויב ער האָט הנאה דער־פון.

נאָך ביי דער ערשטער וועטשערע האָט זיך פערצויגען דער אלט־נייער, בעלערענדער שמועס וועגען דעם, אז ס'איז ניט רעכט אזוי, מען זאָל א גאַנץ פאָלק פיינד האָבען; און, אז ס'איז זאָגאר „נידערטרעכטיג" וואָס די רוסישע רעגירונג ערלויבט זיך צו טאָן מיט די אידען נעבעך. און דער בלי ספק־דייטש איז זיך מודה, אז וואָס ווייטער קומט ער צו אַ בעשלום, אז דאָס אידישע פאָלק איז אַ גוט פאָלק; זאָגאר א טיכטיג פאָלק; אָבער איינצעלנע זענען פאראנען, וואָס מאכען אָן צרות:

— ביי אונז אין דייטשלאנד איז אויך דאָס אייגענע, זיי וואָלטען גרויסע צרות אנגעטאָן, נאָר דאָס דייטשע פאָלק איז גוט אָרגאניזירט; מען דערלאָזט ניט.

יא, ס'איז אַ לאנגווייליגער שמועס. ס'האָט אָבער געלוינט. מיין שכן, דעם דייטש, איז א שטיין פון הארצען אראָבגעפאלען און איצטער זענען מיר הארציגע פריינד געוואָרען. מיר קענען אפילו וויין פון איין פלעשעל טרינקען. און אז אונזערע צוויי עלעגאנטע יונגע לייט, הויבען זיך אויף זאָגענדיג מיט גרוים פארנעם „מאל־צייט", צוגיסט זיך א צופרידענער שמייכעל איבער'ן גאנצען פּנים פון מיין שכן און ער רוימט מיר איין אַ סוד:

— די לויטע זינד יודען!

— ווי אזוי ווייסטו עס?

— איך דערקען שוין.

אָרימע יונגע־לייט! ווען זיי וואָלטען עס הערען!

2.

דער ערשטער פריהמאָרגען.

הינטער'ן טיר פון מיין קאַבין שפּילט דער אָרקעסטער עפּעס א קלויסטער מעלאָדיע. די טענער, אַזעלכע טיפע, ציהען זיך ברייט און הארמאָניש, ממש ווי מען וואָלט דאָרט הינטער'ן טיר אימעצען מקבר זיין.

לאָזט זיך אויס, אז דאָס וועקט מען דעם עולם. אַזאַ מנהג אויף אונזער שיף, צו וועקען די פּאַסאַזשירען פון ערשטען קלאַס, יעדען זונטאג, מיט מוזיק. די טענער נעהמען אַזוי דורך, אז עס ווילט זיך צומאַכען די אויגען און ווידער איינשלאָפען.

דער פריהמאָרגען אָבער רייסט זיך דורך דעם קיילעכדיגען פענסטער אין מיין קאַבין, און ווען דאָס שיף טוט זיך א בויג אין א זייט, בעווייזט זיך דער ים ביז צום האריזאנט און דאָס אויסגעגאַ־סענע ליכט אויף איהם ציטערט, און מען קען מיינען, אז דער ים איז געפאנגען געווארען אין א ליכטיגער, גילדערנער נעץ. ארויס־קוקענדיג דורכ'ן פענסטערל צום ים כאַפּט ארום דאָס הארץ אַזאַ צערטליכע ליכטיגקייט און דו קענסט בשום אופן ניט פערשטעהן, ווי אַזוי קומט עס, וואָס מענשען בעדארפען נאָך האָבען פּאַספּאַר־טען, ווען זיי וואוינען ביי זיך אין דער היים און בעדארפען האָבען פּאַספּאַרטען ווערענדיג דעם גרענעץ פון זייער לאַנד אריבער.

ס'ווערט מיר אַזאַ גרויס וואונדער, פאַר וואָס עס האָט גע־דויערט גאַנצע צוויי חדשים ביז כ'האָב ביי דער ווילנער פּאָליציע א פּאַספּאָרט ארויסגעקריגען.

און דער ווילנא'ר גובערנאַטאָר, וואָס נאָך דעם, ווי ער האָט אָנגעקוקט מיין רחמנות־פּנים, האָט ער צו מיר געזאָגט:

— זעהט אויס, אז דו ביסט אַן אָרענטליכער מאַן, נאָר וואָס קען מען מאַכען, אז דאָס געזעץ הייסט דיר וואוינען אויף איין

פלאץ ניט ווענינער ווי דריי חדשים, ביז מען זאל דיר מעגען אן אויסלענדישען פאספארט ארויסקריגען.

פאר וואס איך מוז ביי זיי גאנצע דריי חדשים וואוינען, יע־מאלט ווען מען וויל מיך אינגאנצען דארט נישט האבען?

כ'האט מיך יעמאלט ביז צום ביין גענאגט. און קוקענדיג איצטער דורך דעם קליינעם פענסטערעל צום ליכטיגען ים ארויס, כאפט מיך ארום א גרויס וואונדער: וואס האבען זיי יעמאלט די לייט געוואלט פון מיר? צו אלדי גוטע יאהר, בעדארף מען נאך טעלעגראמעס שיקען, מיט אבגעצאהלטע ענטפערס, אהין, וואו דו ביסט מיט עטליכע און דרייסיג יאהר צוריק געבוירען געווארען און פרעגען אויב יענע אונבעקאנטע לייט האבען גאר ניט געגען מיר!

און איך, נאר, האב טעלעגראמעס געשיקט.

און דער עלטערער שרייבער ביים גובערנאטאר, ער שטעהט א לעבעדיגער פאר מיינע אויגען. אין פערלויף פון צוויי חדשים בין איך ביי איהם טאג־טעגליך געוועזן. ערשט אויפ'ן דריטען חודש האט ער עפעס אנגעהויבען צו בעגרייפען און איז כמעט אריין אין מיין לאגע:

— זעהט אויס, אז דו האסט די „טשאכאטקע" וואס דו מוזט אזוי נויטיג פאהרען קיין אויסלאנד.

— נו, געווס האב איך די טשאכאטקע, — ענטפער איך גאנץ ערענסט און אויפגערעגט — דער סוף וועט זיין, אז איך וועל דא פאלען און אויסגעהן באנ'אייך אין קאנצעלאריע.

און ערשט איצטער איז ער, דער שרייבער, אריין אין מיין לאגע.

איך שטעל מיר פאר וואס פאר א פאר אויגען ער וואלט אויפ־געעפענט, ווען האבענדיג שוין דעם פאספארט אין בוזעם קעשענע מאך איך צו איהם:

— זיי וויסען, גוטער ברודער, אז כ'האב דיך גענארט. און דו נארישער קאפ מיינסט דאך, אז אלע אידען וואס פאהרען קיין

אויסלאנד זענען אין גרויס סכנה צו שטארבען פון די געפער־ליכסטע קראנקהייטען, אויב דו וועסט זיי די ערלויבניש ניט גע־בען? ס'איז א ליגען; אלע נארען דיך!...

* * *

דאס שיף וויגט זיך לייכט. קוקענדיג דורכ'ן פענסטער דאכט זיך אויס, אז די הימלען ביים האריזאנט, ווי זיי וואלטען זיך ארויס־געהויבען פון וואסער און צוריק אראבגעלאזען, וואשענדיג די זוי־מען זייערע. און אזוי נאהנט קוקט דער הימעל אויס.

דאכט זיך, אט באלד וועט זיך אונזער שיף אנשלאגען אן סא־מע הימעל. מען וועט זיך אבשטעלען און דער קאפּיטאן וועט אראב־געהן און אנקלאפּען אין א טירעלע. עס וועט ארויסקומען פון דארט אן אלטער שומר מיט א לאנגער, ווייסער באָרד און זיך דורך רעדען מיט'ן קאפּיטאן אין דער שטיל, וועט בעטראכטען אונזער שיף. באלד וועט ער אוועקגעהן און אונז לאזען ווארטען א ווײלע אויף דער זייט הימעל. דאן וועט ער ווידער ארויסקומען, מיט גרויסע, ליכטיגע שליסלען וועט ער אויפמאכען א גרויסען טויער און אונז דורכלאזען אויף דער אנדערער זייט הימעל. דארטען וועט זיך ווידער בעווייזען א בלויער וויגענדיגער ים און ווייט, ווייט — נייע הימ־לען...

* * *

אין די יונגע יאהרען האט די וועלט אין אונזער פאנטאזיע אויסגעזעהן פיעל גרעסער.

די ווייטעסטע רייזע איז געווען, אז מען איז געפאהרען, אמאל אין א יובל, אין געסט צו א פעטער אדער צו א מומע.

בעגינען איז מען ארויסגעפאהרען; א שפּראַץ אויף טאג. ער־געץ אין אן אונבעקאנטען וואלד האט מען זיך אבגעשטעלט פאשען דעם פערד. און גאנץ אנדערש האט יעדער בוים אויסגעזעהן. פרעמדלאך האט ארויסגעקוקט דער שטיין, האלב איינגעגראבען אין דער ערד, ערגעץ ביים זייט וועג. און טאמער איז אויסגעקומען

דורכצופאהרען א קליין טייכעל, צו איבער א בריקעל, אדער דער פערד האט דורכגעבראדזשעט אין וואסער ביז די קניה — א גאנץ נייע וועלט האט זיך ענטפלעקט פאר די אויגען ארויפקומענ־דיג בארג ארויף, אויפ'ן אנדערען זייט טייכעל. א פרעסטעלע איז דורכ'ן פלייצע דורכגעלאפען פאר אויפרעגונג. נייע הימלען האבען זיך בעוויזען; נייע פעלדער און נייע בוימלאך; נייע פערד און נייע קיה. אנדערש האבען די הינט געבולען און אנדערש האבען אויסגעזעהן די מענשען, וואס מען האט אין וועג בעגעגענט.

נישטא איצטער דער פערבארגענער, איידעלער תענוג, וואס די מינדעסטע רייזע האט פערשאפט אין די יונגע יאהרען. איצטער, וואס מעהר דו רייזט, אלץ קלענער ווערט די וועלט אין דיינע אויגען.

ווער ווייסט, אפשר איז דאס אידישע פאלק שולדיג אין דעם, וואס די וועלט איז ווי איינגעשרומפען געווארען אין מיינע אוי־גען? „דאס אידישע פאלק האט זיך אזוי צושאטען איבער דער ברייטער וועלט, אז וואו דו זאלסט ניט קומען, בעגעגענסטו דיינע חברים פון חדר, קינדער פון דיין שטעטעל, בעקאנטע פון הינטער דעם בית־המדרש־אויוון. רייזט צומאל וואכען דורך לאנד און דורך ים, דערגרייכסט די ברעגעס פון א ווייט לאנד, קומען דיר ארויס דיינע לייט אנטקעגען און דער גרויסער שטח וואס האט זיך צווישען דיר און זיי דורך וואכען געצויגען — ווערט מי אמאל איינגעלאפען, צוזאמענגעצויגען. עס דאכט זיך דיר צומאל אויס, אז דער וועג איז גאר ניט אזוי לאנג; דאס האט דער שיפס־קאפיטאן בלויז געבלאנדזשעט, אומדרעהענדיג זיך די גאנצע צייט אויף איין ארט.

דאס אידישע פאלק האט זיך איבער דער גאנצער וועלט צו־שאטען, די גאנצע וועלט פאר א היים אנגעהויבען צו מאכען און אזוי איז מיין היים צוריסען געווארען און די שטיקער זענען צו־שליידערט איבער אלע טיילען פון דער וועלט. אומוואנדערינג אזוי פון איין שטיק היים צום אנדערען פערדרעהט זיך אזש דער

קאָפּ און ביסט מקנא די, וואָס זייער היים גרייכט בלויז צום ארט וואו די הימלען לאָזען זיך אראָב. איך קלער: ווי גליקליך זענען די אַלע, פון וועמען גאָטס חסד האָט זיך ניט אבגעטאָן און ער מאכט, אז זיי זאָלען וואקסען זייער גאנץ לעבען אויף דעם אָרט, וואו זיי זענען פערפלאנצט געוואָרען.

אַ ווינט ברענגט פון ווייטען צוטראָגען אַ קערענדעל און לאָזט עס פאַלען אויף אַ שטיין אראָב. דער אייגענער ווינט בעדעקט דאָס קערענדעל מיט שטויב און עס וואקסט דאָרט אויפ'ן הארטען שטיין; גרינט און בליהט דאָרט אויפ'ן שטיין. מיר אָבער זענען בעגליכענט צום בוים, וואָס אַ פריהלינגס שטראָם האָט איהם מיט דיווארצלען אויסגעריסען און דער אייגענער שטראָם טראָגט איהם אלץ ווייטער, אבשלאָגענדיג אַן פערשיעדענע ברעגעס און אין ערגעץ, צו קיין ברעג, ניט לאָזען איהם זיך איינצוואוואקסען. ווערסט פערוואָגעלט פון לאנד צו לאנד; גרענעצען ווערן אָבגעווישט פון דער ערד, פון אַלע שטעט ווערט איין שטאָט; פון אַלע לענדער — איין לאנד. בלויז דער געמיטה ווערט אונרוהיגער; ווערט אויף שטיקער צוריסען.

אַ גוטהארציגע קריסטין האָט פאר מיר אויסגעדריקט איהר גרויס וואונדער, לעזענדיג אין אַ צייטונג, אז ארום פיערצען מיליאָן אידען זענען פאַראַן אויף דער וועלט.

— און איך בין געווען זיכער — זאָג זי — אז אריבער הונ־דערט מיליאָן אידען זענען פאראַן אויף דער וועלט. וואו מען פאָהרט און וואו מע זעהט בעגעגענט מען דאָך זיי!

און מיט מיר איז פונקט פערקערט. אומפאָהרענדיג איבער דער וועלט דאכט זיך מיר זעהר אפט אויס, אז די געשיכטע מיט די פיערצען מיליאָן אידען איז אַן אויסגעטראכטע; צוגעקלערט פון אונזערע שונאים, וועמען מיר זענען גרויס אין די אויגען. בלויז עטליכע אידען זענען פאראַן וואָס קאלאטשען זיך אום איבער דער וועלט — היינט זענען זיי דאָ און מאָרגען — אין דעם אנדערען עק וועלט.

געווים, געווים, וועל איך דאָך אַלטע בעקאַנטע בעגעגענען אין צוואַנציג טעג אַרום, ווען מיין פוס וועט די אַרגענטינער ערד בע־טרעטען. ווער ווייסט אפשר וועט מיר מיינער אַ ליבליכער ברו־דער אַנטקעגען קומען מיט אַ שמייכעל:

— גאָר אַהער ביסטו געקומען? איך קלויב מיר דאָך שוין אַוועקצופאָהרען פון דאַנען!

3.

דער צווישען-דעק.

אין ערשטען קלאַס זעהט עס אויס כלומרשט אינטערנאַציאָ־נאַל. דער עולם רעדט שטיל, איינגעהאַלטען. איז געקליידעט כמעט אויף איין אופן; נאָך דער לעצטער מאָדע. די מאַנירען געשליפען אויף איין נוסח. קענסט מיינען, אַז פון איין שטיק מאַטעריע האָט מען דעם עולם אויסגעקנעטען; פון איין פורעם אויסגעגאָסען. אַזוי וואָלט עס אויך ביי אונז אין ערשטען קלאַס געקענט אויס־זעהן, ווען ניט אַ יונגע עלעגאַנטע דאַמע, וואָס רעדט פראַנצויזיש אַזוי הויך, אַזש איבער דעם גאַנצען עסען־זאַל צוטראָגט זיך איהר שטימע. יונג און שעהן איז זי, מיט אַ איינגעלשער פּעררזענקייט אין איהר רוסישען געזיכט. זי איז פון מאָסקווע און פאָהרט צו איהר מאַן וואָס איז אַ רוסישער קאָנסול אין אַרגענטינע. מיט איהר פאָהרט אַ יונגערמאַן און מיט איהם רעדט זי רוסיש; קלינגט איהר שפּראַך אַזוי גוואַלדיג, און די רוסישע „ריישען" קומען אַרויס אַזוי געדראָ־טעוועט, אַזש גאַנץ מאָסקווע לעבט אויף אין דער ציערליכער דיי־טשער אַטמאָספּערע! דאָס איז אַלץ, איינגענטליך. אויסער איהר איז דאָ אַלץ אינטערנאַציאָנאַל, שווייגענדיג און לאַנגווייליג־גרוי.

אַנדערש אָבער איז אין דעם צווישען־דעק, וואו דאָס פ אָ ל ק

רייזט. קליין איז דער עולם אבער — גרויס און פערשיעדענפאר־
ביג איז די וועלט.

איין טיראָליער איינגאנצען פאָהרט דאָ און ער טראָגט די טי־
ראָליער בערג אויף זיינע פלייצעס. טוט ניט אויס פון זיין קאָפּ
ס'גרינע קאפעליושעל מיט דעם פאווע־פעדער ביים זייט. שווערע
שיך און לאנגע וואלענע זאקען, און די הויזען — נאָך קירצער ווי
קורץ, אזוי אז די נאקעטע קניה זעהען זיך ארויס.

ס'פאהרען סיביריער פויערים, א פינף פאמיליעס מיט האק
און פאק; בערג מיט שמאטעס און קליינע קינדער מיט פלאקסענע
הערעלאך און פערשליומפערטע נעזעלאך. די מענער אין גרויע
סוויטענעס און וייבער אין געקעסטעלטע ספאָדניצעס.

ס'פאָהרען א צוויי אידישע יונגע־לייטלאך, אין רוסישע העמד־
לאך אויף א זייט געשפיליעט, די האָר, ביים רעכטען שלייף מיט א
שרונט פערקעמט און קנאקען אידיש אויפ'ן וואָלניער שטייגער.

פאָהרט א אידישער טאַטע מיט אן אבגעברענט פנים, א
שווארץ בערדעל און איינגעפאלענע באקען מיט א דענקע אויפ'ן
קאָפּ, און אין א לאנגען קאפטען ביז צו דער ערד. פאָהרען זיינע
צוויי טעכטער, ברוינע און בויגיגע, ווי די ווערבעס ביים דניעס־
טער, וואו זיי זענען אויסגעוואקסען און פון וואנען זיי פאָהרען
איצטער אזש קיין בראזיל.

אז עס קומט אהער אריבער א פארשוין פון ערשטען קלאס,
ווערט ער דאָ בעפאלען פון די שארפסטע בליקען וואָס שיסען צו
דיר פון אלע זייטען. פון דעם גרעסטען ביז צום קלענסטען קוקט
בייגעריג און מיט פערדאכט. פארשען און שפירען מיט די אויגען
און האָבען מורא א פריהער א וואָרט ארויסצורעדען.

איך דרעה מיך ארום צווישען זיי און ברום א אידיש ניגעלע
אונטער'ן נאָז. דער טאַטע מיט די טעכטער ווארפען זיך דורך מיט
בליקען, ער שמייכעלט אין בארד אריין, ווערט אביסעל אונרוהיג
און שטעלט איין דאָס לעבען:

— איך קען שווערען, אז דאָס איז א איד, — מאכט ער אין דער זייט פון זיינע טעכטער.

— איהר פערשפּאַרט זיך צו שווערען. שלום עליכם!

— עליכם־שלום, — דערלאַנגט ער מיר אן אויסגעפּראַצע־װעטע האַנט — טאַקי אַ איד, — װענדט ער זיך צו זיינע טעכטער, װאָס שטעהן זיי ביי זייט, האַלטען זיך ארומגענומען ביי די טאַליעס.

פון דער ברוינקייט אין זייער געזיכט רויטעלט זיך אַ פייערעל ארויס און זיי קוקען זיך ביידע איבער.

איך שטרעק זיי אויס מיין האַנט. איינע, די אינגערע זעהט אויס, ענטפערט מיט חשק; די צווייטע אָבער נעהמט מיין האַנט גאַנץ פאַרזיכטיג. געוויס האָט מען זי אָנגעזאָגט פאַר׳ן ארויס־פאָהרען, אז זי זאָל זיך היטען אויפ׳ן שיף פאר פרעמדע לייט; אז די שיפען װאָס געהן קיין ארגענטינע זענען ניט זיכער פאר אָרימע אידישע טעכטער. זי ווייס, אז מען בעדאַרף זיך דאָ היטען, און מיט די אויגען גיט זי עס איבער דער אינגערער שוועסטער.

דער טאַטע אָבער ווייסט פון קיין מעשה ניט, האָט ניט פאר װאָס זיך צו שרעקען, נאָך דעם ווי איך האָב איהם די האַנט דער־לאַנגט און שלום עליכם אָבגעגעבען. אַ איד — איז אַ איד.

ער צורעדט זיך מיט מיר ווי מיט אן אלטען בעקאַנטען; מיט דעם צוטרוי, װאָס מען בעגעגענט ביי אַ פאָלקס־מענשען נאָך דעם ווי זיין ערשטער חשד איז אריבער.

ער דערצעהלט, אז קיין בראזיליען פאָהרט ער, נאָך דעם ווי זיינע אבות־אבותיו האָבען געלעבט אין באַסאַראַביע. דאָרטען, אין דעם אונבעקאַנטען לאַנד, װאָס הייסט בראזיל, האָט ער אַ שוואַגער אַ קאָלאָניסט. דער שוואַגער שרייבט, אז איהם איז דאָרט גאַנץ שלעכט, עלענד און איינזאַם איז ער אין די בראַזיליאַנער װעלדער מיט זיינע בהמות און שעפּסען, נאָר ער האָפט, אז צוזאַמען װעט גוט זיין און אז ער האָפט... ער װאָלט שוין לאַנג געוועזען געפאָהרען נאָר די מיידלאַך האָבען זיך גע׳עקשנ׳ט.

דאָ פערגעסען זיך די מיידלאַך, אז איך בין אַ װילד־פרעמדער

און ס'הויבט זיך אן א מין דין־תורה פאר מיר מיט זייער טאטען דעם עקשן.

— ווען מיינע חבר'טעס וואלטען עס וויסען, אז איך פאהר אהין בהמות פאשען! — מאכט מיט פערדרוס די אינגערע.

— איך בין אינגאנצען דריי טעג אויפ'ן שיף און כ'האב שוין באלד פערגעסען רוסיש צו רעדען — גיט צו די עלטערע — הלואי וואלט זיך אונזער שיף פערקירעוועט צוריק קיין רוסלאנד, כ'וואלט אפשר געטאנצט פאר שמחה.

— איהר האט בעדארפט אנקוקען וואס פאר א שטוב מיר האבען פערקויפט, — הויבט ווידער די אינגערע אן: — ווער ווייסט וואו מיר וועלען זיך דארט דארפען וואלגערען.

— מיינט איהר, אז זי איז ניט גערעכט? — גיט צו דער טאטע מיט א צופרידענעם שמייכעל, וואס זיין טאכטער ווייסט זיך אזוי פיין אויסצו'טענה'ן מיט א פרעמדען מענשען —

— איהר זעהט, איצטער וואלט ער זיך אויך וועלען אומקערען צוריק קיין רוסלאנד — צולאכט זיך די עלטערע מיט א געמאכטער מוטיגקייט, און ווענדט זיך צו מיר היימיש: — אפשר האט איהר רוסישע ביכער צו לעזען? כ'האב מיטגענומען צוויי ביכער, האב איך זיי שוין איבערגעלעזען.

עס קומט צו נאך א איד אין די פופציגער מיט א פערשוירען גרוי בערדעל און א דענקע אויפ'ן קאפ. ער וויל עפעס כאפען פון אונזער שמועס. אזוי ערענסט ציהט ער צונויף די ליפען און מאכט צו איין אויג; דאכט זיך, אז יעדעס ווארט וואס קומט ארויס פון מיין מויל איז פאר איהם א חדוש שבחדושים. אז איך קלייב מיר שוין אוועקצוגעהן ווענדט ער זיך פלוצלונג צו מיר מיט אן ערענסשטימע:

— ווייסט איהר ניט אין וואס פאר א זייט איז ארגענטינע, דארטען אדער אט דארטען? און מיט'ן מיטעלסטען פינגער טיי־טעלט ער אהין צום האריזאנט, וואו מעהר ווי הימעל און וואסער

זעהט מען ניט.

די פראגע איז זעהר אַן ערענסטע. אין וואס פאר א זייט איז ארגענטינע? מיר האָבען נאָך ארום צוואנציג טעג צו שווימען. און אפשר האָט טאַקי דער איד אויסגערעכענט, אז דער קאפּיטאַן פיהרט אונזער שיף ניט אין דער אמת'ער ריכטונג? איך מאַך אויך אַן ערענסט פּנים, בעטראַכט דעם הימעל ארום און ארום, זוך אויף דרום־זייט און ווייז אַן מיט'ן פינגער גלייך אין הימעל אריין:

— איך מיין, אז דאָרטען איז ארגענטינע.

דער איד מיט'ן גרויען בערדיל קוקט לאַנג אהין, וואו איך האָב מיט'ן פינגער אנגעוויזען:

— ברענען זאָל רוסלאַנד! — שיסט ער אוים מיט הארץ און שפּייט אוים איבער'ן פאַרענטש אין ים אריין...

— אזוי גאָר!... פאָהרט א איד פון רוסלאַנד קיין ארגענטי־נע, צו קינדער געוויס פאָהרט ער. צוויי טעג פון ברעג און נאָך גאַנצע צוואנציג טעג קיין ארגענטינע. אין רוסלאַנד געבוירען גע־וואָרען; זיין אבות־אבותיו דאָרט געלעבט און געשטארבען און דאָך, ערשט, איצטער, שוין צו דער עלטער, בלויז דערזעהענדיג אין זיין צוהיצטען מח דאָס פּרעמד לאַנד, וואָס הייסט ארגענטינע, האָט ער א באָדען אונטער זיינע פים דערשפּירט!

מיר איז עס שוין אבער קיין וואונדער ניט געווען מעהר. וואָ־רים טרעפענדיג אידען אין אנדערע, פרייערע לענדער, נאָך דעם ווי זיי האָבען אינגאנצען פון רוסלאַנד אויסגעוואַנדערט — ערשט יעמאָלט בעגרייפט מען די לאַגע פון אידען אין רוסלאַנד. עס מאכט דעם איינדרוק, אז די גרויסע רוסישע ערד האָט מען דעם רוסישען אידען אויף זיין שוואכער אויסגעבויגענער פּלייצע אנגעלעגט. און ניט האָבענדיג שוין מעהר קיין כח צו דשוויגען רוסלאַנד אויף די פּלייצעס, וואנדערט ער אוים אין א פּרעמד לאַנד און ווארפט די שווערע משא פון זיך אראָב.

דאָס רוסישע פאָלק ליגט צעהן איילען טיעף אין דער ערד בעגראָבען און זעהט די ליכטיגע וועלט ניט.

דאָס אידישע פאָלק טראָגט די רוסישע ערד מיט דעם רוסישען פאָלק אינאיינעם אויף זיינע פּלייצעס און זעהט דאָס ליכטיגע לעבען ניט. וואָרים אנדערש וואָלט דאָך א איד אזא שפּיי ניט גע־געבען, דערזעהענדיג אין זיין פאנטאזיע ארגענטינע ביים האריזאנט!

מאטראָזען טראָגען ארויס פון דער טיעף זעק מיט קארטאפעל און מען איז מכבד די סיביריער פויערים מיט דער מלאכה צו שיי־לען. שווער איז זיי געוואָרען דאָ דאָס לעבען אָן ארבייט. נישטאָ אוואו די הענט אהינצוטאָן. עסען, טרינקען, שלאָפען — אבער עס בלייבט אויסען צופיעל צייט. און די צייט ציהט זיך גאָר אָהן א סוף. האָבען זיי געבעטען מען זאָל כאָטש געבען קארטאפעל צו שיילען. די קארטאפעל פון ליגען ערגעץ אין דער ווארימער פערשטיקטער לופט, זענען אויסגעוואקסען. עס הענגען פון זיי ווייסע, ארויסגעוואקסענע ווארצלען, ווי ווייסע לאנגע ווערים. אנ־דערע זענען צוגעפוילט און יעדען קארטאפעל מוז מען ארומשניידען און אוועקווארפען. ס'איז צו מערקען, אז כאטש די קארטאפעל זענען פרעמדע, סיי ווי וועט מען זיי באלד אריבערווארפען אויף יענער זייט פארענטש אין ים אריין, דאך לאָזט ניט דאס הארץ א קארטאפעל אין ניוויטש ארויסווארפען. פארזיכטיג ווערט די פערפוילטע טייל אבגעשניטען, חלילה ניט אן איבריג שטיקעל אבצושניידען.

איך וועגד מיר מיט א ג אָ ט ה ע ל ף אויף רוסיש. דער עולם קוקט פערדעכטיג. די ווייבער רייסען ניט אָב די אויגען פון דעם קארטאפעל וואָס אין האנט, זיי נייגען זיך אביסעל צו מיין זייט מיט'ן אויער, אפשר וועט זיך א שמועס א טשיקאווער פער־ציהען.

— וואָס איז פאר א קארטאָפעל? — פרעג איך ווידער.

— אָט, שווער איינצוזיצען לעדיג... ס'איז פאר'ן שיף, — זאָגט אן עלטערער אביסעל פערשעמט. איינער, א אינגערער, מיט

א קלוג פערשטענדליך געזיכט, אזוי פון א מענשען, וואס וועט ניט רעדען וואס מען בעדארף ניט, ער לעגט אוועק דעם מעסער, ווישט אב איין האנט אין די הויזען און דערלאנגט מיר זי.

— אבי די צייט צו פערטרייבען ווי ס'איז, — זאגט ער אי־בער כמעט דאס אייגענע, וואס דער עלטערער; נאר ביי איהם קלינגט עס אנדערש. אין זיין טאן ליגט עפעס ווי איינער זאגט: אונזערער א ברודער קען זיך ניט אבגעבען מיט די נארישקייטען ווי אייערע לייט דארט אין ערשטען קלאס.

— האט איהר ניט מורא פאר'ן ים — ווענד איך מיך צו די ווייבער.

זיי ווערען רויט, לאזען נאך טיעפער אראב די אויגען און ענטפערען גאר ניט.

— אפשר וועט גאט געבען, אז מען וועט עס איבערקומען — הויבט ווידער אן דער עלטערער — שוין דריי וואכען, אז מיר זע־נען אין וועג. אזש פון סיביר פאהרט מען.

— פאהרט איהר קיין ארגענטינע?

— יא, קיין ארגענטינע.

— און רוסלאנד?

— רוסלאנד איז צו גרויס, דאריבער איז זיך נישטא וואו אהין צו טאן — זאגט דער אינגערער מיט א ביטערען שמייכעל — מיר פאהרען קיין ארגענטינע. דארט לאזט מען לעבען, זאגט מען. ערד איז דארט פאראן גענוג, זאגט מען, און מען לאזט דארט לעבען — חזר'ט ער איבער נאך אמאל, און זיין פנים ווערט ערענסט און אומעטיג.

דער אלטער צושניידט א קארטאפעל פונקט אין דער העלפט און בעווייזט מיר:

— א פיינער קארטאפעל געווען, האבען זיי איהם אין א שלעכט ארט געלעגט, איז ער אויסגעוואקסען. נישטא דא קיין בעל־הבית אויפ'ן שיף. וואס מען ווארפט דא ארוים...

רוסלאנד איז א גרויס לאנד, און דאריבער איז זיך נישטאָ וואו אהינצוטאָן....

4.

מאָדערא.

דורך א גרויען פריהמאָרגען, בעגלייט פון א לינד ווינטעלע, שניידט אונזער שיף דעם אטלאנטישען אָצעאן און דערנעהנטערט זיך צום אינזעל מאדערא. הויך פון ים ארויס דערהויבט זיך דער פּרוכטבארער אינזעל; הויך ביז די וואָלקען. און אין גרויען פריה־מאָרגען זעהט ער אויס ווי א גרויסע, גרויסע ים־בעשעפעניש וואָס האָט אויף א ווייל'ע דעם קאָפּ פון אָבגרונד ארויסגעשטעלט און קוקט אויס דעם ליכטיגען פריהמאָרגען. באלד וועט די זון אויפגעהן; און די ריזיגע בעשעפעניש וועט איהר קאָפּ ווידער אין אבגרונד בעהאלטען.

ערטערווייז איז דער הויכער אינזעל ליכטיג־גרין און דורכ־זיכטיג, דאָס זענען געוויס גערטנער און וויינגערטנער וואָס וויקלען דעם אינזעל איין פון זיינע פיס, וואָס ווערען פון בלויען וואסער געוואַשען ביז צום קאָפּ אויף וועלכען עס שלאָפען נאָך ווייס־ווייסע וואָלקען.

דער טאָג ווערט אלץ העלער און העלער און מיר קומען נעהנ־טער צום שטאָלצען אינזעל. איצטער זעהט ער שוין מעהר ווי קיין וואסער בעשעפענים ניט אויס. קלאָר און דייטליך בעוויזען זיך די גערטנער און די ווייסע הייזלאך וואָס דרעמלען נאָך אין שאטען פון פּאלמען און ציפּעריסען. די הייזלאך ציהען זיך בארג ארויף צוזייט אין אלע זייטען ווי וויים די אויג קען דערגרייכען און אין זייערע שויבען קלאַפּט שוין דאָס ליכט פון פרימאָרגען.

עס בעווייזען זיך די ערשטע זונענשטראַלען און וועקען און

פארבען די בלאנק־ווייסע וואָלקען וואָס שלאָפען אויף די שפּיצען פון דעם דערהויבענעם אינזעל. א מחנה ים פויגעל וואָס האָבען די לעצטע פּאָר טעג אונזער שיף פערלאָרען, האָבען זי ווידער אויפ־געזוכט און טראָגען זיך מיט אימפּעט צווישען די שטריק פון די מאסטבוימער, פּילדערען און שרייען און וועקען און וואַרפען זיך אין ים אַראָב.

און דער ים?

רוהיג, רוהיג שפּרייט ער זיך ארום דעם אינזעל און ליכטיג בלוי איז ער. זיין בלויקייט איז גלייך צו דער בלויקייט פון די ברעג־גען מזרח הימעל אין א ליכטיגען און הייסען תמוז־טאָג ווען די זונן הייבט שוין צו נידערען צו מערב־זייט. לויטער, דורכזיכטיג איז דאָס וואסער. יאָהר איין יאָהר אויס האָט מען דאָ ארום דעם שעהנעם אינזעל די וואסערען געזיפּט און העל־בלוי געפאַרבען. אין חלום זעהען מיר אַפּטמאָל ים'ן מיט אזעלכע הערליכע פארבען; נאָר אין חלום וועבט זיך אַפּטמאָל אזא רוהיגקייט אויס, ווי די וואָס רוהט דאָ ארום און ארום.

מאדערא, מאדערא...

די גרויסע אפריקאנישע וועלט־טייל האָט פון זיך א קליינע צווייגעלע, א קליין קינד אָבגעריסען און אין ווייטען ים פערוואַרפען. און קוקסטו פון ווייטען צום אינזעל זעהסטו ווי ער בענקט צו דער גרויסער אפריקא — זיין מוטער.

מאדערא, מאדערא....

מיר ווייסען בלויז פון די פיינע ווינען וואָס ווערט אויף דעם פערוואַרפענעם אינזעל אויסגעארבייט, און שיפען וואָס ציהען פון צפון קיין דרום שטעלען זיך אָב אין די ליכטיגע וואסערען און לאָזען אויף א ווײַלע אראָב זייערע רייכע, צופריעדענע און גליקליכע איינ־וואוינער אין קליינע שיפלאך, וואָס ברענגען זיי צום ברעג אַרויס. און זיי, די גליקליכע, היילען זיך, לויפען און קוקען מיט ברייט גע־עפענטע אויגען אויף רעכטס און אויף לינקס; אטהעמען דורשטיג די בלומען־לופט; פארזוכען פון דעם פיינעם וויין וואָס ווערט אין

די גערטנער פון מאדערא בעשאפען, און ווען די בעשטימטע צייט קומט, הייבט מען ווידער צום ברעג, די קליינע שיפלאך ברענגען זיי צוריק צו זייער צייטווייליגער היים — זייער שיף און דורך טראַ־מייטען־מוזיק און פרייד־אויסגעשרייען ווערען זיי בעגעגענט.

יאהר איין יאהר אוים ציהען די שיפען מיט דער לענג פון אט־לאנטישען אָצעאַן, פון צפון קיין דרום און רוהען אין די בלוי־בלויע וואַסערען פון מאדערא. אין דער גרויסער אויפרעגונג מערקט מען ניט ווי צווישען די גליקליכע, צופריעדענע שפרייזען שטיל מיט אראַבגעלאָזענע קעפּ בלויז שאטענס פון מענשען; פון לעבען שוין צום טויט פער'משפט, און דערמאָנט אימיצער דעם נאָמען פון דעם שעהנעם אינזעל, צינדט זיך א פייערל אין זייערע הערצער אַן, צינדען זיך די אויסגעלאָשענע אויגען אָן און די דורשטיגע בליקען קוקען נייגיעריג אהין וואו פון די בלויע וואסערען דערהויבט זיך ביז צו די וואָלקען דער גרין בעצירטער אינזעל. און ווען די גליקליכע, געזונטע לאָזען זיך מיט ליארעם אראָב צו די קליינע שיפלעך, גע־הען שטיל צווישען זיי די „שאָטענס פון מענשען" מיט אן איינ־געהאלטענעם אָטהעם הערען זיי זיך צו צום קלאַפּען פון זייער איי־גענעם הארצען. צוזאמען מיט די גליקליכע ווערען זיי אויך צום ברעג ארויסגעפיהרט אבער צוריק קערען זיי זיך צום שיף ניט אום. ערגעץ צווישען די וויינגערטנער ווערען זיי פערשוואונדען...

עס ציהען שיפען דורך דער לענג פון אטלאנטישען אָצעאַן. דאַ ביי מאדערא בלייבען זיי רוהען. דאָ פערלאָזען דעם שיף מענשען פון לעבען צום טויט פער'משפט'ע. דורשטיג אטהעמען זייערע צו־לעבערטע לונגען די מילדע לופט וואָס איז מיט בלומען־ריחות אוים־געמישט. אויף א רגע בליהט זייער האָפנונג אויף. העבער, העבער פארקלייבען זיי זיך, זיצען אין שאטען פון פאלמען און ציפּעריסען און קוקען מיט בענקנישפולע אויגען צום ברייטען ליכטיגען ים, צו די שיפען וואָס ציהען צוריק פון דרום קיין צפון — און מאכען דעם וועטאָג נאָך טיעפער, די וואונד — נאָך ברייטער...

* * *

בלומען, בלומען און בלומען און מען פאהרט אויף שליטענס.

ניט קיין פראסט־בלומען זענען איצטער אין מאדרא און ניט איבער שנע גליטשען זיך די שליטענס מיט אקסען געשפאנט. עס זענען די בלומען נאך וועלכע מיר בענקען אזוי דעם גאנצען ווינטער לאנג; און ווייל די וועגען ציהען זיך כסדר בארג ארויף, בארג ארויף, זענען זיי מיט קליינע גלאטע שטיינדלעך אויסגעפלאסטערט און איבער זיי שלעפען זיך מיט בעל־בתישען טאקט גרויסע, פעטע אקסען געשפאנט אין א קליינעם שליטען מיט א לייוועגטענעם דע־בעלע.

און וואו זענען דא קיין בלומען ניטא? מען קען מיינען, אז דא בליהען צוזאמען מיט די בוימער — די הייזער, די צוימען, די וועגען.

עס בליהען גרויסע אונגעלומפערטע קאקטעסען אויף גלייכע פעלזען זיך טשעפענדיג; עס בליהען אהן צאהל האלעיאנדער בוימער און נידריגער — רויזען און גאלדענלאק, לעוואקאי און פוקסלאך. גליהענדע מאז־בלומען און פארשידענפארביגע נעלקען — אלץ אין איינעם צונויפגעפלאנטערט. און קומסטו צום ערשטען מאל אויף'ן אינזעל שפירסטו, אז ניט קיין לופט אטהעמען דיינע לונגען — נאר א שטארקען געטראנק טרינקסטו און ווערסט פון איהם שיכור'לאך. ס'איז ערשט ארום ניין אין דער פריה און דאס ליכט בלענדט און ווארעמט און די ברעמען לאזען זיך ניט ווילענדיג אראב.

און בעטלער פארמאגט דער אינזעל אין אלערליי געשטאלטען: בלינדע, הויקערס, לאמע און גלאט אזוי פארזעהענישען. פון וואנען האבען זיך דא אזוי פיעל קאליקעס גענומען אויף דעם בליהענדען גן־עדן אינזעל? האט מען עס די רייכע רייזענדער צו פערדאנקען וואס קומען אהער דעם אינזעל בעקוקען? אדער אפשר די אלע לונגען־קראנקע וואס קומען אהער שטארבען פאר דער צייט האבען די דאזיגע צירונג בעשאפען? עס מאכט דעם איינדרוק, אז טאג איין, טאג אויס, זיצען די בעטלער אויף די דערהויבענע וועגען און קוקען צום בלויען ים ארויס אוןווארטען אויף די שיפען וואס וועלען אין

זייער האפען קומען און אורחים פאר זיי ברייגגען.

גלייך ווי מען בעטרעט דעם אינזעל, ביים שטאָדט־גארטען וואו עס צושיידען זיך די וועגען, אונטער א פאלמע, ליגט אין א שוואר־צען ארון אזא מין מענש: גרויס ווי א קינד פון פינף יאהר און מיט א קאָפּ גרויס ווי א צעבער, אַנגעטאַן אין שווארצען; אויף דעם קינ־דערשען האלז און אויף די קינדערשע הענטעלעך ווייסע קראגען און מאנזשעטען און א פּאָר אויגען טונקעלע, גרויסע, איינגעפאסטע אין דעם גיגאנטישען קאָפּ בעגלייטען יעדען פארבייגעהער. נעבען דעם זיצט אַ דארער אויסגעצויגענער יונגערמאן און מיט א בעשיי־דענעם ווינק בעט ער א נדבה.

מיין בעגלייטער, דער יונגער דייטש, שפּייט אזש אוים פון כעס:

— דאַנערוועטער, וואָצו ברויכט מען נאָך דיעזעם היער?!

מיר זעצען זיך אין אַן אטאַמאַביל (ווי עס שיינט לעבען דאַ די אַטאַמאַבילען ווי די בלעטער נאָר פון די פרעמדע געסט) און לאָ־זען זיך דעם אינזעל בעקוקען.

וועגען און הינטערוועגען אלץ ציהט זיך בארג ארויף. צווישען בלומען־ווענט ציהען זיך גאסען, שמאָלע מיט קליינע גלאטע שטיינ־דעלעך געפלאסטערט. דער שאופער טרייבט שנעל און געשיקט דעם אַטאַמאַביל דורך די ענגע און געדרעהטע גאסען און וועגען. עס טראָ־מייטערט גרילציג א וועג זיך צו מאכען. עס ציהען זיך שורות אָקסען אין שליטענס געשפּאנט. אין די שליטענס זיצען געסט פון ווייטע לענדער. ווען אונזער אַטאַמאַביל טראָגט זיך פארביי, איז צוזאמען מיט די אַנטרייבער, ווארפען אויך די אָקסען אונז נאָך א שטומען פעראכטונגס־בליק:

— פּריצים! וואָלטען זיך בעסער אין אַ שליטען אריינגעזעצט. דאָס מזל וואָס איז אין א שליטען איז בעסער צו פאָהרען.

מיר זענען שוין גאנץ הויך אין די בערג. פון ווייטען זעהט זיך דער בלויער ים, ציהט זיך ברייט, ברייט ווי ווייט די אויג קען פער־כאפּען און איז בעגאָסען מיט ליכט פון דער דרום זונג. פון ווייטען

זעהט זיך אונזער שיף, שטעהט זייט ביי זייט מיט א צווייטער שיף וואָס איז אויך היינט באגינגען פון ווייטען וועג געקומען און זיי דערצעהלען זיךביידע מעשיות פון וועג־געשעהענישען און פון די סודות וואָס עס קומט פאר ביי זיי אין דער טיף.

אונזער וועג שניידט דורך וויין־גערטנער, באַנאַנעס, צוקער־רעהרליך. מיר קומען ארויס אין א ווינקעל־זייט ביים ברעג. פאַר־טוגעזען, פון דער זונן ברוין געברענטע, בינדען אין גארבען גרינע צוקער־שטעקענס און ארום דעם, און איבער דעם שוויבלען אַבגעריי־סענע קינדער און פליגען. די קינדער גריזשען די שטעקלאך און נאַ־גען פון איהם דעם צוקער ארויס מיט א שוים ארום מויל און די פליגען פלאטערן פון אָרט צו אָרט און נעהרען זיך מיט'ן צוקער־זאפט. אז מיר דערנעהנטערן זיך אנטלויפען די פליגען און די אַב־געריסענע, אַבגעברענטע אינגלעך נעהמען די זיסע שטעקלעך פון מויל ארויס, ווישען ס'מויל אַב מיט'ן ארבעל און שטרעקען די הענד אוים: פעני, פעני...

געלד הייסט עס זאָל מען זיי געבען; דאָס אַלץ וואָס זיי ווייסען.

— ניין, ביי אונז אין דייטשלאנד גיבט זאַ איינע שווינערריי ניכט, — ברוגז'ט זיך מיין בעגלייטער און ער הייסט זיך פיהרען אין א שענק אריין וואו מען קען דעם אמת'ן וויין פערזוכען.

געטראָפען האָבען מיר צום ריכטיגען אָרט. א זייטיג געסעל, אפילו געגוג בהמה'ישע מיסט פאר'ן שוועל, נאָר עס שאדט ניט. אין טיר בעגעגענט אונז א לעבעדיגער, שווארץ חן'עוודיגער יונגער מאַן און פון זיין מויל שלאָגט א גאנצער פאָנטאַן מיט בעגריסונגען אין וואָס פאר א שפראך איהר ווילט: באָן־זשור, גוט־מארגען, בונעס־דיעס, זדראווכטוואויטע, דזען דאָבר! און דאָס אַלץ ווערט אזוי זיס און אַזוי שלעכט ארויסגעזאָגט, אז איך טראכט דאביי:

— אויב דיין וויין איז אויך אזוי שלעכט און אַזוי זיס, האָט ניט געלוינט דעם הויפען מיסט איבערצוטרעטען און אין דיין שענק אריינצוקומען.

עס לאָזט זיך אבער אוים פארקעהרט. ווייל מען מאדערא־וויין טרינקען זאָל מען קיין מאדערא קומען. נאָך דער ערשטער גלאָז וויין ווערט מיין בעגלייטער אזוי סענטימענטאל אז איהם ווילט זיך געהן אויפ׳ן בית־עולם.

— דאָ שטארבען דאָך אַזוי פיעל פרעמדע, צווישען זיי געוויס דייטשען אויך. — הויבט ער אָן צו פאנטאזירען — דייטשען מוזען דאָ געוויס אן אייגענעם בית־עולם האָבען!

ער נעהמט דאָס פלעשעל מיט דעם ניט אויסגעטרונקענעם וויין אונטער׳ן ארעם און איך — נאָך איהם. אלס סאָלידאריטעט געה איך איהם העלפען זוכען א דייטשען בית עולם...

אויפ׳ן וועג צום בית עולם טרעפען מיר דעם אָרטיגען קלויס־טער. אהין אויך אריינגעגאנגען. ווייל מען שטארבט דאָ גאַנץ אָפט, און ווייל אנשטאט נשמה־ליכט, ווייזט אויס, ברענגט מען דאָ בלו־מען, איז וואו נאָר א לעדיגער פּלאַץ שטעהן בלומען אין וואָזען און וועלקען. דער ריח פון וועלקענדע בלומען ווען זיי שטעהן אין וואסער איז גאָר ניט אזוי אנגענעהם; איך ציה מיין בעגלייטער פאר׳ן ארבעל אויף דער גאס ארויס.

דורך צוויי שורות פּאלמען און ציפּעריסען פיהרט דער הויפּט־איינגאנג צום בית־עולם פון די פרעמדע, וואָס האָבען דאָ אין בענק־שאפט מיט צולעבערטע לונגען די לופט געשלונגען און די לעצטע טעג דערלעבט. דעם טויער עפענט אונז א שלאנקע פּאָרטוגעזישע מיידעל מיט א מאט־ברוין געזיכט און טונקעל־ברוינע אויגען; איה־רע בעוועגונגען שטילע, גאַנץ עלעגאַנט געקליידעט, דעם קברן׳ס טאָכטער זעהט אוים. זי בעגריסט אונז גאַנץ איידעל אויף ענגליש און ווארפט דאביי א בליק צום פלעשעל וואָס ביי מיין בעגלייטער אונטער׳ן ארעם. מיר שפּאַנען צווישען די אלייען. אלע קברים אויפ־געפּאסט, אלע קברים מיט בלומען בעציערט. די מצבות כמעט אלע מיט ענגלישע אויפשריפטען. לייענסט: דאָרטען געבוירען, פון דאָר־טען געקומען, דאָ אין מאדערא געשטארבען. עפּעס איינער, א סע־מיאַנאָוו, פון מאָסקווע האָט זיך אויך אהער פארקליבען צו שטאר־

בען. אויף זיין מצבה איז דער אויפשריפט אין ענגליש געמאכט.

— דאַנערוועטער, א ווירטהשאפט, קיין איין דייטשע מצבה ניטאַ! „פאַן שולצע" געווים א דייטש און דער אויפשריפט אויף ענגליש — געהט שוין מיין בעגלייטער גאַר פון די כלים ארוים.

די געמיטליכקייט וואָס הערשט דאַ ארום און די גרויסע מאַסע בלומען וואָס וואקסט דאַ איבעראל, מאכט גאַר פארגעסען, אז אויף א בית־עולם געפין איך מיר. נאָר דאָס מאָל ציהט מיר שוין מיין בעגלייטער ביים ארבעל מיר זאָלען שוין פון דאנען אוועקגעהן. די אייגענע עלעגאנט־געקליידעטע מיידעל מיט'ן שמאָל ברוינעם גע־זיכט און טונקעל ברוינע אויגען עפענט אונז ווידער דעם טויער אויף און מיר זיינען אויף דער פרייער וועלט.

די זונן ברענט. כאָטש אנגענעהם דאָך שפירען מיר זיך ביידע מיעד. מיר זעצען זיך אין א מאָטאָר־שיפעל און הייסען זיך פיהרען צום שיף. דער מאָטאר קאפריזעט זיך און בלייבט יעדע וויילע שטעהן. א פארשמירטער פּאָרטוגעזער פּאַרקעט זיך אין מאשינדעל, עס הויבט אָן צו פּופּ'ן און פּאפּ'ן אין דעם אלט־פרענקישען מאָטאָר און ווי עס איז דערשלאָגען מיר זיך צו אונזער ציעל.

אונזער שיף איז ארומגערינגעלט מיט א מחנה קליינע שיפלעך ווי פון א שונא בעפאלען. פון די שיפלעך ליארעמט מען, שרייט מען ארויף אויבען צום דעק צו די פּאסאזשירען פון ערשטען קלאַס. ס'איז זעהר עהנליך צום געשריי פון די ים־פויגעל וואָס טראָגען זיך ארום און כאפּען שטיקלעך ברויט וואָס מען ווארפט זיי אין ים אריין. דאָס זענען טויכער אין די שיפלעך. פון אינזעל געקומען. גרעסערע און קלענערע און גאָר קליינע, בלויז אין צוריסענע באָד־הויזלעך שרייען זיי מען זאָל זיי פון אויבען געלד אראבווארפען. און אז מען ווארפט פון דער אויבערשטער דעק א מטבע אין ים אריין ווארפט זיך דער טויכער מיט'ן קאָפּ אראָב אין וואסער נאָך דער מטבע און ער כאפּט זי. אנדערע קלעטערען ארויף אויף דער העכסטער דעק פון אונזער שיף. פון דאָרט ווארפט אימיצער א

הויף. דאָס וואַסער איז קלאָהר און מען זעהט ווי ער יאָגט זיך מיט'ן קאָפּ אראָב נאָך דער זילבערנער מטבע.

דאָס זענען שוין ניט קיין בעטלער. ווארפט אימיצער א קופּער־נע מטבע, כאַפּט ער זי און ווארפט זי מיט שטאָלץ צוריק אין ים אריין. — „קיין קופּער נעהמען מיר ניט“.

איך קליב מיר ארויף אויף דער העכסטער דעק פון אונזער שיף. איך ווארף נאָך אמאָל א בליק צום אינזעל מאַדערא. איצ־טער זעהט ער מיר נאָך דאָפּעלט שעהנער אויס. איך שפּיר אז ניט נאָר איין מאָל וועל איך נאָך פון דעם אינזעל טראַכטען.

א שאָד נאָר וואָס אזוי פיעל בעטלער זיינען אויף דעם בליהענ־דען אינזעל פאראַן און מענשען האָבען זיך אהין שטארבען פער־קליבען.

5.
ביים עקוואַטער.

שוין צוויי וואָכען אין וועג, און וואָס נאָהנטער צו דרום אלץ אין א טיעפערען זומער קומען מיר אריין.

נאָך איין טאָג איז אונז ביז צום עקוואַטער געבליבען. די לופט איז שווער, הייס און פייכט. דער טאָג איז קורץ. ארום זעקס איז שוין נאַכט. דאָ, זעהט אויס, האָט דער טאָג מיט דער נאַכט זיך אויסגע־גלייכט. צו קיין גרויסע מלחמות קומט עס ניט:

ווי נאָר די זון פערגעהט פארנעהמט די נאַכט שנעל איהר פּלאַץ. קיין בין־השמשות ווי ביי אונז איז דאָרט ניטאָ. און דער טאָג, כאָטש ער איז קורץ, ציהט ער זיך אונענדליך לאַנג.

מיין שכן ביים טיש און אויך מיין בעגלייטער אויף דער יבשה, א גאַנץ אינטעליגענטנער דייטשער יונגער־מאַן האָט פון לאַנגוויי־ליגקייט ווידער פערפירט מיט מיר א שמועס וועגען דעם, אז אידען זענען א שלעכט פאָלק און אזו...

געענדיגט האָט זיך מיט דעם, אז איך האָב איהם איבערצייגט, אז די מאַדערער אַנאַנאַסען זענען ניט ווייניגער געשמאַק פון די קאַליפאָרניער.

איך בעדארף אייך זאגען אז אפילו דא, אויף אזא אינטערנאציאנאלע שיף ווי אונזערע, וואס פיהרט פאסאזשירען אזש קיין ארגענטינע, אפילו דא האבען מיר דעם יודענהאס אין דעם אימער ניט פרישען געשטאלט.

די פרוי פון דעם רוסישען קאנסול איז בונעס איירעס, האט מען מיר איבערגעגעבען, האט געבעטען מען זאל מיך מיט איהר ניט בעקאנט מאכען ווייל איך בין א איד. צוליעב דעם זאגאר האט זיך געגרינדעט צוויי קאמפאניעס פאר גאלף־שפיעל; אין איינער בעטהייליגט זי זיך און אין דער אנדערער איך, דער איד. נאר נעכטען אין דער הייסער טעמפעראטור פון דעם עקוואטאר געגענד איז איהר קליינעוקער יודענהאס צושמאלצען געווארען. גאנץ אונערווארטעט האט זי זיך געווענדעט צו מיר אויף רוסיש, אויב איך קען פון פאפיר מאכען א שיף. די קינדערלעך וואס שטיפען אויפ׳ן דעק שיף האבען עס ביי איהר געבעטען. איך האב מיר געפרובט דערמאנען די קינדערשע נארישקייטען פון די ליעבע, גוטע, חדר יאהרען און פון פאפיר א שיף געמאכט. די קינדער האבען געטאנצט פאר שמחה. און ווי עס שיינט האב איך מיט דעם אין גאנצען דעם יודענהאס מנצח געווען. אביסעל שפעטער האבען מיר זיךביידע צוגעקוקט צו די פליהענדע פיש וואס רייסען זיך יעדע ווייל׳ע מחנות־ווייז ארויס פון וואסער און טראגען זיך אין לופטען בלאנקענדיג מיט זייער זילבער פארב אנטקעגען דער זון. וועט עס אפשר דויערען בלויז ביז די לופט וועט אנהויבען ווידער קיהל ווערען? איך גיב מיר אייבער איינגאנצען אין די הענט פון דער צוקונפט.

א גאנץ קליינע קינדער פאמיליע האבען מיר דא, הערשט צווישען זיי א קליינע קינדער־טראגעדיע. צוויי קינדערלאך אינגלאך, אין עלטער פון דריי ביז זיבען, געהערען א שפאנישער פאמיליע, רעדען זיי נאר שפאניש און עטוואס פראנצויזיש. און פונקט פון דער אייגענער גרויס צוויי קינדער, דער אינגערער א אינגעלע און ס׳אנדערע א מיידעלע — געהערען אן ענגלישע פאמיליע און רעדען בלויז ענגליש. איינער דעם אנדערענ׳ס שפראך פערשטעהען נישט. דאך

האבען זיי זיך געפונען אן אויסוועג ווי זיך צו שפּיעלען צוזאמען. מען קומט זיך גאנץ גוט אויס מיט מימישע בעוועגונגען. אויפ'ן וואונק, ווייל איינער דעם אנדערען זיין ליעבע אויסדריקען, איז איינפאך: ארומגענומען זיך און געקושט איינער דעם אנדערען.

האבען אבער, ווי עס זעהט אויס, די ענגלישע עלטערען אויסגעמאסטען, אז דער גראד פון דעם שפּאנישען אריסטאקראטיזם איז נידריגער און — די קינדער פארווערט צושפּיעלען זיך צוזאמען. קוקען די קינדער איינער צום אנדערען מיט אזעלכע טרויעריגע אויגען און פערשטעהען ניט וואס אזעלכעס איז געשעהן.

אין אונזער זארגלאזען לעבען האט היינט וויכטיגעס געטראפען: א פּאר פּאסט־טויבען זענען געקומען צופליהען און אבגעשטעלט זיך רוהען אויף אונזער שיף. פערמאטערטע פון לאנגען וועג און הונגעריגע האבען זיי זיך אויף אונזער שיף אבגעשטעלט רוהען. צוגעוואוינט צו מענשען, האבען זיי פון האנט געגעסען און שפּעטער האט מען זיי ביידען געכאפּט. דער עולם האט זיי ארומגערינגעלט און מיט דרך־ארץ געקוקט אויף די זילבערנע רינגלאך וואס אויף זייערע פיס. יעדערער האט געפונען פאר נויטיג צו לעזען וואס אויף די רינגעלאך איז געשריבען — אנדערע האבען עס ביי זיך אין נאטיץ ביכעל פארשריבען און מיט אן ערנסטער מינע ארויסגעזאגט זיין השערה פון וואנען די וויכטיגע פויגעל־געסט זענען געשיקט געווארען.

און די טויבען האלטען זיך רוהיג. לאזען זיך בעטראכטען. מען זוכט אונטער זייערע פליגעל, אפשר א שטעמפּעל פאראנען, א בריוועלע פאראנען. מיר האבען דא א פּראפעסאר פון גענף, דער בעקאנטער באטאניקער ש. ער האט א פארגרעסער גלאז געבראכט און די אותיות אויף די רינגעלעך געלעזען. צוגעמענדיג די גלאז פון די אויגען האט ער אויך מיט דרך־ארץ געקוקט אויף די דרייסטע פויגעל וואס האבען זיך אין אזא ווייטען וועג געלאזען, אימיצענס א שליחות אויסצופיהרען. ער נעהמט די טויבען צו זיך אין די הענט און בעטראכט זיי נאך אמאל. די טויבען אבער האלטען זיך רו־

היג. בלוילעך־ווייסע, גרויסע און שטאָלצע מיט גרויסע קעפּ און גרויסע, בלויע, קלוגע אויגען קוקען זיי דעם עולם ארום.

— זיי דיענען דאָך דער מענשהייט, בעדויערט א דאמע, און איך האָב היינט צו פרישטאג גראדע געפילטע טויבען געגעסען...

אָ, דו גרויסער גאָט, מיט דיינע מענשען קינדער מיט דער אריי־מער מענשהייט וואָס שוויצט דאָ נעביך אזוי שטארק אויף דעם עקוואטאָר!

וואָס פאר א נארישקייטען האָט מען שוין ניט צוגעקלערט דאָ פאר די לעצטע עטליכע טעג?

איין גרופּע פּאסאזשירען קלייבט זיך דערהיטען דעם מאָמענט ווען מען וועט אויפ'ן רעכטען עקוואטאָר זיין און זעהן דעם פּאס וואָס צוטהיילט אונזער ערד־קוגעל אויף צווייען. אייניגע זאָגאר פּערזיכערען, אז זיי שפּירען ווי זיי פאָהרען בארג ארויף. אנדערע גלויבען אז מען וועט אונזער שיף מוזען אויפ'ן טאָרמאָז נעהמען ווען זי וועט זיך אָנהייבען פון עקוואטאָר אראָפּלאָזען.

לציים האָבען אויסגעטראכט אז אויפ'ן עקוואטאָר שטעהט א פייער־שיף און נעהמט איבער די פּאָסט וואָס ווערט אין א געוויי־סער שטונדע געשריבען, און פריי, אָהן פּאָסט־מארקען, וועלען די בריעף אוועקגעהן. אפילו דער וויץ האָט אויך אז ערפאָלג און פיעל זיצען און שרייבען בריעף און לאָזען זיי אָהן פּאָסט־מארקען אין בריעף־קאסטען אראָב. — — — —

מען דערצעהלט, אז א פּאָטער האָט אמאָל געשיקט זיין זוהן ריי־זען איבער דער וועלט. אז דער זוהן איז צוריקגעקומען פון זיין ריי־זע, האָט ער דעם פּאָטער דערצעהלט פון אלץ וואָס ער האָט זיך אונ־טערוועגס אָנגעזעהן. שווימענדיג ביים עקוואטאָר האָט ער פליהענ־דיגע לייבען געזעהן, פליהענדיגע שלאנגען און עקדישען געזעהן, פייערדיגע שיפען בעגעגענט; צוויי לבנות געזעהן... דער פּאָטער האָט אלץ געגלויבט. צום סוף, ווען ער האָט איהם דערצעהלט אז ער האָט ביים עקוואטאָר געזעהן פליהענדיגע פיש —

— דאָס מיין קינד זאָגסטו אַ ליגען! — האָט איהם דער פאָטער שטרענג איבערגעשלאָגען. — — —

ווי איהר זעהט פליהט די פאַנטאַזיע אין דער הייסער, פייכטער און פערשטיקטער לופט, גאָר ניט אַזוי האָיך און גאָר ניט אַזוי ווייט — נאָר אַז דאָ פליהען אום פיש איבער'ן אויבערפלאַך פון וואסער — דאָס איז אַן אמת.

6.

צום ווייטען גלות-לאַנד.

דורך רעגען און נעבעל דערנעהענטערט זיך אונזער שיף צו בוענעס-איירעס, די הויפּט־שטאָדט פון ארגענטינע — אונזער ווייטע, ווייטע גלות־לאַנד.

מיר געהן אנטקעגען דעם שטראָם פון לאַ־פּלאַטא אויסגאַס. ס'וואסער האָט פון ווייטען אַ זילבער־אבגלאַנץ, אבער פון נאָהענטען, דורך דעם נעבעל, איז עס געל־ברודיג און זעהט אויס ווי שטאַרקער טיי, וואָס מען האָט אין אַ גלאָז פון מילך אריינגעגאָסען.

זאָרגלאָז לערענט מען זיך אויס צו לעבען אויפ'ן שיף. גאַנצע דריי־און־צוואַנציג טעג דאָ געווען מיין היים. אין דעם זאָרגלאָזען שיפס-לעבען נעהמט מען זיך גאָרניט אַזוי שטאַרק צום הארצען ווען ס'קומט עפּעס אַ ידיעה פון דער פערשטויבטער וועלט. אפילו אַזאַ וויכטיגע ידיעה, אַז אין באָסניען האָט מען דעם עסטרייכישען קרוין־פּרינץ און פּרינצעסין אומגעבראַכט, האָט אויך דאָ קיין גרויסען איינדרוק ניט געמאַכט.

— ראַנערוועטער, די לייטע זינד פערריקט דריבען! — האָט בלויז איין דייטש זיך צובייזערט.

און ווירקליך, אַז דו געוואוינסט זיך צו מיט'ן לעבען אויסער־

האלב דער „וועלט“, דאכט זיך דיר, אז די מענשען אויף דער ערד זענען ניט ביים רעכטען זינען.

קומסטו אבער נעהנטער צום געווינשטען פלאץ פערלאזט דיך די זארגלאזיגקייט, און ס'כאפט ארום אן אונבעשטימטע אונרוהיגקייט.

בונעס־איירעס...

די הויפט־שטאדט פון ארגענטינע. וואס הערט מען זיך ביי אונז ניט אן וועגען יענעם לאנד און יענער שטאדט! עפעס אונהיימליכעס דערצעהלט מען דאך ביי אונז איבער דער שטאדט בונעס־איירעס.

און די מעשיות איבער אידישע טעכטער, וואס זענען פארנארט געווארען דורך אונבעקאנטע מענשען און פון טאטע־מאמעס הויז פערפיהרט געווארען... אויף אייביג ערגעץ פערפיהרט געווארען, וואו אין דער פינסטער ווערט זייער ליב געפייניגט... — בונעס־איירעס, הייסט דאך יענער פינסטערער פלאץ...

ארגענטינא הייסט דאך דאס לאנד...

און אין יענעם לאנד האט זיך דאך אמאל די אידישע האפנונג בעוויזען און געוואונקען, און געשמייכעלט צו אלע אידען אין די ווייטע, קאלטע גלות־לענדער...

— קומט אהער, קומט אהער, עס ווארט א לאנד דא פאר אייך.. האניג און מילך פליסט דא רייך... ברויט און פלייש איז דא פאראן צו זאט... זון און גליק געוועלטיגען דא. קומט אהער מיט זיהן און טעכטער, פלאנצט זיך איין אין לאנד פון גליק, ס'ווארט די שפע אויף אייער קומען... קומט וואס שנעלער, קומט וואס שנעלער!...

ווי לאנג איז עס געווען? ערשט נעכטען איז עס געשעהן. אין לאנגע שורות האבען זיך געצויגען די וואנדערער פון רוסלאנד, פוילען, גאליציען און רומעניען. און פון וואנען דען ניט? פון אלע עקען וועלט האבען זיך אידען געצויגען אהער און דא אין דעם „לאפלאטא“ אויסגאס, ביי די טויערען פון יונגען לאנד, זענען די איינציגע שורות פעראייניגט געווארען, און איין מחנה זיך פערוואנדעלט

און מיט פרייד און שרעק האָבן יענע וואַנדערער ס'ערשטע מאָל דאָס געבענשטע לאַנד דערזעהן...

ס'איז דאָך אַמאָל אַ שעהנער חלום געווען דער וועג קיין אַר־גענטינע. ס'אידישע פאָלק האָט פון גליק אָנגעהויבן צו חלום'ען, און טרוימענדיג איז וועג זיך געלאָזען. מיט דעם בילד פון יענעם וואָס האָט דעם וועג אהער געוויזען האָבן דאָך פרומע אידען די ווענט פון זייערע הייזער בעציערט...

אבער איצטער... יענע שורות זענען מעהר ניטאָ. אויף די וועגען, אויף שייד־וועגען פון אַלע לענדער קענט איהר טרעפען איי־נעם־צוויי, וואָס קומט פון דער ווייטער אַרגענטינע און ס'פּנים איז חושך; מיעד און צובראָכען, אָהן איין טראָפּען האָפנונג אין האַר־צען. און טרעפסטו נאָך אַמאָל איינעם אהין ציהענדיג, און הייב־סטו אָן רעדען צו אַזאַ פערשפּעטיגטען, כאַפּט דיך אַ פּחד אָן צו זעהן, ווי ווייט דער יאוש פון אונזערען אָן אויסוואַנדערער גרייכט.

— וואוהין פאָהרט אַ איד?

— כ'ווייס אַליין ניט.

— וואָס רעכענט דאָרט אַ איד צו טאָן?

— כ'ווייס אַליין ניט.

אין ריאָ־זשענעראָ האָב איך אַ פּאָר אידישע יונגע לייט גע־טראָפען אין גאָס.

— בונעס־איירעס איז אַ שטאָדט פון אידען — האָט מיר איי־נער, מיט אַ פערברענטען פּנים, געזאָגט. „אַ שטאָדט פון אידען"... אפשר וועל איך מיר אין דעם איבערצייגען.

אין ריאָ־זשענעראָ איז אויסגעשטיגען די אידישע פאַמיליע פון בערסאָנער גובערניע. פאָטער־מוטער, צוויי פריילינס און דריי אינגלעך פון פופצעהן יאָהר און אינגער. „אדם־נאַקעט" זענען זיי געווען. כמעט אָהן אַ פּרוטה זיינען זיי ביז צו דער בראַזיליאַנער הויפּט שטאָדט געקומען. דאָ, אין ריאָ־זשענעראָ האָט זיי איבערגע־נומען אַן אַגענט פון דער רעגירונג, און אויף דעם חשבון פון דער

רעגירונג וועלען זיי איבערגעשיקט ווערען ערגעץ אין דער פראָווינץ „ריא־גראַנדע־סול“.

וואָס וועט דאָרט טאָן דער איד מיט די איינגעפּאַלענע באַקען ?

וואָס וועט דאָרט טאָן דער איד מיט'ן צעריסען געמיטה ? צי וועט דען ניט ארויסשפּרינגען דער אקער־אייזען פון דער ערד, שפּירענדיג אויף זיך די ניט זיכערע האנד פון דעם אידישען גלות־מענשען ?...

וואָס וועלען זיי דאָרט טאָן אין אזא פערוואָרפענעם ווינקעל ? איך האָב דאָך שוין אליין בעגעגענט מענשען לויפענדיג פון דאָרטען.

— וואָס פאר אן אונגליק ציהט אהין דעם אידען מיט איינגעפאַלענע באַקען ? צי וועט איהם די אייגענע רעגירונג אזוי פריינדליך און אזוי הארציג העלפען ארויסקלייבען זיך פון דאָרטען, ווען איהם וועט שלעכט זיין ?

— ניין, דאָס געוויס ניט !

אויף דעם אייגענעם שיף פאָהרען די סיביריער פויערים קיין ארגענטינע. מיט וואָס פאר א זיכערקייט זיי פאָהרען ! די הענד בענקען צום אקער־אייזען. און מיט וואָס פאר א זיכערקייט זאָגט ער, אז בונעס־ארעס איז א שטאָדט פון רוסען... מען קען איהם גלויבען. א רוסישען קאָנסול וועט ער געוויס געפינען, וואָס וועט זיך פאר איהם אָננעהמען... וואָס אידען האָבען דאָרט — ווייס איך ניט. נאָר, אז קיין קאָנסול האָבען זיי ניט — דאָס איז זיכער... — — —

דער נעבעל ווערט ועדיכטער. די שיף האלט אב איהר גאנג און ברילט, אזש די לופט ארום ציטערט. דער וועג איז דאָ א שמאָלער און ניט קיין זיכערער. דורך'ן נעבעל זעהן זיך נאָך שיפען וואָס שטעהן פאראנקערט. און פון צייט צו צייט ברומען זיי ארויס :

— היט זיך !...

און מיר קומען אלץ צו נעהנטער צו די טויערען פון בוענאס־איירעס.

אויף דער פאָדערשטער טײל פון שיף פאָהרען שפאַנישע אי־מיגראַנטען. ווי נאָר די זון געהט אויף, הויבט אַן צו הילכען זייער געזאַנג. אויך איצטער קען דאָס ברילען פון שיף ניט שטיל מאַכען זייער געזאַנג. אַן אייגענער דאָקטאָר פאָהרט מיט זיי מיט. און כאָטש די שיף איז פערזאָרגט מיט א דאָקטאָר — דאָך מוז פאָהרען אַ שפאַנישער אויך — אַזוי פאָדערט דאָס שפאַנישע געזעץ!

די שיף איז א דייטשע. און דאָך פאָהרט מיט אלס קאָמיסאַר אַ קאַפּיטאַן פון אַ שפאַנישער קריעגס־שיף, און פון ווייטען גיט ער אכטונג ווי זיינע לאַנדסלייט ווערען בעהאַנדעלט.

אַזוי פאָדערט דאָס שפאַנישע געזעץ!

וואָס קען אונזער געזעץ פאָדערן פאַר אונזערע אימיגראַנטען?

האָבען דאָך געוויס קינדער פון אונזער פאָלק, אין די אַלטע, שעהנע צייטען, משפטים געצייכענט פאַר די קינדער פון שפאַניען. וואָס זינגען איצטער דאָרט אויף דער פאָדערשטער זייט פון שיף.

דאָס לאַנד, וואוהין איך פאָהר, האָט אַמאָל צו זיי געהערט, און אויב די צייט האָט זייער הערשאַפט אומגעבראַכט, דאָך פערהיט נאָך דאָס „געזעץ" זייער רעכט...

מיר האָבען גערעכטיגקייט, אָבער נישט קיין געזעץ...

זיצען די פּאַסאַזשירען, קינדער פון שפאַניען, און זינגען זייער'ן א פאָלקס־ניגון, וואָס איז כמעט דער אייגענער ניגון פון אונזער „אקדמות".

און נעבען מיר שטעהט דער בעקאַנטער באַטאַניקער ש., פּראָפעסאָר אין גענף, און זיין גרויער קאָפּ לויכט פאַר צופריע־דענהייט. ער וויל מיר איבערצייגען, אַז אין די אָדערען פון די שפאַנישע לייט פליסט זעהר פיעל אידיש בלוט.

— איך וויים עס, ליעבער פראָפעסאר!

אידישעה בלוט פליסט אין די אָדערען פון גאנצע פעלקער. אידיש בלוט פליסט אין די אָדערען פון די גרעסטע דייטשע אדע־ליגע. אזוי האָט דאָך בעוויזען איינער פון זייערע שווארץ אויף ווייס. יא, אידיש בלוט פליסט אין די אָדערען פון גאנצע פעל־קער... אלע, אלע ווייסען עס.

נאָר, אז אידיש בלוט פליסט אין די אָדערען פון דער אלטער, גרויער ערד...

— ווייסט איהר עס, ליעבער פראָפעסאר?... — — — — — —

בונעס־איירעס, בונעס־איירען, ווי אונרוהיג ווערט מיין גע־מיטה ווען איך דערנעהנטער זיך צו דיין שוועל!

7.

וואו נעהמט מען א איד?

די הויפּטשטאָדט פון ארגענטינע האָט זיך געקליגט צו בע־שאפען אן איינגענעמען געפיהל ביי דעם פרעמדען, וואָס קומט נאָר וואָס אָן פון פרעמדע לענדער, מיט דעם, וואָס דער האפען געפינט זיך אין שכנות מיט דער שעהנערער טייל שטאָדט.

אין די גרויסע מעהרערע גרויסע האפען־שטעט פון אייראָפּע, אז דו געהסט אראָב פון שיף, איז ביז דו דערשלאָגסט זיך צו דער אמת'ער שטאָדט בעדארפסטו דורכגעהן סדום און עמורה; אלער־האנט פערדעכטיגע געסלאך און הינטערגעסלאך. אין בונעס־איירעס אבער פאלט מען גלייך אריין אין א שעהנעם בולוואר, פון ביידע זייטען מיט שורות אלטע פאלמען, און א ביסעל העכער, הויבט זיך זיך אָן די א װ ע נ י ד א ד ע ־ ל א מ א י א, די שעהנס־טע און רייכסטע גאס פון בונעס־איירעס. אָט אזוי בעקענט מען זיך גלייך מיט דער רעכטער זייט פון דער מטבע, און דעם ערשטען, גוטען איינדרוק איז שפּעטער שווער שוין אָבצואווישען.

אין דער דאַזיגער שעהנער גאַס האָב איך אויפגעזוכט דעם האָטעל, וואָס איינער האָט מיר נאָך אויפ'ן שיף רעקאָמאַנדירט און אראָגעוואָרפען מיינע פּעקלאַך אין א צימער. אויפ'ן זעקסטען און הויכסטען שטאָק. דורכמאַכענדיג די רייזע אויפ'ן שיף האָב איך אפילו ניט געשפּירט אויף זיך דעם א ב ק ה ד ר ך, דעם שטויב מיט וואָס דער וועג בעשענקט יעדען רייזענדער. איך בין ארויס אויף דעם קליינעם באַלקאָנלעכעל, וואָס ביי מיין צימער און בעטראַכט די שטאָדט, ווי ווייט כ'האָב עס געקענט דערגרייכען. הייזער, צום מיינסטען צוויי שטאָקיגע ציהען זיך ביז צום האָריזאָנט, די דעכער פלאַכע און ס'מאַכט אַן איינדרוק, אז די שטאָדט איז נאָך א גרויסע שׂרפה. צווישען די הייזער לויפען די גאַסען ניט קיין גאַנץ ברייטע, אבער זעהר גלייכע, וואָס צושניידען די שטאָדט אין גלייכע קוואַרטאַלען. די הימלען זעהר ברייט און זייער לויטער־בלוי און כאָטש דאָ איז ווינטער, דאָך מאַכט אויף מיר די ליכטיגקייט דעם איינדרוק פון דעם ווייבער־זומער, וואָס אין רוסלאַנד: אָדער דער אינדיאַנער־זומער אין נאָרד־אַמעריקאַ.

קוקענדיג פון דער הויך אויף דער שטאָדט, האָב איך מיר געוואָלט אויסמאָלען אין געדאַנק די גאַסען וואו אידען וואוינען און אהין זיך לאָזען. און ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס כ'האָב ביי מיר אבגעמאַכט, אויפ'ן שיף, אז ערשט אין א וואָך ארום, ווען כ'וועל שוין האָבען זיך גוט אויסגערוהט, אַלצדינג גוט ארומגעזעהן — ערשט יעמאָלט וועל איך געהן זעהן אונזערע לייט, דאָך איז מיר אין די ערשטע צעהן מינוט שוין ענג געווען אין מיין צימער אויפ'ן זעקסטע ןשטאָק און ס'האָט אָנגעהויבען ציהען צום טיר.

ערשט איצטער האָב איך מיר געכאַפּט, אז כאָטש דער הויפּט־ציעל פון מיין רייזע איז געווען צו פאָהרען און זעהן ווי לעבט זיך אונזערע אידען אין די ווייטע, ווייטע לענדער, דאָך האָב איך מיר נישט בעזאָרגט פאַר'ן ארויספאָהרען מיט קיין איין אדרעס אפילו וואו זיך צו קערען און וואו זיך צו ווענדען. בוּנעס איירעס איז א שטאָדט פון צוויי מיליאָן איינוואוינער; און געה זוך איצ־

וואו אידען וואוינען! די וועלט רעדט דאָ שפּאניש און מיין גאנ־צער שפּאניש בעשטעהט פון דעם, וואָס כ׳ווייס ווי מען רופט אן די טעג פון דער וואך — ביז מיטוואך; קען צעהלען ביז זיבען און ווייס אויך אז כ ו ד י אָ איז — אַ א י ד. בעגרייפענדיג מיין הילפלאָזיגקייט, ערשט איצטער האָט זיך אין מיר דער חשק צו זעהן אַ איד נאָך מעהר געשטארקט.

כ׳בין ארויס אין גאס; ווייל ס׳איז חודש אב און ס׳איז דרויסען העל אוןווארעם און די בוימער גרינען, פּסק׳ען איך ביי מיר אָב אין הארצען, אז די מעשה מיט דעם, וואָס אין ארגענטינע איז ווינטער ווען אין ווילנא איז זומער, איז בלויז אן אויסגעטראכטע. איך נעהם מיין מאנטעל אויפ׳ן האנט און לאָז זיך געהן מיט מיין שעהנער גאס פון די קלענערע גומערען צו די גרעסערע.

אַזוי געהענדיג אַ מינוט צוואנציג האָב איך מיר דערשלאָגען צום פּארלאמענט־פּלאַץ. דער מאסיווער בנין, אין רוימישען סטיל, איז פון העל־גרויען גראניט. מיט גראניט־פּליטעס זענען בלויז דריי זייטען ארומגעלעגט. די פּערטע, די הינטערשטע, איז נאקעט. רויטע ציגעל זעהן זיך ארויס. מאכט דעם איינדרוק אז ס׳האָט אויסגעפעלט גראניט פאר דער הינטערשטער טייל פון דעם קאלאסאלען בנין. די ציגעל זעהן אויס אלט, וואָס מיינט, אז ניט ערשט האָט מען דעם בנין אָנגעהויבען צו בויען, און, עס ווערט עפּעס קשה׳־דיג.

גרויסע סימבאלישע סקולפּטורען — ווי העלדען אויף געפליגעלטע פערד און גלאט היסטאָרישע פיגורען: פּאנטאָנען, שטיין און ביין אזוי פיעל אָנגעשטעלט אויף דעם פּלאַץ אזש דעם עיקר. דעם פּארלאמענט אליין זעהט מען ניט ארויס.

אויף אַ קינסטליכען גרינעם בערגעל האָט מען איינגעאָרדענט אַ פּלאַץ פאר דער קאָפּיע פון דער בעריהמטער סימבאָלישער פיגור פון ראדען, ד ע ר ד ע נ ק ע ר, אין טונקעל גרינעם בראָנז. כ׳האָב מיר דערמאנט, אז אן פּאריז, ביים ארייננאנג צום פּאנטעאָן, וואכט דער אייגענער דענקער. עס מאכט אויף מיר דעם

איינדרוק, אז דער דענקער פון ראדען, אזוי אנשפארענדיג דעם קאפ אויפ'ן פויסט, טראכט איצטער:

— וואס האט מען מיך פערשלעפט אזש אהער און אנידערגע־זעצט אויף דעם בערגעל ערד צווישען דער מחנה נארישע סקולפ־טורען דא?!

די מערקווירדיגע בראנזענע פיגור האט אין זיך אזוי פיעל לעבען און אויסדרוק, אז מיר וואלט זיך וועלען צוגעהן, א קלאפ טאן דעם דענקער אין פלייצע און פרעגען:

— קענסטו מיר אפשר זאגען, גוטער ברודער, וואו אידען וואוינען דא אין בונעם איירעם?

איך שפיר אבער, אז דא אויף דער רייכער א ו ו ע נ י ד א ד ע ל א מ א י א וועל איך צו גאר נישט קומען. איך פערמאך די אויגען און טראכט:

— רעכטס, אדער — לינקס?

און איך בעשלים זיך צו קערען לינקס. די גאסען גלייכע און לאנגע; גאר אן א סוף. אבער וואס ווייטער ווערען די הייזער גרויער, די גאסען ווי עפעס ענגער, ניט אזוי אויפגעראמט, אביסעל שלים־מזל'דיגער, ארימער, און ס'הארץ זאגט אונטער: אט באלד, אט באלד....

איך האב דעם געפיהל ווי אימעצער וואלט מיך פיהרען ביים האנט אהין וואו איך בעדארף, אזוי פארזיכטיג, אז כ'זאל חלילה קיין איבריג שטיקעל וועג ניט אנלעגען. און....

א אידישער טעאטר־אנאנס אין א פענסטער פון א קליין גע־וועלבעל!

וואס נאך האב איך בעדארפט? די אותיות פיערקאנטיגע מיט רויטען און שווארצען טינט. מען מעלדט, אז דארטען און דאר־טען שפיעלט די בערימטע... און אזוי ווייטער — היינט ביינאכט ב א ר ג מ י ר ד י י ן ו ו י י ב און מארגען — ז י י ן ו ו י י ב ס מ א ן.

הכלל, איך בין **אין דער היים**. ווילנא,ווארשע, ניו־יארק, שי־

קאנא — אָדער באברויסק — ס'איז קיין אונטערשייד ניט. אין דער היים בין איך!

איך געה אריין אין קרעמעלע. מען פערקויפט דאָ שפּייז. א מיידעל פון א יאָהר פופצען מיט א גרינלאך אידיש, אויסגעדארט געזיכט און גרויסע, גרויע אויגען, זי וועגט אב פּאר א יונגענמאַן היימישען, ווייסען קעז און דער האנדעל געהט אין שפּאניש. פון א זייטיגען צימער דערטראגט זיך א געריפּעל אויף א פידעל. איך ווארט ביז דער קונה געהט ארויס און ווען די מיידעל שטעלט אָן אויף מיר איהרע גרויסע גרויע אויגען, ווארטענדיג, איך זאָל זאָגען וואָס איך וויל — ווענד איך מיר צו איהר אויף אידיש:

— וואוינען דאָ אידען?

— סי, סעניאָר.

— אין די גאסען דאָ וואוינען אידען?

— סי, סעניאָר.

— דאָ איז פאראן א אידיש טעאטער? — ווענד איך מיר ווידער, אנווייזענדיג אויפ'ן אנאנס אין פענסטער.

— סי, סעניאָר.

— געהט דאָ ארויס א אידישע צייטונג אין בונעס איירעס? זי בלייבט שטיל און קוקט זיך ארום אביסעל שוין מיט חשד, ניט פערשטעהענדיג, וואָס איך בין דאָ צוגעשטאנען צו איהר מיט די אַלע פראגען. עס קומט ארויס פון טיר א אינגעל פון א יאָהר צוועלף מיט א פידעל אונטערן ארעם. לויט'ן אויסזעהן — א ברודער.

— געהט דאָ ארויס א אידישע צייטונג? — ווענד איך מיר צו איהם.

— סי, סעניאָר! — ענטפערט ער מיר כוואטסקע.

— א גרויסע? — פרעג איך ווייטער.

— סי, סעניאָר: אַט אזוי גרויס, מעסט ער אב מיט'ן האנד א שטיק פון טיש וואו דער קעז און ברויט ליגט.

— וואו וואוינען דאַ אידען? — שטעה איך צו צו איהם מיט מיינע פראַגען.

— אַט דאַ, סעניאָר! — שפּריים ער אויסביידע הענט צו דער גאַס, אין איין האַנט די פידעל און אין דער אַנדערער — דער סמיק.

איך ווייס ניט פאַר וואָס, עפּעס אַ געפיהל פון רחמנות האָט זיך אין מיר אויפגעוועקט בעטראַכטענדיג דעם אינגעל מיט דער פידעל אין האַנט און די מיידעל, וואָס האָט אַבגעשניטען אַ דין פּעַ־נעצעל קעז און געקייט, קוקענדיג אויף מיר אין דער אייגענער צייט מיט איהרע גרויסע גרויע אויגען. און עפּעס אויף זיך אליין האָב איך בשעת מעשה רחמנות געקריגען. מיט דעם געפיהל בין איך צוריק אין גאַס אַרויס. דער געפיהל, אַז אין אַט די אַלע גאַסען אַרום וואוינען אידען, האָט ביי מיר צוגענומען דעם פריהערדיגען כח, די אַנשטרענגונג מיט וועלכער איך האָב זיך געלאָזט איבער די אומבעקאַנטע גאַסען פון אַט דער אומבעקאַנטער פרעמדער שטאָדט.

מיט דער אייגענער אומבעוואוסטזיניגער גלייכגילטיגקייט וואָס פיהרט מיך צומאָל אַרום אין די גאַסען פון די גרויסע שטעט אין דער וועלט וואו אידען וואוינען, אזוי האָב איך מיר דאָ אויך געלאָזט געהן, מיט לאַנגזאַמע און רוהיגע טריט. רעכטס און לינקס געוועלבלאַך, קאַפע הייזער. עס ווארפען זיך אין די אויגען די זעלביגע טעאַטר אַנאָנסען מיט'ן ב אָ ר ג מ י ר ד י י ן ז ו י י ב. דער שניט פון די גאַסען דערמאָנט אביסעל די געגענד פון ד ז ש י ק ע און ד ז ע ל נ י ע דאָרטען אין וואַרשע. עס פעלט אָבער דאָ יענע וואַרשעווער בעוועגונג און — הו־האַ. ס'איז איינגאַנצען אַרום דריי נאָך האַלבען טאָג, און צופיעל לעדיגגעהער, מאַנסלייט בעגעגענט מען אין די גאַסען. אויף די פּנים'ער לייענט זיך גאַנץ קלאָר:

— נישטאָ קיין פּרנסה.

אין די קליינע קאַפע־הייזער, אָדער כשר־רעסטאָראַציעס, זי־

צען איינצעלנע מענשען, קוקען דורך דער אפענער טיר אויף דער גאס ארויס און געגעצען. פון דא און דארטען קומען ארויס קליינע קינדערלאך און טראגען פאר מיר ארויס אויף זייערע פנים׳לאך דעם דלות וואס הערשט דארט ביי טאטע־מאמע אין שטוב. איך הער ארום זיך אידיש רעדען, איך הער רוסיש רעדען. צוויי ווייבער קריגען זיך אויף א גאנץ ווארימען אופן, איינע אויף אידיש און די אנדערע — אויף שפאניש...

און אזוי דערשלאג איך מיר צו א אידישער בוכהאנדלונג.

א גאנץ פיין געשעפט. צוויי גרויסע פענסטער און אין מיטען א טיר. איך בעטראכט די סחורה וואס איז אויסגעשטעלט אין פענסטער און פאר קיין פאל קען איך מיר ניט פארשטעלען, אז איך בין אין בונעס איירעס:

די מאדערנע אידישע ביכער פון ווארשע און ווילנא, וואס ערשט מיט א פאר חדשים צוריק זענען זיי פון דרוק ארויס, ליגען זיך ברייטלאך אויסגעלעגט מיט די אלט בעקאנטע אויפשריפטען און היימישען איינבאנד.ביים זייט היימישע סדורים׳לאך ארומגע־לעגט מיט פרישע בינטלאך ציצית.

אז איך בין אריין דורך דער אפענער טיר אין געשעפט איז דארט קיינער ניט געווען. באלד אבער איז אויף מיינע טריט ארויס־געקומען פון א זייטיגער טיר א יונגע פרוי מיט א אינגעל פון א יאהר פיער ביים האנט. איך ווענד זיך צו איהר מיט א פשוט׳ען גאט העלף.

איהר זעהר היימיש אידישער, חן׳עוודיגער און גוטער פנים איז געבליבען גאנץ רוהיג, איינגעהאלטען. ענטפערענדיג אויף מיין גאט העלף בלויז א נויג טוענדיג מיט׳ן קאפ האט זי גע־ווארט, וואס איך וועל ווייטער עפעס זאגען.

— א אידישע בוכהאנדלונג באנ׳איך זעה איך — פאהר איך ארויס גאנץ אונגעשיקט.

זי טוט א לייכטען שמייכעל, ווי איינער זאגט: זעהסט דאך, אז דא איז א אידישע בוכהאנדלונג.

פערלירענדיג זיך אביסעל מיט מיין נארישער פראגע, האב איך אנגעהויבען גלאט אין דער וועלט אריין צו דערצעהלען פאר איהר, אז איך קום ערשט אן, נאר וואס, פון רוסלאנד. און, אז כ'האב ניט געהאט צו קיינעם קיין אדרעס, און, אז אפשר דריי שעה האב איך אומגעבלאנדזשעט ביז איך האב מיר אהער דערשלאגען.

די גאנצע מעשה אבער, רופט ביי איהר אויפ'ן פנים ארוים בלויז אן אויסדרוק פון פערדאכט. זי רעדט קיין ווארט ניט. זעצט זיך אויף א בענקעל און אזוי שוויינענדיג נעהמט זי דאס קינד אויפ'ן האנט. דאס קינד אבער לאזט פון מיר זיינע אויגען ניט אראב און מיר ווערט אביסעל אונבעקוועם: איך דערצעהל א מעשה, אז נאר וואס קום איך פון רוסלאנד און צום סוף פרעגט זי מיר צומאל ניט איבער, וואס עס הערט זיך אין רוסלאנד? — ווי דער שטייגער איז.

איך הויב ווידער אן א שמועס, אבער דאס מאל פון אידישע ביכער. איך פרעג זיך נאך אויף די ווערק פון מאדערנע שרייבער. איך קלייב אוים נעמען פון שרייבער, נאר וואס אויף דער וועלט ארויסגעקומענע, כדי צו מאכען דערמיט אן איינדרוק פון א אידי־שען אינטעליגענט. ס'איז געווען ניט קיין קרומער וועג. דער אויס־דרוק פון איהר פנים האט זיך צוביסלאך פערענדערט, א געוויסע פריינדליכקייט האט אנגעהויבען ארויסצושפראצען ביי די ליפען־ווינקעלאך, די ליפען האבען זיך געעפענט און מיט א גאנץ הארציגע שטימע האט זי מיר אנגעהויבען איבערצופרעגען, אייגענטליך דאס, וואס כ'האב איהר מיט א וויילע פריהער דערצעהלט.

די אנגעצויגענקייט איז איינגאנצען פערשוואונדען. פריהער לאנגזאם און באלד, אבער גאנץ לעבעדיג, האט זי מיר פערשאטען מיט פראגען וועגען רוסלאנד, אידען, פעראיינען, אידישקייט און ענדליך, פארגעשלאגען אפשר וועל איך טרינקען א גלאז טיי?

איך בין מסכים פערשטעהט זיך. זי לאזט אראב פון האנט דעם אינגעל און בעט מיך אריין צו זיך אין דירה, וואס געפינט זיך גלייך אין הינטערגרונד פון געשעפט.

שוין זופענדיג דעם טיי טראכט איך:

לאָמיר נאָר פרובען דערצעהלען אז איך בין א אידישער שרייבער, און איך הויב אָן אויף אזא אופן:

— געפינען זיך אפשר באנ׳אייך אין געשעפט מיינע ביכלאך אויך?

זי ווערט א קליין ביסעלע צוטומעלט. דאָך קלייבט זי זיך אָן מיט מוטה און פרעגט:

— קען מען וויסען ווי איהר הייסט?

— אזוי און אזוי....

זי האָט זיך אביסעל פערוויטעלט, מיר דערלאנגט די האנט און פערשעמטלאָך געזאגט:

— ענטשולדיגט מיר וואָס כ׳האָב אייך אזוי אויפגענומען אין געשעפט. מען ווערט דאָ געוואוינט גאנץ אָפט צו טרעפען אזעלכע יונגע לייט, וואָס מען בעדארף וויסען ווי זיך מיט זיי צו האלטען. איהר ווייסט דאָך וואָס פאר א נאָמען בונעם איירעם האָט? — און באלד ווענדט זי זיך צום פיער יאהריגען זוהן — זעהסט, מיין קינד, דאָס איז אָ אידישער שרייבער, געקומען פון דאָרט, וואו טאַ־טע־מאַמעס היים איז, געה צו און גיב א הענטעלע.

און ניט נאָר ס׳הענטעלע דערלאנגט מיר דאָס שעהנע קינד; עס קלעטערט ארויף צו מיר אויפ׳ן האנט און ווערט מיט מיר א גאנצער גוטער ברודער. אזוי פערשפּילענדיג זיך מיט׳ן קינד. האָב איך גאָר נישט בעמערקט ווי די פרוי איז ארויסגעגאנגען אויף א קליינע ווײַלע. באלד האָט זי זיך אומגעקערט, נאָך מעהר אויפגע־לעגט און ווידער אָנגעהויבען איבערצופרעגען ווי אָזוי, נישט קע־נענדיג קיין שפּאניש, האָב איך געטראָפען אזש פון מיין האָטעל? איך הויב אָן צו דערצעהלען מיט מעהר פרישקייט, און — די טיר פּראלט זיך אויף: דער מאַן אליין איז דאָ. ס׳פּנים שיינט, ער וואַרפט זיך מיר אנטקעגען מיט ברייטע הענט, מיט דעם ברייטען שלום־עליכם — רופט מיך ביים נאָמען ווי אָן אלטער בעקאַנטער. לאָזט זיך אויס, אז אין דער ווײַלע וואָס זי איז ארויס פון

שטוב האט זי געבעטען לאזען וויסען איהר מאן, וואס איז ערגעץ אין שכנות געוועזען, אז א גאסט איז געקומען. ער ווידער, אויפ׳ן וועג, האט נאך א פאר בעקאנטע אנגעזאגט; די בעקאנטע אויפ׳ן וועג גלאט א פאר גוטע פריינד דערצעהלט — דער סוף איז געווען, אז אין א קורצע ווײלע האבען זיך א שאט געטאן קיין עיזרע אידען, מיינסטענס יונגע לייט, אזש די שטוב איז ענג געווארען. ווי ביהנען האבען זיי מיך ארומגערינגעלט, פריהער מיט דרך ארץ און שפעטער מיט אן איינפאכע אפענהערציגקייט, מיט א אין דרייען־געפלאכטענעם שלום־עליכם און ברוך הבא —

הכלל אידען האבען א איד געכאפט; א איד האט אידען געפונען.

— פאר וואס האט איהר נישט געשריבען אז איהר קומט, מיר וואלטען דאך אייך בעגעגענט ביים שיף?

— מילא, טאקי א נארישקייט געוועזן פון מיר; נאר אט בין איך דאך שוין דא, טא דערצעהלט וואס מען הערט עפעס באנ׳אייך אין ארגענטינע? דערצעהלט מיר, ווי אזוי איז עס מעגליך אין א מיטענוואכענדיגען טאג זאלען אזוי פיעל יונגע לייט זיין פריי?

— כא־כא — דאס איז דאך די צרה, גוטער ברודער! א קריזיס אין לאנד און מען געהט ארום פוסט און פאס. דער שטארקסטער קריזיס וואס ארגענטינע האט ווען ס׳איז אנגעזעהן האט זיך אויף אונז אראבגעלאזען.

ווייזט אויס, אז דער שפאנישער עלעמענט קלעבט זיך צו דער אידישער שפראך נישט צו אזוי שטארק ווי רוסיש אדער ענגליש, ווייל דער אידיש זייערער האט מיר פיעל בעסער געקלונגען ווי דער אידיש, וואס כ׳האב צום ערשטען מאל דערהערט אין ניו־יארקער אידישען קווארטאל.

זיי האבען מיר דערצעהלט, ווי שוין צוויי יאהר צייט, אז דער קריזיס הערשט. עס קומט דערפון, וואס שוין צוויי יאהר, אז אין די ארגענטינער פעלדער געראט נית. איין יאהר איז געווען גרויסע טריקענישען, די פאשע האט אויסגעטריקענט, און די בהמות, וואס

דאָ איז עם דער הויפּט פּראָדוקט, זענען אויסגעפאַלען. און איצ־טער איז שוין באַלד זעקס חדשים אז עם רעגענט און רעגענט. און די פלאַכע אַרגענטינער פעלדער שטעהן פערטרונקען אין וואַ־סער. ניט מען קען אַקערען, ניט מען קען זעען. און וויל שוין צו־פיעל איז דאָ די גרויסע שטאָדט אַבהענגיג פון פעלד, דאַריבער לאָזט זיך דער דלות אין שטאָדט גאַר שטאַרק פיהלען. פירמעס באַנקראָטירען, געשעפטען, פאַבריקען מאַכען זיך צו. און דאָס געהט אויס צום אידישען אַרבייטער, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר דעם בע־כּערען און שעהנערען עלעמענט פון דער אידישער גאַס.

כ׳האָב מיר דערוואוסט, אַז די אידישע קאָלאָניעס פון באַראָן הירש געפינען זיך אין אַ שווערען מצב צוליעב די פערפלייצונגען. און ס׳איז זאָגאַר פאַראַן אַזעלכע קאָלאָניעס צו וועלכע מען קען זיך גאָר נישט דערשלאָגען.

נאָך אין דעם אייגענעם אָוועגד האָב איך מיר בעקענט מיט דער אידישער אינטעלעגענטער יוגענד, פאַרשטעהער פון פערשיי־דענע פעראיינען.

איך בין געוועזן איבערראַשט צו זעהן ווי דאָס אידישע לעבען קלאַפּט דאָ; ווי דאָס א י ד י ש ע קריסטאַלעזירט זיך דאָ אויף אַזאַ מין בולטען אופן. כ׳האָב פאַר קיין פאַל ניט געוואַרט דאָ צו בעגעגענען אַזאַ פיינע אידישע יוגענד, וואָס זאָל אַזוי וואַך זיין צו אַלצדינג וואָס טוט זיך אין דער גרויסער, גרויסער און ווייטער אידישער וועלט. ס׳האָט מיר וועה געטון, פאַר וואָס מיר וויסען אַזוי ווינציג פון דעם, וואָס עס קומט פאָר מיט זיי דאָ אין אַרגענ־טינע אין דער צייט, וואָס זיי האַלטען זיך אַזוי צוגעקניפּט צו אונז פון ווייטען און מיט דער גרעסטער אויפמערקזאַמקייט הערען זיי זיך צו צו דעם וואָס עס וועבט זיך אין דער אידישער וועלט פון רוסלאַנד און נאָרד־אַמעריקאַ.

8.

בונעס איירעס.

כ'האב געהערט, אז מען רופט בונעס איירעס — ד י שטאדט פון טראמווייען. ס'איז דערפאר, וואס, א חוץ דריי־פיער גאסען, איז יעדער גאס בעשענקט מיט א טראמוויי־ליניע. די גאסען זענען ניט גאנץ ברייט און דאריבער איז ניט ערלויבט צו האבען אין א גאס מעהר ווי איין פאר רעלסען. דער טראמוויי מאכט דורך זיין רייזע דורך א גאס בלויז א י י ן וועג; צוריק געהט ער שוין מיט אנ'אנדער גאס. עס פעהלט אבער ניט קיין אטאמאבילען אין בונעס איירעס. דער עולם פיהרט זיך דא ברייטלאך, און אפילו דער ארבייטער ערלויבט זיך דא גאנץ אפט צו נעהמען אן אטאמאביל אנשטאט א טראמוויי. מעגליך, אז דאס איז נאך א געוואוינטשאפט פון די בעסערע צייטען, ווען קבצנות האט זיך גערעכענט פאר א מיאוסע מידה.

מיר אבער דאכט זיך, אז צום געלונגענסטען האט כאראקטערעזירט בונעס איירעס א דראמאטורג פון דער קלענסטער רעפובליק פון זיד אמעריקא, אורוגוויי, זאגענדיג, אז בונעס איירעס זעהט אויס ווי א פאלאץ, וואס די הארען זענען ארויסגעפאהרען און בלויז די דינער זענען געבליבען.

ווי כ'האב שוין געזאגט, פערמאגט בונעס איירעס ביי א צוויי מיליאן איינוואוינער, און עס פערשטעהט זיך, אז די שטאדט איז גרויס, צושפרייט. עס פערשטעהט זיך, אז אין אזא שטאדט איז אימעצער פארהאנען, וואס זארגט פאר דער אויסערליכער שעהנקייט פון דער שטאדט — דאך עפעס די מעטראפאלעטען פון ארגענטינע. — און דאך ליגט עפעס אויף אלץ א מין אונבעהאלפענקייט. עס ווערען זאכען געמאכט לויט דעם געשמאק און מוסטער פון דער אלטער איירָאפע, אבער עס קומט ארויס ביליג; גרויס און אהן נשמה. אימעצער בעמיהט זיך דא אויף אלץ ארויפצולעגען דעם

שטעמפּעל פון קונסט, פון שעהנקייט — ס'איז אבער נישט דאָס. עס פעהלט די אריסטאָקראַטישע האַנט מיט דעם אינסטינקטיווען פיינעם, אויסגעאיידעלטען געשמאַק, יעדע זאַך אויף איהר אָרט אַנידערשטעלען, ניט איבערכאַפּען די מאָס; ניט איבערזאַלצען.

אָבער ווער פאַהרט דען אין די נייע, אויפגעקומענע לענדער זוכען סטיל, כאַראַקטער און טראַדיציאָנען?... אַזעלכע זאַכען זאָלט איהר זוכען אין דער אַלטער וועלט, ביי די אַלטגעזעסענע פעלקער. דאָ אבער, אין דער נייער וועלט, קיין אונטערשיעד — צפון אָדער דרום — קענט איהר אַזעלכע זאַכען ניט געפינען.

איהר בעדאַרפט אבער אויף די נייע קיין פאַראיבעל ניט האָ־בען.

צייטען געהן שלעכט, האָט זיך יעדער נאַציאָן פון דער אַלטער וועלט א פּאָר פון איהרע קינדער געשיקט אין ווייטע מדינות, מעבר לים גליק זוכען. זענען זיי זיך פון ווינט געטריבען צו די ברעגעס פון נייעם לאַנד געקומען. אין ווּסטען פעלד איז א הייזעל אויסגעוואַקסען. נאָך א הייזעל — א דערפיל אויסגעוואַקסען. פון דערפיל איז א שטאָדט געוואָרען מיט דער צייט — אבער אַלטע מענשען געדענקען נאָך, אַז דאָ איז א דאָרף געווען.

און צוזאַמען מיט דעם פּעקיל, וואו ער האָט זיין פאַרשימעלט ברויט געפיהרט זיין גוף צו דערהאַלטען, האָט יעדערער דעם גלויבען פון זיין פאָלק מיטגענומען; דעם פערשטאַנד פון זיין פאָטער און ליעד פון זיין מוטער מיטגענומען.

אויף א פרישען באָדען קען נייער ברויט אויסוואַקסען זעהר לייכט. וואָרים די ערד ווערט אומעטום אויף איין אופן געאַקערט: דער קערענדעל אויף איין אופן געזעט.

צו די האַנט פון דעם מיסטישען אינדיאַנער, אָדער די האַנט פון דעם ווייס־הויטיגען פריידענקער וועט דעם קערענדעל אין זאַמד פאַרשאַרען — אַלץ דער אייגענער גרינער גראַז וועט פון דער ערד אַרויסשפּראָצען.

זיטען און רעליגיאָן, געשמאַק און כאַראַקטער וואַקסט פון דער ערד אַזוי לייכט ניט אַרויס. ביי היינטיגע צייטען האָט מען עס בירושה פון טאַטען מאַמען בעקומען; פון דער היים געפיהרט, אין הארצען געוואָרעמט און פון דער אַלטער וועלט צו די ברעגען פון דער נייער וועלט געבראַכט.

און אַז די קינדער פון דער אַלטער היים האָבען די ערד אין נייעם לאַנד צואַקערט, די שפע איז געקומען, צו זאַט אָבגעגעסען — האָט מען זיך אין דער אַלטער היים דערמאָהנט:

— אַך, ביי אונז אין דער היים האָט מען אַזוי געגעסען.

— ביי אונז האָט מען אַזוי געטרונקען.

— ביי אונז טאַנצט מען אַזוי אין די טעג פון יום טוב.

— ביי אונז אין דער היים בעפּוצט מען אַזוי די הייזער.

— אַך, ביי אונז בויט מען די הייזער גאַר אַנדערש, אַך ביי אונז אין דער אַלטער היים!

— גאָט האָט מיר געבענשט, מיין פעלד האָט מיך דערהויבען, איך וועל פאַר מיר איצטער אַ ווינקעלע אויסבויען, ס'זאָל מיין אַלטער ליבער היים דערמאָהנען...

און אַזוי ווערט זיך בעשאַפען אַ הויז אין שפּאַנישען סטיל.

און אַזוי פלוצלונג בליהט אויף דער דייטשער געשמאַק.

און אַזוי בעווייזט זיך די ענגלישע סאָלידע גרויקייט.

די גוטע מאָדערנע שיפען האָבען אָנגעהויבען צו ברענגען פון דער אַלטער וועלט ניט בלויז ה ע נ ט וואָס האָבען זיך צום פעלד געצויגען; מיט די זיכערע שיפען זענען אָנגעקומען די יוסטע בעלי־הבתים וואָס פערגעסען ניט אפילו מיטצונעהמען זייער פּאַ־טערשטול פון דערהיים און זוכען פאַר איהם דער בכבוד'דיגסטען אָרט אויס.

און אַזוי זענען אויסגעוואַקסען דאָ די גרויסע אינטערנאַציאָ־נאַלע האָפען־שטעט וואָס איבערראַשען דיך ביים ערשטען אוי־גענבליק מיט זייער אונבעהאָלפענעם סטיל; מיט זייער קינדער־שער אונזיכערקייט.

און פונקט ווי קליינע קינדער טוען נאָך די טאַטעס מיט די

מאמעס; דער אינגעל טוט אן דעם טאטענס קאפטען, ס'קליי־
נע טעכטעריל דער מאמעס יום־טוב'דיגע קלייד און מען שפילט זיך
אין „טאטע־מאמע", „זיידע־באבע", די ארבעל לאנג מען זעהט
די שפיץ פינגער ניט ארויס.

— ס'מאכט ניט! קינדער איז מען אלץ מוחל.

דעם רעקארד פערשטעהט זיך האט ניו־יארק געשלאגען, דאס
אונהארמאנישע איז דארט אין אזא קאלאסאלער פארעם, אז דו
קענסט עס כמעט פאר א סטיל אננעהמען.

בונעס איירעס אבער איז נאך צו יונג און דאריבער זענען די
ארבעל פון טאטענס קאפטען זעהר לאנג, אבער גאר לאנג.

אז איך בין געקומען פון שיף אין שטאדט אריין און דער־
זעהן די ארקען אויף די הויפט גאסען מיט די צעהנדליגער טוי־
זענטער פילפארביגע עלעקטרישע לעמפלאך, האב איך געמיינט, אז
דא פייערט מען דעם יום־טוב פון עלעקטריציטעט.

— דעם ניינטען יולי איז דער גרויסער יום־טוב פון דער נא־
ציאנאלער בעפרייאונג — האט מען מיר געגעבען צו פערשטעהן.

פיין, זעהר פיין, אזעלכע יום־טובים בעדארפען טאקע דעם
ערשטען ארט ביי א יונג פאלק פערנעהמען, אבער לעמפעלאך
עלעקטרישע אין אזא מורא'דיגער צאהל און אזוי פילפארביג?...

א קינד מוז מען אלץ מוחל זיין.

ווי איהר ווייסט האט פראנקרייך א מיניסטער פאר שעהנע
קונסט. דא איז אזעלכעס נאך ניט פארהאנען. מאנומענטען ווע
איהר אין בונעס איירעס געפינען, פארהעלטניסמעסיג, מעהר ווי אין
פאריז.

ס'איז אבער פאראן א געוויסער חילוק:

דארט איז א גרויסער טייל מיט טאלאנט געמאכט, אויף אן
ארט אוועקגעשטעלט, צום פלאץ צוגעפאסט —

דא איז עס קאפויער:

וואס גרעסער דער פאלקס־העלד איז געווען, אלץ שלים־מזל־
דיגער זעהט זיין מאנומענט אויס.

אַ קליינע פיגור אויף אַ ריזיגן פּיעדעסטאַל.
און דאָס אייגענע קאַפּויער.

און דעם ערגסטען מזל האָבען די סימבאַלישע סקולפּטורען פון די גרויסע וועלט־קינסטלער. אין אַ שלעכטער שעה האָבען די דאָזיגע מייסטערווערק אהער פערבלאָנדזשעט. ס'איז געווען, אַז עפּעס אַ ב ע ר י מ ט ע פּערזאָן פון אייראָפּא זאָל דאָ צום בעזוך זיין און אומקערענדיג זיך אהיים ערגעץ אין אַן אייראָפּעאישער צייטונג אַ שמייכעל טאָן פון דעם היגען געשמאַק — און די סקולפּטורען, מאָנומענטען הויבען אָן צו וואנדערען פון אָרט צו אָרט.

אַזוי איז עס אויסגעפאַלען דער גורל פון אַ פּאָר סימבאָלישע לייבען פון בראָנז געגאָסען. זיי האָבען נעבאך קיין רוה ניט. איצ־טער האָבען זיי פון צענטער איבערגעוואנדערט צום גרויסען פּאַרק „פּאַליערמאָ“ וואָס ליגט הינטער דער שטאָדט.

און דער שעהנער פּאַרק פּאַליערמאָ, וואו אַזוי פיעל שעהנע בוימער וואַקסען, וואו ס'איז אַזוי פיעל הימעל פאַראַנען — דאָס איז דאָך אימער דאָס שעהנסטע.

דאָרט אין פּאַליערמאָ...

ענגלאַנד, דייטשלאַנד, שפּאַניען, איטאַליען, פּאָרטוגאַל און... ווער האָט דען דאָרט קיין חלק ניט?

אַלע, אַלע „פרעהען“ זיך דאָך איצטער ביי זיך אין דער היים וואָס ארגענטינען איז אַ פריי לאַנד געוואָרען, אונאבהענגיג געוואָ־רען. און צום הונדערט יאָהריגען יום טוב פון דער פרייהייט האָט יעדע לאַנד אַ מתנה געשיקט. דעם סימבאָל פון פרייהייט אין שטיין און אין בראָנז אויסגעדריקט. יעדע לאַנד נאָך איהר געשמאַק. יע־דע לאַנד נאָך איהר בעגריף.

און ווען יעדע לאַנד בעזונדער וואָלט נאָך דאַביי ניט וועלען מיט איהר געשמאַק און ברייט הארץ איהר ליעבע שכנה איבערצו־שטייגען!...

דאָרט, אין פּאַליערמאָ, צוליעב דעם הונדערט יאָהריגען יו־

ביליי פון פאָלקס פרייהייט....

גרינע בוימער ווערן אויסגעהאקט און גרויסע, גרויסע שטיי־נערנע בראנזענע מתנות פון אלע גרויסע און קליינע, אלטע פעלקער געשיקטע, ווערן מיט גרעסטען דרך־ארץ דערהויבען:

וואָס דאָס לאנד איז רייכער, אלץ „גרעסער" איז איהר מתנה.

וואָס דאָס הארץ איז ברייטער און ווארימער, אלץ „מעכטי־גער" איז דער געשענק.

און די מתנה וואָס דייטשלאנד האָט נאָר וואָס געשיקט האָט בלויז „פוהרגעלט" פון ברעמען ביז בונעס איירעס, אכט און דריי־סיג טויזענד מארק געקאָסט!

און ביז דאָס גאנצע ביסעל שטיין און בייז וועט זיך איין פאָ־ליערמא אויפזאמלען — ווער ווייס וויפיעל גרינע בוימער ס'וועלען נאָך פאלען און פאלען....

— מתנות פון אלע פעלקער!

פונקט מיט איין און אכציג יאָהר צוריק האָט דאָ דארווין געוואנדערט איבער די געגענדען וואָס זענען נאָך יעמאלט וויסט געווען. בונעס איירעס געפעהלט איהם זעהר, וואָס די גאסען זענען גלייך און גלייך געשניטען. לאנג און ברייט, גלייכע קווארטאלען...

מיר געפעהלט עס אויך. פאר א פרעמדען זעהר בעקוועם.

„אין צענטרום — שרייבט ער — זענען פיינע, מאסיווע היי־זער, נאָר אינדיווידואליטעט דריקט קיינע פון זיי ניט אוים"...

ס'איז נאָך איצטער אויך דאָס אייגענע.

קיין זאָאלאָגישען גארטען האָט נאָך יעמאלט בונעס איירעס ניט געהאט. אניט וואָלט עס דארווין געווים דערמאָנט אין זיינע בעשרייבונגען. ווי ער דערצעהלט האָט נאָך יעמאלט בונעס איי־רעס פארמאגט סך הכל ביי זעכציג טויזענד איינוואוינער.

איצטער האָט בונעס איירעס, קרוב פון צוויי מיליאָן איינוואוי־נער. א זאָאלאָגישער גארטען, פארשטעהט זיך, איז שוין פאראן. גאנץ מאָדערן איינגעריכטעט. און ווען דער גרויסער דארווין וואָלט

דעם זאַלאַגישען גארטען בעזוכט, וואָלט ער אזא בילד געזעהן:
אין דער גרויסער אדלער־שטייג, וואו עס דערהויבען זיך פעלזע, ספעציעל די אדלער צום פערגעניגען — אין דער דאָזיגער גרויסער אדלער־שטייג, האָט דער דירעקטאָר פון גארטען א ציגען־באָק אריינגעלאָזען. אלע אינאיינעם לעבען זיך בשלום. און נעבען א זייט רינד־פלייש, וואָס וואלגערט זיך אויף דר'ערד, שטעהט דער ציגען־באָק גלייך מיט דעם אדלער, איינשפארענדיג זיך מיט די פיס, רייסען זיי די ווייכע פלייש פון צווישען די ריפען ארויס. און ווען אויף קאַטאָוועס טוט דער קאָנדער דעם באָק א פיק מיט'ן שנאָבעל — טוט דער באָק דעם אדלער א שטורך מיט'ן האָרען. אויך בלויז אויף קאַטאָוועס. ס'איז ווירקליך א וואונדער, גרויסער, קלוגער דארווין!...
איך האָב עס אליין געזעהן...

9.

די אידישע גאס בענקט.

דאָס איז דער סך הכל פון דעם ערשטען איינדרוק, אז דו פאלסט אריין אין דער אידישער גאס אין בונעס איירענס.

און אזוי היימיש זעהט דאך די גאס אויס, קענסט מיינען, אז אין ווארשא, אדעס און אפשר כמעט אין ווילנא אליין ביסטו אריינגעפאלען. אבער דאָס איז אלץ איידער דו כאפסט א שמועס מיט אַט דעם אָדעסער, ווארשאווער אָדער טאַקי ווילנער יונגערמאן. קומסטו צו זיי נאָהענטער זעהסטו: א טיפע וואונד טראָגט יעדער אין דער שטיל אין זיין הארצען, ס'איז געננג אָנצוריהרען יענעם קראנקען אָרט, אז הויך זאָל יעדערער פון זיין וואונד דערצעהלען.

ווארום צו איז דען ניט דער אידישער ישוב דאָ אין א שלעכטער שעה אויסגעפאלען? צי איז דען ניט יענער בינטעל אידען ווי

א גליעד אן אבגעשניטענער פון דעם גרויסען פאלקס־קערפער און פערוואָרפען ערגעץ גאט אליין ווייסט וואוהין...

און הויבסטו אן רעדען מיט א יונגען מענשען פיהלסטו ווי די וואונד בלוטעט.

שוין גאנצע פינף־און־צוואנציג יאהר ווי ס'געהט אן די איר דישע אימיגראציאן נאך זיד־אמעריקא, הויפטזעכליך קיין ארגענר טינע; אנגעהויבען האט זיך די אימיגראציאן מיט אזא קראפט מיט אזוי פיעל לעבען. און אז מען קומט אהער און מען געפינט דעם סך־הכל פון קרעכצען און בענקען נאך דער אלטער היים, כאפט א טרויער אן.

סבות זענען גאנץ גענוג פאראן. איך רעד דאך איצטער ניט פון די קאלאניסטען, איך רעד דאך פון דער שטאדט בונעס־איירעס און איהר אידישען ווינקעל.

איך רעד דאך ניט איצטער איבער דער גרויסער מאסע אין די טויזענדער וואס רעדט אויך אידיש און אפשר דוקא אידיש, און האנדעלט מיט מענשען־פלייש און מענשען־בלוט. איך רעד פון דעם בינטעל אידען וואס איז ארויסגעריסען געווארען פון רעכטען הארץ פון אידישען לעבען, פון די וואס האבען נאך אידעאלען אין הארצען מיטגעפיהרט. איך רעד פון די, וואס שטעהען נאך איצר טער מיט'ן פנים צו דער ווייטער, ווייטער אלטער היים און מיט'ן פלייצע צום לאנד וואו זיי עסען זייער ברויט.

ס'איז דאך קלאר, אז די מעהרסטע טייל פון די שטאדטישע אידען דא, זענען אהער געפאהרען מיט דעם געדאנק די שטאדט אפילו ניט אנצוזעהן. דאס זענען מענשען וואס זענען געפאהרען ווערען קאלאניסטען און איצטער ברעכען זיי די פיס אין די גאסען פון בונעס איירעס.

ווארום יק"א קאלניזירט די לעצטע יאהרען דורכשניטליך זעהר א קליינעם פראצענט פון פריש אנגעקומענע אימיגראנטען. און אפילו אין די גוטע צייטען האט אפשר איינער פון צעהן זוכה געווען ערד צו בעקומען. און געהמענדיג אין אכטונג, אז א

גרויסער צאָהל פון די וואָס האָבען זייער וואונש יא דערגרייכט, האָבען ענדליך פערוואָרפען די ערד מיט די חסדים פון יק"א און אין שטאָדט אריינגעפאָהרען גליק זוכען — איז דאָך פערשטענדליך פאר וואָס דער אידישער עולם אין שטאָדט טראָגט א בעזונדערע אונצופרידענקייט אין הארצען:

זיצט א איד אין א טויער מיט א קעסטעלע און פערקויפט פאַפּיראָסען — (דעם פאָך האָבען אידען פערכאַפּט) איז עס א געוועזענער קאָלאָניסט. אָדער אמוועניגסטען געפאָהרען א קאָלאָניסט צו ווערען.

געהט א איד מיט א פּעקעל סחורה און קלאַפּט אין די טירען.—

— געזאָלט ווערען אָ קאָלאָניסט!

געהט א איד און טראָגט אום פּאַסקעס מיט שיך בענדלאך צו פערקויפען. —

— געזאָלט ווערען א קאָלאָניסט!

געהט אום א איד מיט א פערשמאכט פּנים און טוט גאָר ניט —

— געזאָלט ווערען א קאָלאָניסט!

און די אַלע וואָס ארבייטען ביי פערשיעדענע פאכען, דער גרעסטער צאָהל פון זיי איז געפאָהרען אהער זיך קאָלאָניזירען.

און די גליקען אין שטאָדט זיינען פערפלויגען. אמאָל אַ צייט געוועזען. קיינער געדענקט עס ניט, אָבער א צייט געוועזען ווען דאָס גליק האָט דאָ גענעכטיגט.

און ס'איז געוואָרען, אַז אין דער אידישער גאַס זאָל זיך בע־ווייזען איינער פון דער אלטער היים און א שטורם פון געפיהלען זאָלען זיך אין דער נשמה אָנהייבען.

איך בין דאָך איינער פון זייערע. קען איך דען עפּעס האָבען געגען זיי. די אויגען קוקט מען דאָך אויס ביז עס קומט אַן א צייטונג פון רוסלאַנד און מיט דער גרעסטער נייגעריגקייט וואַרפט מען זיך אויף יעדער שורה.

—ס'איז דאָך פון דער היים!

— פאַר וואָס פּלאָנצט איהר זיך דאָ נישט איין ? ס'איז דאָך אַ פרייע לאַנד ? אפשר נאָך גאָר נישט אַזוי שלעכט ווי איהר מיינט — פאַר וואָס ?

— איהר זאָלט עס פרעגען בעדויערט ער מיך . . . ווי קען מען גאָר אין רוסלאַנד פאַרגעסען ? דאָרט שטראָמט דאָס אי־דישע לעבען ווי אַ ריזיגער טייך און דאָ ווער איך דערשטיקט. איך בין דאָרט געבוירען און ס'איז מיין לאַנד. איך וועל מיר דערשפּירען אַ בעטלער ווי נאָר איך זאָל אויפהערען צו דענקען, אַז דאָס גרויסע לאַנד וואָס הייסט רוסלאַנד איז ניט מיינס.

אַזוי רעדט דאָך ניט קיין גלות־מענש. אַזוי רעדט אַ מענש וואָס שפּירט דעם באָדען אונטער זיינע פיס.

אַ יונגער מאַן מיט ברייטע פּלייצעס און ברייטע שווערע הענט רעדט מיט טרערען אין די אויגען :

— איך בין אייך מקנא. איהר וועט זיך נאָך אומקערען צו־ריק קיין רוסלאַנד.

— וואָס בעדאַרפט איהר רוסלאַנד ?

— כ'האָב דאָרט טאַטע מאַמע . . .

און קוקט איהר אָן דעם יונגען מאַן, בעטראַכט איהר זיינע הענט און פּלייצעס זעהט איהר, אַז ער קען זיך קיין עין־הרע אַליין מפרנס זיין — נאָר אַז אַ יונגער, שעהנער בחור בענקט נאָך טאַטע־מאַמע מוזט איהר ניט וועלענדיג מיטפיהלען.

— אַז איך האָב רוסלאַנד פערלאָזען בין איך שוין געווען אַ איד פון פופציג יאָהר. און אַז דער ערשטער שטיין האָט יעמאָלט געטראָפען אין מיין פענסטער, האָב איך געזאָגט : רוס־לאַנד איז ניט דיין לאַנד און אַדעס איז ניט דיין היים — ס'איז אָבער נאַריש, אָט זיץ איך דאָ אין טויער טאָג איין טאָג אויס און לעג איבער אין קעסטעלע די פּאַפּיראָסען, זאָלען דעם קונה שעהנער אויסזעהן און איך טראַכט : מען טאָר רוסלאַנד אַזוי ניט פאַרלאָזען . . . אַזוי ווי איך האָב מיט אַ האַק זיך געווערט

מען זאָל מיר מיין שטוב ניט אונטערצינדען, אזוי האָט עס שוין ווייטער בעדארפט געהן.

— ווארום צו איז עס א לאַנד פאַר אידען ווען דאָ איז א חרפה דעם נאָמען איד צו דערמאָהנען? און אויב אהער האָבען זיך די שמוציגסטע פון אונזער פאָלק פארקליבען טאָ וואָס האָבען מיר נאָך דאָ וואָס צו טאָן? ס'וועט דאָך אייביג היטען די מוטער איהר טאָכטער, אז איך זאָל איהר ניט פארפיהרען און פארקויפען צו שאַנד . . .

און דאָך איז עס א אידישער ישוב. און דאָך איז עס אַ צווייג וואָס איז פון דעם אלטען שטאָם ארויסגעוואַקסען. צו ווייט איז דער צווייג פון אייגענעם שטאָם פארלאָפען. יעדער ווינט בויגט איהם, יעדער ווינט ברעכט איהם.

און דאָך איז עס א אידישער ישוב. א אידישער גאָס. ס'אידישע וואָרט. אז די צייטען האָבען דאָ אַביסעל געבלישטשעט מעגליך גאָר אנדערע ליעדער האָבען דאָ אין גאָס געקלונגען. מעגליך וואָלט אזא אומעט מיר ניט ארומגעכאַפּט.

איך בין אָבער געקומען אין אַ צייט וואָס אין לאַנד הערשט א נאַטירליכער קריזיס. באַלד דריי יאָהר, אז ס'פעלד גיט איהר שפע ניט ארויס; שוין באַלד דריי יאָהר אז דער ראָזער, גליקליכער שלייער איז פון לאַנד אראָבגעפאַלען און „דאָס לאַנד דער צוקונפט“ האָט ניט קיין געגענוואַרט און דער דלות פייפט אין די גאַסען. — — — — — — — — — — —

און דאָך איז עס א אידישער ישוב. קרעכצענדיג פלאַנצען זיי זיך דאָ איין. בענקענדיג לאָזען זיי טיעפע וואָרצלען אין דער ארגענטינער ערד. א סימן, אז א גרויסע אנטיסעמיטישע צייטונג געהט ארויס אין בונעס איירעס, וואָס האַלט אין זוכען חטאים אויף אידען, כאָטש אין גאַנצען פערמאָגט ארגענטינע ביי א זעכציג, זיבעציג טויזענט אידען.

מען לאָזט גאַנץ אָפט צו וויסען פון די הויכע פענסטער, אז אידען זענען נישט פאַטריאָטיש געגוג. די יק"א היט זיך

טאקי, חלילה נישט איבערצוכאפּען אין איהרע שולעס די מאָס פון אידישקייט. — די גאס אָבער טוט וואָס דאָס לעבען פאָדערט :

א אידישע טעגליכע צייטונג, א שפּאניש־אידישער מאָנאַט שריפט פון דער שטודירענדער יוגענד — חדרים, שולעס, פער־איינען ביבליאטעקען און — וואָס דען נישט ? א פאָלשטענדיגע אבשפּיגלונג פון דעם לעבען אין די גרעסערע אידישע צענטערס.

און די מלחמה וואָס די אידישע גאס פיהרט אָן מיט די אידישע פרויען־הענדלער. זיי האָבען דאָך דאָ יאהרען לאַנג פאַרגע־שטעלט מיט זיך דאָס אידישע פאָלק ! יענע צייטען האָבען כמעט געמיטען. אפילו די אנטיסעמיטען ווען זיי שרעקען זיך, איז עס ניט פאר די אידישע פרויען־הענדלער. זיי האָבען מורא פאר דער אידישער אינטעליגענץ, וואָס געהט פון דער הויך־שולע אין דער געזעלשאפט אריין. זיי האָבען מורא פאר די אידישע אר־בייטער־מאסען און זייערע ראדיקאלע אידעען.

דאָס יונגע ארגענטינער פאָלק, קינדער פון דער אלטער שפּאַ־ניען, שוין גאָר נישט אזוי טאָלעראנט האלט זיך עס אין בעצוג צו פרעמדע נאָציאנאליטעטען. שוין אביסעל צו שטארק האלט מען דאָ אין אויפפּאסען און נאָכזוכען די מאָס פּאטריאטיזם פון די פרעמדע. פערשטעהט זיך, אז נאָר ביי אידען איז דאָך לייכט צו געפינען חטאים. מען וועט דאָך נישט שרייען אויף די ענגלענדער, דייטשען איטאליענער. יענע מעגען דאָך אייגענע שולעס האָבען. צו יענע לייט דארף מען דאָך אָנקומען אמאָל נאָך אַן הלואה. אידען אבער בעדארפען זיך פערטיידיגען; בעדאר־פען זיך פערענטפערען מען בעדארף בגנבה געהמען דאָס, אויף וואָס מען האָט פאָלשטענדיג רעכט. —

אָבער וועלענדיג זיין בירגער פון דער וועלט מוז מען דאָך עפּעס אויסשטעהן !

10.

די בויהער פון אַ אידישער צוקונפט.

געבויגענע רוקענס און גרויע בערד, דאָס פּנים צוקנייטשט און ברוין און דער בליק זיכער און שטאָלץ — אזוי שפּרייזען זיי איבער זייערע פעלדער מיט פעסטע טריט, די ערשטע אידען פון רוסלאנד וואָס האָבען זיך אַזש קיין ארגענטינא געלאָזען גליק זוכען.

ניט פאר דעם געלד פון באראָן הירש איז דער ערשטער שטיין געלעגט געוואָרען צו גרינדען אידישע קאָלאָניעס אין אר־גענטינע. דער זכות און דער חסד פון דער רוסישער רעגיערונג מיט איהרע גזרות אין די אכציגסטע יאָהרען, איז בייגעשטאַנען און געהאָלפען, אז אידען מיט זייערע וואָרצלען זאָלען זיך ארויס־רייסען פון דער אלטער היים און פערקלייבען זיך אין דער ווילדער ארגענטינע. בעגלייט אין וועג האָט זיי די האָפנונג אויף בעסערע צייטען און די בייטש פון די פער־פאָלגער. גאַנץ קאַלט און רוהיג דערצעהלען די ערשטע פון ביטערע טעג זייערע אויף דעם נייעם וועג וואָס איז אַזוי אַלט פאר אידען אין אַלע צייטען.

אָט אזוי הויבט איינער פון די ערשטע אָן צו דערצעהלען:

אין יאָהר טויזענעט אכט הונדערט זיבען און אכציג האָט די רוסישע רעגיערונג אָנגעהויבען אויסצופיהרען איהר גזרה אויף אידען אין קליין פוילען. פּאָדאָליער גובערניע, אז פופציג ווייאָרסט פון גרעניץ טאָרען אידען אין די דערפער מעהר ניט וואוינען. און אין דער איינענער גובערניע אין א קליין דערפעל מיט'ן נאָמען „סטאראיאהוטא", נעבען דעם שטעדטעל סמאָטריטש, פינף מייל פון דער שטאָדט פּאָדאָליע, זענען געזעסען צוויי אידען: פּנחס גלאזבערג און יוסף לודמער. דיביידע אידען האָבען בעד־דארפט דעם דאָרף פערלאָזען. אויך איז געוועזן ניט ווייט פון

שטעדטעל נאך א דארף וואס האט געהייסען „קערנעטשאוו“. דארט האט געוואוינט א איד מיט'ן נאמען לייזער קויפמאן. פון לאנגע יאהרען האט ער דארט געהאלטען א פאסעסיע און צוליעב דער גזרה האט ער בעדארפט זיין דארף פערלאזען. די אלע דריי אידען זענען געווען גוטע פריינד צווישען זיך. האבען זיי זיך צונויפגעקומען און געהאלטען זיך אנ'עצה וואס צו טאן. איז נעבליבען ביי זיי אז מען זאל איינעם שיקען זוכען ערגעץ לאנד וואו צו קאלאניזירען זיך. יוסף לודמערם א שוואגער וואס האט זיך געפונען יעמאלט אין נארד־אמעריקא האט געראטען פאהרען קיין ארגענטינע, ווייל ווי ער האט געשריבען איז ער, מיט נאך עטליכע וואס האבען יעמאלט אלס קאלאניסטען געוואוינט אין מיניאפאלס, מינעסאטע, זעהר שלעכט בעהאנדעלט געווארען פון דער דארטיגער רעגיערונג. האבען די אויבענדערמאהנטע דריי דארפס־לייט זיך צונויפגעלעגט אויף הוצאות און האבען אוועקגעשיקט לייזער קויפמאן קיין פאריז ער זאל זיך זעהן מיט דער אידישער „אליאנס“. אכט חדשים צייט האב ער געווײלט אין פאריז. איינער א הער לובעצקי און רב צדוק הכהן, פאריזער רב, האט אונטערהאנדעלט מיט דער אליאנס און ס'איז געבליבען אז לייזער קויפמאן זאל פאהרען א היים און צונויפנעהמען ביי הונדערט פאמיליעס און פאהרען קיין ארגענטינע ווערען ערד־ארבייטער.

לייזער קויפמאן איז געקומען א היים און אינאיינעם מיט זיינע צוויי גוטע פריינד האט ער אנגעהויבען אויפצואוועקען דעם עולם און מיט אזא אופן צוזאמענגענומען אנ'ערך פון אכט און אכציג פאמיליעס און אלע אינאיינעם זענען מיר דעם פופצענטען יוני ארויסגעפאהרען קיין ארגענטינע.

אבער אז מיר זיינען געקומען קיין בערלין האט אונז די אימיגראנטען געזעלשאפט געזאגט, אז קיין ארגענטינע לאזט מען קיין אידען נישט אריין. נאר אז אויב מיר ווילען פאהרען קיין נארד אמעריקא וועט מען אונז פערקויפען שיפס־קארטען. מיר זענען געבליבען ווי אויפ'ן וואסער. און נאך לאנגע עצות איז

געבליבען אז מען זאל ווידער שיקען א שליח קיין פאריז. פינף מענשען זענען געפאהרען: יצחק רעכטער, פרץ פייגענבוים, זלמן אלעקסניצער, לייזער קויפמאן און אלים אגענט. זיי זענען געקומען צו צדוק הכהן און דערצעהלט וואס עס איז געשעהן.

און אזוי ווי אין יענער צייט האט די ארגענטינער רעגיערונג געהאט אין פאריז אן אימיגראציאנס ביורא צו מאכען אגיטאציעס, מענשען זאלען פאהרען קיין ארגענטינע — איז געבליבען מען זאל זיך ווענדען צום ארגענטינער קאנסול ער זאל ערלויבען דעם ה׳ י. ב. פראנק, אנ׳אגענט פון יענעם ביורא, צו פארקויפען אונז אין נאמען פון קאנסול פינף און צוואנציג אקער לאנד פאר יעדער פאמיליע בעזונדער, כדי די ארגענטינער רעגיערונג זאל אונז אנערקענען פאר ארענטליכע ערד ארבייטער און זאל אונז ארייגלאזען אין לאנד. אזוי איז עס געווען. מען האט איינגעצאהלט צו פיער הונדערט פראנק אויפ׳ן חשבון. דאס איז געשלאסען געווארען דעם פינפטען יולי, טויזענט אכט הונדערט ניין און אכציג. דעם קאנטראקט האט מען איבערגעשיקט צום ה׳ סיגיסמונד זימעל אין בערלין, וועלכער האט בעדארפט עקספעדירען די פארטיע אימיגראנטען קיין ארגענטינע.

אז מיר זיינען אנגעקומען קיין בונעס איירעס האט מען אונז נישט געוואלט ארייגלאזען אין לאנד, ווייל מען האט אונז אנגענומען פאר „קאפטענס", דאס מיינט פאר סוחרים פון „ווייסע שקלאפען". דער קאפיטאן האט אבער באוויזען אונזערע צעטלען פון דעם געקויפטען לאנד האט מען אונז באלד אראבגעלאזען און דאביי ערקלעהרט, אז דאס לאנד וואס מיר האבען געקויפט אין פאריז איז שוין לאנג בעזעצט געווארען. מען וועט אונז אבגעבען צוריק דאס געלד אבער קיין ערד וועט מען אונז ניט געבען. ווי מען האט אונז שפעטער דערצעהלט האט דער אגריקולטור מיניסטער זיך אויסגערעכענט, אז ס׳איז א סכנה די אידען צו לאזען אויף איין ארט. ווייל אידען זענען נאר פעהיג צו האנדלען מיט „לעבעדיגע סחורה" דאריבער איז גלייכער זיי זאלען זיין צושפרייט

וועלען זיי אזא כח נישט האבען. ווי אויפ'ן וואסער זיינען מיר געבליבען.

האבען מיר זיך געלאזען איבער דער שטאדט בונעס איירעס זוכען אידען. ענדליך האבען מיר געפונען דריי אידען געשעפטס־לייט פון גאלדוואַרג. איינער האט געהייסען לאמבּרעט א דייטשער איד, דער צווייטער — האבענשטיין, א רומעניִשער איד און דער דריטער האט געהייסען מאריץ הילדעסהיימער — אויך א דייטשער איד. די דריי אידען, אנשטענדיגע מענשען, האבען אויסגעזוכט א געוויסע אייגענטימער פון א סך לאנד מיט'ן נאמען פעדרא פאלאסיאס. (זיין לאנד געהער עס איצטער צו יק"א), ער האט געהייסען אויסקלייבען עטליכע מענשען זיי זאלען פאהרען בעקוקען דאס לאנד. פאהרען האט מען בעדארפט א שעה צוואנציג פון בונעס איירעס מיט דער אייזענבאהן־ליניע וואס האט זיך נאך יעמאלט געהאלטען אין בויען פון בונעס איירעס קיין טוקומאן.

אז אונזערע אידען האבען דערזעהן אזוי פיעל ערד פון אלע זייטען און אז בלויז צו פינף און צוואנציג פעזאס וועט קאסטען איין אקער לאנד האבען זיי זיך שטארק דערפרייט. זיי האבען גארנישט געוואוסט, אז יעמאלט האט מען דארטען געקריגען צו צוויי דריי פעזאס איין אקער לאנד. דעם אכט און צוואנציגסטען אויגוסט, טויזענט אכט הונדערט ניין און אכציג האט מען געשלא־סען א קאנטראקט מיט דעם ה' פאלאסיאס. ער האט אונז גלייך אבגעשיקט אויף דער סטאנציע „פאלאסיאס" וואס האט זיך אויף זיין נאמען גערופען. ער האט אויך געדארפט אונז ארויסגעבען לעבענס־מיטלען אויף זיין חשבון. קיין הייזער זענען נאך נישט געווען. האט מען אונז בעזעצט אין א גרויסען בלעכענעם שא־לאש ביים וואקזאל וואס האט זיך נאך געהאלטען ערשט אין בוי־ען. אין דעם שאלאש זענען מיר געווען פארשפארט גאנצע זעקס וואכען. איין מאל אין חודש האט מען צוגעשיקט צו זעקיל פאר־פוילטע פאפשאי, מעהל, און דאס אויך מיט ווערים, ביז מען האט

אונז דערנאָך אריבערגעפיהרט אויף אונזער קאַמפּ (פעלד).

אין פערלויף פון יענער צייט זענען אויסגעשטאָרבען אריבער הונדערט קינדער אין דעם דאָזיגען פּלאַץ. איך מוז דערצעהלען אז אין שאַלאַש איז נאָר איין העלפט געווען. די אנדערע העלפט פאַמיליעס האָט מען איבערגעפיהרט צו דער נעקסטער סטאַציע „מאָניגאָטים". אויך דאָרטען איז אין א קורצער צייט א אידישער בית עולם געוואָרען . . . און דאָס איז געקומען פון הונגער און פון אלע אנדערע קראַנקהייטען. מיר וואָלטען אפשר אלע אויסגעשטאָרבען פון הונגער, נאָר אין יענער צייט זענען געווען פיעל אינזשינירען וואָס האָבען געבויט די אייזענבאהן האָבען זיי שוין געוואוסט, אז דאָ זענען פאַראַן הונגעריגע. איז יעדעם מאָל ווען די באַהן איז דורכגעגאַנגען האָט מען אונז געוואָרפען בולקעלעך פון די פענסטער. די פּאַסאַזשירען האָבען עס אויך געוואוסט און פּלעגען אונז וואַרפען פּלעצלאָך טרוקענע. קינדער און אלטע אלע אינאיינעם האָבען זיך געוואָרפען איינער אויפ'ן אנדערען כאַפּען די ברויטלאָך וואָס מען האָט פון די פענסטער ארויסגעוואָרפען . . .

ענדליך אז מען האָט אונז געבראַכט אויפ'ן קאַמפּ, האָבען מיר זיך גענומען מאַכען הייזלעך פון ערד ציגעל און בעדעקט מיט שטרוי. אין יענעם יאָהר זענען געווען גרויסע רעגענס און מיר האָבען געשוואומען אין אונזערע זעמליאַנקעס. נאָך האַלץ האָט מען געדאַרפט געהן ביי א טויזענט מעטער, האַקען בוימלעך. זענען אָבער די גראָזען געווען אזוי הויך אז מען האָט זיך פערבלאָנזשעט אויף עטליכע טעג. ווארום קיין ישוב איז נאָך דאָ נישט געווען, און מען האָט זיך געשפּייזט מיט די קאַראָפּאַטקעס וואָס מען האָט אין די גראָזען געכאַפּט און דאָס רויע פליישׁ פון זיי געגעסען... אבי נישט פון הונגער צו שטאַרבען. אזוי איז אוועק א יאָהר צייט. אז דער אייגענטימער האָט אָנגעהויבען אונז איינצואָרדענען האָט ער איינעם געגעבען א פּאָר אָקסען און דעם אנדערען דעם יאָך און דעם דריטען די רימענס. ס'איז גאָר ניט

געווען וואס צו מאכען. די פעלדער זענען נאך ניט געווען פארצוימט און די ווילדע אקסען זענען זיך צולאפען. און דער עולם האט זיך אנגעהויבען צו צולויפען. יעמאלט האבען זיך צוזאמען גענומען פינף און דרייסיג פאמיליעס אין שוהל, וואס איז געווען פון ערד ציעגעל געמאכט, און מען האט געשווארען ביי גאט אז דעם דריטען בית עולם זאל מען ניט פערלאזען. פערקעהרט, מען זאל נאך איבערפיהרען אהער די פערלאזענע ביינער פון "פאלאסיאס" און „מאניגאטים" און מען מוז סוף כל סוף גרינדען א אידישע קאלאניע און מאכען א וועג פאר די ברידער וואס זענען נאך אין רוסלאנד געבליבען.

לייזער קויפמאן איז אוועק. ווייל מען האט איהם געוואלט ערמארדען, פאר וואס ער האט מענשען אהער פארפיהרט און אומגליקליך געמאכט. ער האט זיך שפעטער אומגעקעהרט אבער ער האט זיך שוין נישט געקענט דא איינהאלטען. א טייל קינדער פון די פערבליבענע פינף און דרייסיג פאמיליעס האבען אויסגעוואנדערט צווישען די קריסטליכע קאלאניסטען וואס האבען זיך וואו נישט וואו געפונען אין יענע צייטען. זיי פלעגען צו צעהן, פופצעהן טעג אומבלאנדזשען ביז זיי האבען זיך דערשלאגען צו א ישוב און א שטיקעל ברויט פארדינען. די טאטעס מיט די עלטערע קינדער האבען געארבייט ביים אייזענבאהן וואס האט זיך געבויט און די אינגערע קינדער האבען זיך פערדונגען צו פאשען חזרים אדער שעפסען. אין יענע צייטען האט געקאסט אכט און צוואנציג פעזאס א זעקעל מעל פון ערשטען קלאס און די מעל וואס מען האט גענוצט פאר חזירים, האט געקאסט פון זעקס ביז זיבען פעזאס. פארשטעהט זיך אז מיר האבען גענוצט דעם צווייטען קלאס. די שבת'דיגע קליידער האט מען זיך גענייט פון געוואשענע זעק פון ערשטען קלאס און די וואכעדיגע פון זעקלעך פון צווייטען קלאס מעל. קיין חדר איז ניט געווען. נאר וואס די טאטעס האבען פון שבת צו שבת אליין געלערענט מיט זייערע קינדער. אזוי איז געגאנגען אלץ ערגער און ס'איז זיך אוועק א פאר יאהר. דאן האבען

זיך די עטליכע קאָלאָניסטען צוזאַמענגענומען און האָבען אָנגע־הויבען צו שרייבען קיין פאַריז צו די „אַלאַנס“ און אין צייטונגען, אַז מען זאָל קומען צו הילף אונזערע ברידער וואָס ווערען דאָ פאַר־שווארצט.

עס איז געווען אין יאָהר טויזענט אכט הונדערט דריי און נײַנציג ווען ס'איז פּלוצלונג אראָפּגעקומען דער דר. לעווינטאל פון בערלין און מיט איהם נאָך צוויי מענשען. זיי האָבען נישט גע־זאָגט ווער זיי זענען. ס'איז ביי אונז געווען א קלייטניק וואָס האָט געהאַט א הייזיל האָבען זיי זיך ביי איהם איינגעבעטען ער זאָל זיי לאָזען זיך אויפהאלטען.

אין א פּאָר טעג ארום נאָך דעם ווי זיי האָבען זיך דאָ ארומ־געדרעהט, האָבען זיי זיך געלאָזט דערקענען. דר. לעווינטאל האָט דערצעהלט דעם ציעל פון זיין קומען. ער איז אוועקגעפאָהרען קיין אייראָפּא און האָט געזאָמט פיער חדשים. שפּעטער איז ער צו־ריקגעקומען און האָט אונז געזאָגט אז דאָס לאַנד וואָס מיר האָבען אויסגעקליבען איז ניט גוט און אז ער האָט געזעהען דאָס לאנד ביי קארלאס קאסארעס, צו דרום פון בונעס איירעס, איז עס בעסער און נעהנטער צו א צענטער און, אז פינף און צוואנציג פּע־זאָס אן אקער לאנד איז צו טייער און אז מיר וועלען קיין מאָל ניט קענען אויסצאָהלען דעם אייגענטימער וואָס ס'האָט זיך אָנגעקלי־בען אויף אונז פון דעם קרעדיט וואָס ער האָט אונז געגעבען. מען בעדאַרף דערמאָנען אז מיט א פּאָר יאָהר שפּעטער נאָך אונזער בעזעצען זיך האָבען זיך אָנגעהויבען צו ציהען אהער נאָך אידען וואָס האָבען ביי פּאלאסיאסען ערד געקויפט. די ערשטע זענען געווען אברהם גוטמאַן און אברהם יצחק האַרוויץ. אין דער צייט פון לעווינטאלען זענען זיי שוין געווען. זיי האָבען זיך פעראייניגט מיט די קאָלאָניסטען און אויף אנ'אסיפה איז געבליבען אז מען זאָל היטען די שבועה און דעם אָרט ניט פערלאָזען.

דאָן האָט דר. לעווינטאל פּאַרגעלעגט, אז ווער עס וויל וועט ער בעזעצען ביי דער סטאַנציע „סענציאַלים“ ניט ווייט פון דאַ־

נען, מען וועט יעדערען געבען לעבענס מיטלען און צו שטיקעל ערד, כדי זיי זאָלען זיך לערנען ווי צו זיין קאָלאָניסטען. מיט דעם האָט מען אויסענגעווען דעם עולם פון דאַנען ארויסציהען. און איניגע זיינען טאקי אוועק. ענדליך האָבען די פערבליבענע מנצח געווען דר. לעווינטאל האָט אבגעקויפט ביי פּאַלאַסיאַסען די ערד און פון דער סטאַנציע סענציאַלעם האָט מען די ראָזשינקעס־אידען" אויך צוריק געבראכט (ראָזשינקעס אידען האָט מען זיי גערופען, ווייל ראָזשינקעס און רייז איז געווען דער ביליגסטער מאַכל, מיט וועלכען יענער עולם האָט זיך געשפּייזט). און מיר האָבען אָנגעהויבען צו ווערען קעסט קינדער ביי דעם באַראָן הירש און"....

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

און אזוי ציהען זיך די געשיכטען, בעקאנטע און אונבעקאנטע ווי אזוי זיי זיינען איבערגעגאַנגען פון גוי'אישע „הענט" אין אידישע „הענט", און ווי אזוי די האָפנונג האָט זיך אויף א ווייל ווידער בעוויזען און ווי אזוי באַראָן הירש האָט מיט גאָלד געשאָטען נאָר א דאנק די שלעכטע פיהרער און שלעכטע בעלי עצות איז גאָר ארויסגעקומען אז פּריוווילעגע קעמפּפער זיינען געוואָרען קנעכט פאר זיך אליין ביי יענעם. און ווי אזוי די אדמיניסטראַטאָרען פון יק"א האָבען געוואָלט שפּאַנען אין יאָך ווילדע אידען מיט ווילדע אָקסען און ווי אזוי מען האָט אידען פאר זייער אייגענער טובה וועגען אין אייזענס געשמידט...

„אז מיר זיינען אָנגעקומען אהער איז נאָך דאָ קיין ישוב ניט גרופּע ביי דער סטאַנציע מאַניגאַטעס, א פיערציג קילאָמעטער הונדערטער מיילען האָט מען געקענט אויספאָהרען און ס'איז קיין מענשען ניט געווען צו זעהן. און די ערד איז געווען בעוואַקסען מיט אַזעלכע הויכע גראָזען, אז מיר האָבען זיך אין זיי פארלאָרען אינאיינעם מיט די אָקסען". — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

איצטער איז שוין קיין שפּור פון יענע הויכע גראָזען ניטאָ. זיי האָט מען מיט'ן פייער אוועקגעלאָזען אינאיינעם מיט אלע

לעבעדיגע בעשעפעניסען וואָס האָבען צווישען די הויכע גראָזען גע־שוויבעלט. פון די כחות האָט מען זיך ארויסגעשלאָגען ביז מען האָט זעקס ווילדע אָקסען איינגעשפּאַנט און די וואַרימע ערד אויפגע־אַקערט.

אָבער ניט די צאָהל טריט וואָס דער אידישער ערד־ארבייטער האָטש צווישען די בראָזנעס געמאכט האָט איהם צו דער ערד צו־געבונדען ; ניט די שוויים טראָפּענס וואָס האָבען פון זיין שטערע געראָנען האָבען איהם די פרעמדע ערד ליעב געמאכט ; אויך ניט די ריזיגע סומען געלד פון באַראָן הירש האָבען פעדעם געשפּינען צווישען דעם גלות אידען מיט דעם יונגען לאַנד — נאָר די צאָהל קרבנות וואָס יעדע פאַמיליע האָט געבראַכט, האָט געשאַפען דעם בונד צווישען דעם שוואַכען רוסישען אידען מיט דער יונגער ווילדער ארגענטינער נאַטור....

און ווייל אידען בינדען זיך ניט צו צו אַ לאַנד דורך דעם צאָהל בוימער וואָס זיי האָבען פאַרפּלאַנצט נאָר דורך די בית עולם׳ס פון אייגענע קינדער, דאַריבער איז דער צאָהל פון הונדערט אכט און צוואַנציג קינדער , געשטאָרבענע כמעט אין אַ חודש צייט, געוונג גע־ווען אַז אויף דעם אָרט זאָל שוין יעדערער זיין האָפנונג פערפלאַנ־צען און וואַרטען אויף בעסערע צייטען, וואַרטען ביז די האָפנונג וועט פון דער ערד ארויסבליהען:

„מ א ז ע ס ו ו י ל ע“ הייסט די ערשטע אידישע קאָלאָניע אין ארגענטינע, און שפּרייזסטו איצטער אויף איהרע פול בעלעבטע וועגען און הערסט זיך צו צו די קאַלטע רוהיגע ערצעהלונגען פון די אַלטע גרויע אידען, ווי פיינליך ס׳איז געווען צו מקבר זיין אַ קינד אין אַ פרעמדער ערד, און ווי שפּעטער האָט מען געשוואָרען דעם אָרט ניט צו פערלאָזען — דאַכט זיך דיר אַז ניט פינף און צוואַנציג יאָהר זענען פאַרביי, נאָר אַ געשיכטע פון אַלטע צייטען הערסטו דער־צעהלען פון מענשען וואָס זענען שוין גאַנץ לאַנג געשטאָרבען און איצטער זענען זיי תחית המתים אויפגעשטאַנען. אפילו זייערע

אייגענע קינדער, ווען זיי הערען די גרויע טאטען דערצעהלען, דריקט זייער פנים גרויס וואונדער אויס . .

11.

קעסט קינדער פון באראָן הירש.

דאָס לעבען פון דער ערשטער קאָלאָניע, מאָזעסווילע, האָט זיך אָנגעהייבען ווי איהר ווייסט שוין, זעהר טרויעריג. איצטער איז אָבער מאָזעסוויל די ציערונג פון אלע אידישע קאָלאָניעס אין אר־גענטינע.

געשעהן איז עס דורך א וואונדער. געשעהן איז עס געגען דעם ווילען פון יק"א. וואָרים פיעל מיה האָט יעמאָלט געקאָסט, מיט צוויי און צוואַנציג יאָהר צוריק, דעם דר. לעווינטאל, באראָן הירש'ם שליח, די ערשטע אידישע קאָלאָניסטען פון דאָרט ארויס־צונארען. איהם איז עס ניט געלונגען. אפילו נאָך דעם ווי זיי זענען שוין כמעט געווען באראָן הירש'ם קעסט־קינדער האָבען זיי זיך פון אָרט ניט געוואָלט ריהרען. מען האָט זיי אויפגעוויזען, אז דער אָרט איז שלעכט, די ערד איז ענטרא־ריאָס, וואָס ליגט מעהר צו זידען, איז בעסער, ביליגער, און אז דאָ וועלען זיי בלויז זייערע כחות אוועקלעגען און צו קיין תכלית ניט קומען — עס האָט ניט געהאָלפען. דריי יאָהר לאנג האָבען זיי דאָרט זייערע מתים בעגראָ־בען, ביז לעווינטאל איז אָנגעקומען, און אוועקצוגעהן פון דאָרט איז געווען אונמעגליך. די פערוואלטונג פון יק"א האָט זיי געמוזט נאָכגעבען און יאָהרען לאנג האָט זיך געצויגען די פלאָג איבער די קעפ פון די קאָלאָניסטען. ס'האָט געהאלטען, אז מען זאָל לאָזען פאלען אלץ און אויפגעבען די קאָלאָניזאציאָן דאָרט — ס'איז ניט געלונגען ! מאָזעסווילע האָט בעדארפט ווערען דאָס, וואָס זי איז איצטער. באָטש דער היינטיגער יאָהר האָט פאר דער דאָזיגער קאָ־

לאַניע געבראַכט אַזאַ שרעקליך אומגליק, ווי די לעצטע פערפּלייצונ־גען.

צו פעסט שטעהען שוין אויף זייערע אייגענע פיס די קאָלאָניס־טען פון מאָזעסוויללע. און ניט די שלעכטע פיהרונגען פון יק״א׳ס פערוואלטונג ביי פריהעריגע צייטען און ניט די לעצטע פערפּליי־צונגען האָבען זי געקענט בייקומען. מאָזעסוויללע איז דאָס שעהנ־סטע, וואָס איז דורך אידישע הענט געשאַפען געוואָרען איז אר־גענטינע. דאָרט איז דאָס אידישע לעבען גאַנצער און אָריגינעלער ווי אין אַלע אנדערע אידישע קאָלאָניעס.

מען רעכענט דאָרט ביז זעקס טויזענט נפשות. פיער טויזענד קאָלאָניסטישע און צוויי טויזענט אימיגראַנטען. דאָס אליין בע־ווייזט שוין אין וואָס פאַר א מצב די קאָלאָניע געפינט זיך, אַז נעבען איהר קענען שוין זייטיגע צוויי טויזענד נפשות א לעבען מאַכען.

די קאָלאָניע איז צוואָרפען אויף א שטח פון דרייסיג־פיער־ציג קילאָמעטער, איינגעטיילט אין פערשיעדענע גרופּעס. יעדע גרו־פּע האָט זיך איהר נאָמען.

צוויי און זיבעציג טויזענט אקער לאַנד איז אין בעזיץ פון די קאָלאָניסטען און מיט זייערע הענט בעאַרבייט! ברייטע וועגען פוןביידע זייטען מיט בוימער פערפּלאַנצט ציהען זיך צווישען די אידישע פעלדער אויף גרויסע לאַנגע שטרעקעס. און אַז איהר שפּאַצירט מיט א קאָלאָניסט איבער די וועגען, ווייזט ער מיט שטאָלץ אָן:

— מיר זיינען די איינציגע, וואָס קענען זיך בעריהמען, אַז אַלץ איז דאָ מיט אידישע הענט געטאָן געוואָרען. זעהט איהר די בוימער? אַלץ אליין געפּלאַנצט. אליין געפּלאַנצט. . .

און די היסטאָריע פון בוימער־פּלאַנצען?

מיט א צוואַנציג יאָהר צוריק האָט זי זיך אָנגעהייבען. וואָס צו טהאָן מיט דער ערד האָט קיינער ניט געוואוסט. ניט די קאָלאָ־ניסטען וואָס האָבען זיך שוין דאָרט אַזוי לאַנג געוואַלגערט און

ניט די „מענשען" פון באראָן הירש האָבען פערשטאַנען, וואָס מען הויבט דאָרט אָן צו טאָן מיט די אידען, מיט דער ערד. אויף איי־נעם פון די ערשטע דירעקטאָרען, דעם ענגלישען קאָרנעל גאָלדסמיט, ווערט דערצעהלט, אז כאָטש ער איז געווען א גוטער מענש, דאָך האָט ער בעסער פערשטאַנען ווי אזוי מיט זעלנער צו מושטרירען איידער אידען מאכען פאַר קאָלאָניסטען.

מען האָט דאָך אָבער געמוזט ! אידען האָבען חודש־געלד בעקומען פאַר יעדען נפש — און מען מוז זיי מאכען פאַר קאָלאָ־ניסטען. גיט די ערד גאָר ניט ארוים — אָבער ארבייט מוז מען זיי דאָך געבען.

אז די קאָלאָניסטען זענען איבערגעגאנגען אויף קעסט צו באָ־ראָן הירש, האָט מען זיי די פעלדער ארומגעצאמט מיט דראָטען, יעֶ־דען געגעבען ווילדע אָקסען און געשפאנען און פאַר יעדען נפש צו דריי פעזאָס א חודש, אז ער זאָל קענען לעבען און אקערען די ערד. מען האָט געבויט הייזער פאַר די וואָס זענען שוין געווען און פאַר די וואָס האָבען בעדאַרפט קומען. די ערד האָט מען געאקערט און געזעט ווייץ — האָט דער היישריק אויפגעגעסען.

האָט מען שפעטער אָנגעהייבען זעען ליאָן — איז געקומען דער היישעריק און האָט אויפגעגעסען.

פאַר דער ארבייט האָט מען פון באראָן הירש'ס אוצרות געֶ־צאָהלט. אזוי פיעל און אזוי פיעל אקער לאנד אויפגעריסען — האָסטו דיר אזוי פיעל און אזוי פיעל קליין־געלד. ביסלעכווייז האָט מען אָנגעהויבען צו פערגעסען, אז פאַר זיך ארבייט מען, נאָר אי־בער אימעצענעם א פרעמדענס לאנד פערגיסט מען שוויים, פאַר אי־מעצענס שווערע זינד ווערט מען פערשווארצט און שכר־יום בעֶ־קומט מען. ס'איז אפשר קיין וואונדער ניט. און יעמאָלט האָט מען עס גוזר געווען אויף די קאָלאָניסטען, זיי זאָלען בוימער פלאנצען הינטער'ן שטוב פון דרום זייט, כדי אז דער שטורם וואָס קומט פון דרום זאָל דעם דאָך פון שטוב ניט אראָבטראָגען. און יעמאָלט האָט מען עס גוזר געווען, אז ביי די זייטען פעלד זאָל יעדער איד

בוימער פלאנצען, כדי ווינטער־צייט זאל ער האבען א שטיקעל האלץ אן אויווען אויסצוהייצען. אז ניט — האט מען שטראף ארויפ־געלעגט. אז ניט — האט מען . . .

אידען האבען זיך געבונטעוועט. און פערגעסט ניט, אז יעמאלט זענען שוין געווען גאנץ אנדערע אידען. שוין אויפ׳ן חשבון פון באראן הירש געקומענע. בני־מלכים. אין פארטיגע שטיבער אריין זענען זיי געקומען, די הייזער האבען אויף זיי שוין געווארט. פיי־גלאך האט מען זיי אין רוסלאנד צוגעזאגט. גליקען האט מען זיי אין קעשענע מיטגעגעבען. און אז מען האט געהייסען אקערן ערד גלאט אין דער וועלט אריין, און אז קאמארעס האבען געביסען אהן רחמנות, און אז דער היישריק איז געקומען און די שיין פון הימעל פערדעקט, און אז א טריקעניש איז געקומען און האט אויסגעטריי־קענט ס׳ביסעל פאשע, ביז די קוה איז געפאלען, ס׳פערדעל האט די פיס אויסגעצויגען — האבען אידען אנגעהויבען צו בונטעווען. ס׳־איז אפשר ניט געווען קיין סכנות־נפשות. מען וואלט אפשר מיט זיי אויסגעקומען. מען וואלט זיי אפשר געקענט אריינרעדען, אז די ערד איז נאך פון די הענט דערווייל ניט אוועקגעפלויגען און אז מען בעדארף זיך ניט „בונטעווען“. אבער אויסגעלאזען האט זיך טרויערי־עריג. גאר טרויעריג.

אז ס׳איז געקומען ערב פסח, אידען האבען געוואלט יום־טוב מאכען און ס׳איז ניט געווען מיט וואס, האט מען זיך אלאז געטאן צום אדמיניסטראטאר, וואס איז געווען דוקא א רוסישער איד, און קאהן איז זיין נאמען געווען, האט ער זיך אויף אזוי פיעל דער־שראקען — און אפשר האט ער זיך ניט דערשראקען און האט טאקע געוואלט אונזערע אידעלעך אנלערנען ?...

אין יענעם פסח איז עס געשעהן. מען האט דערלאנגט א היו, וואוהין מען האט געדארפט, אז אידען האבען געוואלט בע־רויבען די קאסע און פאליציי איז אראבגעקומען, פערנומען די אלע „בונטאוושיקעס“, אוועקגעפיהרט קיין „סאנקריסטאבל“ און דארט זיי אין אייזענס איינגעשמידט . .

ס׳דאַך אבער בלויז א קליינינקייט געווען מיט א צוואַנציג יאָהר צוריק איז עס געשעהן. ווי ער שרייבט די איינציגע העקטאָגראַ־פישע צייטונג, וואס איז אין יענע טעג ארויסגעגאַנגען אין מאַ־זעסוויל מיט׳ן נאָמען „דער ווידער־קול״, איז יעמאָלט די אויפ־רעגונג צווישען די קאָלאָניסטען זעהר שטאַרק געווען. דער אמת האָט מנצח געווען. דער אדמיניסטראַטאָר קאָהן איז אראָב.

נאָר אז מען הויבט אָן נאָכפרעגען, ווי אזוי קומט עס אז אין מאַ־זעסוויל וואקסען אזוי פיעל בוימער הינטער די הייזער? און ביי דער זייטען וועג ציהען זיך שורות בוימער און מאַכען דעם וועג אזוי שעהן און געמיטליך — ווי קומט עס צו אידען?

— געווען אמאָל מיט אכצעהן יאָהר צוריק אַנ׳אדמיניסטראַ־טאָר, ענטפערט מען אייך, קאָהן האָט ער געהייסען, האָט ער גע־צוואונגען אידען זאָלען בוימער פלאַנצען.

— ווער האָט עס אויסגעפונען, אז דאָ קען אזוי גוט וואקסען די אלפאַלפאַ, וואס, אז מען זעט עס איין מאָל וואקסט עס ביז צוואַנציג יאָהר; עטליכע מאָל אין יאָהר קען מען עס שניידען און דאריבער האָט עס קיין מורא ניט פאר׳ן היישריק — און אז די אלפאַלפא קען מען שניידען, טריקענען און פארקויפען, ווארום די בעסטע פאשע פאר בהמות איז עס — ווער האָט אייך אידען אויף אזא וועג ארויפגעפיהרט?

— געווען ביי אונז אמאָל אַנ׳אדמיניסטראַטאָר, ענטפערט מען, א צורר ישראל געווען, קאָהן האָט ער געהייסען. מיט געוואַלד האָט ער געצוואונגען די קאָלאָניסטען, זיי זאָלען „פּראָבעס״ מאַכען: זעען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען, ארבייטען פאר׳ן טייוועל...

אָבער דאָס איז דאָך געווען אלץ אמאָל. גאָר אמאָל.

איך רעד דאָך איצטער ניט פון דעם גרויסען אידעאַל צו קאָ־לאָניזירען אידען אין ארגענטינע. — ארגענטינע פאר א אידיש לאַנד מאַכען. איך רעדט דאָך איצטער ניט פון די קלוגע ארבייט פון דער יק״א פארוואַלטונג איבער וועלכער ה׳ כאַזאַנאַוויטש האָט אנגעשריבען אַנ׳ערענסט בוך מיט א צו ערנסטע און לאַנגען נאָ־

מען ווי „דער קריזיס פון דער אידישער קאָלאָניזאַציע אין ארגענ־טינע און דער מאָראַלישער באַנקראָט פון דער יק"א אדמיניסטראַ־ציאָן".

יענער אידעאַל איז דאָך געשטאָרבען באַלד ווי ער איז גע־בוירען געוואָרען און די פיהרונג האָט ניט געקענט באַנקראָטירען ווייל זי איז פאַר קיינעם ניט פאַראַנט־וואָרטליך געווען. מיט צוקערלעקערלעך האָט מען אהין אידען „פערנאַרט". וואָס האָבען דען אידען ניט געהאַט פאַר א שפּילכלעך אין זייער לאַנגען גלות וועג?

איך רעד דאָ איצטער פון דער גרויסער אידישער קאָלאָ־ניע אין ארגענטינע, מאָזעסוויל, וואָס איז געווען אַמאָל אויף קעסט ביים באַראָן הירש יורשים, און שפּעטער געפּעלשט אין דעם אי־דעאַל פון יק"א, אַז אַנ'ערד ארבייטער אין ארגענטינע מוז די ערד בעארבייטען און בעדאַרף אנ'אייביגער בעטלער זיין. איך רעד פון מאָזעסוויל וואָס בעדאַרף ניט חלום'ען פון קיין צוקונפט און לעבט איהר היינטיגען טאָג. די דאָזיגע קאָלאָניע לעבט שוין אַזוי שטאַרק אויף איהר אייגענעם חשבון, אַז זי רעכענט זיך שוין אין דעם „הויף" פון יק"א פאַר דעם צו געראַטענעם זונעלע וואָס וויל ניט פאָלגען טאַטע־מאַמע. מאָזעסוויל איז רייך. און ווען ניט די לעצטע פערפלייצונג וואָלט מאָזעסוויל איהרע אָרימע קאָלאָניס־טען געהאַלטען ווי א צירונג, ווי א זכר פון די אַלטע צייטען. ווייל דורך גאַנץ אַנדערע מיטלען, דורך א גאַנץ אַנדערען וועג זענען זיי צום איצטיגען מצב געקומען.

12.
ליטוואַקעס.

„אַז דער קאָפּ ליגט אין דר'ערד, געהט דער קאָפּ אין גאָלד".

דאָס איז געזאָגט געוואָרען אויף די קינדער פון ליטא וואו מען מאַכט קדוש איבער חלות, הבדלה — איבער מילך און א גאַנ־צע וואָך לעבט מען מיט רוח־הקדש.

דאס איז געזאגט געווארען אויף אונזערע לייט פון דער ליטא, ביי וועמען אסתר־תענית איז א יום־טוב. קינדער וואקסען ווי שוואמען און אויף דער גרעסטער צרה זאגט מען גם זו לטובה.

פונקט מיט צוואנציג יאהר צוריק האט דר. פיינבערג פון פעטערבורג אראבגעבראכט די ערשטע פארטיע קבצנים פון גראד־נער גובערניע קיין מאזעסוויל. און שפעטער מיט זעקס יאהר האט שוין די יק״א־אדמיניסטראציע אליין געשיקט קיין רוסלאנד דעם ה׳ קאצאוויץ, א ריין ליטווישער אידעאליסט און ער איז גע־פאהרען און פון דער ליטא די צווייטע פארטיע צופריעדענע קבצנים געבראכט.

איך דערמאן מיר איצטער, אז מיט זעכצהן יאהר צוריק האב איך אין א ליטווישער שטאדט, אין בית־המדרש געהערט, א איד א גאסט דערצעהלט ביים אויוון מעשיות פון דעם ווייטען לאנד ארגענטינע, וואוהין מען האט איהם פערנארט צוזאגענ־דיג גאלדערנע בערג און דער סוף איז געווען אז „קאמארעס" האבען איהם שיעור ניט אויפגעגעסען. ער האט ווייב און קינד געלאזען און אליין געלאפען פון דארט.

איך גלויב, אז ס'איז דער איינציגער ליטוואק געווען וואס האט ניט געוואלט פאלען קיין קרבן פון די קאמארעס.

ווי כ'האב מיר דערוואוסט, איז ער עס פון מאזעסוויל געלא־פען. די אייגענע בייזע קאמארעס זענען נאך איצטער אויף פאראנען, נאר ווער הערט זיי און ווער פרעגט ביי זיי? איך וואלט מיר געוואונשען אז דער ווידערשפענסטיגער ליטוואק זאל איצטער קיין מאזעסוויל אראבקומען און א קוק געבען ווי ביי יע־דען פון זיינע לאנדסלייט אויפ'ן פעלד שפאצירען זיך ארום בהמות אין די הונדערטער. ער וואלט געוויס זיינע לייט ניט דער־קענט. ער וואלט פערוואונדערט געקוקט אויף די פעסטע בעלי־גוף'ן וואס געהען זיך יעדען פריהמארגען ארוים און בעקוקען זייער פארמעגען.

אין מאזעסוויל איז די יוגענד געבליבען אין דער היים. אין

די שלעכטע צייטען זיך ניט צולאָפען ווי ס'האָט געטראָפען מיט אַנדערע קאָלאָניעס. די קינדער זענען אוועקגעגאַנגען אין דער פרעמד פאַרדינען און ס'פאַרדינסט געבראַכט אין שטוב אַריין. פאַר'ן פאַרדינסט האָט מען אַ קוה געקויפט. די קוה האָט מילך געגעבען, אַ קעלבעל געבוירען. ס'קעלבעל איז אויסגעוואַקסען און אויף דעם אָבגעצוימטען פעלד איז פריילינכער געוואָרען.

ביי די ליטווישע אידען אויף די פעלדער האָבען זיך גאַנצע טשערדעס בהמות בעוויזען און די שפע איז אַריינגעקומען גאָר פון אַנ'אַנדערער זייט.

מען האָט אויפגעהערט צו אַקערען און זעען פאַר'ן טייוועל, פאַר'ן הייזעריק, וואָס סקומט יאָהר יאָהרליך און פערדאַרבט אַזוי פיעל מיה און שווערע אַרבייט. ווי נאָר מען האָט זיך דערוואוסט, אַז ס'איז פאַראַן אַזאַ זאַך, וואָס קען וואַקסען אויף דער ערד און דער הייזעריק קען עס ניט אויפעסען איז אַ ישועה געקומען. ווען דער הייזעריק עסט אָב די אַלפאַלפע, וואַקסט זי אין צוויי וואָכען ווידער אָב. די וואָרצלען געהן טיעף אין דער ערד. און די געגענד פון מאָזעסוויל איז דאָך אַזוי מסוגל פאַר די דאָזיגע פלאַנצען. און דאָס איז דאָך די בעסטע פאַשע פאַר בהמות.

אַזוי ענטוויקעלט זיך דער פיהצוכט אין מאָזעסוויל אויף אַ העכער מדרגה. דער אַקער וואַלגערט זיך אין פעלד און ראָסטעט. די באָראָנע ברענגט מעהר קיין נוצען ניט. אידען האָבען בהמות און די בהמות שיקט מען קיין בונעס איירעס. פון בונעס איירעס שיקט מען געלד.

עס ווערט ענג ס'אייגענע פעלד. מען דינגט צו פרעמדע פעלד אויף פאַשע.

עס ווערט ווייניג די אייגענע אָקסען, מען קויפט פרעמדע מאַגערע און מען פאַשעט זיי אויס אויף דעם אייגענעם פעלד און דערנאָך שיקט מען קיין בונעס איירעס און פון בונעס איירעס קומט אָן געלד.

דאָס טוען די טאַטעס.

די זיין, קינדער פון דעם אידישען פאָלק, ארויסגעקומענע פון דער ליטא, בעדאַרפען גאָר קיין פעלד ניט האָבען. מען קויפט אָקסען און מען פערקויפט זיי ווידער און מען פערדיענט דערביי. און טאָמער ניט, איז עס דאָך מסחר, און טאָמער דערלעגט מען — לאָזט דער טאַטע ניט פאַלען.

דאָס איז דער גייסט פון דער קאָלאָניע: האָבען א סך אַלפאַלפע אויף די אַלאַפאַלפע־קיה און אָקסען, בעקומען זאָל מען מאָגערע און ווערען זאָלען זיי פעט. די וועלט זאָגט, אז דאָס איז ניט קיין קאָלאָניזאציע נאָר מסחר. אקערען די ערד באדארף מען. ס'איז מסחר, בארא̈ן הירש האָט עס ניט געמיינט. זיינע יורשים האָבען עס ניט געוואָלט. איז אָבער דען א זיכערע זאך אין ארגענטינע פאַראַנען?

זענען אָבער פאַראַן די וואָס ווילען דוקא זיין קאָלאָניסטען. ווי ס'איז געשריבען. די ערד אקערען, תבואה זעען, ווארטען ביז ס'וועט אויפגעהן, ווארטען ביז ס'וועט צייטיג ווערען, טוט ער עס פון גוטען ווילען, צו פון בייזען ווילען, ווייל ער קען זיך ניט דערשלאָגען בהמות צו קויפען — אנ'ארימאַן וועט ער בלייבען. דער היישעריק לאָזט מאָזעסוויל ניט דורך. דער שטורם־ווינט פערבלאָזשעט אהין און פון רעגענס ניט אין דער צייט און ניט אין דער מאָס ווייסען אויך מאָזעסווילער קאָלאָניסטען . . .

און אזעלכע ניט געראָטענע זענען פאראן ביי מאָזעסוויל. די גרופע ביי דער סטאנציע מאַניגאָטעס, א פיערציג קילאָמעטער ווייט פון צענטער־פונקט, דאָרט וואו מיט פינף און צוואנציג יאָהר צוריק האָבען אידען א בית־עולם פערלעגט — דאָרטען זיינען די אינגסטע, ניין יאָהריגע קאָלאָניסטען פון כערסאָנער גובערניע און זיי געהט ניט. זיי ווילען ניט און גאָט וויל ניט. ס'קומט נאָר ניט ארויס. יענע געהען ארום מיט לעדיגע הענד, אהן בהמות אויפ'ן פעלד און אָהן תבואה צום דרעשען.

אָבער דאָס איז דאָך ניט דער גייסט פון מאָזעסוויל.

איז עס אפשר דער גייסט פון ארגענטינע, איז עס אפשר דער

גייסט פון יק"א איהרע קאָלאָניסטען אַלס בעטלער צו בעטראַכטען און אַלס בעטלער זיי טאָג־טעגליך ביי זיך אין קאָנטאָר בעגעג־נען — אָבער פאַר מאָזעסוויל אין כלל איז עס קיין בעוויז ניט די לעצטע עטליכע יאָהר.

בהמות, בהמות און בהמות.

פאַר לאַנגוויילינקייט, פאַר א ציערונג, און אפשר פון גאוה וועגען לאָזט זיך איינער פון די עכט מאָזעסווילער אַקערען זיין פעלד און זעען ווייץ. ער ווערט גאָר ניט נתפעל, אז ער נעהמט פון פעלד גאָר ניט אַראָב. טאָמער זעהט איהר א איד אַקערט, געהט איהר צו און פרעגט:

— וואָס ועט איהר דאָ אַזעלכעס זעען?

אביסעל קאַקאָרוזע וועל איך פערזעען, די אַלטע מיינע זאָל האָבען וואָס די היהנער צו געבען.

דאָס איז שוין א לוקסוס. א ליטווישער איד האָט די האַנד פון האַרצען אַראָבגענומען. מאַכען א נחת־רוח דער אַלטער. ער וועט פאַרזעען אביסעל מאַיס, זי זאָל האָבען די היהנער וואָס צו געבען...

נו, און ווייטער? ברויט עסען צו זאַט? איז עס א תכלית!

אידען בלייבען דאָך אידען. וואו ווערען עס אידען פערפאַ־לען. חלילה פאַרגרעבט? וואָס א מאָל איז געוועזען ווילט זיך גאָר ניט קלערען. איצטער איז פאַר מיר געננוג וואָס איך האָבען גע־זעהן און וועמען איך האָב געזעהן.

אידען בלייבען דאָך אידען. און ווער שמועסט, אז דאָ האַנ־דעלט זיך פון א קליינעם ליטווישער מלוכה — איז דאָך אַלץ כמקדם. מען זאָרגט אין נחת.

און ווער זאָגט נאָך, אז פרישע אַנגעלאָפענע אימיגראַנטען אַזוי פיעל זיינען פאַראַנען — איז דאָך א אידיש לעבען פאַראַנען.

די אַלטע האָבען בתי־מדרשים און שולען.

די יונגע פעראיינען מיט ביבליאָטעקען; חברות פון אַלע מינים, יום טובים גוי'אישע, אידישע אַלע ווערען געפייערט:

צייט איז דא. גאנץ זעלטען, אבער דאך קענט איהר נאך א רוסיש ווארט הערען. דאס מיינט דאך, אז מיט דעם אידישען איז נאך ניט אזוי שמאל...

ליעבהאבער שפיעלען דעם „יודישען פרינץ“. ציוניסטען האלטען רעדעס אויף העברעאיש. אידישיסטען ענטפערען אויף אידיש. מען צוקריגט זיך — אבער צו קען דען לאנג אנהאלטען א ברוגז אין אזא ווייט לאנד ?

די מאזעסווילער יוגענד האט זיך פערגונען אויף אזוי ווייט צו געהן, און דאס האט עפעס צו זאגען; ס'בעווייזט ווי שטאלץ זי איז:

מיין שיף האט מיר געבראכט אין בונעס-איירעס. פארשטעהט זיך, אז אין בונעס-איירעס האב איך געמוזט אראב. מאזעסוויל ליגט אכצעהן שטונדען רייזע פון בונעס-איירעס מיט דער יבשה דוקא. פארשטעהט זיך, אז אין בונעס איירעס האב איך געמוזט פריהער זיין און דאך אין דער איינציגער טעגליכער אידישער צייטונג וואס געהט ארויס אין בונעס איירעס איז געווען געדרוקט א ליבליכער פראטעסט אויף מיין נאמען, אז ניט רעכט האב איך געטאן וואס כ'האב זיך אבגעשטעלט אין בונעס איירעס און דעם ערשטען וויזיט ניט געמאכט מאזעסוויל.

13.

דורך פערטרוקענטע געגענדען.

עלטערע מענשען דערצעהלען, אז מיט עטליכע און צוואנציג יאהר צוריק זענען אין דעם געגענד געווען אזעלכע פארפלייצונגען ווי דעם יאהר, דאריבער האב איך מיט א כונה פארלאפען אביסעל א פריהער מיט מיין שרייבען און דערצעהלט פון דעם אלגעמיינעם גוטען מצב וואס איז אין מאזעסוויל, כדי מיט מיינע

ווייטערדיגע שילדערונגען פון די זומפען און בלאָטעס ניט פאַר־
ווישען ס׳ריכטיגע בילד פון דער קאָלאָניע, וואָס האָט מיט דעם
לעצטען טרויעריגען צופאל קיין שייכות ניט. בלאָטעס טריקענען
זיך אויס. שלעכטע וועגען פאַרבעסערט מען. און די פייף און
דרייסיג פּראָצענט פון די שטארק געליטענע קאָלאָניסטען אין
מאָזעסוויל וועלען זיך זיכער צוריק אויפקומען. איך האָב גע־
וואוסט אז דער געגענד איז זעהר פערטרונקען דאריבער בין איך
ארויסגעפאָהרען קיין מאָזעסוויל נאָך דעם ווי כ׳האָב פערווײַלט
א פּאָר וואכען אין בונעם איירעס.

די אידישע קאָלאָניעס אין ארגענטינע זענען זעהר ווייט איי־
נע פון דער אנדערער. צוואוואָרפען אין פארשיעדענע פּראָווינ־
צען. דער רייזענדער וואָס וויל די קאָלאָניעס בעזוכען מוז זיך
יעדעס מאָל אומקעהרען קיין בונעם איירעס און פון דאָרט אן
אנדערע ריכטונג נעהמען אויף צעהן, פופצעהן שעה רייזע פון בונעם
איירעס. פאראן זאָגאר אזעלכע קאָלאָניעס, וואָס ליגען ביי דריי־
סיג שעה פון דער הויפּט־שטאָדט.

די יק״א איז אין דעם גראדע ניט אין גאנצען שולדיג. ווי
עס ווייזט זיך ארויס האָט די פערוואלטונג פון יק״א די פּראָ־
ווינץ סאנטאפע וואו מאָזעסוויל איז אין גאנצען פארבראקירט.
מעהר ניט די ערשטע קאָלאָניסטען פון פּאָדאָליער גובערניע וואָס
האָבען זיך דאָ אליין בעזעצט האָבען געצוואונגען די ערד אָב־
צוקויפען. געגען איהר ווילען האָט די יק״א אָבגעקויפט דעם ריי־
זיגען שטח ערד פון הונדערט אכצעהן טויזענד אקער לאנד. און
ביסלעכווייז געקאָלאָניזירט פרישע צוגעקומענע אידען. יעמאָלט
האָט זיך די הויפּט־טהעטיגקייט פון יק״א ענטוויקעלט אין דער
פּראָווינצען ענטרא־ריאָס און בונעם איירעס, וואָס ליגען זיידליכער
פון בונעם איירעס. האָבענדיג אין זינען צו פיהרען א ריינעם
ארט קאָלאָניזאציע, האָט די פּראָווינץ סאנטאפע, צוליעב דעם
שטענדיגען היישעריק, וואָס קומט יאָהר יעהרליך, זיך ניט צו־
געפאסט פאר דעם דאָזיגען אידעאל. און נאָך א לאנגע צייט שפּע־

טער האָבען די לייט פון יק"א גע'חלום'ט פון מאכען אידען פאר רייגע פויערים. זיי האָבען ניט געקענט זעהען ווי אידען פערלאָזען דעם אקער און פאשען בהמות. און ווירקליך האָט אין „ענטרא־ריאָס" א פּאָר יאָהר א בלישטש געטהאָן. די רעזולטאטען פון ריי־נע קאָלאָניזאציע האָבען זיך אויסגעוויזען כמעט ווי גוט פאר דעם ערשטען בליק. אָבער די לעצטע יאָהרען איז דאָרט אלץ אוועק קאפויער.

מיט דריי יאָהר צוריק ערשט, האָט יק"א ווידער געקויפט ערד אין דער פּראָווינץ סאנטאפע און פאר צוויי יאָהרען האָט זי דאָרט אָנגעהויבען צו בעזעצען קינדער פון קאָלאָניסטען און איבער־הויפּט ניט קיין גרינע אין דעם ענין פון דער ארבייט. מיר וועט נאָך אויסקומען צו רעדען פון אָט דער אינגסטער קאָלאָניע, וואָס רופט זיך מאָנטעפיאָרע אָדער סערעס, ווייל זי ליגט ביי דער סטאנציע סערעס, אויף דער ליניע בוגעס איירעס־טוקומאן און געפינט זיך ביי פיער שעה רייזע מיט'ן באהן פון מאָזעסוויל.

פון די שרעקליכע רעגענס וואָס האָבען אין פערלויף פון זעקס חדשים כמעט ניט אויפגעהערט צו גיסען האָט צום מיינסטען די פּראָווינץ „סאנטאפע" געליטען. די שטרעקעס זיינען פלאכע און די וואסערען האָבען קיין אָבגאנג ניט. אין יענע געגענדען געפינט זיך אַנ'אונבעדייטענדער טייבעל וואָס רופט זיך „מאַרטשיקאַ", עס מיינט דער קליינער ים, ס'דאָזיגע טייבעל האָט זיך ווירקליך ווי א ים צוגאָסען און אויף אַ שטרעקע פון הונדערטע קילאָמעטער האָט ס'וואסער אין פערלויף פון איינינגע טעג געשטראָמט. דער דאָזיגער שטראָם האָט ניט געשוינט מאָזעסוויל; און די קאָלאָניע מאָנטעפיאָרע, וואָס כ'האָב אויבען דערמאָנט, איז זעקס וואָכען אין וואסער געשטאנען.

איינע פון די טרויעריגסטע בילדער האָט פאָרגעשטעלט דער וועג קיין מאָזעסוויל. די וואסערען זיינען שוין געווען אָבגעפאלען צוביסלאך אָבער דאָך רעכטס און לינקס, פון ביידע זייטען אייזענ־באהן ליניע איז נאָך ערטערווייז געווען אויף א מעטער וואסער

און אזוי ביז צום האָריזאָנט האָט ס'וואסער געבלאַנקט. אויף די פלאַכע פערטרוקענטע שטרעקעס זעהען זיך וואו ניט וואו לייטע־נע הייזלעך פערלאָזענע און פון די פענסטער קוקט שרעק ארויס. די גרויסע מחנות בהמות, וואס געהן דאָ אום אין דער געגענד מאַכען דעם שווערסטען איינדרוק. דאָ ווייסט מען ניט פון בויען שטאַלען פאַר בהמות. פריי געהן זיי אום אויף די פעלדער ארומ־געצוימט מיט דראָטענע צוימען און עסען ס'גראָז, וואָס וואקסט פון דער ערד ארויס זומער און ווינטער; אונטער דעם פרייען הי־מעל געפינען זיי זיך. און טאָמער פאַלט אַ בהמה — ווייניג ווערט וועגען דעם געזאָרגט אין די גוטע צייטען. איצטער אָבער ווען די רעגענס האָבען ניט אויפגעהערט צו גיסען און גאַנצע געגענדען שטעהען אין וואסער, זעהט מען ווי קיה און פערד אויסגעדאַר־טע, איינגעצויגענע בראָדזשען אום ביז'ן בויך אין וואסער און זו־כען ערגעץ גראָז צו דערנעהרען זיך. אויף אַזאַ וועג לאָזען זיך נאָר די מעהר געזיינטערע בהמות, אָדער אַזעלכע וואָס קענען זיך שווין פון דאָרט ניט ארויסקלייבען צו אַ טריקענערען אָרט. ס'איז דאָך ווינטער און די לופט איז קאַלט. ביינאַכט צייטענווייז אַ פרעסטעל און ס'וואַסער איז קאַלט. מעהר בהמות פאַלען שוין אין דעם פערגאָסענעם אָרט און קענען זיך צו קיין טריקעניש ניט דערקלייבען.

די געגענד פערמאָגט אַ געוויסען סאָרט רויב־פויגעל פון דער אָדלער־פאַמיליע, וואָס רופט זיך אויף שפּאַניש „קאַראַנטשאַ". זיי האָט די רעגיערונג פון ערגעץ אימפּאָרטירט קיין ארגענטינע ספּעציעל, זיי זאָלען אויפעסען ס'פליישׁ פון די געפאַלענע בהמות. איצטער איז זייער טאָג. זיי קענען מיט דער ארבייט ניט פאַרטיג ווע־רען. פאָהרענדיג מיט'ן באהן זעהט איהר רעכטס און לינקס טוידטע בהמות ליגענדיג, וועלכע אין וואסער און וועלכע ס'האָט זיך דער־שלעפּט צו אַ טריקענערען אָרט און דאָרט די פיס אויסגעצויגען. מחנות־ווייז פליהען אום די רויב־פויגעל פון איין קרבן צום צווייטען און פון יעדען איינציגען פערזוכען זיי.

מעגליך פאר אנ׳ארטיגען איינוואוינער איז עס א גאנץ וואַ־
כענדיג בילד. ווארום וואו עס געהען אום בהמות אין די מיליאנען
מוזען דאַך טוידטע אויך זיין — אבער פאר א פרעמדען איז דאָס
בילד שוידערליך. איך האָב מיר שפּעטער איבערציינגט, אז אין דער
פּראָווינץ סאנטאפּע איז זעהר זעלטען צו טרעפען אנ׳אנדער פויי־
געל, אָדער הערען אַמאָל פויגעל געזאנג. די אלע קלענערע פויגעל
ווערען אין שלעכטע צייטען פון די „קאראנטשעס“ אויפגעפרעסען.

ארויסגעפאָהרען בין איך פון בונעס־איירעס ארום ניין און
אַבענד און ארום צוויי א זייגער אויף דעם אנדערען טאָג האָב איך
בעדארפט אָנקומען אויף דער סטאנציע פּאלאסיאס. דער באהן האָט
אָבער פערשפּעטיגט צוליעב דעם וועג, וואָס איז ערטערווייז פון
די רעגענס צושוועמט. שוין ניט ווייט פון מאָזעסוויל האָב איך
בעגעגענט דעם היישעריק וואָס האָט געצויגען ווי א כמארע פון צפון
זייט. איינציגע היישעריקען, אָבגעטיילטע פון דער גאנצער מחנה,
האָבען זיך פארבייגעטראָגען געגען די פענסטער פון וואגאָן און
געבלאנקט מיט זייערע פליגלאך. ווי כ׳האָב מיך שפּעטער דער־
וואוסט האָט ער מיט א נאכט פריהער גערוהט אויף מאָזעסווילער
פעלדער און ביי ווענען דער שטראָם האָט ס׳פעלד אויסגעמיטען,
האָט דער היישעריק אָבגעגעסען די אלפע ביז צום גרונט.

דער באהן איז אָנגעקומען אויף דער סטאנציע פּאלאסיאס וואו
מען בעדארף אויסשטייגען פאָהרענדיג קיין מאָזעסוויל, ערשט ארום
זעקס פארנאכט. אויף דער גאס איז שוין געווען טונקעלאך. ריי־
ענדיג א ביסעל שווער געשטימט פון די טרויעריגע בילדער וואָס
כ׳האָב דורך די פענסטער אין פערלויף פון טאָג געזעהען אויף
די פעלדער רעכטס און לינקס — איז מיר גאָר פון זינען ארויס,
אז איך פאָהר קיין מאָזעסוויל אלס אידישער שרייבער און גלאט
א גאַסט פון רוסלאנד און אז מען וועט מיך בעגעגענען.

פון וואנען אזוי פיעל אידען האָבען זיך אויף דער סטאנציע
גענומען, ווייס איך ניט. און אידען פון אזא געשטאלט וואָס כ׳האָב
שוין לאנג ניט געזעהען. אידען אין שטיוועל און מיט בערד. אי־

דען וואָס דער צייכען פון שווערע פראַצע ליגט אויף זייער גאַנצען וועזען: אידען דאָרפישע, פּראָסטע פּנים׳ער און גרויסע שוויי־גערס, וואָס זיינען גרייט מיט׳ן שווייגען אַלץ דיר אוועקגעבען און שווייגענדיג אַהן ווערטער בלויז מיט אַ בליק אַ קאַלטען צו בע־שטראָפען דיר פאַר אַ געוויסע עולה. אידען גרייז גרויע און ביי דער זייט געזונדע בחורים מיט פעסטע בליקען און שעהנעם, בע׳חן׳טען שמייכעל. אידען מיט געבויגענע פּלייצעס און בלאָנדע בערד און אידען מיט גרויע בערד נאָר מיט אַ פעסטער גלייכער האַלטונג. אַלע האָבען מיך גאַר אונערוואַרטעט ארומגערינגעלט. איך האָב מיר פערלאָרען און האָב קיין ווערטער ניט געהאַט אין דעם לעצ־טען מאָמענט. ס׳אייגענע איז געווען פון זייער זייט; אפשר ניט געוואוסט ווי צו רעדען מיט אַ ווייטען גאַסט און אפשר איז דער גאַסט געווען אַזוי פרעמד פאַר זיי מיט זיין אויסזעהן, אַז זיי האָבען ניט געפונען די נויטיגע ווערטער. די שטילקייט איז געווען פאַר מיר שווער, גאָר שווער.

כמעט שווייגענדיג בין איך אריין אין דער שווערער, פער־מאַכטער קאַרעטע, און נעבען מיר אַלטע קאַלאַניסטען. זעקס פערד האָבען מיך אַנגעהויבען צו פיהרען פון סטאַנציע אין דער פינ־סטערער נאַכט אריין איבער וועגען פול מיט גריבער, בלאָטעס ביז די האַקסען. ביים זייט האָבען די עלטסטע פון די קאַלאַניסטען געזעסען און אין דער פינסטערער פערמאַכטער קאַרעטע האָב איך בלויז איין זאַך געפיהלט:

—פאַר וואָס בין איך איצטער נישט גרוי, אָט ווי די וואָס זיצען דאָ נעבען מיר אין דער פינסטער און שווייגען. און ווער ווייסט וואָס זיי פיהלען און טראַכטען.

די שטילקייט האָט זיך איבערגעריסען מיט אַ שמועס איבער דעם שלעכטען וועג און איבער די שטאַרקע פערד, וואָס וועלען אונז בשלום ברענגען און אַזוי מיט דעם שמועס זיך דערקליבען עט וויים ביז מיט פינף און צוואַנציג יאָהר צוריק ווען אויף דעם אָרט וואו עס ציהט זיך איצטער אונזער בלאָטיגער וועג האָט נאָך אפשר

קיינער קיין טריט ניט געשטעלט. קיין אידישע פוס האט דא געווים ניט געטראטען.

איהר האט געדארפט קומען צו אונז מיט א יאהר צוריק, איידער ס'אומגליק איז געשעהן. עה, וואס פאר א וועגען מאזעס־וויל האט געהאט! ביסלעכווייז האבען זיך די אידישע הערצער צואווארימט און דער שמועס איז אלץ לעבעדיגער געווארען און כ'האב דערשפירט, אז מיט מיר אין דער פינסטערער קארעטע זי־צען מיינע נאהנטע, גאר נאהנטע: כ'האב געהערט די שטימע פון מיינע קלוגע דארפישע פעטערס, וואס כ'האב אין דער יוגענד אזוי ליעב געהאט ווען זיי זענען צו אונז אמאל אין געסט געקומען און ווען צווישען זיי מיט מיין טאטען פלעגט זיך פארבינדען דער רוהיגער, זיבערער שמועס פון די דארפס־מענשען.

די פערד האבען מיך בשלום געבראכט אהין, וואו מען האט בעדארפט. נאך פון ווייטען האט זיך בעוויזען דער „צענטער", אדער די שטאדט, בעלויכטען מיט שורות עלעקטרישע לאמפען. אזעלכעם האט מאזעסוויל זייט דעם לעצטען יאהר. און ניט צו קיין האטעל האט מען מיך פארפיהרט, אויך ניט צו קיין היימישער שטוב האט מען מיך געבראכט. אונזער קארעטע האט זיך אב־געשטעלט נעבען העל בעלויכטענעם זאל פון דער ביבליאטעק „קדימה", וואו כ'האב ביי דעם עלעקטרישען ליכט נאך אמאל בע־טראכט אונזערע יונגע און אלטע: אלטע און יונגע, וואס האבען דא אין דער וויסטע א נייע לעבען אריינגעבראכט. אלץ האט מיר אזוי ריהרענד היימיש אויסגעזעהען, פונקט ווי היימיש האבען פון די פאליצעס ארויסגעקוקט די אויפשריפטען אויף די אידישע ספרים.

און ווען דער פארשטעהער פון דער קאלאניע האט געערדט, האט ער זיך ניט בעקלאגט אויף דער שלעכטער צייט; ניט דער־צעהלט פון דעם שווערען וועג וואס זיי האבען געהאט דורכצומאכען

אין א לאנגער שורה פון יאהרען — איהם האט בלויז געפרעהט וואס א אידען פון א ווייטען, ווייטען לאנד קענען זיי איצטער ביי זיך אויפנעהמען.

14.

די יוגענד.

מעגליך, אז אנדערע אויף מיין פלאץ וואלטען אנגעהויבען צו שרייבען פון די שוהלעס, וואס געפינען זיך אין ברייטען פעלד, אויף די וועגען וואס פיהרען פון איין גרופע קאלאניסטען צו דער אנדערער. מיר האט זיך אבער געווארפען אין די אויגען די יוגענד וואס רייט אזוי גלענצענד און מען קען מיינען, אז דאס אידישע פאלק איז דערצויגען געווארען אויפ'ן פערד רייטענדיג.

איך האב די ערשטע נאכט פערבראכט אין צענטער, ביי איינעם פון די אנגעזעהענע קאלאניסטען וואו איך האב די גאנצע צייט מיין דירה געהאט. אויף מארגען אבער איז מיר שווער געווארען איינצוזיצען אין שטאדט. אין דער בעגלייטונג פון א יונגען קאלאניסט שוין פון נייעם דור, בין איך ארויסגעפאהרען אין פעלד. ערטערווייז איז דער וועג שוין אויסגעטריקענט — אבער דארט וואו ס'וואסער האט זיך לענגער פערהאלטען האבען די שטארקע פערד, געהאט וואס צו שלעפען. און ס'האט אויסגעזעהען א ביסעל ניט הארמאניש צו זיצען אין א וואגען און שפירען ווי די רעדער שניידען די פעטע בלאטע, אין דער צייט ווי עס טראגען זיך פארביי מיט א שמייכעל שעהנע יונגען מיט ברוינע פנים'ער, אויף זייערע דראבנע אבער שטארקע ארגענטינער פערד. גאר א נייער שניט מענש. גאר אן אייגענארטיגער בליק און קעהר. ליטווישע קינדער און אזוי גלייך און פעסט געוואקסען! אזעלכע דרייסטע בעוועגונגען און גראציעזע רירעוודיגקייט. און די ארגענטינער ווילדע פערד, ווי שנעל זיי ווערען פארענדערט, און מיט

וואָס פאַר אַ געדולד, און כ׳וואָלט זאָגען — מיט ליעבע, זיי טראָ־
גען אויף זיך דעם יונגען עולם אַרום.

די קינדער פאָהרען אין שוהלע אַריין רייטענדיג און עס
טרעפט, אַז פינף קינדערלאַך זיצען אויף איין פערדיל. פון קאָפּ
ביז צום עק נעהמט דאָס פערדיל קינדערלאַך אָן אויף זיך. מיט
אַ דראָבנעם גאַליאָפּעל טאַנצט זיך ס׳פערדיל אונטער און אַזוי
האָצקען זיך די פינף קינדערלאַך, איינגאַלעך און מיידעלאַך אָנ־
האַלטענדיג זיך איינער אונטער דעם אַנדערענס אָרעמס, און ביז
צום שוהלע קומט דאָס פערדיל און לאָזט פון זיך די פּיצעלאַך
אַראָב.

מען בעדאַרף צוגעבען, אַז ביז אידען זיינען אָנגעקומען איז
יענעם געגענד, האָט ס׳פערדיל געווילדעוועט. אַקערען די ערד
האָט מען מיט די אומעטיגע אָקסען וואָס האָבען הערנער לאַנגע,
אויף הפקר צוואָרפען אויף רעכטס און אויף לינקס. לאַנגווייליג
שלעפּט זיך דער אַקער־אייזען נאָך דעם אָקסען־טריט. דער אונ־
געדולדיגער אידישער כאַראַקטער האָט עס ניט געקענט איבער־
טראָגען און האָט זיך אַן אויסוועג געזוכט. איצטער ציהען דעם
אַקער־אייזען זעקס פערד מיט היים בלוט און אויפ׳ן זאָטעל פון פלוג
זיצט אַ אידישער יונג מיט נאָך פיעל הייסערע בלוט און קנאַקט
מיט דער בייטש אין דער לופט. ווען איך בין דאָרט געווען האָט
מאָזעסוויל די ערד געאַקערט. דאָס איז געווען נאָך אַ גרויסער
הפסקה פון יאָהרען. לאַנג, לאַנג איז די אַלפאַלפע געוואַקסען אָהן
איבעריגע זאָרג, יאָהר איין יאָהר אויס, און דער פלוג האָט געראָס־
טעט. די לעצטע פערפלייצונג האָט די אַלפאַלפאַ אויסגעווייקט
און מען האָט אויף איבער אַנייעם בעדאַרפט אַקער׳ן און זעען. הונ־
דערט פופציג, צוויי הונדערט אַקער לאַנד אויפצורייסען איז ניט
קיין צוקערלאַך אויפצועסען. איך בין איבער די פעלדער געפאָהרען
און געזעהען דעם טעמפּעראַמענט פון דעם יונגען דור און ווי רייך
עס לעגט זיך די גליבעס בלוי־שוואַרצע ערד הינטער דעם רייטער

וואָס זיצט ווי אַ צוגעשמידטער צום אייזערנעם זאָטעל פון אקער־אייזען.

צוערשט האָב איך בעזוכט די אַלטע קאָלאָניסטען. די הייזער געמויערט פון היימישען ציגעל, ס׳הייסט געקנעטען פון דעם אייגענעם פעטען באָדען פון וואנען עס וואקסט די שפע, און דאַדיבער זעהן די הייזער אויסערליך אוים שווארצליך. דאָס זענען שוין גאַנץ נייע הייזער, גראַמערע. די וואָס זיינען געבויט געוואָרען פון יק״א זיינען צו ענג געוואָרען מיט דער צייט. האָט מען פון היימישע בלאָטע געקנאָטען ציגעל, אויסגעברענט און פערגרעסערט דעם פּאלאַץ. און כאָטש גרוי זעהט ער פון אויסענווענדיג אוים דער בנין, אָבער די ווייסע פאָרהאַנגלאַך אויף די פענסטער פון אינווענדיג ווינקען און שמייכלען מיט ליעבליכקייט, מיט ליכטיגקייט.

— אַ גאַסט, אַ גאַסט! פון אַזוי ווייט געקומען צו אונז געוואָהר ווערען — שמייכעלט מיט מוטערליכער גוטסקייט די מוטער פון שטוב. און לויפט צום קוימען אַ פייער אָנלעגען . . .

— אין אַ שלעכטער צייט צו אונז פערבלאָנזשעט, אָבער גאָט פערלאָזט נישט — רעדט מיט אַ טיפען ערענסט דער בעל־הבית.

— ס׳איז נאָך צו אונז אַ גרויסער וואסער — לאַכט צופריעדען די שעהנע טאָכטער.

— רייטענדיג איז זיך גרינגער פון די בלאָטעס ארויסצוקלייבען

— בעמערקט ווי פאַר זיך דער שווארץ־חנ׳עווודיגער זוהן.

— נו, ווי לעבט זיך אייך דאָ אין דעם וויטען, פרעמדען לאַנד?

— צו זיין ליעבען נאָמען, לעגט מען חלילה גאָר ניט צו. ער פערלאָזט ניט — די מוטער ברעכט טרוקענע צווייגלאַך און לעגט צום פייער ס׳זאָל גיכער ס׳וואַסער אויפזידען.

— די קינדער אונטערגעוואקסען, גרינגער געוואָרען צום לעבען, נישטאָ זיך דאָ וואָס צו קלאָגען אויף קינדער — בעמערקט

דער פאָטער, ווען דער שווארץ חנ׳עוודיגער זוהן געהט אויף א ווײַ־לע ארוים פון שטוב.

— גאָט צו דאנקען, גאָט צו דאנקען, קינדער האָבען מיר דאָ גילדערנע — א סך פּראַצע האָט מען געדאַרפט אריינלעגען אין דער ערד אריין און ס׳איז גאָר נישט ארויסגעקומען, מיט פרעמדע הענט וואָלט מען עס ניט געקענט דערוויזען.

— דו בעריהמסט זיך אזוי מיט דיינע קינדער, רויטעלט זיך די שעהנע טאכטער, מען טאקע מיינען, אז דיינע קינדער זענען די גערעטענסטע.

— וואָס אָן אמת איז אָן אמת, ארגענטינער קינדער זענען סמירנע — איז מסכים דער פאָטער. פוילען זיך נישט. געהן אין שוהלע מיט חשק, און אז מען בעדאַרף צוהעלפען טאטע־מאמע — פוילט מען זיך נישט...

און וואָס וואָלטען טאקע די קאָלאָניסטען געטאָן, ווען ניט זייערע קינדער? מיט פרעמדע הענט, אז מען זעט שפּראָצט דער דלות פון דער ערד ארויס. ניט אומזיסט געהן ארום צווישען די קאָלאָניסטען אזעלכע כאראקטעריסטישע שפּריכווערטער, שוין דאָרט, אויף יענעם באָדען אויסגעוואקסענע:

— מען בעדאַרף האָבען צעהן קינדער און זיי זאָלען קיין מאָל ניט ווערען עלטער פון פופצעהן יאָהר.

אויף א קאָלאָניסט וואָס האָט ניט קיין אייגענע קינדער זאָגט מען ער איז א „גאָלענישט“.

ווארום איז ערגעץ זעהט א מענש ניט אויס אזוי עלענד ווי אין ברייטע, ברייטען פעלד ווען ער איז איינער אליין. ווייט, זעהר ווייט ציהען זיך די פעלדער אין ארגענטינע. פלאכע, פלאכע און גאָר ווייט פערלויפען זיי ביז צום זוים פון די הימלען. און וואָס פאר פּנים האָט עס אויף אַזאַ פרייער וועלט און ברייט־ברייטער געגענד, ווען סע געהט אום א מענש נאָך דעם פלוג איינער אליין? אט דאָס קליינע שטיפערעל וואָס בעט זיך איין ביים טאטען ער זאָל זיך איהם לאָזען זעצען אויף דעם אקער זאָטעל געפינט אפילו ביי

די פערד פיעל חן און שנעלער און מיט מעהר פייער שלעפען זיי דעם אקער.

פון די קליינע בעבעלאך וואס קלעפען זיך ארום דער מאמען אין שטוב ביז צום עלטעסטען זוהן, וואס געהט אום ארום זיין פעלד ביי די דראטענע צוימען און טראכט זיינע יונגע געדאנקען, פון דעם פעטערס טאכטער וואס האט היינט צו איהם ליכטיגערע אוי־געלעך געמאכט; פון ס'קליינע טעכטעריל וואס באקט אין שער־בעלעך חלה'לאך פון שווארצע ערד ביז דער זיבצען־יאהריגער טאכ־טער וואס שטעהט א פערקאלכטע און ווייסט די שטוב לכבוד דער שוועסטערס תנאים — אלע אין איינעם פון גרויס ביז קליין זיינען מלא חן. קינדער געבוירענע דארט אין פרייען פעלד און דער־צויגענע ווייט פון דעם שטאטישען געטומעל האבען גאר אנדערע בעוועגונגען. האבען גאר פעסטערע טריט. האבען גאר ברייטערע אויגען, און ברייטער קוקט פון זיי דאס אידישע ארויס.

אזוי אלט און אזוי גרוי איז דאך שוין דאס אידישע פאלק געוועזען יעמאלט ווען מען האט עס פון שפאניען געטריבען; יע־מאלט מיט הונדערטער יאהרען צוריק. איצטער אונטער איין הי־מעל זעהט מען אומגעהן קינדער פון די אלטע פארפאלגער און קינדער פון די אלטע פערפאלגטע. קינדער פון דעם אידישען פאלק און קינדער פון דעם שפאנישען פאלק. און דו פרעגסט ביי זיך אליין: פון וואנען האבען זיך נאך אזעלכע זאפטען אין דעם אידי־שען קערפער גענומען אזעלכע יונגע שלאנקע דעמבעס אויף גאטס וועלט ארויסצוברענגען? און אין דער רגע פון קליינמוטיגקייט האט זיך מיר דארט געוואלט פערגלייכען די אידישע יוגענד אין פעלד — צום ליכט אין פריהמארגען איידער די זון געהט אויף; און די יוגענד פון די שפאניער — צו דער ליכטיגקייט פון דעם פאר־נאכט איידער די זון פערגעהט.

יונגע קינדער פון אן אלט פאלק!

האבען דען די שטורם ווינטען וואס טראגען זיך פון עק וועלט, פון דרום זייט, אייך געמאכט וואקסען אזוי שעהן און אזוי

בויגיג? אין יענע געגענדען וואקסען קיין בוימער ניט. פֿון דער פרעמדר האָבען מענשען בוימער געבראכט און דאָרט פֿאר־פֿלאנצט. אידען האָבען אויך בוימער געפֿלאנצט ביי די זייטען פֿון וועג און הינטער די הייזער. די בוימער טראָגען ניט קיין פֿרוכטען. פֿרוכט בוימער ווערען פֿון היישעריק אומגעבראכט. איז דאריבער אָרים די געגענד אָהן פֿלאנצונגען. —

איז אָבער די יוגענד ווי די שעהנע בוימער אויסגעוואקסען פֿון דער אידשער שטוב אין פֿעלד. און איך, וואָס כ'בין אויף דעם גרענעץ פֿון דער ליטא צווישען ווערבעס ארויסגעוואקסען, האָב איך מיר געשפּירט אין די מאָזעסווילער פֿעלדער, צווישען דער יוגענדליכער יוגענד, ווי פֿון יונגע דעמבעס ארומגערינגעלט.

— וויפֿיעל אידען איז דאָ אויף דער וועלט? — פֿרעגט מיך איינער.

— מען זאגט ביי אַ פֿיערצעהן מיליאָן.

— אַ וואו! אזוי פֿיעל אידען! שרייט ער פֿערוואונדערט אויס.

און זעהט איהר, אימיצער האָט איין זאך פֿארגעסען צו דער־צעהלען יענער יוגענד וואָס איז אין פֿעלד ארויסגעוואקסען, — אז אידען זיינען אַ גרויס פֿאָלק.

15.

„ווילדע אידען.“

אזעלכעס האָב איך פֿיעל מאָל געהאט די געלעגענהייט צו הע־רען קומענדיג אין בעריהרונג מיט די אָפֿיציעלע מענשען פֿון דער אדמיניסטראציאָן. נאָך מעהר האָב איך עס געפֿיהלט בעזוכענדיג די שוהלעס פֿון יק"א און בעקענענדיג זיך מיט דער פּראָגראם, וואָס ווערט אין שוהלע אויסגעפֿיהרט. איך האָב דערמאָנט, אז אימי־

צער האָט פערגעסען צו דערצעהלען אונזער שעהנער יוגענד, אז אידען זענען א גרויס פאָלק. קומט מען אריין אין די איינזאמע שוהלעס וואָס שטעהען ביים זייט וועג און וואוהין עס ציהען זיך רייטענדיג אויף פערדעלעך אינגעלאך און מיידעלעך — דאָרט אינוויינינג זעהט מען ווער ס'איז אין דעם שולדיג.

די שוהלע בעשטעהט פון א שטוב, וואָס איז אין דער העלפט איינגעטיילט אין איין האלבער שטוב זיצען קינדערלאך און לערנען שפּאניש, די לאנד־שפּראך, און אין דער אנדערער העלפט לערנט א לעהרער מיט די קינדער העבראאיש־אידיש. ס'הייסט, ער לערענט העברעאיש, פערטייטשענדיג אויף אידיש. די קינדער בייטען זיך: אז זיי האָבען אָבגעלערנט א שעה שפּאניש, געהן זיי איבער אין דעם אידישען קלאס. צוויי לעהרער, פערשטעהט זיך, זענען פּאַראַן. און געהסטו אריין אין דעם שפּאנישען קלאס, זיצען די קינדערלאך מונטערע, לעבעדיגע: די אויגעלעך, פינקעלדיג, קוקען זיי צום לעהרער און שלינגען יעדען וואָרט. ער דערצעהלט בעגייסטערט, פון די העלדישקייט פון סאן מארטין, וואָס האָט ביטערע מלחמות געפיהרט צו בעפרייען דאָס לאנד, וואָס הייסט ארגענטינע און וואו פרייהייט ווערט איצטער געשעפּט מיט א גרויסער מאָס, און וואו זייערע טאטעס, אָרימע אידען, געניסען איצטער פון דער פרייהייט.

— ליעבען זאָלט איהר דאָס לאנד, וואָס טוט מיט אייך און אייערע טאטעס חסד. ליעבען זאָלט איהר דאָס לאנד, וואָס האָט אזעלכע גרויסע מענשען ווי סאן מאַרטין.

געענדיגט מיט די גרויסע נאַציאָנאַלע העלדען, געהט דער לעהרער איבער צו היימישע זאכען. און ווי אַזוי די נאַטור אין ארגענטינא זאָל ניט זיין, דאך איז עס גאָט'ס גרויסע וועלט. געהט דאך דאָרט אויך די זון אויף און פערגעהט יעדען טאָג. בליהען דאך די פעלדער, פרוכפּערען זיך דאָך אויף זיי שאָף און רינדער, פערד און מויל־עזלען. און דער לעהרער דערצעהלט אין שפּאניש ווי שעהן ס'איז דער פריהלינג, און ווי ס'גרעזעלע שפּראָצט פון דער ערד ארויס. און די קינדעלעך, וואָס וואקסען אין פעלד, זענען

מסכים, אז אלץ וואָס דער לעהרער דערצעהלט איז אמת, איז שעהן און ליעב און צוזאַמען מיט די לעבעדיגע ערצעהלונגען גיסט זיך אין זיי אריין די שפּאַנישע שפּראַך און די ליעבע צו סאַן־מאַרטין, וואָס האָט ארגענטינע אויפגעבויט.

— קינדערלעך, קינדעלעך אידישע, ווער איז דער גרעסטער מענש אויף דער וועלט געווען?

— סאַן־מאַרטין!

געהט איהר דערנאָך אריין אין דער צווייטער העלפט שטוב, ס'מיינט אין דעם אידישען קלאַס. די אייגענע קינדער: אמאָל טרעפט זאָגאר דער אייגענער לעהרער. אָבער ביידע איז ניט צו דערקענען. דער לעהרער כמורנע, די קינדער אומעטיג און קור־קען אויף דער גאַס ארויס. דאָס לערנען שלעפּט זיך קאַלט און לאַנגווייליג. א טרוקען ביכעל מיט טרוקענע טאָוועלעך צוזאַמענ־געשטעלט געווארען פון א יק"א דירעקטאָר, דאכט מיר קאַזעס האָט ער געהייסען. און מאָנאָטאָן, קאַלט און מיט א לאַנגווייליגער שטי־מע שלעפּט דער לעהרער די פּסוקים:

„במשפּט ישפּוט גוים — מיט הוסטיצע וועט ער משפּט'ן די היידען".

און די קינדער זאָגען נאָך:

„מיט הוסטיצע וועט ער משפּט'ן די היידען".

— פאַר וואָס פערטייטשט איהר ניט אויף שפּאַניש, אויף ריין שפּאַניש די קאַפּיטלאך פון די נביאים?

— זיי זענען נאָך יונג די קינדער, ניט לאַנג געקומען פון רוס־לאַנד, נאָך גאָר ווילד, — גיט ער צו מיט ליעבע, — און מען מוז נאָך זשאַרגאָן אויך נוצען.

אזוי, פערשטעהט זיך, ענטפערט אָ נאַרישער לעהרער, וואָס פערשטעהט אפילו ניט דעם שפּאַס פון דער פראַגע. דער קלו־גערער לעהרער ענטפערט אין דער שטיל:

— נישט צו מאַכען. אזא פּראָגראַם האָט מען אונז ארויס־געגעבען. ניט קיין אידיש און ניט קיין העברעאיש איז עס. זיי־

ערע ביכלעך, זייער סיסטעם; אבטרעטען אין אַ זייט קען מען ניט.

—פאר וואָס דערצעהלט איהר ניט די קינדער, אַז אידען זע־נען, ניט נאָר אין מצרים בלויז געווען אַ פאָלק, נאָר, אַז איצטער איז נאָך פאראַן אידען אזוי פיעל אויף דער וועלט כמעט נאָך אמאָל אזוי פיעל ווי ארגענטינאַ פערמאָגט מענשען אין גאנצען ? מיינט איהר, אַז דער כבוד פון סאַן מארטין וועט חלילה געמינערט ווערען, ווען איהר וועט די קינדער דערצעהלען ווער זיי זענען ?

— מען קען ניט. די רעגיערונג קוקט אזוי אויך קרום אויף די שוהלען פון יק״א דערפאר וואָס קינדער קומען ארויס ניט גענוג פאַטריאָטיש פאר ארגענטינע.

און אַ דירעקטאָר פון אַ שוהלע, וואָס קומט ארויס פון מאָ־ראָקאָ און געוואַקסען האָט ער זיין בילדונג אין די גייסטיגע אַנ־שטאַלטען פון אליאַנץ, ער שפּריכט דייטש און זאָגט אזוי :

— יאָ, די אידען פאָן רוסלאַנד זינד דאָך ווילד און אונווי־סענד. די פאָטערס זענען שוין פערפאַלענע, מוז מען דאָך די קינ־דער ראַטעווען. די קינדער דארפען וויסען, אַז פון אברהם אבינו שטאַמען זיי, אַז דערנאָך זענען זייערע פאַטערס געווען קנעכט אין מצרים, אָבער איצטער „מוססען זי ליכט געניסען“.

איך האָב געהאַט די מעגליכקייט פיעל מאָל זיך צו טרעפען מיט די לעהרער פון דער אליאַנץ, מאַראָקאַנישע אידען, און יע־דעס מאָל האָט מיר איינער און דער זעלבער געדאַנק געבויערט דעם מוח : אזוי פיעל מאָל האָט זיך ס׳אידישע הארץ אין רוסלאַנד געפלאָגט פאר אונזערע ברידער אין מאַראָקאָ, וואָס ווערען דאָרט אָהן רחמנות פערפלאָגט. און כאָטש מיר איז אין רוסלאַנד האָבען אייגענע צרות מיט אזא פולער מאָס, דאָך הערענדיג, אַז דאָרט, אין מאַראָקאָ, טרייבט מען אידען, איז אונזער הארץ און נשמה שטענ־דיג דאָרט מיט זיי געווען. און קומסטו אין בערירונג מיט אַ מאַראָקאַנער אידישען אינטעליגענט, אָדער זאָגאר מיט איינעם פון פאָלק, ווערסטו איבערראַשט ווי ווייט זיי שטעהען פון אונז. ווי

פרעמד זיי זענען צו אונז. מיט וואָס פאר אַ שטאָלץ, פון אויבען אַראָפּ קוקען זיי אויף אונזערע מענשען !

„די קינדער זינד נאָך גאַנץ ווילד, זינד ערשט פון רוסלאַנד גע־קאָממען" . . .

אין דער צייט וואָס איך האָב בעזוכט די אידישע קאָלאָניעס אין ארגענטינע איז עס שוין געווען אין דעם דריטען צעהנדליג יאָהר, צייט די ערציהונג פון די קינדער אונזערע איז איבערגעגאַנ־גען אין פרעמדע הענט, און דאָך איז דאָס לעבען פיעל שטארקער. איך האָב געטראָפען יונגע טאַטעס, וואָס זענען שוין אין ארגענ־טינע געבוירען געוואָרען און דאָ אויף דער נייער ערד קינדער גע־בוירען, און די יונגע טאַטעס געהן אום מיט איין אומצופריעדענקייט אין הארצען : זיי קענען זייערע קינדער קיין רעכטע אידישע ער־ציהונג ניט געבען.

איך האָב געטראָפען קאָלאָניסטען, וואָס האָבען אליין לעהרער אויסגעשריעבען, און די לעהרער זענען געזעסען ביי אַ קאָלאָניסט אין הויז, וואו נאָך קינדערלעך האָבען זיך פערזאַמעלט און דער לעה־רער האָט לעבען אריינגעבלאָזען אין דעם טויטען אידישען לימוד וואָס די קינדער האָבען נאַר וואָס געגאָסען אין דער שוהלע.

און אין מאָזעסוויל, אינ'ם צענטער, וואו אַזאַ שעהנע אידישע ביבליאָטעק איז פאראַנען, און וואו אידיש־אידישע פערזאַמלונגען ווערען זעהר אָפט געפיהרט — דאָרט אין מאָזיסוויל, זענען די מעהרערע מיטגליעדער פון „קדימה" די ווייטע קאָלאָניסטען, וואָס זענען ווייט פון צענטער, שטענדיג אין פעלד פערוואָרפען ; קינ־דער וואָס האָבען זיך אַזוי פיעל אָנגעהערט איבער די גבורות פון סאַן מארטין און געוואוסט בלויז, אַז אידען האָבען אַמאָל ציגעל געקנעטען אין מצרים.

דער אידישער גייסט האָט אין פעלד אויפגעוואַכט און ציהט זיך צום צענטער וואו כחות פון ווייטען געקומענע האָבען זיך קאָנצענטרירט. און געגען דעם ווילען פון די אליאַנץ־לעהרער.

דיווילדע רוסען צו מאַכען פאַר „מענשען", וועבט זיך דאָרט ס׳אידישע וואָרט, בעוועגט זיך דאָרט אידיש דאָס אידישע האַרץ...

16.

וואוהין זאָלען געהען די קינדער?

קינדערלאַך, קיין עין הרע, געראַטען ביי אונזערע קאָלאָניס־טען: און ווען זיי זענען קליין איז מיט זיי קיין דאגה ניט. ביי דעם דאָרפס־מאַן איז א קינד ניט איבריג. ווארום נאָר אייגענע הענט קענען פון דער ערד ברויט ארויסברענגען. מיט פרעמדע הענט איז אין ארגענטינע ניט היימלאַך. דאריבער, ווען די קינ־דער זענען קליין געווען און געהאָלפען די עלטערען אין פעלד איז גאָר קיין רייד ניט געווען פון צופיעל קינדער. פאַר אלעמען איז א געלעגער געווען, פאַר אלעמען איז אין טעפּיל גענוג געווען. פאַר די צוואנציג — פינף און צוואנציג יאָהר זענען די פיצלאַך גרויס געוואָרען, קליינע קינדער האָבען זיך פון דער ערד אויפגעהויבען און זעהר אָפט טרעפט מען ביי א קאָלאָניסט אין שטוב איינעם אָדער צוויי אויסגעגעבענע זיהן און ביים זייט א יונגע שנור וואָס קוקט ארויס דורכ׳ן פענסטער מיט בענקשאַפט:

— ווי העלפט מיר שוין גאָט אז איך זאָל מיר אליין פאַר זיך זיין א באַלעבאָסטע.

און ניט נאָר די יונגע זיהן געהן ארום מיט דער מחשבה אליין פאַר זיך שבת צו מאַכען. די טאַטעס אליין האָבען די לעצטע צייט שטאַרק אָנגעהויבען צו זאָרגען וועגען דעם ווייטער־דיגען גורל פון זייערע קינדער. איין פאָטער וואָלט וועלען טאַקע זיין קינד בעזאָרגען דערפאַר, וואָס ער האָט איהם מיט זיין פראַצע ארויסגעהאָלפען אין די שלעכטע צייטען; און אַנ׳אַנדער פאָטער וויל פּראָסט, אַביסעל גראַמער מאַכען אין שטוב. בעזונדערס

שאַרף האָבען זיך פאַר מיר אָבגעשפּיעלט אַט די דאָזיגע דאגות פערברייננענדיג א נאַכט מיט די קאַלאָניסטען ווען כ'בין פארבלי־בען נעכטיגען, ווייט פון דעם צענטער.

ארומיגע שכנים אַפנים, זעהט אויס, האָבען געוואוסט אַז איך נעכטיג ניט ווייט פון זיי. און זייענדיג זשעדנע אַ פרעמדען מענשען ערגעץ פון אַ ווייטען לאַנד צו זעהן, האָבען זיך ביי אַ פּאָר מנינים פערזאַמעלט אין דער שטוב וואו איך האָב זיך גע־קליבען נעכטיגען. כמעט אַלע ליטווישע אידען וואָס האָבען אַ טבע פריהער דיך ארומצוקוקען שווייגענדיג, בעטראַכטען דיך, אַ קאַלטען שלום־עליכם געבען און שפּעטער אַ זיפץ טאָן. און דו ווייסט ניט, צו דאָס איז אַ קרעכץ פאַר צופריעדענקייט; ער ווייזט עס דיר אויף אַזאַ אופן זיין שמחה ארויס, אָדער אפשר איז עס אַ מינע פון ביטול. גיכער פון אַלץ אָבער, קרעכץ דער איד אויף מיר קוקענדיג, ווייל ער האָט זיך אַן זיין אַלטער היים דערמאָנט מיך דערזעהענדיג. איך פיהל עס. און מערקווירדיג, נאָר טאַטעס האָבען זיך צונויפגעקליבען. האָבען ווייזט אויס אין מיר דערקענט אַ שטיק פון זייער היים און האָבען זיך צו ערשט געוואָלט אָנקוקען גענוג . . .

דער שמועס האָט זיך אָנגעהויבען איבער דעם שעהנעם ווע־טער און פון דער קיהלער נאַכט. פון דעם, אַז אויב עס זאָל נאָך אַ בלאָז טאָן אַ דרום־ווינט, וועט עס אין אַ פּאָר טעג איינ־גאַנצען די בלאָטעס אויסטריקענען, און אַז די פערדלאַך זענען גאָר שוואַך און עס איז שווער מיט זיי אַ סך אויפצוטאָן. איינער האָט מיר מיט אַמאָל אַ פרעג געטאָן:

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, איהר פאָהרט דאָך עפּעס ארום אויף דער וועלט, טאַקע אומעטום לעבען שכנים צווישען זיך ניט אין שלום?

דער עולם האָט זיך צולאַכט, און ער ווייזט אויס, איז דער־פון געטראָפען געוואָרען:

— איך האָב אָבגעלעבט אַ לעבען אין הער היים, און קיין מאָל

מיט די שכנים זיך ניט איבערגעררדט, און דאָ — איבער א הון, איבער א גאנז, איבער א בוידעם, אבי ברוגז'ן.

זיין פּלוצלונגע מסירה, האָט געמאכט א שלעכטען איינדרוק. און איינער א אינגערער האָט זיך איינגעשטעלט און בעוויזען, אז אייגענטליך איז בלויז איין ביישפּיל פערהאנען וואָס א קאָלאָניסט זאָל ניט לעבען בשלום מיט זיינע שכנים און אז . . .

דער זייטיגער שמועס איז איבערגעריסען געוואָרען. עס איז געווען בלויז א פאָרשפּיל צום ווייטערדיגען ערנסטען ענין וואָס האָט דעם עולם טיעף געריהרט. און גערעדט האָבען די טאַטעס וועגען דעם תכלית פון זייערע קינדער.

— אין שטוב איז ענג געוואָרען, פון די גרויסע קינדער.

אייגענטליך ניט דערפאַר וואָס אין שטוב איז צו ווענג פּלאַץ פאראן. די קינדער ווילען זעלבסטשטענדיג ווערען און עס איז ביי איצטיגע צייטען כמעט קיין אויסוועג ניטאָ. קינדער בעדאַרפען שידוכים טאָן, און אז איין שנור איז שוין פאראן אין שטוב קען מען שוין קיין צווייטע אין שטוב אריין ניט נעהמען. אין ערגעץ שפּירט זיך ניט די דאָזיגע דאגה, ווי אין מאָזעסוויל וואו די מעהרערע טייל פון דער יוגענד איז אין דערהיים פערבליבען. דאָס האָט געהאָלפען די קאָלאָניע זאָל אויפבליהען און דאָס האָט גע־בראכט אז אין שטוב זאָל אזא ערנסטע דאגה אויסוואַקסען. ביי מאָזעסוויל גופא האָט די יק"א זעהר ווענג ערד און אין אלגעמיין קאָלאָניזירט זי שוין מעהר ניט. די לעצטע פּראָבע צו קאָלאָניזי־רען קינדער פון די קאָלאָניסטען איז געמאכט געוואָרען מיט עט־ליכע יאָהר צוריק. מען האָט בעזעצט די קינדער אין שכנות מיט די טאַטעס און זעהר שנעל האָבען זיי זיך ארויפגעארבייט. איצטער אָבער איז אנדערש. ארום מאָזעסוויל איז פאראן ביי איצטיגע צייטען גענוג ערד, דער פּרייז איז אבער אזוי הויך, אז עס איז אונמעגליך פאר א מענשען וואָס האָט אין זיין פערמעגען בלויז געזונטע הענט און ליעבע צו דער ערד. ווארום ווענינער ווי מיט הונדערט אקער לאַנד איז ניטאָ וואָס צו מאכען. שפּעקולירען מיט

דעם היישעריק און אנדערע שטערונגען — אויף דעם בעדארף מען א סך ערד האָבען. עס איז דעריבער אויסגעשלאָסען, אז די קינדער זאָלען זיך מיט דער צייט בעזעצען נאָהנט נעבען די על־טערען. ערד, צו נידריגע פּרייזען געפינט זיך נאָך ערגעץ, אבער אין דעם אנדערען עק וועלט. און אין דעם ליעגט דער גרעסטער צער פערבאָרגען. ערשטענס וואָלטען די קינדער דעם אָרט ניט וועלען פערלאָזען. צוגעבונדען, אויף דעם אָרט אויסגעוואקסען, די קינדער־יאָהרען פערבראכט און איצטער לאָז זיך ווידער אין ערגעץ, דער גוטער יאָהר ווייסט וואוהין. און צווייטענס, אז וועו אפילו, די קינדער זאָלען שוין נאָכגעבען און וועלען זיך צושיידען מיט דער היים און געהן ערגעץ ווייט גליקען זוכען — יאָ, עס איז גוט פּאַר א „גרינעם" וואָס קומט איצטער ערשט פון רוסלאנד. זיי אָבער האָבען שוין איינמאָל פערזוכט דעם טעם פון „אקערען די ערד מיט דער נאָז" און א צווייטען מאָל ווילט זיך עס ניט איבער־חזר'ן.

— אָט אדרבה, טענה'ט א טאַטע, נעהמט אייך צונויף א הונ־דערט יונגע לייט און פאָהרט אוועק ערד זוכען. ערד איז נאָך פּאַראַן גענוג אין ארגענטינע. פּאַראַן געגענדען וואו מען קריגט נאָך פאַר צוואנציג פּעזאָס אן אַקער לאַנד. די פּאַטערס וועלען בעהילפיג זיין.

די איינגענע קינדער געדענקען נאָך אָבער וויפיעל פּראַצע זיי האָבען אוועקגעלעגט צו מאכען פּאַר א ישוב די ווילדע געגענד, וואָס הייסט איצטער מאָזעסוויל, זייער היים. געהענדיג שפּאַצירען מיט יונגע קאָלאָניסטען, קינדער פון די ערשטע אריבערגעקור־מענע אהער — האָט זיך א וואָלקען יעדעס מאָל אויף זייער גע־זיכט פאַרצויגען ווי נאָר דער שמועס איז איבערגעגאנגען צו די פריהערדיגע יאָהרען ווען די געגענד איז נאָך ווילד געווען. נאָך אַמאָל דורכמאכען דאָס איינגענע ווילען זיי ניט.

— ווידער אין ערגעץ זיך אוועקלאָזען, פערשווארצט ווערען,

די ווילדע ערד אויפרייסען און ווער ווייסט וואָס פון דער ארבייט וועט ארויסקומען ! . . .

איך האָב גוט אכטונג געגעבען ווי עקשנות'דיג די ערד איז אין ארגענטינע. איך האָב עס געזעהען ביי מיינע ווייטערדיגע רייזעס איבער די אידישע קאָלאָניעס און האָב רעכט פערשטאַנען פאר וואָס די קינדער פון מאָזעסוויל האָבען אזוי קיין חשק ניט צו פערלאָזען זייער היים און ווידער אָנהויבען פון דאָס ניי. און דאצו ווילט זיך טאקע פון דעם היים ניט אוועקגעהן ; און אין דער היים ווערט אלץ ענגער און ענגער. איהר קענט עס זעהן פון דעם ביישפּיעל: אין מאָזעסוויל זענען פאראן פיער הונדערט צוויי־און־פופציג קאָלאָניסטען, וואָס בעשטעהען פון זעקס הונדערט פאמיליעס. דאָס הייסט, אז כמעט הונדערט פופציג פאמיליעס יונגע לעבען אינ־איינעם מיט זייערע עלטערען. נעהמט אין אכטונג, אז איצטער ערשט, האָט זיך ביי די צוואנציג־יאָהריגע קאָלאָניסטען א יוגענד אין שטוב ביז צום באַלקען דערהויבען, און מען בעדארף זיי, די זיהן, אויסגעבען, וועט איהר פערשטעהען וויפיעל זאָרג עס פער־שאַפט.

אויף א גאנץ פּשוט'ען אופן, אבער מיט א טיעפען ערנסט האָט דער עולם ווידער און אָבער די ערנסטע פראגע צעגלי־דערט.

די יק"א איז אונמעכטיג וואָס עס איז צו טאָן. איהרע יכולת, איהרע מעגליכקייטען אָרגאניזאַטארישע זענען קלענער פון די בע־דערפנישען און די אדמיניסטראציע אליין זאָגט זיך כמעט אָפּ פון דער גרויסער היימישער זאָרג, די קאָלאָניסטען ארויסצוהעלפען. פאר די לעצטע יאָהרען האָט די יק"א זעהר א קליינע צאָהל קאָ־לאָניסטען איינגעאָרדענט. און מען בעדארף צוגעבען אז חוץ א קליינער אויסנאַם — איז אלץ ארויסגעקומען זעהר ניט געראָ־טען.

פארברענגענדיג מיט די קאָלאָניסטען, צוהערענדיג זיך צו זיי־ערע שמועסען, האָב איך איין זאַך אויסגעפונען, דאָס וויכטיגסטע:

די קאָלאָניזאַציע האָט דאָרט טיפערע וואָרצלען געלאָזען ווי מען האָט זיך געקענט פאָרשטעלען. וואוהין די קינדער וועלען זיך אהין טאָן דאָס וועט שוין די צייט אליין ווייזען. איינס איז מיר קלאָר געוואָרען, אז די קינדער וואָס האָבען זיך צו דער ערד צוגעבונדען ווייכען די שטאָדט און ווילען זייערע כחות דער שטאָדט ניט שענקען.

17.

א שלאָפלאָזע נאכט.

אידען האָבען צייטענווייז א שלעכטע טבע, ניט צו פארגינען יענעם ווען עס לעבט זיך איהם גוט. טאָמער האָט מען פון מיר געהערט, אז כ׳בין צופריעדען מיט דער לאגע פון די קאָלאָניסטען ארומפאָהרענדיג צווישען די מאָזעסווילער „גרופּעס“, האָט מען מיר שטיל איינגערוימט אין אויער אריין:

— עס פיהרט אייך ארום ניט דער, וואָס האָט עס בעדאַרפט טאָן: מען פיהרט אייך ארום נאר צו די רייכערע און ווי אזוי עס לעבען די אָרימע, די ניט געראָטענע, ווייזט מען אייך ניט.

— איהר האָט זיך פערקליבען צו אונזערע אַלטע מאָזעסווילער פּריצים, נעבייי וואָלט איהר פאָהרען קיין „סערעס“, און זעהן וואָס דאָרט טוט זיך.

— נו, גוט, ענטפער איך, איך וויל פריהער זעהען ווי עס לעבט זיך די אַלטע און דערנאָך וועל איך די אינגערע בעזוכען. איך קלייב מיך טאַקע מאָרגען קיין סערעס.

—אומזיסט, פעטער, אייער טרחה, איהר וועט זיך אהין ניט קענען דערקלייבען, די קאָלאָניע שטעהט פערטרונקען שוין באלד צוויי חדשים.

— טאָ פאר וואָס זאָגט איהר מיר מוסר, ווען איך פאָהר ניט אהין?

— נאָר אזוי איז שוין דער שטייגער. אפילו דאָס ביסעלע פערגעניגען האָט מען מיר ניט פארגונען. איך האָב זיי צוליעב געטאָן, און כאָטש זיי האָבען מיר אויפגעוויזען אז קיין סערעס וועל איך זיך ניט קענען דערקלייבען, דאָך בין איך אהין ארויסגעז פאָהרען. מיין שטענדיגער בעגלייטער — א יונגער זון פון אנ׳-אָלטען, רייכען קאָלאָניסט — האָט מיך דאָס מאָל אויך ניט פער-לאָזען.

די קאָלאָניע מאַנטיפיורע, אָדער סערעס, ווי מען איז זיגע-וואוינט צו רופען, ווייל זי ליגט ניט ווייט פון דער אייזענבאהן-סטאַנציע סערעס, איז ביי פיער שעה רייזע מיט׳ן באהן פון מאָ-זעסוויל. מיט צוויי יאָהר צוריק האָט מען זי אָנגעהויבען צו גרינדען. זי איז די איינגסטע אידישע קאָלאָניע, דאָס מיזשיניקעל פון יק״א בלויז מיט זיבען חדשים צוריק האָט מען דאָרט פאקטיש דעם לעצטען קאָלאָניסט בעזעצט. עטוואָס מעהר ווי צוויי הונדערט קאָלאָניסטען זענען דאָרט פאראן. מענשען שוין געקליבענע. יק״א איז דאָס מאָל געווען פאָרזיכטיג. די אדמיניסטראציע פון יק״א, האַלטינדיג איהר אייגענע ארבייט פאר פאָלקאָמען און אויסגעצייי-בענט, האָט שטענדיג דעם גאנצען שלים-מזל אויף די קאָלאָניסטען ארויפגעוואָרפען.

— אידען זענען ניט פעהיג צו ערד-ארבייט.

און דעריבער האָט יק״א איהר לעצטע קאָלאָניע געגרינדעט מיט דער גרעסטער פארזיכטיגקייט. אלע האָבען געמוזט זיין טיכטיגע ערד-ארבייטער. געקליבען האָט מען קינדער פון אלטע קאָלאָניסטען אָדער אזעלכע וואָס האָבען ניט וועניגער ווי צוויי יאָהר ביי דער ערד געארבייט אונטער דער השגחה פון די יק״א אדמיניסטראטאָרס און זיך אויסגעצייכענט. א חוץ דעם האָט יעדער איינציגער געמוזט האָבען, ביים אָנקומען, ניט וועניגער פון דריי הונדערט פעזאָס, אויף א יאָהר צייט צום לעבען, כדי ער זאָל זיך קענען דעם ערשטען יאָהר אָבגעבען מיט׳ן לאַנד און ניט בעדארפען געהן ערגעץ ברויט זוכען פאר דער פאמיליע. ווארום

דעם ערשטען יאָהר קען מען פון דער ערד גאר ניט ערוואַרטען. יע־דער קאָלאָניסט האָט בעקומען בלויז צו פינף און זיעבעציג אַקער לאנד אנשטאט הונדערט פופציג, ווי עס איז געווען אין די אַלטע צייטען, אויף דעם מקח פון הונדערט פינף און צוואַנציג פעזאָס אַן אַקער. (די עלטערע קאָלאָניסטען האָט מען אַמאָל גערעכענט צו פינף און דרייסיג פעזאָס אנ׳אַקער). אויסער דעם האָט יק״א ארויס־געגעבען קרעדיט יעדען קאָלאָניסט אויף צוויי טויזענט פינף הונ־דערט פעזאָס. די אויבענדערמאָנטע סומע האָט בעדאַרפט ווערען אויסגעגעבען לויט די אָנווייזונגען פון דער אדמינסטראַציע : אויף א שטוב, צוימען ארום די פעלדער, מאַשינען, פערד און קיה. אַלץ האָט בעדאַרפט דורכגעהן דורך דער האנד פון דער אדמיניסטראַ־ציע ; זי האָט איהר חתימה אויף דעם געלעגט און מיט דעם איהר הסכמה.

דאָס מאָל וואָלט איך בלויז וועלען איבערגעבען אַ טייל פון דעם איינדרוק וואָס די אינגסטע קאָלאָניע האָט אויף מיר געמאַכט ; אין א שווערער לאַגע האָב איך זי געפונען. א ים יסורים האָט זיך פאַר מיינע אויגען אויסגעברייט און יעדער טריט האָט מיר גרויס צער פערשאַפט.

ארויסגעפאָהרען בין איך פון מאָזעסוויל נאָך מיטאָג און ערשט ארום פארנאַכט איז אונזער צוג אָנגעקומען אויף דער סטאנציע סערעס. דער וועג אַליין האָט מיר פאַראויס געזאָגט אַז קיין נחת וועל איך דאָרט ניט האָבען. די פעלדער פוןביידע זייטען אייזענבאַהן פערגאָסענע און ווילדע קאַטשקעס שווימען אום. פון וואַסער שטאַרצען ארויס שטאַרע פיס פון געפאַלענע בהמות. וואו ניט וואו זעהט זיך עטליכע לעבעדיגע בהמות קריכען ביז׳ן בויך אין וואַסער זוכען גראָזען. די דראָטענע צוימען ארום די פעל־דער זענען פערטרונקען, נאָר דער אויבערשטער דראָט זעהט זיך ארויס און אַ טייל פון די סלופּקעס וואָס האַלטען די דראָטען אויף זיך. אויף די סלופּקעס שטעהען רויב־פויגעל, סאָוועס און קוקען גלייכגילטיג ווי אונזער צוג געהט פארביי. דער וועג אַליין איז

צושווענקט. די וואַגאָנעס ווערען געשליידערט פון זייט צו זייט און ס'דאכט זיך אַט, אַט פאלט דער צוג פון די רעלסען אראָב. ווי אזוי מען האָט געוואוסט, אז מיר פאָהרען קיין סערעס איז איין גאָט אין הימעל ווייסט. ניט וויסענדיג פון וואַנען און פון וואָס איז אונז אויסגעוואקסען א בלאָסער יונגער מאַן אויף א סטאַנציע אין מיטען וועג און זיך פאַרגעשטעלט, אז ער איז א אידישער לעהרער אין א יק"א שוהלע פון „מאָנטעפיורע".

— מען וואַרט שוין דאָרט אויף אייך, מאַכט ער צו מיר, גע־מיינט נעכטען, אז איהר וועט קומען.

ביז דער צוג איז צו דער סטאַנציע געקומען האָט דער יונגער לעהרער געהאַלטען אין איין דערצעהלען פון די צרות וואָס די קאָ־לאָניסטען האָבען געהאַט אויסצושטעהען פון די לעצטע פערפליי־צונגען און ס'איז געווען א פאַרשפּיעל צו דעם אלעמען וואָס כ'האָב שפּעטער אליין געזעהען.

— אויף דער סטאַנציע וואַרט א איד. א שעהנער מענש. ער לעבט שוין דאָ אריבער פופצעהן יאָהר, האָט א געשעפט. פיעל גוטס געטאָן פאַר די קאָלאָניסטען. ער וואַרט אויף אייך, — אזוי האָט מיר דער לעהרער דערצעהלט.

דאָך בין איך צום אידען ניט פאַרפאָהרען. מיר האָבען אין דער פינסטער אבגעזוכט עפּעס א שטיקעל אכסניה ביים באַהן. איך בין געוואָהר געוואָרען, אז צו דער קאָלאָניע איז אונמעגליך צו דערקלייבען זיך ביי נאַכט, כאָטש אין גאַנצען איז עס א פופצעהן קילאָמעטער פון דער סטאַנציע. דער וועג איז זעהר שלעכט און מען קען קיין פוהר ניט קריגען. ס'איז ערשט די ערשטע וואָך וואָס מען קען זיך אהין דערקלייבען. איך האָב מיר דערוואוסט, אז דאָ אויף דער סטאַנציע וועל איך קענען טרעפען א גרופּע קאָ־לאָניסטען, וואָס זענען געקומען נעהמען מאַאיס פאַר די פערד און דאָ זענען זיי פערליבען נעכטיגען. די איבערגעבליבענע פערדלאַך זייערע זענען אזוי שוואַך, אז שפּאַנען קען מען זיי ניט, דאַריבער פיהרט דער קאָלאָניסט זיין פערדיל ביים צוים טריט ביי טריט

ביז ער קומט צום סטאנציע, דא נעכטיגט ער איבער און אויף מארגען לעגט ער ארויף אויפ׳ן פערדיל׳ס אויסגעדארטען רוקען א הונדערט פונט קאקארוזע, אין צוויי זעקלעך צוטיילט, עס זאל איינ־ליגען אויפ׳ן פערדיל און אזוי לאזען זיי זיך אויף מארגען דורך די בלאטעסביידע, דער קאלאניסט מיט׳ן פערדיל, צוריק א היים.

און כאטש כ׳האב אין אנהויב בעשטימט דעם אבענד קיינעם ניט צו זעהן, דאך אין א ווייל׳ע ארום, אין דער בעגלייטונג פון מיין יונגען מאזעסווילער קאלאניסט און דעם יק״א לעהרער, האב איך מיר געלאזט זוכען דעם אידען וואס וואוינט שוין פופצעהן יאהר אויף דער סטאנציע סערעס.

פון זיין גרוים געשעפט האט א שיין געשלאגען און בעלויב־טען א טייל פון דער בלאטיגער גאס, דורך וועלכער מיר האבען פאר־זיכטיג געשפאנט, אויסקלייבענדיג טרוקענע ערטער א פוס צו שטעלען.

דער ווירט, שוין א זיידע פון אייניקלעך, און מיט א יוגענד־ליך בלאס פנים פון א אידיש־חסידישען וואוילען יונגען מאן, האט אונז פריינדליך בעגעגענט. פארגעשטעלט פרוי און קינדער און אייניקלעך, האט ער אונז געבעטען צום טיש, אבענד־ברויט עסען. אויפ׳ן טיש איז כרמל וויין געשטאנען. כ׳האב מיר דערוואוסט, אז ער איז א הייסער ציוניסט און רעדט האלב מיט העברעאיש.

— און וואס הערט זיך מיט א „טשארטער" אין פאלעסטינא, האט ער מיר גאנץ ערענסט געפרעגט.

ער האט רוסלאנד פערלאזען פונקט אין דעם רעכטען ברען פון ציוניזם און דערווארט „טשארטער" איז אויף זיינע ליפען געבליבען נאך פון יענע צייטען אן.

דער ביסען האט מיר אנגעהויבען צו ווארגען:

דורך דער גלעזערנער טיר וואס פיהרט צום געשעפט האב איך געזעהן ווי עס האבען זיך אנגעהויבען ציהען פון דער גאס פערפינסטערטע געשטאלטען, שאטענס פון מענשען און זיך גרור־פירט אין קלייט אין איין בינטעל און זייערע בליקען האבען גע־

ציעלט דורך די שויבען צו דעם טיש, וואו מיר זענען געזעסען און געהאט אונזער אבענד־ברויט.

— דאס זענען קאלאניסטען, דא שוין פערבליבען נעכטיגען,

— זאגט צו מיר דער בעל־הבית. יק"א גיט זיי ארוים מאאים פאר די פערד קומען זיי עס נעהמען.

ביסלעכווייז האט זיך דערהערט א וכוח פון קלייט, ס'האט זיך דארט עפעס א סכסוך צווישען זיי פארבונדען און איינער האט אויפ'ן הויכען קול געשריען:

— איך קען מיין טויט פערד ניט שפאנען, און אליין קען איך דעם אקער ניט שלעפען!

איך בין ארוים צו זיי. מיין אונבעקאנט פנים האט זיי אביסעל איבעראשט און אלץ איז מיט אמאל שטיל געווארען. א מאן צוואנציג זענען זיי געווען. דער גרויסער קעראסין־לאמפ וואס האט די קלייט בעלויכטען האט ארום דעם עולם, מיט זיין רויט געלען שוין, נאך מעהר שאטענס אנגעווארפען. דאס שווייגען און די פערדעכטיגע בליקען האט אויף מיר א פחד אנגעווארפען. לאנג, אזעלכע אויסגעמאטערטע, פער'חושכ'טע פנים'ער ניט געזעהן. א וועלט בלאטע און פינסטערקייט איז אויף זיי געלעגען. באקען איינגעצויגענע, מיט האר בעוואקסענע און בליקען קאלטע, שארפע, אויפגערייצטע; ליפען פארטריקענטע און הענט לאנגע, אהן א תכלית אויסגעצויגענע, אבגעריסען אב־געשליסען בארוועסע און ווער מיט שמאטעס אויף די פיס — כ'בין צווישען דעם עולם אריין און ס'האט מיר מיין בלוט פאר־גליווערט.

— שלום עליכם, מאך איך מונטער און שטרעק מיין האנט אוים — וואס מאכט איהר? איך בין געקומען אייך בעזוכען.

דער עולם שווייגט און קוקט קאלט פערדעכטיג.

— וואס מאכט איהר? איך בין אזש פון רוסלאנד געקומען זעהן ווי עס לעבען אונזערע אידען אין ארגענטינע, וואס קוקט איהר מיך אזוי אהן מיט חשד?

— ווען מיר װאָלטען וויסען מיט וועמען מיר רעדען, גלייבט זיך איינער אויס און בעטראכט מיך מיט דרייסט.

— איהר מיינט, אז דאָס איז אן אדמיניסטראטאָר פון יק״א? איהר האָט א טעות — איך בין א אידישער שרייבער, געקומען א קוק טאָן, וואָס ווערט דאָ מיט אונזערע לייט אין אזא ווייטען לאנד.

— אזוי, א שרייבער זענט איהר ? א שרייבער.

און אלע מיט אמאָל זענען רעדעוודיג געוואָרען. אלע, אלע מיט אמאָל האָבען זיך ווי פערלאָרען. יעדער איינציגער איז מיט אמאָל אָפּענהערציג געוואָרען און זיינע צרות אָנגעהויבען צו דערצעה־לען. דער, פון זיינע קינדער וואָס ליגען קראנק און דער אנדע־רער פון זיין ווייב וואָס שטארבט פון הונגער. ווער מיט טרערען אין די אויגען און ווער מיט א שוים אויף די ליפּען האָבען גערעדט, געוויינט, געבייזערט זיך, בעקלאָגט זיך . . .

—איהר קוקט אויף אונזערע באָרוועסע שווארצע פיס. — אידען, שעהנע אידען, באָרוועסע און פערשמירטע — שמייכעלט ביטער איינער ווייזענדיג אויף זיינע באָרוועסע פיס.

מען קען זיך אנדערש ניט דערקלייבען. זעקס וואָכען זענען מיר געלעגען פערטרונקען אין וואסער. פון ערגעץ קיין הילף ניט געקומען.

איך וועל מאָרגען פאָהרען אין דער קאָלאָניע צו אייך.

— אוי וועה, ווען איהר זאָלט עס ארומשרייבען אונזערע צרות, אפשר וואָלט די וועלט דערפון כאָטש געוואוסט.

— מיר וועלען פון הונגער אויסשטארבען, פאר וואָס שווייגען זיי די באנדיטען, די יק״א־מענשען.

— מען בעדארף אזוי ניט רעדען — ציהט איהם איינער ביים ארבעל. וואָס זענען זיי שולדיג, אויב א רעגען איז אָנגעקומען און האָט צוויי חדשים געגאָסען און די פעלדער פערטרונקען ?

ביסלעכווייז, האָט זיך דער עולם אויסגערעדט און אנגעהוי־בען איבערצו׳חזר׳ן דאָס אלטע, מיט מעהר חנינה, מעהר אונטער־

טעניגקייט. איך האָב פערגעסען, אז איך שטעה פאר אַנ׳עדה מע־נער. דערוואקסענע מענשען. ס׳האָט זיך מיר אויסגעדאכט אז אין א שווארצער כמארע בין איך ארייגגעפאלען וואו א מחנה פאר־בלאָנזשעטע עלענדע קינדער קליינע האָב איך געטראָפען און זיי אלע האָבען זיך פאנאנדערגעוויינט איך זאָל זיי צו הילף קו־מען.

— וואָס זענט איהר אזוי פערצווייפעלט? אָט זעהט איהר דעם יונגען מענשען וואָס איז מיט מיר געקומען? ס׳איז א מאַזעס־ווילער. מיט צוואנציג יאָהר צוריק געקומען. האָט נאָך ערגערס פון אייך דורכגעמאַכט — און איצטער זיין לאגע אויף אייך גע־זאָגט געוואָרען . . . .

איך פיהל אָבער, אז מיינע רייד איז ניט צו דער זאך. א טיע־פע וואונד נאָגט אין זייער הארצען און אין נשמה און איך קען זי ניט אויסהיילען. איך טראכט:

— אידען זענען דאך עס. א פאלק וואָס קען אמווענינגסטען ליידען יסורים און דאך ליידט עס מעהר ווי אלע פעלקער אינאייי־נעם גענומען. עס ווערט מיר אונענדליך שווער צווישען זיי און כ׳הויב מיר אָן ארויסצומאכען. מארגען וועל איך פאָהרען צו זיי. בייטאָג איז דער עלענד ניט אזוי שווער.

און נאָך א שווערער, שלאָפלאָזער נאכט בין איך אויף מאר־גענם געפאָהרען צו זיי אין דער קאָלאָניע אריין.

18.

דער דלות אונטער׳ן בלויען הימעל.

שווערע חלומות האָבען דורך מיין קאָפּ זיך געצויגען א גאנצע נאכט און איך בין געווען צופריעדען וואָס ענדליך איז אנגעקומען דער פריהמארגען. איך בין נאָך געווען אינגאנצען אונטער דעם

איינדרוק פון מיין נעכטיגער בעגעגעניש מיט דער גרופּע פּערפינס־טערטע אידישע קאָלאָניסטען, וואס איך האָב אין קלייט געטראָפען. צו מיין אכסניה איז צוגעפאָהרען א גרויסע געלע קארעטע, נאָך גאר א נייע און אין קארעטע געשפּאנט פיער אויסגעדארטע פערד:

דאָס האָט דער שטארקסטער און טרוקענסטער קאָלאָניסט זיי־נע פערד געשפּאנט און געקומען נאָך מיר, מיך נעהמען אין דער קאָלאָניע אריין.

בעטראכטענדיג די שווערע, היימישע קארעטע און די מאָגערע פערד, איז מיר שווער געווען זיך אויפצוזעצען און ס'האָט מיך גע־מאכט נערוועז, דאָס וואס נאָך איניגע יונגע לייט האָבען זיך אין קארעטע אריין גענומען שפּארען. קוקענדיג אויף די פארשמירטע רעדער, האָב איך פערשטאַנען וואס די פערדלאָך שטעהט נאָך פאר ביז זיי וועלען די צוועלף־פופצען קילאָמעטער דורכמאכען.

— ווי קומט צו אייך אזא שעהנע קארעטע? — פרעג איך אונזער פיהרער, נאָך דעם ווי מיר האָבען געריהרט.

— איך בין פון דער היים א שמיעד. אליין געמאכט. מייז שטיק לאנד ליעגט אביסעל העכער, דאריבער האָט די וואסער מיך איינגאנצען ניט פארכאפּט. מיר איז ביים שטוב פערבליבען א צוואנציג אקער לאנד ניט פארטרונקען און עס וואלט מיר ביי איצ־טיגע צייטען גארנישט געפעלט, נאר דער היישריק איז דאָ געווען מיט עטליכע טעג צוריק און האָט מיר ס'ביסעל פּאשע אבגעגעסען און איצטער האָב איך פאר די פערדלאך גאר נישט. געווען גאנץ פיינע פערד, הונגערן זיי איצטער.

און ער דערצעהלט מיט א ביטערען געלעכטער:

— די פעטע ערד איז פון די רעגענס אזוי צוּאוויייקט און שי־טער געוואָרען אזש די בהמות האָבען געגומען זינקען אין דער ערד אריין לעבעדיגערהייט. איך האָב מיינע פערד ברעטלאך אונטער־געבונדען אונטער זייערע טריט, זיי זאָלען ניט איינזינקען.

— כע, כע, ביי מיר איז די בעט אין שטוב איינגעזונקען ווען

מען האָט זיך ביינאַכט גערעגנט שלאָפֿן. מיין שטוב איז אָהן אַ דיל, ערד; איז עס צואָווייקט געוואָרען.

אונזער וועג ציהט זיך צווישען פעלדער פאַרצוימטע מיט דראָטענע צוימען. די פעלדער זענען נאָך ווילד. קיין אַקער דורך זיי ניט דורכגעגאַנגען. אהער זעהט אויס, האָט דאָס וואַסער ניט געגרייכט. צווישען די ווילדע, ווינטערדיגע, טרוקענע און גראָבע גראָזען געהען אום צונויפגעקאָרטשעטע איינגעצויגענע בהמות. די זון שיינט העל און דער פריהמאָרגען איז ליכטיג. נידריג ביי דער ערד ציהט זיך אַ קאַלטער שטעכענדיגער דרום-ווינטעל, וואָס פאַרנעהמט זיך מיט'ן טריקענען די בלאָטעס.

פון צייט צו צייט קומט אונז אָן אַנטקעגען אַ קאָלאָניסט, באָרוועס, פיהרט ביים צוים אַ פערדעל, וואָס פלאָנטערט קוים מיט די פיס און אויף זיין רוקען אַ לעדיג זעקעל. דאָס געהט מען צו דער סטאַנציע „סערעס" בעקומען מאַיס פאַר די פערד וואָס די יק"א האָט אַנגעהויבען ארויסצוגעבען. קומענדיג גאַנץ נאָהענט בלייבט דער איד מיט'ן פערדיל שטעהן און קוקט אונז נאָך ווי מיר פאָהרען פאַרביי. טראַכט געוויס:

— מסתמא עמ׳יצער פון דער יק"א פאָהרט, אפשר הילף. און איך וועל עס דאַביי ניט זיין.

באַלד קומט אָן אַ גרויסער, נייער וואָגען, ווי אַ פּלאַטפאָרם, פלאַך, משאות צו פיהרען. אין וואָגען צוועלף פערדלאַך געשפּאַנט. פּונקט ווי מאָגערע קעץ זעהען זיי אויס. מאָגערע, אויסגעדאַרטע קעץ נעביך, וואָס מען האָט איינגעשפּאַנט אַזאַ שווערען וואָגען צו שלעפּען. אויפ'ן וואָגען זיצט אַ אינגעל באָרוועס און פאַכט מיט אַ לאַנגער בייטש איבער די דאַרע רוקענס פון די פערדלאַך און הינטער דעם וואָגען געהען נאָך עלף אידען און שמועסען, און היצען זיך. אום צו מאַכען גרינגער זיך און די פערד, האַלטען זיי צו איין האַנט אויפ'ן וואָגען און די אַנדערע האַנט ווערט בענוצט אין שמועס. ווען מיר פאָהרען פאַרביי, שטעלט זיך זייער פּראָצעסיאָן ניט אָב, נאָר צוועלף אידען ווענדען אום זייערע צוועלף

געזיכטער אין דער ריכטונג וואוהין מיר פאהרען און אלע טראכ־טען דערביי געווים :

— ווער ווייסט, אפשר פון בונעס איירעס א מענשען גע־שיקט זעהן וואס פון אונז איז געווארען.

דאס פאהרען זיי נאך מאאים צום סטאנציע. זיי האבען זיך צונויפגעלעגט צו איין פערדעל און איינגעשפאנט א וואגען, — אונ־זערע וועגענער וואס יק״א האט ארויסגעגעבען. זעהר נוצלי־כע וועגענער אין פעלד, נאר איצטער האבען די פערד קיין כח ניט צו שלעפען זיי.

מיר קומען צום פלאץ, וואס מען מוז דעם פערגאסענעם וועג אויסמיידען; אונמעגליך זיך דורכצושניידען. מען פארנעהמט רעכטס אויף א פרעמד פעלד, דער צוים איז געעפענט און עס זעהט אוס א צייטווייליגער וועג, דורך די פרעמדע אבער נאך קיין מאל ניט קיין גערירטע פעלדער. מיר פאהרען אזוי א פאר קי־לאמעטער ביז מען קומט צו א שטוב. א דיקע איטאליענערין קומט ארויס און מען צאהלט איהר צו צעהן סענט פאר א נפש. א פרנסה זיך געמאכט זינט די וועגען זיינען קאליע געווארען.

— טעראזען, פיהרסטו ? האסט בעדארפט טייערער בעצאה־לען, דינגט זי זיך.

מיר קומען ווידער ארויס צום וועג. אונזערע פערד זענען אנגאנצען אהן כח געבליבען און עס זעצט פון זיי א פארע. פון ווייטען זעהען זיך שוין איינציגע הייזלאך. די ערשטע אידישע הייזער. די געגענד ווערט אביסעל טרוקענער און איך קריך אראפ פון וואגען און געה צופוס. די בעגלייטער טהוען עס נאך. איצטער ערשט זעה איך ווי די פערד זענען פערמאטערט און וואס פאר אן עולה מיר האבען געגאנגען אנטקעגען זיי. מיר זענען שוין גאר נאהענט צו דער קאלאניע. די זון קלייבט זיך ארויס העכער און שיינט העלער. עס בעוועגט זיך א גרופע מענשען פון ווייטען און צוואווילדעוועטע פערד. עס איז א פלאץ וואו מען „מאר־קירט" פערד. די אדמיניסטראציע גיט עס ווידער פערד די קא־

לאַניסטען. די אַלטע זענען אויסגעפאַלען. און דאָס בילד זעהט שרעקליך, אומגעלומפּערט אויס.

די פערדלאַך דאַרע, קלײנע, אבער נאָך װילדע זענען אין אײן פּלאַץ פאַרטריבען און די אײנגעצװײגענע פעל ציטערט אויף זײ. צװישען זײ יאָגט זיך אײנער אום, רײטענדיג מיט דער „ליאסע", מיט דעם לאַנגען שטריק, פאַכט אין לופטען און פערוואַרפט א שלײף אויפ'ן פערד'ס האַלז און עס הויבט זיך אַן א געשיכטע מיט'ן שלעפען איהם צום פּלאַץ וואו מען דאַרף אויף איהם די חתימה לעגען. דאָס פערדיל װילדעװעט, בעקומט פײערדיגע שמיץ, װאַרפט ארויס קונציג מיט די הינטערשטע און פאָדערשטע פיס צוזאמען און שלײדערט מיט'ן קאָפּ. עס העלפט איהם ניט. מען פערכאַפּט איהם מיט א שלײף אויך די הינטערשטע פיס און ער פאַלט. ס'לויפט צו איהם צו א יונג מיט אן אײזערנע חתימה װאָס ער האַלט די גאַנצע צײט אין פײער און ברענט, און טוט די חתימה צו שטעל דעם פערד אויף דעם הינטערשטען חלק. עס געהט א רויך. דער פערד צאַפּעלט זיך. מען לאָזט איהם אָב. ער פליהט משוגע אװעק און פון װײטען שװאַרצט זיך אויף זײן פעל די אויס־געברענטע אותיות: יק"א. דאָס מײנט „אידישע קאָלאָניזאַציאָנס אָרגאַניזאַציע".

מען הויבט אָן א װילד עקסיל אַנידערלעגען. עס גװאַלדע־װעט נאַריש. דריגעט מיט די פיס. שטעקט ארויס א צונג אין דעם קרים און לאָזט ארויס א משונה'דיגען טעמפּען קול. אויך אַן עצה געגעבען. דער עקסיל האָט שוין די אידישע חתימה געכאַפּט און לויפט פאַר'סמ'ט. דער רויך געהט אזש נאָך פון פעל און אזוי לויפענדיג און װעלענדיג עמיצען א כאַפּ טאָן אויף די הער־נער, האָט זיך עס אזש איבערגעקעהרט. לאָזט זיך אויס, קיה זע־נען עס. יק"א האָט זיך ארומגעזעהן, אז עס איז גלײכער צו גע־בען די קאָלאָניסטען קיה. װײל די פעלדער צו בעאַרבײטען האָ־בען זײ שוין דעם יאָהר, א דאַנק דעם רעגען פערשפּעטיגט, װעט מען די קאָלאָניסטען געבען צו זיבען קיה און פון די מילך װעלען

זיי א לעבען מאכען. און אט דיווילדע עקסלאך, אין דעם געשטאלט פון צוקונפטיגע קיה, וועלען עס מילך געבען.

— וואס וועט מען מאכען מיט אזעלכע פערדלאך?

— א גוט פערד קאסט איצטער זיבעציג, אכציג פעזאס און די יק"א גיט ארויס קרעדיט, בלויז צו פינף־און־צוואנציג פעזאס אויף א פערד. אזוי איז געווען אין די ערשטע צייטען. נאר דאמאלט האט יעדערער פון זיין קעשענע צוגעלעגט און בעסערע פערד געקויפט, איצטער ווייס איך ניט, וואס מיר וועלען מיט אזעלכע פערד מאכען.

— און אט די קיה?

— אויך די אייגענע געשיכטע. א גוטע מילך־קוה קאסט איצטער אריבער הונדערט פעזאס.

— עס איז דאך אבער אקסען ניט קיין קיה.

— דער אדמיניסטראטאר זאגט, אז עס איז גוט. וועלען אמאל מילך געבען.

איך בין אריין אין צענטער פון דער קאלאניע. די שטיבלאך קוקען אלע מיט אזא גלייכגילטיגקייט. נאך נייע הייזלאך. קיין בוימער נאך ביי קיינעם נישטא. ביי א שוועל זיצט א בלאנדער איד מיט א שמאל, לאנג פנים פון א יאהר פינף־און־פערציג. איך געה צו איהם. גאנץ קאלט און גלייכגילטיג ענטפערט ער אויף מיין גוט־מארגען. די טיר איז אפען און אין טיר בעווייזט זיך א גוט־מוטיגע רעדעוודיגע אידענע און א שמאלע, בוויגיגע טאכטער. א מיידעל פון א יאהר אכצען, אין פאטער געראטען. מען דערצעהלט זיי ווער איך בין און די מוטער טראגט א בענקעל ארויס.

נאך א לאנגען שווייגען, פארבינדט זיך דער שמועס, און ער ציהט זיך ערענסט און קאלט. פון בערסאנער גובערניע געקומען. נאך א ברודער זיינער דא פאראן. דארט קאלאניסטען געוועזן. גאר נישט געפעלט. געקומען אהער און אין גאנצען זיך רואינירט. א פאר טויזענד רובעל געהאט, גע'פטר'ט. געוואלט אלץ אליין מאכען. בעסער מאכען. יק"א גיט צו פינף־און־צוואנציג פעזאס

אויף א פערד — איינגענע אויסגעלעגט און בעסערע געקויפט. כמעט די גאנצע ערד אויפגעריסען. איצטער בין איך געבליבען נאקעט. די פערד געפאלען. די קיה געפאלען און איצטער זיץ מיט צונויפגעלעגטע הענט. שוין באלד צוויי וואכען אז די וואסערען זיי־נען אוועק. טרוקען, מען קען שוין עפעס אנהויבען טאָן, האָב איך קיין פערד ניט.

איך מערק ערשט איצטער, אז נעבען אונז שפּראצט פון דער ערד אן אפעלסין בוימעלע, ביי א מעטער די הויך.

— וואס איז דאָס פאר א בוימעלע?

— אָט זעהסט איהר. אפּעלסינען, זאגט מען, עסט דער היי־שריק ניט. איך זיץ און קוק צום בוימעלע ווי עס גרינט און מיר זיצען דאָ פערשמאכט.

— מען וועט דאָ אין קאָלאָניע פון הונגער אויסשטארבען — זאָגט די טאָכטער גאנץ אונגעריכט מיט א געוויסער בייזקייט ארויס.

איך קוק נאָך אמאָל צו איהר געזיכט און מערק ערשט, אז די ליפּען איהרע זיינען פארטריקענט און די יונגע באַקען איינגעצווי־גען. איך בעטראכט נאָך אמאָל דעם פאָטער, דער מוטער און צווי־שען אונז הויבט אָן צו הערשען א שווערע שטילקייט. דאָס הארץ פארקלעמט.

— מען זאגט, אז די יק"א וועט קיה ארויסגעבען פאר די קאָ־לאָניסטען.

— עט. — טוט ער א מאך מיט די הענט. — די מילך וואָס עס וועט שוין זיין פון זייערע קיה!

איך געה אריבער דעם וועג. פונקט אזא שטוב. אין טיר א פרוי מיט א קינד אויפ'ן האנט. נאָך גאר א יוגענדליך פּנים און אלע איהרע בעוועגונגען זאָגען, אז זי איז א גרויס־שטעדטישע. א יאָהר דרייסיג זעהט זי אויס. ווארעם נעהמט זי אונז אויף, אבער אויף דער ערשטער פראגע מיינער, וואָס זי מאכט, הויבען טרערען אן

צו פליסען פון איהרע אויגען און דאס יאהריגע קינד וואס אויפ'ן האנט, הויבט אן וויינען.

— אזא אומגליק אויף זיך געבראכט. ווען זאל איך בע־שולדיגען. מען וועט דא פון הונגער אויסגעהן, איך האב ניט מיט וואס דאס קינד צו דערהאלטען. דער מאן איז אוועק ערגעץ פאר־דינסט זוכען. פון אדעס אוועק, אהער געקומען און איצטער ווער איך פערפינסטערט. זעקס וואכען איז אונזער שטוב אין וואסער געשטאנען. אט זעהט איהר דעם צייכען אויפ'ן וואנט? מיט פארפוילטע קאקארוזע זיך געשפייזט. קראנק געווען.

איך געה ווייטער. עס קלויבען זיך ארום רעדלאך. מען דער־צעהלט, מען קלאגט. מען בעקלאגט זיך, מען מסר'ט אויף יק"א, וואס זי היילט זיך ניט מיט הילף.

עס פאהרט פארביי א וואגען, צעהן „פערד" געשפאנט. אויפ'ן וואגען שטיקלעך מעבעל, בעטגעוואנט און קליינע קינדער. א שווארצער, פערשווארצטער איד און א בלייכע, איינגעדארטע אי־דענע געהן נאך. דאס פערלאזט מען די קאלאניע. מען לויפט וואוהין די אויגען וועלען טראגען.

— מיר וואלטען אויך אנטלאפען, איז ניטא וואוהין.

— מען בעדארף זיך ניט פערלירען. מיר וועלען אונזערס דערגרייכען. מיר בעדארפען אויף יק"א זיך ניט פערלאזען. אליין, מיט אונזערע כחות וועלען מיר די קאלאניע אויפבויען. זאלען זיי לויפען די שוואכע, דער געזונטער עלעמענט וועט בלייבען. און די קאלאניע וועט זיין — קאלאניע. נים אייביג רעגענט.

לאזט זיך אוים, דאס איז דער אידעאליסט פון דער קאלא־ניע. האט זיך עס אזוי צוהיצט מיט אזא מאדערנער שפראך. א וויל־נער יונגערמאן, נידריג געוואקסען, דאס געזיכט מיט האר בע־וואקסען און ווי פון בלאטע וואלט ער ארויסגעקראכען. די אוי־גען פינקלען און זיין שטים קלינגט:

— די ערד איז דא א גוטע, דער עלעמענט פון די קאלאניסטען איז א גוטער, טא פארוואס האבען מיר דא מורא צו האבען?!

זאלען זיי געהן די שוואכע! האט ער אנגעוויזען אויף דעם וואגען וואס האט זיך דערווייטערט... — — —

— — — איך האב זיך שפעטער אין דער אייגענער קאלאניע געטראפען מיט דעם אדמיניסטראטאר, א יונגערמאן. קומט פון דייטשלאנד. דאס ערשטע וואס ער האט מיר געזאגט איז געווען:

— אלעס וואס די קאלאניסטען האבען זיך אנגערערצעהלט איז א ליגען.

ווען איך האב איהם בעמערקט, אז איך האב ניט געפרעגט ביי די קאלאניסטען וואס זיי מאכען, ווייל איך האב עס געזעהן נאך די טויטע בהמות וואס וואלגערן זיך אויף זייערע פעלדער און נאך די לעבעדיגע וואס זענען פערבליבען הינטער׳ן שטוב — און דאביי צוגעגעבען, אז אויב די אדמיניסטראציע רעכענט עפעס צו טהאן האט זי זיך בעדארפט אביסעל צוהיילען, ווייל אין פיעל הייזער הונגערט מען איינפאך.

— אונזער ציעל איז ניכט יודישע פריצים צו בעשאפען. דער ציעל פון יק״א איז פון די רוסישע אידישע פראצענטניקעס ארענטליכע ערד־ארבייטער צו מאכען...

איך האב איהם ניט געענטפערט. פאר מיינע אויגען האט זיך פלוצלונג בעוויזען א גרויס פעלד וואו אידישע האפנונגען בליהען און איבער דעם שפרייזט א נאר מיט א פערשייט פנים און צור־טרעט די אלע האפנונגען מיט זיינע פיס נאך איידער זיי זענען אויפגעקומען.

און ווי טוט וועה דאס הארץ טראכטענדיג אז אלץ האט דאך געקענט זיין ווי ביי לייטען. איך דערמאן מיר א קליינעם צופאל וואס האט מיט מיר געטראפען אין דעם הויפט־קארידאר פון דער הויפט אדמיניסטראציע פון יק״א...

19.

דער שווייצאַר פון יק״א.

אין בונעס איירעס איז פאַראַן א גאס קאַזשאַא: זי ליגט אינ׳ם הארץ פון דער שטאָדט. אויף יענער גאס, אין איהר אייגענעם פיער־שטאָקיגען בנין האָט די יק״א איהר פערוואלטונג. די צענט־ראלע פיהרונג. דער בנין איז מאסיוו און גרוי, ברייטע טרעפּ פיה־רען ארויף צום ערשטען שטאָק, און דאָרט אויבען ארום די טרעפּ. אין פאָדער־הויז בעדאַרף יעדער בעזוכער פון אחינו בני ישראל וואַרטען. יעדער אונגעדולדיגער אימיגראַנט, וואָס וואָלט וועלען א קאָלאָניסט ווערען און אויף גיך געהאָלפען ווערען — דאָרט לעהרענט מען איהם הלכות געדולד: דאָרטען ערשט בעגרייפט א איד אז ניט מעהר ווי א איד איז ער און בעדאַרף קענען וואַרטען. דאָס אייגענע האָב איך אויך פערזוכט. ס׳איז אבער ניט מיין שולד געווען.

אַז איך האָב אויסגעדריקט מיין וואונש צו פאָהרען אין די אידישע קאָלאָניעס פון באַראָן הירש, האָט מען מיר געגעבען צו פערשטעהן, אז ס׳וואָלט זעהר גלייך געווען צו מאַכען א בעזוך אין דער אדמיניסטראַציע פון יק״א און זיך פאָרשטעלען. אגב האָט מען מיר געשריעבען פון דער קאָלאָניע מאָזעסוויל אינ׳ם נאָמען פון דעם אָרטיגען אדמיניסטראַטאָר, איך זאָל עס טאָן. זאָלען די אָר־טיגע מענשען פון יק״א ניט בעדאַרפען זיך האַלטען אָפיציעל צו מיר און פון דער ווייטען, ווען כ׳וועל די קאָלאָניעס בעזוכען. דעם אמת זאָגענדיג אבער בין איך ניט געגאַנגען אין דער דירעקציאָן, כדי אן ערלויבניש צו נעהמען, איך זאָל מעגען פאָהרען בעזוכען די אידען אין די קאָלאָניעס. אויב איך בין יא געגאַנגען איז עס גע־ווען מיין פערזענליכער ווילען צו קומען אין א נאָהענטער בעריהרונג מיט די פאָרשטעהער פון דער צענטראַלער אידישער פיהרונג אין ארגענטינא. אין דער בעגלייטונג פון א יונגען איד־יש־שפּאַנישען

זשורנאַליסט בין איך אהין אוועק. בעגעגענט האָט אונז אין פאָדער הויז דער שווייצאַר. א דייטש פון א יאָהר עטליכע און פיערציג מיט א שטרענגען בליק. טראָגט ברילען, אבער דעם בעזוכער בע־טראַכט ער איבער די ברילען, עטוואס אן א זייט דעם קאָפּ פערבוי־גענדיג, ווי אן ערפאהרענער פּראָפעסאר, — ער בעדאַרף גאר דעם חולה ניט אויסהערען — בלויז אויספרעגען. דער שמועס געהט אין שפּאַניש.

— פון רוסלאַנד געקומען אָדער קאָלאָניסטען?

— ניט פון רוסלאַנד און ניט קיין קאָלאָניסטען.

און איך דערלאַנג איהם מיין וויזיט־קארטע מיט א בקשה אי־בערצוגעבען דעם אדון אליין. ער בעטראַכט אונז נאָך אמאָל און געהט אוועק. איך בין זיך מודה אז מיר איז גאָר ניט איינגעפאַ־לען צו קלערען, אז דאָרט אינעווייניג קען מען מיין נאָמען. אייג־פאַך; אזוי אָנגענומען ביי דער וואויל ערצויגענער וועלט — מען שיקט אריין א קארטע: א מענש וואָס הייסט אזוי און אזוי וואַרט דאָרט דרויסען.

דער שווייצער האָט זיך אומגעקעהרט און מודיע געווען, מיר זאָלען ווארטען. ווארטען מיר. איך בעטראַכט די גרויסע מאַפּעס אויף די ווענט מיט די פּלאַנען פון די קאָלאָניעס. גרויסע קארטעס פערנעהמען אלע ווענט פון פאָדערהויז. פּראַכטפאָל אלץ געצייר־בענט. ווירקליך א אידישע מדינה אויפ׳ן פּאַפּיער צו זעהן. עס געהט פארביי א האַלבע שעה און מעהר.

— וויפיעל איז דער שיעור צו ווארטען? געהט מיין בעגלייי־טער פרעגען דעם שווייצאַר.

— דאָ איז א מנהג, אז דער וואס האָט ניט קיין צייט צו ווארטען קען זיך אוועקגעהן.

א קלאָרע תשובה. מיין בעגלייטער איז זעהר אויפגעבראַכט געוואָרען. פערשטעהט זיך, דער מנהג איז פאר אונז קיין דין ניט געווען און מיר זיינען זיך בשלום אוועקגעגאַנגען.

איך האָב די געשיכטע דערצעהלט בלויז צוליעב דעם, ווייל

אומגעהענדיג איבער דער קאָלאָניע מאָנטעפיאָרע האָב איך געזעהן דעם פּועל יוצא פון אזא מנהג.

— ווער עס האָט ניט קיין צייט צו ווארטען, דער קען זיך אוועקגעהן. איינפאך. און וויפיעל אומזיסטיגע ליידען האָט דער איינפאכער ענטפער פערשאפט אונזערע קאָלאָניסטען אין דעם לויף פון יאָהרען.

וואָס הייסט א גוטער שווייצאר? אזעלכער וואָס פערשטעהט דעם ווילען פון זיין האר. וואָס פערשטעהט דעם וואונש פון זיין האר. און דער אויבענדערמאָהנטער ענטפער האָט פאר מיר אויפ־געעפענט דעם סוד פון אלע סודות, דעם וועג צו דער נשמה פון דער יק"א פערוואלטונג. ס'איז מיר דאריבער שוין קיין גרויסער וואונדער ניט געווען ווען דער ארטיגער אדמיניסטראטאר פון „מאָנטעפיאָרא" האָט מיר געגעבען צו פערשטעהן, אז יק"א איז ניט קיין פילאנטראָפּישע געזעלשאפט און אז יק"א האָט בלויז איין ציעל:

— מאכען פון די רוסישע אידישע פּראָצענטניקעס אָרענט־ליכע ערד ארבייטער.

דאָס איז דער קוק פון יענע מענשען אויף אונזערע רוסישע אידען, דער בליק פון דעם שווייצאר פון וועמעס מויל דער האר רעדט ארויס.

— ווער עס האָט קיין צייט ניט צו ווארטען דער קען זיך אוועקגעהן.

און ווארטען האָט מען געלאָזט די קאָלאָניסטען פון מאָנטע־פיאָרע, וואָס זעקס וואכען זענען זיי געלעגען אויף די דעכער פון זייערע הייזער אונטער דעם שלאקס רעגען; וואָס זעקס וואכען האָבען זיי זיך געשפייזט מיט דעם פלייש פון די דערטרונקענע עופות, מיט דעם פלייש פון געפאלענע בהמות פון הונגער.

זעקס וואכען זענען די מענשען געווען אין זומפּ פערטרונקען. און ווי ווייט גרויס די וואסערען זענען געווען, בעווייזען די שיפּ־לעך וואס וואלגערען זיך איבער דער קאָלאָניע. די יק"א האָט

שיפלעך געשיקט פאר די קאָלאָניסטען זיי זאָלען זיך קענען איבער־שיפען פון איין אָרט צום צווייטען. ס׳איז אַ שעהנער שטריך. פרעמדע שכנים האָבען עס בעוואונדערט. ס׳איז געווען אַן ענטפער אויף אַ פאָרשלאַג פון אַ קריסטליכען גוט בעזיצער ביי דער סטאַנ־ציע סערעס, וואס האָט פארגעשלאָגען די אַלע פערטרונקענע קאָ־קאָלאָניסטען, אַז זיי זאָלען קומען זיך בעזעצען אין זיינע גרויסע שטאַלען וויל טרוקען איז דאָרט. און מעל האָט ער פאַר־געשלאָגען אויסצובאָרגען די קאָלאָניסטען, איז אָבער אַן ענטפער געקומען פון דער יק״א פערוואַלטונג:

— מיר זאָרגען אַליין פאַר אונזערע קאָלאָניסטען.

שיפען, שעהן אויסגעפאַרבטע האָט מען זיי אריינגעשיקט— אָבער אַן ברויט האָט מען פערגעסען. ווען איך האָב בעזוכט די קאָ־לאָניע זיינען די שיפען געלעגען און געטריקענט זיך און די קאָלאָ־ניסטען האָבען זיך ביטער געוויצעלט איבער זיי:

— מסתמא האָט מען ביי די שיפען געקענט מאַכען אַ פאַר גראָשען מעהר, דאריבער האָט מען אונז שיפען אנשטאַט ברויט געשיקט.

ניט קיין בעזונדערע גרויסע טובות טוט דאָך די יק״א מיט די קאָלאָניסטען. זיי דערקלערען דאָך אַליין, אַז ניט קיין וואוילטהעט־טיגע געזעלשאַפט זענען זיי. פאַר דעם געלד נעהמען זיי פּראָ־צענט. די ערד, אַלץ, אפילו אויפ׳ן קעלביל וואָס ווערט געבוירען לעגט די אדמיניסטראַציע אַנידער איהר חתימה און דער קאָלאָ־ניסט קען עס ניט פערקויפען. און טאַקי ווער ס׳האָט אַ קעלביל צו פער׳משכון׳ען יענעם האָט מען אויסגעבאָרגט און ביי ועמען אַלץ איז פערטרונקען געוואָרען איז ווי אויפ׳ן וואסער געבליבען. טאָ פאַר וואָס אָבער קומען זיי אפילו די משכנות נעהמען אזוי שפעט?

בעטראַכטענדיג די אויסגעצייכענטע מאַפּעס וואָס דעקען צו די ווענט אין פאָדערהויז פון דער צענטראַלער פערוואַלטונג אין בונעס איירעס זעהט מען ווי אַלץ ווערט געמאַכט, אַז אויף דעם

פאפיער זאָל עס שעהן אויסזעהן. אבער אין דער ווירקליכקייט איז עס לעבערליך. ווען עס ווערט דער פּלאַן געמאכט א קאָלאָניע צו גרינדען, נאָך דעם ווי מען האַט א שטיק ערד געקויפט, מאכט מען ניט דעם פּלאַן אויפ'ן אָרט, נאָר אויפ'ן פּאפּיער. אויפ'ן פּאפּיער מעסט מען אויס וואו די הייזער צו שטעלען און וואו די וועגען צו מאכען. אזוי פיעל און אזוי פיעל פּלאַץ בעדאַרף פון איין שטוב צו דער אנדערער זיין, און אויב עס קומט אויס נאָך דעם פּאפּירע־נעם פּלאַן נאָך, אז די שטוב זאָל שטעהען אין א גרוב — ווער מען געהט עס אָן? און ביי איצטיגע צייטען איז מיר אויסגעקומען צו זעהן, ווי דריי קלאַפּטער ווייט פון שטוב איז טרוקען, דאָרט איז העכער; און די שטוב שטעהט אין בלאָטע, אין א גרוב. אזוי איז דער פּלאַן אויסגעקומען. די הייזער זענען אָהן א דיל און די בלאָטע איז שיטער. און אויב דער פּלאַן האָט בעוויזען, אז די שטוב זאָל שטעהן אויף דעם פּלאַץ וואו א בוים איז געוואקסען, האָט מען דעם בוים אויסגעהאקט און די שטוב געשטעלט. די שטוב איז אָהן א דיל און פון דער ערד ארויס וואקסט זיך דער בוים פּונקט אין רעכטען מיטען שטוב.

ס'איז דאָך ניט קיין שפּאס. איך בין דאָך אומגעגאנגען צווישען די קאָלאָניסטען אין דער צייט וואָס די מעהרערע פון זיי האָבען געליטען הונגער. די זון שיינט. פון דער ערד שלאָגען זיך די גראזען ארויס און מענשען געהען ארום הונגעריגע. אויף אלע זייטען וואו דו וואַרפסט א בליק, ליגען ביינער פון געפאלענע בהמות. קעפּ פון פיגורות מיט אויסגעשטשירעטע ציינער און מיט א משוגע־נעם געלעכטער א שטומען צו די מענשען וואָס דרעהען זיך דאָ ארום.

—וואָלט מען אונז פון דער אדמיניסטראציע ניט געזאָגט, אז זיי וועלען אונז פערד געבען וואָלט איך אויף דעם א מאָך געטאָן מיט'ן האנד און פאַרשפּאַרען צו קוקען אויפ'ן פעלד מיט הארץ־ווערטאָג. ס'איז שוין טרוקען. ב'וואָלט געאקערט. נו, געה מאָך, טו?

— וואָס פיהרט איהר אזעלכעס אויפ׳ן וואגען, רב איד?

— בע־בע, איך פיהר א שפיגעל־שאפּע פאר מיין ווייב. א זעקעל מעהל מיין איך, בע־בע. מען האָט מיר אויסגעבאָרגט א זעקיל מעל, בע־בע...

— נו און ווייטער?

— ווייטער... „כי אמרו כלנו מתים“, די קיה זאָגען, אז מיר וועלען אלע מיט די פיס אויסציהען, אויב ס׳וועט ווייטער אזוי געהן. — אזוי וויצעלט מען זיך הונגעריקערהייד.

די אידישע קאָלאָניסטען האָבען געדולד און וואַרטען אויף אלע הבטחות וואס וועלען אפשר אמאָל מקוים ווערען, די פערד און די קיה האָבען אבער קיין געדולד ניט געהאַט און ווען איך האָב „מאָנטיפיאָרע“ בעזוכט האָט דער שארפער דרום ווינט זייערע ביינער געטריקענט....

20.

אידעאַליסטען.

אידען, שטאַרקע מיט ברייטע פּלייצעס פון יעקאַטערינאָסלאַווער גובערניע; רייכע און איינגעפונדעוועטע אונטער דעם זיד־רוסישען הימעל — זיי האָבען עס געגרינדעט די קאָלאָניע „ריוועראַ“ אין דער ווייטער ארגענטינע.

מיט ניין יאָהר צוריק האָט זיך די ערשטע גרופּע פון ע ל ף פאמיליעס ארויסגעריסען מיט די וואָרצלען פון דער רוסישער ערד. פערנעהמענדיג מיט זיך קאפּיטאל און די רוסישע שפּראך, האָבען זיי זיך אהער אריבערגעקליבען.

— די פערפאָלגונגען און בעליידיגונגען אויף דער רוסישער ערד, די בעליידיגונג פאר אונזערע קינדער וואָס מען האָט ניט געוואָלט אריינגעהמען אין דער רוסישער שולע, — דאָס אלץ האָט געמאַכט, אז מיר זאָלען מיט רוסלאנד צורייסען. — אָט אזוי

דערצעהלען די אמאליגע עשירים און איצטער פעראָרימטע קאָ־לאָניסטען.

איצט פערמאָגט ריווערא צוויי הונדערט איין־און־זיבציג קאָ־לאָניסטען; ביי דריי הונדערט צוואנציג פאמיליעס.

אויף א גאנץ אנדערען אופן האָבען זיי זיך קאָלאָניזירט:

זיי האָבען גע־פועל'ט, אז יק"א זאָל אויף איהר חשבון, אויס־צוצאָהלען, איינקויפען בלויז ערד. הייזער, בהמות און אלע פעלד־מכשירים — דאָס האָבען זיי איינגעשאפט פאר זייער אייגען פערמעגען. זיי האָבען דערפאר אויסגעווירקט ביי דער יק"א, אז מען זאָל זיי זאָלען אליין זיך פערוואלטען; זיך איינצואָרדנען מיט דעם אייגענעם געשמאק.

און דעריבער זיינען טאקע די הייזער לייטישע, גאָר ניט ווי אין אנדערע אידישע קאָלאָניעס; און דעריבער זיינען די הייזער מעהר דערנעהנטער איינס צום אנדערען, מיט א טאָלק; גאסען־מעסיג.

ניט אזוי אָבער איז עס מיט דער ערד וואָס די יק"א האָט פאר זיי איינגעקויפט פאר הויכע פרייזען. שוין גאָר ניט אזוי לייטיש איז די ריווערער ערד:

— אויבען א ברוינער זאמד; אין דער טיעף — קאלך־שטיין.

און דער קלימאט אין יענער געגענד איז קאפריז און שטי־פעריש:

ווען די תבואה בליהט — טרעפט א פרעסטיל.

ווען די תבואה דערשטעהט אין די זאנגען — קומט א האָ־געל.

א היישריק פערבלאָנזשעט אויך צו גאסט אויף די ריווערער פעלדער.

און די ווינטען, וואָס טראָגען פון דרום זייט מיט א שניי־דענדער קעלט, טראָגען זיך איבער זייערע פעלדער מיט אזא ווילדקייט, אז צייטענווייז טראָגט עס די דעכער פון די הייזער.

„אויבען זאמד און אונטען — שטיין" — און דאך בעמיהען זיך די קאלאניסטען דארט איינצופלאנצען, און פרעמד איז זיי דער געדאנק די קאלאניע אויפצוגעבען.

אנגעקומען בין איך אהין פון בונעס איירעס אין א פריה־מארגען, דורכמאכענדיג מיט'ן באהן א רייזע פון א שעה פער־צעהן. ס'איז געווען אין איינעם פון די קאלטע, ווינטיגע פריהמאר־גענס. און פון שטויב איז געשטאנען אין לופטען א געלער נעבעל. דורך דעם געלען, שטויביגען נעבעל גרינען די ניט לאנג פערזעעטע פעלדער. שיטער שלאגט זיך דאס גראז ארויס פון דער ערד און עס דערמאנט אן די ארימע ליטווישע פעלדער צווישען ווילנא און גראדנא.

די געגענד איז דא ניט פלאך; פונקט דער היפוך פון דער פרובטבארער פראווינץ סאנטא־פע. ביים ערשטען אויגענבליק דערקענסטו, אז די רונדע בערגלעך, כאטש מיט א שיטערען גראז בעדעקט — זענען עס קינדער פון דעם ווינט. דאס האבען די ווינטען מיט דער צייט דעם זאמד אין דעם געגענד אויפגעהור־בעט. אזוי פיין די בערגלעך אויסגעקיילעכט. קוקענדיג פון מיין וואגאן־פענסטער אויף די הארבאטע פעלדער, האב איך ניט ווילענדיג געטראכט:

— ניט קיין ברכה, טראגט איהר פעלדער, אין דער טיפעניש פאר אונזערע לייט דא.

א גרופע עלטערע קאלאניסטען האבען מיך בעגעגענט ביים באהן־סטאנציע, וואס געפינט זיך אין צענטער פון דער קאלאניע. ווי דער שטייגער, שוויינענדיגע, מיט בליקען וואס פארשען, האבען זיי מיר דעם שלום־עליכם אבגעגעבען.

די קאאפעראטיווע פון דער קאלאניע, וואוהין מען האט מיך געפיהרט, איז געווען פול געפאקט מיט קאלאניסטען. ארום הויז — וועגענער און פערד ווי אויף א מארק אין א קליין שטעדטעל. דאס זענען די ווייטערע קאלאניסטען געקומען אין צענטער אריין, ווער נאך זריעה און ווער נאך אנדערע מכשירים. אגב איז מען געקומען

אויסהערען א בעריכט פון דעם שליח וואס איז געפאהרען קיין בר־נעס־איירעס דורכצורעדען זיך מיט די יק״א דירעקטארען וועגען דער שווערער לאגע פון די קאלאניסטען. איך בין גלייך אריינגע־צויגען געווארען אין דעם אינערליכען לעבען פון דער קאלאניע. זייער לאגע איז מיר מיט איין מאל קלאר געווארען:

איך האב געזעהן פאר זיך, פנים־אל־פנים, די אבגעקומענע עשירים, וואס זענען געווען געוועהנט צו טאן אלץ מיט דער בריי־טער האנט און איצטער דארפען זיי אנקומען נאך קצבה; זייער זעלבסטשטענדיגקייט האט זיך אנגעהויבען צו וויגען און די יק״א וואַרפט זיי אויף, אז זיי ווייסען ניט ווי אזוי זיך אליין צו פער־וואלטען.

צוהערנדיג זיך צו די אלע רייד האט מען קלאר געקענט זעהן ווי ווייט די פערדוואלטונג פון דער יק״א אליין איז הילפלאז און קינדיש. דורך א שורה יאהרען פון קאלאניסטישער טעטיגקייט אין ארגענטינע האט מען ממש גאר ניט געלערענט:

עס האט זיך געהאנדעלט, אז מען בעדארף מאכען נייע פראַ־בעס מיט דער ערד, ווארום די אלטע פראצע איז צום גרונד גע־גאנגען. אפשר איז ניט גוט דער אופן ווי מען בעארבייט די ערד; אפשר איז ניט גוט דער וועג ווי מען זעט דא אין פעלדער.

זעהר פיעל האבען ניט געהאט מיט וואס די פעלדער צו פער־זעען און עס האט זיך געהאנדעלט אז יק״א זאל אויף זריעה אויסלייהען.

אנדערע פעלען בהמות אוים און עס איז ניטא מיט וואס א האנט אויפצוהויבען.

— די ערד איז שלעכט און מיר ווייסען ניט וואס צו טאן — וויל מיר איינער געבען צו פערשטעהן — מיר וואלטען געקענט וויינגערטנער איינפיהרען איז אבער א צרה מיט די פרעסטלאך וואס קומען ניט אין דער צייט.

— ביי מיר איז געלעגען אז עשירות אין מיינע וויינטרויבען זיינען זיי אויסגעפרווירען געווארען . . .

און ממש דאָס האַרץ טוט וועה ווען דו פאָהרסט אַרוים איבער דער קאָלאָניע, קוקסט אויף רעכטס און אויף לינקס, זעהסט ווי די קאָלאָניסטען מאַכען זייערע „עקספּערימענטען“ אויף די פעל־דער. זיבען יאָהר עקספּערימענטען!

יק״א האָט דאָך איהרע אַגראָנאָמען, איהרע חכמים און דער גוטער יאָהר ווייסט וואָס זיי טוען. דער עולם פון ריווערא, איז אָהן ספק דאָס בעסטע, וואָס האָט זיך קיין אַרגענטינע געצויגען צו ווערען ערד־אַרבייטער.

און אַזוי הילפלאָהז האָב איך זיי געטראָפען!

איצטער איז דער עולם פערנומען מיט פלאַנצען בוימער אַרום די פעלדער כדי די קאַלטע ווינטען זאָלען ניט האָבען אַזא שליטה. אַנדערע פערפלאַנצען בוימלעך אַזוי געדיכט ווי אַ וואַנט און האָ־פען, אַז הינטער דער שוץ פון די בוימלעך וועלען זיי קענען ווייַן־גערטנער פלאַנצען.

דער אַגראָנאָם ע. איז געווען דאָרט אַ קורצע צייט און ער האָט עס זיי אויף דעם וועג פון בוימער־פלאַנצען אַרויפגעפיהרט. דער גייסט פון יענעם אַגראָנאָם רוהט אין דער קאָלאָניע. מען פלאַנצט די בוימלעך מיט אַזא גלויבען און מיט אַזוי פיעל ליכט אין די אויגען.

יענער אַגראָנאָם אָבער אַליין איז שוין לאַנג ניטאָ אין אַר־גענטינע. אַ גוטער אַגראָנאָם געווען; אַן אמת׳ער פאָלקס־מענש געווען און דעריבער האָט איהם די יק״א משלח געווען. אַזוי אַמוועניגסטען דערצעהלען די קאָלאָניסטען. די בוימער אָבער פלאַנצט מען און זיי וואַרצלען זיך איין. און כאָטש קיין פירות גיבען זיי ניט דאָך פערפלאַנצט זיך מיט זיי שטאַרקער דער גלויי־בען אויף בעסערע צייטען.

אין דער פיהרונג פון די טאַטעס, די אָבגעקומענע גבירים, ליגט אַ ברייטקייט. אַזעלכעס, וואָס מען מערקט ניט אין אַנדערע קאָלניעס.

א ברייטקייט ליגט אין דער פיהרונג פון די קינדער, בעמיהען זיך אנצוהאלטען דעם היימישען אריסטאקראטישען טאן:

מען קען זאגען, אז די הויפט־שפראך אין דער קאלאניע איז רוסיש.

די ביבליאטעק אבער איז שטארק אידיש. לויט די מיטלען — איז זי גרויס און מיט רחבות.

פאראנען א ליטערעריש־דראמאטישער פעראיין און מען שפיעלט טעאטער אויף א היימישען קינסטלערישען אופן. דאס זוכט די יוגענד מיטלען ווי אזוי זיך צוצובינדען צו דער ערד, צו־נויפבינדען זיך מיט דעם לעבען פון דער קאלאניע.

געווען צייטען ווען די קינדער האבען די טאטעס פערלאזען און געצויגען אין שטאדט אריין גליק זוכען. אין דער צייט אבער וואס איך האב זיי בעזוכט, האבען זיי זיך געהאלטען אין ציהען צו־ריק אהיים העלפען די טאטעס פלאנצען בוימער און הינטער די בוי־מער וויינגערטנער אויפצוברענגען.

אויף דעם פנים פון די קינדער ליגט נאך אויסגעגאסען דער גייסט פון דעם רוסיש־אידישען אידיאליסט וואס האט זיך צו אלץ גענומען און אויף יעדען וועג שטערונגען בעגעגענט.

ווארים זעהר שווער ווערט אויף'ן הארצען ווען מען שטודירט אויס דעם קורס פון א גימנאזיע און שפעטער ווערט מען ניט צוגע־לאזט צום עקזאמען, ווי עס פיהרט זיך אין רוסלאנד.

אבער פיעל שווערער איז אויפצואקערען די ערד, זעען און פלאנצען און שפעטער זאל דערפון גאר ניט ארויסקומען.

און יעדעס מאל ווען איך טראכט פון דער קאלאניע ריווערא אין דער ווייטער ארגענטינע, שרעקט מיר דאס הארץ פאר דעם גורל פון איהר אידיאליסטישער, גוטער עלטער און עדעלער יוגענד.

ווי וואלט איך וועלען, אז מיין שרעק זאל זיין אומזיסט!

21.

ענטרא-ריאס.

צווישען די צוויי גרויסע טייכען, פארנא און אוראגוויי, איז די ערד פרוכטבאר: פאשע און ברויט איז דארט פאראן גענוג און דער היישריק, מיט זיין אנקומען יאהר איין יאהר אויס, איז ניט אימשטאנד געווען צו פערצערען די גאנצע שפע פון דער ערד. אין יענעם געגענד האט די יק"א, מיט א יאהר צוואנציג צוריק געקויפט ערד און געגרינדעט א שורה אידישע קאלאניעס:

באסאווילבאסא, דאמינגאס, קלארא, דאס זענען די הויפט קאלאניסטישע צענטערס פון יענעם געגענד.

געווען א צייט, ווען דער ארגענטינער אידענטום האט מיט שמחה געטראכט פון יענע קאלאניעס. דארט איז אין פערלויף פון אייניגע יאהר ארויסגעגאנגען א וואכענשריפט, „יודישער קאלא־ניסט", וואס האט גייסטיג פעראייניגט צווישען זיך אלע אידישע קאלאניעס פון ארגענטינע.

אויף מיין גורל איז אבער אויסגעפאלען צו בעזוכען יענעם גע־גענד, ווען די געגענווארט איז געווען זעהר א טרויעריגע: בלויז מיט דעם זכרון פון גוטע צייטען האט מען זיך געטרייסט און גע־שטארקט:

גאנצע צוויי יאהר האט דארט געהערשט א טריקעניש; די פא־שע האט אויסגעברענט און די תבואה האט ניט דערלעבט צייטיג צו ווערען. די בהמות זענען אויסגעפאלען; און די פעטע ערד האט זיך אזש צושפאלטען פון טריקעניש, געעפענט זיך און געלעכצט נאך רעגען. ווען דער רעגען איז ענדליך אנגעקומען, האט ער מיט זיך ניט קיין ברכה געבראכט פאר די אלע וואס האבען נאך איהם די אויגען אויסגעקוקט.

ווען איך בין דארט אומגעפאהרען זענען די פעלדער געווען צוואוייקט, די פעטע ערד שיטער, ווייל שוין עטליכע חדשים, וואס

כמעט טאָג איין טאָג אויס האָט דער רעגן ניט פערפעלט צו גיסן. די ערד איז אנגעקוואָלן געוואָרן און צוליעב די נאַסקייטען אזוי פערוואַקסן געוואָרן מיט ווילדן בוריאַן, אַז ערטערווייז איז שווער געווען צו דערקענען, אַז צוואַנציג יאָהר האָט מען די ערד בעאַרבייט, די ווילדע גראַזן אויסגעראָטען און געמאַכט ברויט זאָל וואַקסן. ס'איז געווען פּונקט די צייט פון זריעה און כ'האָב זיך צוגעקוקט ווי די קאָלאָניסטען שלאָגן זיך פון די כחות אַרויס, טאָמער האָט די זון אַ בלישטש געטאָן, צו פערזאַקערן אַ העכערן אָרט וואו די וואַסער האָט זיך ניט לאַנג געהאַלטען; אויסגערייניגט דעם בוריאַן פיין פערבראַנעוועט און... אַ ביסטרער רעגן איז ווידער געקומען, צוגעפּאַטשט די ווייכע פעטע ערד און באַלד נאָך דעם אַ שאַרפער דרום־ווינט וואָס האָט דעם אויבערפלאַך פערטריקענט און ס'איז ניט געווען וואו צו זעען.

— וואַרט, ביז ס'וועט זיך אויסלייטערן און אַקער נאָך אַמאָל!

אַרויסגעפאָהרען, ווי דער שטייגער, בין איך פון בונעס איירעס קיין באַסאַווילבאַסאַ (לוסינוויל) פאַרנאַכט. דער וועג איז צושווינקט און דער צוג האָט מיר אויסגעוויזן, אַז גאָר ניט אויף רעלסען געהט ער נאָר איבער די הילצערנע שוועלען ווערט ער געשלעפּט. אין דעם רעסטאָראַן־וואַגאָן האָט עס די טעלער פון טיש געשליידערט, און מיין שכן ביים טיש וועלענדיג צוטראָגען די לעפעל זופּ צו זיין מויל האָט ער פּונקט צו מיר אונטער'ן קאַלנער געטראָפען.

אַז מען איז צוגעקומען צום טייך פאַרנאַ האָט מען דעם צוג אַרויפגעפיהרט אויף אַ גרויסען דאַמפּ־פּאַראָם און אזוי זענען מיר מיט איהם געשוואָומען אייניגע שעה. אַ מערקווירדיגער געפיהל האָט אַרומגעכאַפּט, הערענדיג ווי דאָס וואַסער קלינגט אונטער דעם צוג...

קוקענדיג דורכ'ן פענסטער אין דער לבנה־נאַכט אַריין, האָט עס אויסגעזעהן ווי אונזער צוג איז געפאַנגען פון רוחות און ווער

ווייסט וואוהין מען וועט אונז פערטראגען. מיט דעם אייגענעם גע־פיהל בין איך איינגעשלאפען. אויפגעוועקט האט מיך א שרעקליכער שטויס און כ'בין שיעור פון בעטעל ניט אראבגעפאלען. דאס האט אונזער צוג שוין ווידער זיך געשלעפט איבער דעם צושוואומענעם ־ועג.

אז כ'בין ארויס פון צוג אויף דער סטאנציע באסאווילבאסא, איז געווען ארום ניין אין דער פריה. גלייך פון וואגאן אין א קלעפי־נער בלאטע בין איך מיט מיינע האלבע שיך אריין. כ'האב גע־וואוסט, אז די אייזענבאן סטאנציע ליגט כמעט אין דער קאלאניע, דאריבער האב איך ניט געשריבען, אז איך קום. געמיינט, אז כ'וועל אליין טרעפען. כ'האב אבער באלד מיין נארישקייט ארויסגעזעהן. א יונגערמאן וואס האט זיך ארומגעדרעט און געקנאטען די בלאטע, ארויסקוקענדיג עפעס א פערדינסטעל ביים באן, האט זיך מיט זיינע אידישע אויגען צו מיר געווענדעט:

— זענט איהר א הינער? — פרעג איך איהם.

— איך בין א גרינער — ענטפערט ער מיר.

און דאס פנים זיינס איז דוקא גאר ניט גרין, נאר פערגעלט און פער'חושך'ט. ער האט מיך צוגעפיהרט דורך זייטיגע וועגע־לאך, איבער קלאטקעס און שטיינער, צו דעם האטעל „איטאליע", אייגענטליך א שטאל מיט קליינע אבגעצאמטע שטעלכעלאך. אן אי־טאליענער, דיק און מיט בארוועסע פיס ביז צו די קניה פערבלא־טיגט, האט מיר אנגעוויזען מיין פלאץ. ער האט מיר נאך עפעס גע־פרעגט און איך האב נישט פערשטאנען וואס ער וויל. ער האט צו מיר אראבגעבראכט א דאלמאטשער אין געשטאלט פון א זיבעצען יאהריגען בחור ביז צו די לענדען די הויזען פערקאשערט און די פיס מיט בלאטע אויסגעשמירט.

— וואס דו ווילסט? — האט ער זיך צו מיר געווענדעט אויף א מין אידיש.

— איך וויל וואסער; זיך ארומוואשען.

ער האט פערשטאנען. כ'האב אנגעהויבען ביי איהם צו פרעגען

וועגן די אידען דאָ און וואו געפינט זיך דאָ עפּעס אַ איד פון די אידען און... עס לאָזט זיך אויס, אַז מיין באַרוועסער יונגערמאַן איז גאָר קיין איד ניט. אַן איטאַליענער וואָס האָט זיך אויסגעלערנט אידיש רעדען.

כ'האָב פערמאַכט די אויגען און גענומען ציהען איבער די בלאַטעס אהין וואו מעהר הייזער האָבען זיך אַרויסגעזעהן, גלויבענדיג, אַז דאָרט וועל איך געפינען וואָס איך בעדאַרף. אויפ'ן וועג האָב איך אַן אמת'ן אידען געטראָפען, און ער האָט מיר פערנאַנדערגעזאָגט ווי אַזוי איך זאָל געהן צו דער אָרטיגער ביבליאָטעק. ס'איז מיר פאַרגעשטאַנען אַ שווערע און ניט בעקוועמע מלאכה. די הויפּט־גאַס צו וועלכער איך האָב מיר דערשלאָגען איז געגוג ברייט אבער די בלאָטע אין גאַס איז קלאַסיש, געדיכט און טיעף. פינף פערד שלעפּען כמעט אַ לעדיגען וואָגען און שלאָגען זיך פון די כחות אַרויס. אַריבערגעהן די ברייט פון דער גאַס איז אַ גרויסע אונטערנעהמונג און דער עולם שרייט זיך דורך פון אַריבער דער גאַס. אַ מיידעל, זעהענדיג פון ווייטען, אַריבער דער גאַס, ווי איך שטעה פאַר אַ ט י נ ט ע ר ע ל און קען ניט אַריבער, האָט זי גענומען שרייען און רופען:

— זעלדע, טראָג אַרויס אַ ברעטעל!

די אונבעקאַנטע זעלדע, אַ חן'עוודיגע יונגע מיידעל מיט אַ קליין קינד אויפ'ן האַנט, איז אַרויסגעקומען גראַדע פון דער שטוב, וואו כ'בין געשטאַנען, זי האָט מיך בעטראַכט און אנגעהויבען צו רופען:

— חנה, טראָג אַרויס אַ ברעטעל!

חנה, אַ יונג, שעהן מיידעל איז אַרויסגעקומען, האָט אויפגעזוכט אַ ברעטעל נעבען שטוב און האָט עס מיר אַ וואַרף געטאָן נעבען די פיס.

שוין שטעהענדיג מיט איין פוס אויפ'ן ברעטעל, האָב איך בעמערקט ווי די מיידעל שמייכעלט קוקענדיג אויף מיר.

— אין ביבליאָטעק האָט מען געטראַכט, אַז איהר וועט שוין צו אונז גאַר ניט קומען, מאַכט זי.

הייסט עס אַזוי גאָר. ס'טוט מיר באַנק וואָס האָט זיך אַזוי געמאַכט.

ענדליך בין איך אין ביבליאָטעק אָנגעקומען. כ'האָב מיר אַליין געוואונדערט ווי נאַריש איך בין, ווי אַזוי איך פאַרגעס מיר אין דער גוטהאַרציגקייט וואָס לעבט אין פאָלק! דער יונגער עולם האָט געהאַט צוגעגרייט פאַר מיר אַן אָרט, געזאָרגט פאַר מיר און איך בין אָנגעקומען ניט מעלדענדיג און פאַרקראַכען גאָט ווייסט וואוהין, עפּעס צו אַן איטאַליענער אין שטאַל אַריין.

* * *

ווי געזאָגט, איז די לאַגע פון די קאָלאָניסטען געווען טרויעריג זייט דריי יאָהר, אָבער די זאָרג וואָס האָט אַרומגעכאַפּט אַלעמען אין באַסאָווילבאַסיאַ אין דער צייט וואָס איך האָב די קאָלאָניע בעזוכט, איז ניט געווען איבער דעם וואָס מען קען די פעלדער ניט בעאַרבייטען און וואָס אַ נייער ביטערער יאָהר שטעהט פאַר — עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען קינדער־ערציהונג און די אידישע טאַטעס זענען אַרומגעגאַנגען פאַרצווייפעלט מיט געבויגענע קעפּ:

די שוהלעס פון דער יק"א, וואָס האָבען פון שטענדיג אָן געעקזיסטירט אין די קאָלאָניעס אויף דעם חשבון פון די קאָלאָניסטען, האָבען געהאַלטען ביים איבערגעהן צו דער רעגירונג. די פּיהרערס פון יק"א האָבען זיך אַרומגעזעהן, אַז ס'איז אַ צו גרויסע טרחה פאַר זיי צו זאָרגען וועגען דער ערציהונג פון די אידישע קינדער אין די פערוואָרפענע קאָלאָניעס. אגב האָבען די טאַטעס שטענדיג געהאַלטען אין טענה'ן, אַז צו ווייניג אידישקייט בעקומען די קינדער אין דער שוהלע. די אַרגענטינער רעגירונג, וואָס האָט כלומרשט אַלגעמיינע בילדונג אין לאַנד, האָט מיט פאַרגעניגען מוחל געווען די אידישע שוהלעס אין די קאָלאָניעס, לאָזענדיג פאַר די יק"א צו ערציהען גוטע בירגער פאַר'ן לאַנד. און יעדעס מאָל ווען די עלטערן

האָבען געפאָדערט, אז די אידישע למודים זאָלען אין שוהלע אבי־סעל פערברייטערט ווערען, איז געווען דער ענטפער:

— די רעגירונג וויל עס ניט ליידען.

האָט זיך יק"א מישב געווען גאר אינגאנצען די שוהל־פראגע פון איהרע פלייצעס אראָבוואַרפען.

— וואָס וועט מען טאָן? וואס זאָל מען טאָן?...

מען האָט אין אלע צרות פערגעסען און דאָס איז די גרעסטע צרה געוואָרען. אפילו דער גרויסער האָספּיטאל, וואָס די קאָלאָניס־טען האָבען מיט אזוי פיל ליעבע געבויט און וואס האָט זיך איצטער געמוזט פערשליסען ניט האָבענדיג קיין מיטלען איהם אויפצוהאל־טען — אפילו דאס איז אויפ'ן צענטען פּלאַן אוועק.

און אפילו, דאָס וואס דער דאָקטאר האָט געהאלטען ביים פער־לאָזען די קאָלאָניע, ווייל ער האָט זיינע שכירות ניט בעקומען — עס האָט ניט דעם אויבענאָן פערנומען צווישען די גרויסע דאגות.

— ווי אזוי וועלען די קאָלאָניסטען, וואָס זענען אזוי צער־שפּרייט קענען זייערע קינדער ערציהען, זיי כאָטש עברי אויס־לערנען.

ס'ערשטע וואָס מען האָט מיר דערצעהלט איז געווען וועגען דעם און ס'ערשטע וואס מען האָט פון מיר פערלאַנגט, איז — אן עצה ווי אזוי דער יק"א אבצוהאלטען פון צו טאָן אזא זאך. די אסיפה וואָס כ'האָב בייגעוואוינט איז געווען זעהר א רירענדע און כ'וועל קיין מאָל ניט פערגעסען יענעם אויסדרוק פון צער, וואָס האָט פון די אלטע צוקנייטשטע אידישע פנים'ער ארויסגעקוקט.

צום גליק איז געבליבען ביים אלטען צוליעב א קליינינקייט.

— ניט דער קאָלאָניסטישער צער האָט דאביי מיטגעווירקט:

— די רעגירונג פון שטאָט ענטרא־ריאָס האָט דער יק"א מודיע געווען, אז זי, די יק"א, האָט גענוג געלט און זי זאָל אליין מוחל זיין אנהאלטען די שוהלעם אין די אידישע קאָלאָניעס ווי ס'איז געווען ביז אהער.

צו מיין פערגניגען האָט א פּאָר טעג די זון געשיינט און א

דרום ווינט האָט געטריקענט די בלאָטעס פון באָסאַווילבאַסאַ, און כ׳בין געווען אימשטאַנד אַביסעל זיך אַרויסרירען איבער דער קאָלאָניע. שבת האָב איך געהאַלטען אין דער גרופּע נומער איינס, ביי איינעם פון די עלטעסטע און אָנגעזעהענע קאָלאָניסטען. זיין טאָכטער, וואָס איז איהם דאָרט געבוירען געוואָרען איז שוין געווען אַ כלה און מען האָט געוואַרט אויף בעסערע צייטען מען זאָל קענען אַ חתונה פּראַווען. דערווייל אָבער האָבען זיך געשפּרייט אַרום שטוב די צוויי הונדערט אַקער לאַנד כמעט איינגאַנצען ניט קיין פּערזעעטע. און וואו מען האָט יאָ עפּעס געזעט, איז עס פון דער ערד אַרויסגעקומען אינאיינעם מיט דעם ווילדען בוריאַן. מיט אומעטע האָט פון די פעלדער געבלאָזען.

איך האָב יעדען בעגינען געמערקט פון מיין געלעגער, וואָס איז געווען מיט ליעבע אויסגעבעט אין מיטען שטוב אויף אַ גרויסער היימישער פּערענע, ווי פאַר׳ן שטוב אַרבייטען — פאָטער, מוטער און די כלה, צוגרייטענדיג מילכיקס פון די אייגענע פּאָר קיה, וואָס איז געלונגען מציל צו זיין. שכנים האָבען איהם מקנא געווען, ווייל ניט ביי יעדען איז אַזאַ גליק געשעהן. קוקענדיג אויף די הייזער, בעטראַכטענדיג אַזאַ רחבות אַרום, איז זיך גאָר שווער געווען פאַרצושטעלען, אַז אין פיעל פון די הייזער איז מעגליך, אַז עס פעלט אפשר אויס ברויט, פעלט אויס אַביסעל מילך דעם טעפּעל צו פערווייסען.

די גרופּע נומער איינס זעהט אויס ווי אַ רוסישער דאָרף. עס ציהען זיך אַוועק ווייט די צוויי שורות הייזער מיט שטרוי געדעקט, אויף דעם זיד־רוסישען, דאָרפישען אופן, ס׳איז דערפאַר, וואָס ענטרעריאָס איז אַ געגענד פון ווייץ, דעריבער דעקען די אידען זייערע הייזער מיט שטרוי. דער עלטערער עולם דאָ איז געבליבען מיט זיין היימישען אויסזעהן — פעסטע. זיד־רוסישע אידען — אפילו די שלעכטע צייט האָט זייערע פעסטע טריט ניט אָבגעשוואַכט. מיר איז אויסגעקומען זיך צו בעגעגנען מיט דער יוגענד; רעדען, שמועסען; און מען מוז זאָגען, אַז זעהר טיעפע

וואַרצלען האָט דער קאָלאָניסטישער געדאַנק פון זיך אַרויסגעלאָזען אין יענעם געגענד. דער עולם אין באַסאַווילבאַסאָ, איז אַ געקליבענער, אַ גלייכער און מיט אַ גלייכען ווילען. אפילו די שוהל־סיסטעם איז דאָ כמעט בעסער ווי אין אַנדערע קאָלאָניעס, אַ דאַנק די גוטע לעהרער וואָס זענען אויסגעוואַקסען אין דער אייגענער קאָלאָניע; און דאַס ביסעל אידיש־העברעאיש האָט דאָ אַנ׳אַנדער פּנים. ס׳האָט מיר שטאַרק פערדראָסען, וואָס פון באַסאַווילבאַסאָ קיין מאַזעסוויל איז אַזוי ווייט, אַז גאַנצע פינף און דרייסיג שעה דויערט מיט׳ן באַן צופאָהרען. ס׳האָט זיך געבעטען, אַז די צוויי קאָלאָניעס זאָלען אַביסעל נאָהנטער שטעהן איינס צום אַנדערען.

נאָך זייענדיג אין מאַזעסוויל האָב איך געהערט פון דעם גרעטען שם, וואָס די מיידלאַך פון ענטרעריאָס האָבען. עס רעכענט זיך אַ יחוס־זאַך צו קלייבען פאַר זיך אַ כלה פון דאָרטען. ניט מיט ווייניגער אַכטונג אָבער רעדט מען אין באַסאַווילבאַסאָ, צווישען דער יוגענד פון די מאַזעסווילער אידישע טעכטער.

— ווען ניט אַזאַ ווייטקייט...

זונטאָג בעגינען בין איך אין בעגלייטונג פון אַ יונגען קאָלאָניסט אַרויסגעפאָהרען אַביסעל בעטראַכטען די גרופּעס צו וועלכע דער וועג איז געווען טריקענער. מיר האָבען זיך אָבגעשטעלט פאַר׳ן שטוב פון דעם קאָלאָניסט ר. אַ הויכער שוואַרצלעכער מיט אַ גרויזאַך קליין בערדעל, איז ער גראַדע געשטאַנען פאַר׳ן שטוב און ווי אויסגעקוקט אונז. מיין בעגלייטער האָט מיר נאָך אויפ׳ן וועג דערצעהלט פון איהם, אַז ער איז אַ משכיל און אידיאַליסט, נאָר אויף גרויסע צרות, און שלים־מזל׳דיג זעהט זיין הויז אין ערד אויס.

נאָכ׳ן הייסען שלום־עליכם האָט ער גלייך, מיט אַ פייער אין די אויגען גענומען רעדען איבער זיין ליעבע צו אַרגענטינע. ער איז גאָר אינגאַנצען אינגער געוואָרען רעדענדיג פון אַרגענטינע.

— זעהט הי בּרייט און ווי שעהן! — האָט ער אויסגעבּרייט

זיין האנט צו דער בלאָטיגער געגענד — וואָס זיצען אידען אין דער פערשאָלטענער, פינסטערער רוסלאַנד? איך בין דאָ פריי. די גאַנצע וועלט איז מיינע. איך בין דאָ א פרייער בירגער. איהר ווייסט, וואָס עס מיינט צו זיין א פרייער בירגער?

אין דעם מאָמענט איז ארויסגעקומען זיין ווייב מיט צוויי אויסגעוואשענע, אויסגעצוואָגענע קינדערלאך ביים האנט. ער איז שטיל געוואָרען. איך פרעג איהר ווי עס לעבט זיך.

— שווער און ביטער, מיין פריינד, זאָגט זי מיט א אידישען ציטער און שטימע.

— עט, א אידענע האָט ליעב צו קלאָגען, וויים איך דאָרט וואָס און ווען, מאכט ער אביסעל פערשעמט, אָט קומט אריין אין שטוב וועט איהר אָנקוקען מיין ביבליאָטעק. איך האָב דאָ די שעהנסטע ביבליאטעק אין קאָלאָניע.

כ׳האָב געפאָלגט. אין קליינעם שטיבעל איז געווען אויפגע־ראַמט; מיט געלען זאמד אויסגעשאָטען די אבגעקערטע פּאדלאָגע פון הוילער ערד. אין שטוב האָט זיך געהערט א שטארקער וויל־גאָטש. נידריג ביי דער ערד, אונטער די פענסטער, מיט דער גאנ־צער לענג פון דער וואנט, איז געווען פּאָליצעס מיט פארהאנגלאך איבערגעצויגען. דאָרטען איז עס די ביבליאָטעק. מיט ליעבע האָט ער ארויסגענומען יעדען בוך, וואָס איז פון פייכטקייט פערשי־מעלט; מעהרסטען אין העברעאיש.

— די ביכער האלט איך ניט נאָר פאר זיך אליין — איהר זעהט? אָט לייענט...

און כ׳האָב איבערגעלעזען אויף די פאָדערבלעטער פון די בי־כער, אז דאָ בעקומט מען ביכער צום לעזען פראנק און פריי; עס ווערט בלויז איין זאך געבעטען, אז מען זאל די ביכער האלטען אין אָרדענונג און ניט פערגעסען צו ברענגען צוריק נאָכ׳ן איבער־לעזען.

ער האָט מיר ביים געזעגענען זיך געגעבען זיין וויזיט־קארטע: אויף גוט פּאַפּיר געדרוקט זיין נאָמען און פאמיליע און אונטער׳ן

נאָמען מיט דיקע אותיות: אַ בירגער פון אַרגענ־טינע — קאָלאָניסט.

דער עולם וויצעלט זיך אַמאָל איבער איהם:

— אַ פיינער מענש, — נאָר אַביסעל אינגעלש.

איך מוז אָבער זאָגען, אַז אומפּאַרטייאיש איבער די קאָלאָ־ניעס, אָדער אפילו אין שטאָדט פערברענגענדיג, האָב איך ניט נאָר איין אַלטען בעגעגענט, וואָס רעדט מיט גרויס ליעבע פון אַרגענטינע: לאַנד און רעגירונג, דאָס גוטע און דאָס בייזע — אַלץ נעהמט מען אָן פאַר ליעב.

וואָס איז שייך צום יונגען דור; שוין דער געבוירענער, אָדער אויפגעוואַקסענער דאָרט — מיט אַ פייער אין די אויגען און מיט אַ צערטליכקייט אין דער שטימע, רעדט דער יונגער דור פון פאַטערלאַנד, וואָס הייסט אַרגענטינע.

22.

דער היישריק.

ס'איז געווען אַרום האַלבען טאָג. איך בין געפאָהרען פון בוּנעס־איירעס קיין מאַזעסוויל. די בלויע הימלען האָבען זיך ווייט אויסגעשפּרייט איבער די אַרגענטינער סטעפּעס און איבער די קליינע פּויער־הייזלאַך וואָס זענען אין די סטעפּעס דאָ און דאָרט צוּוואַרפען.

מיט אַמאָל האָט זיך עפּעס אָנגעהויבען צו מיגלען און בלאַנקען אַנטקעגען די פענסטער פון אונזער צוג. צו ערשט האָב איך געמיינט אַז אַ גרויסער, שיטערער שניי איז עס אַרויסגע־פאַלען אין מיטען העלען טאָג.

ס'איז אָבער דאָך קיין שניי ניט. איך קוק צו מיינע שכנים אין וואַגאָן, עס רופט ביי זיי קיין שום אינטערעס ניט אַרויס. מיט

אמאָל, כ'ווייס ניט ווי און דורך וואנען, ס'איז אריינגעפלויגען אין וואגאָן א שמאָל־לאנג פישעלע, לאנג ווי דער מיטעלסטער פינגער פון א געוואוינליכער האנט. מיט זיינע שמאָל־לאנגע פלי־געלאך האָט ער געבלאנקט אין לופטען ארויסגעבענדיג א שטי־לען פאַפירענעם געוויש, פלאטערענדיג דורך דער לענג פון וואַ־גאָן.

ס'האָט זיך אָן עפּעס אָבגעשלאָגען און איז געבען מיר, אויף דר'ערד געפאלען.

כ'האָב עס אויפגעהויבען און בעטראכט. די פליגעלאך זענען געווען צונויפגעלעגט אין דער לענג. גרין מיט א ברוינליכען קאָפּ, און פון אונטער די פליגעל שטרעקען ארויס צוויי לאנגע, לאנגע זענגעלאך. ס'האָט ארויסגעלאָזען פון מויל אזא ברוינע פליסיגקייט און מיר די פינגער ווי מיט יאד אָבגעפארבט. רוהיג געזעסען ביי מיר אין האנט און גערוהט.

— הייסט עס, גוטער ברודער, ביזטו עס א לייבליכער קרוב פון יענעם היישריק דאָרט אין חומש און א גליד־שוועסטער־קינד פון יענע שפּרינגערלאך דאָרט אין די היימישע פעלדער און גערטנער !...

און קוקענדיג אויף דעם פערבלאָנדזשעטען היישריק, וואָס ביי מיר אין האנט, האָט מיך ארומגעכאפּט א זיסער אומעט. ווייט, ווייט פון די ארגענטינער סטעפּעס, אזש ביז צו די קינדער יאָהרען האָט עס מיך פערטראָגען:

זומער־לעב. אין חדר איז היים. הינטערען פענסטער, אין גאָרטען מאכט עס: דזים־דזים; דזים־דזים... מיט אמאָל טוט א שפּרונג ארויס פון די קראָפּעווע, וואָס אונטען ביים פענסטער, א גרין שפּריינגערעל, בלייבט א ווײַלע שטעהן אויפ'ן אָפענעם פענסטער, בעטראכט דעם חדר און באלד פערשפּארט זיך עס מיט די הינטערשטע פיסלאך און — דזים, מיט א טרוקענעם געוויש פאלט עס דעם רב'ן אויפ'ן חומש. פון חומש גלייך צום רבין אין באָרד אריין פון דאָרט צו דער סטעליע און צוריק אויף דרויסען.

און, אז א אינגעל האָט זיך אמאָל צושניטען א פינגער האָ־בען זיך חברים געלאָזען אין גאָרטען אריין כאפּען די גרינע שפּרינגערלאַך און מיט דער ברוינער פליסיגקייט וואָס זיי לאָזען ארויס פון מויל... דעם חבר'ס וואונד בעשמירט.

און אין די קעשענעס האָט מען זיי בעהאלטען און ווען דער רבי האָט געכאפּט א דרעמעל האָט יעדער ארויסגענומען זיין שפּרינגערעל און געלאָזען אויפ'ן טיש: — ווער־וועמעס ס'וועט ווייטער שפּרינגען. — — —

און קוקענדיג אויף דעם היישריק, וואָס ביי מיר אין האנט, האָב איך מיר פאַרגעשטעלט, אז דאָס איז א זיידע פון יענע שפּרינגערלאַך.

מיט אמאָל איז דרויסען טונקעל געווארען. א געדיכטע כמאַ־רע האָט זיך פערצויגען אונטער'ן הימעל. אין די שויבען פון וואָ־גאָן האָבען זיך אָנגעהויבען אבצושלאָגען הונדערטער טויזענדער היישריקען פון די שוואכערע געווים. וואָרים די עיקר כמארע האָט געצויגען גאנץ הויך, אנגעקומען פון דער ריכטונג, וואוהין אונזער צוג האָט זיך געטראגען ביי א שעה צייט האָט מען די זון ניט גע־זעהן.

בעטראכט ווי געהעריג האָב איך איהם אביסעל שפּעטער.

בעזוכענדיג איינע פון די קאָלאָניעס, וואָס ליגען אין דרום־זייט פון בונאָס־איירעס, בין איך אין א פריהען פריהמאָרגען ארויסגעפאָהרען אין דער בעגלייטונג פון א יונגען קאָלאָניסט, צו בעקענען זיך מיט די ווייטע אבגעלעגטע קאָלאָניסטען. ס'איז געווען א קאלטער ארגענטינער ווינטער־פריהמארגען. א קאלטער טהוי איז געלעגען שווער אויף די פעלדער און געשיינט אין דער פריהמארגען־זון.

מיט אמאָל זיינען מיר אריינגעפאָהרען אין א געגענד, וואו דער היישעריק איז נאָך געלעגען פון דער נאכט. דער פריה־מאָרגען איז געווען צו קאלט און, ווי עס ווייזט אויס, האָט מען זיך געפוילט פון אָרט צו ריהרען. דער טונקעל־גרינער קאָליר,

וואָס דאָס אַרגענטינער פעלד האָט אין ווינטער איז פערשוואונ־דען, און אַלץ איז געוואָרען מיט אַמאָל גרינלעך ברוין. די בוימער ביים זייט וועג האָבען זייער נאַטירליכען אויסזעהן פערלאָרען. די צווייגען האָבען זיך ממש געבויגען פון דער שווערער הייש־ריק־משא, וואָס האָט זיך אַרום און אַרום אָנגעקלעבט. בייביידע זייטען וועג, וואו ס'איז געוואַקסען ווילדער בוריאַן, איז דער היישריק געלעגען אפשר צוויי פוס די דיק. ווי פערגליווערט זיינען זיי געלעגען. אָבער ווען מען האָט זיך נאָהענט צוגעבויגען, האָט מען געהערט דעם שטילען גערויש פון די זעגעלעך זייערע און גע־קאָנט בעמערקען ווי עס געהט אָן אַ סיסטעמאַטישע בעוועגונג און ווי די געוויקסען ווערען אויפגעפרעסען.

מיין בעגלייטער האָט דאָס פערד אַ קירעווע געטאָן אין היישריק אַריין, און ביז די קניה האָט דאָס פערד אין די לעבעדיגע בעשעפענישען געטראָטען. זעהט אויס אַז דאָס פערד איז שוין געוואוינט צו דעם; האָט בלויז די אויגען פערמאַכט, ווען בונטעטנווייז האָט זיך דער היישעריק מיט אַ גערויש אַרויסגע־ווירבעלט פון אונטער זיינע קאָפּיטעם און געראַטעוועט זיך פון אונטערגאַנג.

— אָט די וועלען שוין פון דאַנען ניט אוועקפליהען — האָט מיין בעגלייטער דערקלערט. — דאָ זיינען זיי שוין געקומען זיך פּאָרען און לעגען אייעלעך. ביי אַ פּאָר וואָכען וועלען זיי זיך דאָ אַרומקאָלאָטשען.

געוועהנליך קומט דער היישריק פון צפון־זייט פון די בראַ־זיליאַנער געגענדען, וואו ער פּרוכטפּערט זיך אין די זומפּיגע וועל־דער. אַ גאַנצען טאָג ציהט ער מיט'ן ווינד קיין דרום, און ווען די זון הויבט אָן צו פערגעהן לאָזט ער זיך אַראָב. אויף דעם פעלד, וואו מען בלייבט רוהען, אַרבייט מען סיסטעמאַטיש די גאַנצע נאַכט. אַלץ ווערט אויפגעגעסען. ניט נאָר די בלעטער, אפילו די קאָרע פון די בוימער שאָנעוועט מען ניט. ווען די זון געהט אויף, עס ווערט וואַרימער, יעמאָלט הויבט מען זיך אָן פּאַמעלעך, מיט

א סדר, צו ריהרען. און כאָטש ער ליעגט א צוויי פוס דיק, דאָך מיט דער בעסטער אָרדנונג רייסט מען זיך אָב פון אָרט און די היישריק־כמאַרע ציהט ווייטער. ביז איינעם פערלאָזט מען די געגענד. קיין פוס בלייבט ניט.

און יעמאַלט, אויף וועמעס פעלד דער היישריק האָט גע־נעכטיגט, איז שוין — אז אַך און אז וועה צו זיין פּראַצע.

ווען עס קומט אבער אָן די צייט, אז דער היישריק בעדאַרף זיך פּאָרען, יעמאָלט פערלאָזט ער שוין ניט די געגענד אזוי גיך. ביי א צוויי וואָכען בלאָנקעט ער זיך ארום אין דעם אייגענעם געגענד. נאָך דעם פּאָרען זיך שטאַרבען די „ער'ן" אויס און די „זי" לעגט איהרע אייעלעך — ביז ניינציג שטיק אמאָל — און בעגראָבט זיי אין דער ערד, אזוי אז זיי זאָלען זיכער זיין, און יעמאָלט שטאַרבט זי אויך אוועק.

דאָס איז שוין דאָס שלימסטע וואָס די קאָלאָניסטען קאָנען זיך ווינשען. וואָרים אויסער דעם, וואָס דער אַלטער דור האָט פאַר'ן שטאַרבען חרוב געמאַכט א וועלט, לאָזט ער נאָך זיך אי־בער א יונגען דור, וואָס פערענדיגט די ארבייט פון די עלטערען.

ווען דער יונגער דור קומט ארויס פון דער ערד, קאָן ער ניט פליהען. — דער „סאַלטאָן", אזוי הייסט ער אין שפּאַניש, עס מיינט: „דער שפּרינגער". יעמאָלט איז ער גרין און גרויס ווי אונ־זערע היימישע, כמעט אונשולדיגע שפּרינגערס, וואָס אין די גערט־נער.

אז די גאַנצע מחנה בריהט זיך אויס פון די אייעלעך און קומט ארויס פון דער ערד, — ווי אַ גרינער וואַסער בעוועגט זיך די מחנה פּאַמעלעך איבער די פעלדער און ווי פון א גאָל־מעסער ווערט אַלץ אבגעשניטען.

ווען דער גרינער שונא רוקט זיך אָן, כאַפּען די קאָלאָניס־טען און גראָבען אויס גראָבענס איהם אויפ'ן וועג. דער גראָבען ווערט פון היישריק פול און מען פערשיט איהם מיט ערד. אָבער ווי א טראָפּען אין ים איז עס. בלויז דאָס שטיקעל גערטענדעל

וואָסביים שטוב, וואו עס וואַקסען גרינצייג, דאָס געלינגט אפשר יאָ אמאָל צו ראטעווען, ווען מען שטעלט ארום דעם גערטענ־דעל מיט הויכע גלאטע בלעכען און דער היישעריק, ניט קאָנענדיג זיך אויפהויבען, קריכען אויף די בלעכען קעהרט זיך אב א זייט.

אָט די גערטענדלעך פאר׳ן שטוב ראטעוועט מען ווי ס׳איז אָב אויך יעמאלט, ווען עס ציהט דער אלטער היישעריק און הויבט זיך אָן פארנאכט אראָבלאָזען אויף די פעלדער. יעמאָלט לאָזען זיך ארוים די הויזלייט מיט שמאטעס אָנגעבונדען אויף שטעקענס און מען לאָזט דעם היישעריק זיך ניט זעצען. מען צינדט עפּעס אָן, אז עס זאָל זיך רויכערען, אָדער מען קלאפּט אין בלעכען, אָבשרעקענדיג איהם מיט׳ן גערויש.

אזוי ארום ארבייט מען א פּאָר שעה ביז עס ווערט נאכט און דער היישעריק האָט זיך שוין איינגאנצען אראָבגעלאָזען, בע־זעצט אביסעל ווייטער פון שטוב, יעמאָלט איז מען זיכער אז די פּאָר פרוכט־בוימלעך אונטער׳ן פענסטער, אָדער די פּאָר בייטען מיט די גרינצייג וועלען גאַנץ בלייבען. אין פריהמאָרגען, אז מען שטעהט אויף געפינט מען די פעלדער ארום נאקעט, שוואַרץ, בלויז פאר׳ן שטוב א גרינער פלעק.

אז די שפּרינגערלעך בעקומען זייערע פליגעל, איז יעמאָלט מיט דעם ערשטען און בעסטען ווינד, וואָס ציהט פון דרום, פליהען זיי אוועק אהין, פון וואנען די עלטערען זייערע זיינען געקומען.

אין די פריהערדיגע יאָהרען האָט די ארגענטינער רעגירונג אָנגענומען מיטלען, ווי אזוי פּטור צו ווערען פון אָט דער פּלאָג, אז דער היישריק האָט זיך אראָבגעלאָזען אויף דער ערד, האָט מען בעפוילען, די קאָלאָניסטען זאָלען זיך ארויסלאָזען און אריינשאַ־רען איהם אין זעק. טויזענטער זעק זענען אָנגעפילט געוואָרען און בעגראָבען געוואָרען אין דער ערד. די רעגירונג האָט געצאָהלט א געוויסען פּרייז פאר יעדען זעקעל וואָס איינער האָט אנגע־שארט, און אין דער שלעכטער צייט איז דאָס געווען א מין הכנסה פאר די קאָלאָניסטען.

די אַלע מיטלען האָבען, ווי ס'ווייזט זעהר וועניג געהאָלפען, און מען האָט עס אינגאַנצען אויפגעגעבען. ווי ס'האָט מיר דער־קלערט אַ מענש, וואָס איז קלאָר מיט דער גאַנצער לאַגע, איז דער איינציגער מיטעל פערבליבען, מען זאָל אונטערצינדען די אַלע וועלדער מיט די נעסטען, וואו דער היישריק פּרוכפּערט זיך; נאָר צוליעב געוויסע פּאָליטיק־ענינים טוט עס די רעגירונג ניט.

איך וויים ניט, אויב ווירקליך צוליעב דער פערדאָרבענער פּאָליטיק עקזעסטירט דער היישריק אין ארגענטינע. נאָר, אז צו־ליעב דעם היישריק ווערט פערדאָרבען די בעסטע האָפנונג פון אונ־זערע קאָלאָניסטען — דאָס איז אַ פאַקט.

23.
מאריצא.

די קאָלאָניע איז אינגאַנצען אַ שעה נייַן פון בונעם איירעס, ביי דער סטאַנציע קארלס קאַסאַראַס. ס'איז אייגענטליך די ערשטע אידישע קאָלאָניע אין ארגענטינע, וואָס איז מיט אריבער צוואַנציג יאהר צוריק, געגרינדעט געוואָרען דורך דער יק"א. דער גרונדשטיין פון דער יק"א'ס טעטיגקייט איז דאָ געלעגט געוואָ־רען. די ערד איז פון דאָס בעסטע, וואָס ארגענטינע פערמאָגט; פון דער געגענד קוקט ארויס אַ מערקווירדיגע זאַטקייט. אראַנ־זשען און אַלפאַלפאַ, טאַבאַק און ווייץ, עפּעל און בארנעס אַלץ וואַקסט דאָ. און פונדעסטוועגען בין איך נאָך פון קיין שום קאָלאָניע ניט אוועקגעפאָהרען מיט אַזאַ טרויעריגען געפיהל ווי פון מאריצא.

שווערע געדאַנקען האָבען זיך מיר געפּליאַנטערט אין קאָפּ און ניט ווילענדיג האָב איך געמוזט געדענקט געבען די יק"א אויף איינעם פון די שלימסטע פּונקטען וואָס זי האָט אין איהר אַבמאַך מיט די קאָלאָניסטען.

לויט דעם אבמאַך מיט דער יק"א קען דער קאָלאָניסט ניט

ארויסבעקומען דעם קנין אויף דער ערד, וואס ער בעארבייט, פאר פינף און צוואנציג יאהר. כאטש דער קאלאניסט איז רייך, איז אימשטאנד אבצוצאהלען פאר אמאל דעם גאנצען חוב פונדעסט־וועגען ווערט ער גערעכענט אלס א פרעמדער אויף דער ערד, וואו ער האט אזוי פיעל פראצע ארייגעלעגט. די יק"א דער־קלערט עס מיט דעם, וואס זי טרויט ניט אן די ערד מענשען, וואס האבען צו איהר ניט קיין גרויסע ליעבע. זיצענדיג אויפ'ן לאנד פינף און צוואנציג יאהר, געבוירען דארט קינדער, אויפציהען א דור — יעמאלט וועט דער קאלאניסט זיין מסוגל צו ווערען א בעל הבית איבער צוויי הונדערט אקער לאנד. פערשטעהט זיך, אז פון אנ־הייב שטימט דער קאלאניסט איין אויף אלצדינג. אז עס געהן אבער פארביי א צעהן פופצעהן יאהר, עס ווילט זיך שוין ארויסזעהן די נחמה; קענען בעטראכטען מיין שטוב, מיין פעלד — פאר מיינס; אין א שווערע צייט בארגען געלט אויף דער שטוב אדער פעלד — וואקסט דער פערדרוס אין הארצען אויס. אין די אנדערע זאלטע קאלאניעס, ווי אין מאזעסוויל, אדער אין די קאלאניעס פון ענט־רעריאס, וואו דער קאלאניסטישער עלעמענט בעשטעהט מיינס־טענס פון קינדער פון דער ערד, טראגט מען איבער גאנץ שטיל די גזרה פון די פינף און צוואנציג יאהר. אבער מאריצא, וואס ווערט בעטראכט אלס דער בן־יחידל פון יק"א, און וואו דעם עולם, דעם גרונד מאטריאל פאר דער קאלאניע, האבען באראן הירש אגענטען צונויפגעקליבען ערגעץ ארום קאנסטאנטי־נאפאל — דארטען איז שלעכט. דארטען האט זיך דער עולם ארויפגעארבייט דורך דעם פעלד און שפעטער זיך מיט'ן פלייצע צום פעלד אויסגעדרעהט. די ערד גיט ארויס איהר שפע; און ס'איז גאר ניט נויטיג אליין צו ארבייטען. אויפ'ן פעלד האט מען בעזעצט שפאניער, איטאליענער, זיי האבען געארבייט און גע־טיילט זיך מיט דעם אידישען קאלאניסט, וואס האט זיך אין שטאדט ארייין פערקליבען.

ס'האט זיך אנגעהויבען א משפט מיט יק"א. די קאלאניסטען

האָבען געפאָדערט, אז די יק"א זאָל זיי פאר דער צייט ארויסגעבען דעם קנין אויף דער ערד און יק"א האָט גע'טענה'ט, אז אויב די קאָלאָניסטען וועלען זיך ניט אומקערען צוריק אויפ'ן לאנד און וואוינען אין די הייזער, וואָס פוסטעווען, וועט מען ביי זיי גאָר די ערד צונעהמען.

איך בין דורך דער קאָלאָניע געפאָהרען און געזוכט אידען אויף די פעלדער און זעלטען ווען כ'האָב זיי געטראָפען.

כ'האָב מיר אָבגעשטעלט ביי א גרויסע פריצישע שטוב, געדיכט מיט פרוכט בוימער ארומגערינגעלט. פאר'ן שטוב האָט זיך ארומגעדרעט א בעטאקטע אידענע מיט א שטאָטישען אויסזעהן. אינוועניג אין הויז רייך געמעבלירט. אבער לעדיג. נישטאָ קיין מענשען:

דער מאן געשטארבען. די קינדער אין יוניווערזיטעט. און זי אליין ווארט אויף דער צייט, ווען זי וועט קענען די ערד פערקויפען און ארויסציהען אין שטאָט אריין. דאָס איז דער אלגעמיינער גייסט פון דער קאָלאָניע.

אין שטעדטעל קארלאָס קאסאראס, וואָס ליגט א מייל זעקס פון דער קאָלאָניע וואוינען פיעל פון די קאָלאָניסטען. כ'האָב מיר מיט זיי געטראָפען, געשמועסט און א שאָד איז מיר געווען, וואָס אזוי פיעל קאָלאָניסטישע קינדער פון מאזעסווילער געגענד, רייווערא אָדער ענטראריאָס לעבצען צו בעזעצען זיך ערגעץ אויף א גוט שטיקעל ערד וואו די פראצע זאָל זיין אנגעלעגט, אין דער צייט וואָס אין מאריצא משפט'ן זיך די קאָלאָניסטען מיט דער יק"א פאר וואָס מען וויל זיי מיט געוואלד פאר קאָלאָניסטען מאַכען; מיט געוואלד צום לאנד צובינדען.

אין שטעדטעל קארלאָס-קאסאראס האָב איך געהאלטען א פאָרטראג איבער אידען אויף דער וועלט. פיעל פון די קאָלאָניסטען זענען געווען אנוועזענד. נאָכ'ן פאָרטראג איז צו מיר צוגעקומען א אידעל אין מיטעלען וואוקס, פעסט געבויט, א געל בערדעל און מיט רויטע שוואכע אויגען. ער האָט מיר אבגעגעבען

שלום עליכם און איראַניש זיך געווענדעט:

— אייער דרשה איז גאַנץ גוט; אבער גלייכער וואָלט געווען, איהר זאָלט לערנען דעם עולם תכסיסי־מלחמה.

איך האָב דעם וויץ ניט פערשטאַנען. דער עולם ארום האָט זיך צולאַכט. אויף מאָרגען זיצענדיג ביים דאָקטאָר פון שטעדטעל, איז פאַר׳ן פענסטער דורכגעגאַנגען א שפּאַניער, מיט א פאַרטעכעל די נאָז פערהאַנגען.

— איהר זעהט — האָט דער דאָקטאָר צו מיר געזאָגט — קוקט אָן אָט דעם שפּאַניער. א גזלן געווען. די אידישע קאָלאָניסטען האָבען פאַר איהם געציטערט. ביז ער האָט אמאָל געהאַט א מלחמה מיט אָט דעם אידעל וואָס האָט אייך נעכטען געהייסען לערנען תכסיסי־מלחמה. דער רעזולטאַט איז געווען, אז דער אידעל, אין קאַמף, שוין ליגענדיג אויף דער ערד מיט א מעסער אין זייט, האָט ער זיך איינגעקלאַמערט אין זיין געגנער, דעם שפּאַניער, און האָט איהם אבגעביסען די גאַנצע נאָז.

דעם אידען האָט מען די צולעכערטע זייט אויסגעהיילט. אבער דער שפּאַניער האָט צוזאַמען מיט זיין נאָז זיין הייסען טעמפּעראַמענט פערלאָרען; מיט א פאַרטעכעל אויפ׳ן נאָז געהט ער ארום, ווי א ווארנונג צו זיינע פריינד, אז מיט א מאַריצער קאָלאָניסט טאָר מען זיך ניט שפּילען.

24.

ארגענטינע און די מלחמה אין אייראָפּע.

ווייט, זעהר ווייט האָט זיך א מלחמה צופלאַקערט און דאָ, אין ארגענטינע, לאָזט זיך די מלחמה אזוי שטאַרק פיהלען, אז מען קען מיינען: — ניט אין אייראָפּע שלאָגט מען זיך, נאָר טאַקי ארגענטינע אליין איז פון א שונא איבערגעפאַלען געוואָרען.

אין די גאַסען פון דער הויפּטשטאָדט קאָכט און זידט. אַזוי
פּיעל לעדיגעהערם! פון וואַנען האָבען זיי זיך גענומען? פאַר די ציי־
טונגס געביידען שטעהן טויזענדער מענשען מיט פּעריסענע קעפּ
און וואַרטען אויף די נייס וואָס ווערען יעדע ווײַלע אין די פּענס־
טער אַרויסגעשטעלט. אָבער ניט דאָס איז דער עיקר. עפּעס קומט
פאַר טיעפער; אין דעם לעבען פון לאַנד האָט זיך אַ בייזער ווינט
אַריינגעריסען. די אונבעהאָלפענקייט און אונזיכערקייט אין די איי־
גענע קרעפטען פון די נייע, יונגע לענדער האָט זיך אַמשטאַרקס־
טען אַרויסגעוויזען, ווען די מלחמה האָט אויסגעבראָכען. עס מאַכט
דעם איינדרוק, אַז ניט נאָר געלט און אַלע זאַכען וואָס מען בע־
קומט פאַר געלט שאַפט די יונגע אַרגענטינע אויס פון דער אַל־
טער אייראָפּע, נאָר אַפילו די לופט ווערט פון דאָרט אַריבערגע־
בראַכט. עפּעס אַ מין וואָלקען האָט זיך איבער'ן לאַנד אַריבערגע־
צויגען: אַ כמאַרע האָט זיך איבער אַלעמענס קעפּ אַראָבגעבוי־
גען. אין אַ ווילדער פּאַניק, לאָזט זיך דער עולם אַרויסנעהמען פון
די בענק, יעדערער זיין שטיקעל פערמעגען. מענשען־שורות אויף
מיילען לאַנג ציהען זיך אוועק פון דער אָפענער באַנק־טיר ביז אין
די זייטיגע גאַסען אַרויס. מען שטופּט זיך, מען שלאָגט זיך. היס־
טעריקעס. איין באַנק שוין געפּלאַצט. די אַנדערע האַלט ביים
פּלאַצען. געשעפטען פערמאַכען זיך. מענשען וואָלטען וועלען אַנט־
לויפען ניט וויסענדיג אַליין וואוהין. אַרגענטינער געלט פאַלט.
מסתמא האָט מען בעדאַרפט בעקומען אַן הלואה פון ענגלאַנד, און
איצטער האָט מען אָבגעזאָגט. אפשר אַ געוויסע הנחה פון דייטש־
לאַנד, און איצטער איז עס מיט'ן ווינט פערפלויגען.

די אידישע גאַס איז נישט צו דערקענען, האָט אינגאַנצען
דעם קוראַזש פערלאָרען; די אַלגעמיינע שווערע צייט האָט מיט
אַמאָל דעם כאַראַקטער געביטען. פערשוואונדען די האָפנונג, אַז די
צייט וועט אויף אַ נאַטירליכען אופן זיך פערבעסערן, ווען גערעטע־
נישען אין לאַנד וועלען זיך אָנהויבען; אַלץ האָט זיך אומגעווענדט
מיט'ן פּנים צו דער ווייטער אייראָפּע, פון דאָרט קומט דאָס אומ־

גליק און פון דאָרטען װעט די ישועה קומען — כאָטש מען װײסט ניט װען.

כאָטש די שלעכטע צײטען ציהען זיך דאָ שױן אַ מעשה פון דרײ יאָהר און די מלחמה איז אינגאַנצען דרײ װאָכען אַלט, דאָך װערט שױן דער גאַנצער בלבול אױף דער מלחמה אַרױפגעװאָרפען; די רעגירונג שעהמט זיך ניט עפּענטליך אַזעלכע מעשׂות צו דערצעהלען.

איך פאַל אַלײן אױך אַרײן אין דעם אַלגעמײנעם שטראָם, די אַלװעלטליכע היסטערישע אונרוהיגקײט בעהערשט מיך און איך בעשטים זיך צו לאָזען פון דאַנען. מײנע גרױסע רײזע פּלענער, די גאַנצע װעלט אַרומצורײזען װערען װי שױם צורונען. מיט אַ שװער געמיטה קלײב איך צונױף מײנע פּעקלאַך און אַביסעל צערודערטע געדאַנקען און נערװען און לאָז מיר קײן בראַזיל, כאָטש נאָהנטער זײן אַביסעל צו דער אַלטער װעלט, װאָס געהט איצטער פון זינען אַראָב.

און עס פּערדריסט מיך שטאַרק, זעהר שטאַרק, װאָס אין אַזאַ שלעכטער צײט האָב איך אַרגענטינע בעזוכט; װאָס אין אַזאַ שלעכטער צײט האָב איך בעזוכט אַ לאַנד, װאוהין קינדער פון דער אַלטער װעלט האָבען אַזױ פיעל האָפנונגען אַריבערגעטראָגען; אַ לאַנד װאו מיר אידען האָבען אַזױ פיעל האָפנונג פּערשװענדעט, ענערגיע און כח אױסגעבראַכט.

דאָך װאָס פאַר אַ לאַנד איז אַרגענטינע?

אַרגענטינע איז אַ לאַנד, װאוהין מענשען פאָהרען גליקען זוכען. זעלטען װען ס'פאָהרט אהין אימעצער ברױט צו פּערדינען. װאָרים ברױט זוכען לאָזט מען דאָך זיך ניט אַזױ װײט.

און אפשר האָבען אַ סך טאַקי געפונען, װאָס זײ האָבען געזוכט. ס'איז געװען אַמאָל.

איצטער אָבער זענען די צײטען שלעכט און איבער'ן לאַנד איז קײן ברױט נישטאָ. די מלחמה איז אין דעם ניט שולדיג. עס ציהט זיך שױן דער קריזיס באַלד דרײ יאָהר, נאָר די מלחמה האָט

געבראכט דערצו, אז די הונגעריגע האָבען זיך אין די גאַסען בעווי־זען.

די פיהרער פון דער שטאָדט בונעס איירעס, וואָס שיטען מי־ליאָנען די הויפּט־גאַסען שענער צו מאכען, מוזען איצטער ביליגע קיכען עפענען פאר דעם הונגעריגען עולם; דערשראקען קוקען זיי צו די מחנות, וואָס שטעהן אָנגעשפּארט אן די וועגט פון די מאַ־סיווע הייזער אויף די הויפּט־גאַסען און שטרעקען אוים די הענט, בעטען א נדבה.

— אזעלכעס געדענקט גאר ניט דאָס לאנד, וואונדערען זיך מענשען.

עס בעדארף אבער קיין וואונדער ניט זיין. א לאנד, וואָס זאָגט צו גליקען בעדארף אין דער אייגענער צייט ניט פארגעסען צו בעזארגען טאָרבעס פאר די בעטלער.

וואָס איז די סבה? איז ארגענטינע א שלעכט לאנד?

ניין. דאָס לאנד איז גוט. גרויס. נאָר דאָס וואָס ביי אונז איז גוט און זיכער איז אין ארגענטינע גאנץ אָפט שלעכט און פערשווינדעלט.

אינדוסטריע איז שוואך ענטוויקעלט. די גרויסע שטאָדט פע־דעלט מיט אייראָפּייאישע סחורות און צאָהלט מיט די תבואות פון פעלד, וואו דער פויער ווערט פערשוואַרצט.

— ווער עס בעארבייט זיין ערד, דער וועט שטענדיג האָבען ברויט צו זאַט. אזוי פיהרט זיך אין דער אלטער וועלט.

אָבער אין ארגענטינע איז עס ניט גילטיג. פערנעהמען זיך מיט ערד־ארבייט, זעען און פלאַנצען — דאָס איז זעהר אָפט שווינדעל און קיין ב ר ו י ט איז דאפון ניטאָ.

ווייל ברויט עסט מען פון א קליין שטיקעל ערד און אין ארגענטינע מוז מען האָבען א סך ערד, גאנצע שטרעקעס בעאר־בייטען כדי מען זאָל די ארבייט ארויסזעהן. די נאַטור איז ווילד און עקשנ׳ט זיך, די ברכות קומען ניט אין דער צייט און ווערען אין קללות פערוואנדעלט:

רעגענס קומען ניט אין דער צייט און ניט אין דער מאָס.

דער פראָסט פערשפּעטיגט זיך גאַנץ אָפט און קומט ניט אין ווינטער, ווען די תבואה איז אויפגעגאַנגען און נויטיגט זיך, אַז דער גראָז זאָל ניט צופיעל שלאָגען פון דער ערד אַרויס — נאָר דוקא יעמאָלט, ווען די תבואה בליהט און בעדאַרף וואַרימקייט און זון־שיין.

אין דער צייט קומט בלויז דער היישריק. אין דער צייט — קומט דער האָגעל. אין דער צייט קומען בלויז די שטורם־ווינטען פון דרום־זייט. וואָרים ווען זיי זאָלען ניט קומען, געפינען זיי וואָס צו פערניכטען.

דאַריבער מוז דער ערד־אַרבייטער שפּילען ווי אין קאָרטען מיט זיין אַרבייט. ער מוז האָבען אַ סך ערד כדי ער זאָל קענען ספּעקולירען:

אויף אַ טייל זעט ער ווייץ, אויף אַ טייל — ליאָן; אויף אַ טייל — מאַיס און טראַכט אַזוי דאַביי:

וועט דער היישריק קומען און אויפעסען די ווייץ, וועט נאָך דער ליאָן נאָך ניט האָבען אויפגעגאַנגען פון דער ערד; וועט דער פראָסט אויספרירען מיינע ווייץ אין דער צייט פון בליהען — האָב איך דאָך די מאַיס — און אַזוי רעכענענדיג בעאַרבייט דער פויער אַ פּאָר הונדערט אַקער לאַנד. שווערע פּראָצעס און גרויסע הוצאות ווערט אין דער ערד אַריינגעלעגט. געוואַרט אויף אַ גליק און — בלייבט זעהר אָפט אָהן ברויט.

און אָבגעבען זיך מיט קליינע לאַנדווירטשאַפט, ברויט צו עסען — אַלס אויסנאַם קען עס געמאָלט זיין אָבער אַלס אַ כּלל —שווער. אַרגענטינע פערנעהמט אַ שטח פון אַ מיליאָן מיט הונדערט ניין און דרייסיג טויזענד קוואַדראַט מייל און אין לאַנד איז איצ־טער אַלואי דאָ אַרום זיבען מיליאָן מענשען. אַ גוטע העלפט איז קאָנצענטרירט אין די גרויסע שטעדט. דער דאָרפס־מאַן איז אַזוי ווייט פון שטאָדט און אַזוי פערוואָרפען, אַז ער קען גאָר מיט זיינע

פראָדוקטען צום שטאָדט ניט דערלאַנגען. און זעהר ווייניג ווערט דאריבער געזאָרגט.

ארגענטינע פוילט זיך ניט צו ברענגען איהרע פּראָדוקטען פאר'ן „טעפּיל“ אזש פון שפּאניען. צוועלף שעה רייזע פון בונעס איירעס קאָסט א ליטרע מילך צוויי סענטאוור און אין בונעס איי־רעס — גאנצע צוואנציג!

איך רעד איצטער ניט ספּעציעל וועגען אונזערע אידישע אינטערעסען, ס'איז וויכטיג צו דערצעהלען, אז אייראָפּע האָט אין ארגענטינע מעהר קרבנות געבראכט פון אונז אידען. אייראָפּע אליין איז דאָ אין דעם ענין פערשווינדעלט. וואָרים, אז איהר לעזט די אָפּיציעלע בעריכטען וואָס ווערען פון דער ארגענטינער רעגירונג ארויסגעגעבען; ווען איהר לעזט די פערשיעדענע אי־לוסטרירטע ביכער וואס ליגען אין די גרויסע אייראָפּעאישע האָ־טעלען, אָדער אין די לעזע־זאַלען אויף די שיפען — אז איהר לעזט עס אלעם און קוקט צו די פאטאָגראפישע בילדער — איז עס טאקי שעהן, און ס'איז דאָך כמעט אמת אלץ וואָס אין די ביכער איז פאראַן:

די געגענד ביי קארדובא איז טאקי שעהן; בונעס איירעס איז א ריזיגע שטאָדט, אזוי פיעל און אזוי פיעל ברויט און פלייש איז פאר דער וועלט ארויסגעשיקט געוואָרען — אלץ אמת — ס'האָט אבער מיט דעם ארימען איינוואנדערער ניט צו טאָן. די אלע אגי־טאציעס ווערען געמאכט ניט בלויז פון ארגענטינע אליין. פעלקער פון דער אלטער וועלט האָבען אין דעם אנ'אינטערעס: צו ענגלאנד געהערען אלע אייזענבאנען אין לאנד. בעדארף זי דאָך האָבען ווער עס זאָל פאהרען און פאר רייזע־קאָסטען בעצאָהלען.

דייטשלאנד האָט איהרע שיפס־קאָמפּאניעס, בעדארף מען דאָך זעהן, אז מענשען זאָלען פאָהרען; פריהער פיהרט מען די אימי־ראנטען אהין און שפּעטער ווערט מען זיי דאָך פיהרען צוריק. וואָ־רים אין דער לעצטער צייט, ס'הייסט פאר'ן קריג זענען די שיפען קיין ארגענטינע געגאנגען פוסט און די שיפען פון ארגענטינע —

געפּאקט מיט מענשען ווי הערינג אין א פאס. ענגלענדער און דייטשען האָבען זיך טאַקע געקליגט אין די בעסערע צייטען צו פערכאַפּען די בעסטע שטיקער לאנד — גוטע לאנד איז אין ארגענטינע גענוג פאראן. אבער דאָס געהערט צו וועמען איהר ווילט, נאָר ניט צו דער ארגענטינער רעגירונג; ניט די וואָס פאָהרען קיין ארגענטינע די ערד בעארבייטען און ברויט עסען — קענען זיך צו גוטע ערד דערשלאָגען.

פערגעסט ניט, אז ארגענטינע האָט אמאָל געהערט צו שפּאַנישע פריצים. האָט זיך אנגעהויבען א היסטאָריע פון בעפרייען זיך. פאָלקס־גבורים האָבען מלחמות געפיהרט מיט וועמען איהר ווילט. אפילו מיט ענגלאנד אויך, וואָס האָט געפּרובט ס'מזל מיט געוועהר־פרייהייט האָט מען געוואונען. בעפרייט זיך פון אלע אויסערליכע מלוכות און כחות. און ווען ס'איז געוואָרען מיט מזל אנ'אייגענע רעגירונג האָט מען אנגעהויבען צו טיילען מתנות די פאָלקס־העלדען. איינעם א גאנצע פּראווינץ; דעם אנדערען דעם שעהנסטען און בעסטען ווינקעל; דעם דריטען די פרוכטבארע געגענד. די העלדען זענען געשטארבען האָבען זיי דאך יורשים געלאָזען. פאר דער רעגירונג איז אויך גענוג געבליבען:

אלע געדיכטע וועלדער, וואס מען קען דורך זיי ניט דורכקריכען, אלע זאמדיגע געגענדען וואו די ווינטען הוליען טאג איין טאָג אויס; אלע נידריגע ערטער, וואס ווערט פון יעדען רעגען פערטרונקען; אלע נעסטען וואו דער היישריק פרוכפּערט זיך.

און דאָס, וואס די ענגלענדער האָבען ניט געקענט בעקומען דורך דעם שווערד מיט אריבער הונדערט יאהר צוריק, האָט זי עס בעקומען שפּעטער פאר געלד, פאר פּלאָנצען קולטור און פאר א גוטע עצה.

ביי איצטיגע צייטען גיט די רעגירונג ארויס שעהנע ביכער און פערשפּרייט זיי אין אייראָפּע, דרוקענדיג בילדער פון די ענגלישע קאָלאָניעס. אבער וואוהין שיקט זי דעם אימיגראנט וואָס קומט אויף איהר רוף? זי פערשיקט זיי אין כּף־הקלע. גיט זיי

גרויסע שטיקער ערד מיט זומפּען, מיט וועלדער, מיט זאַמדען. דער פּויער, וואָס איז אין אייראָפּע זשעדנע געווען אַ שפּאַן ערד, ווערט פערגאַפּט קוקענדיג אויף דער רחבות און פערגעסט אויף אַ ווײַלע אין אַלע זאַכען: אַזוי פערגעסענדיג זיך, רייסט ער אויף די ערד, פאַרזעט ברויט, וואַרט און וואַרט און פון דער ערד קומט דער דלות אַרויס.

שפּאַניען שיקט איהרע טעכטער און זיהן קיין אַרגענטינע. ס'איז דאָך אַ געוועהנליכע זאַך געווען. איהר לאַנד, איהר שפּראַך. דאַצו פערדינגען זיך איהרע קינדער אין שטאָדט. אין שטאָדט איז דאָ גענוג פּלאַץ פאַר דיענסט־מיידלעך, דיענסט־יונגען, קינדער שי־קען קליינגעלט אַ היים.

איטאַליען אָבער, וואָס איהרע לייט פאָהרען דיענען דער מו־טער ערד, מאַכט דאָרט שוין גאָר קיין גליקען ניט ביי די לעצטע צייטען. און אויף וויפיעל מיר איז בעקאַנט האָט זיך אַרומגעטראַ־גען אַ געדאַנק ביי דער איטאַליענישער רעגירונג, אַז זי זאָל פאַר־ווערען איהרע קינדער צו אימיגרירען קיין אַרגענטינע.

— פון אַרגענטינע ווערט דאָך פאַר דער גרויסער וועלט אַזוי פיעל פלייש אַרויסגעפיהרט, איז דאָך מן הסתם אַזוי פיעל בהמות אין לאַנד פאַראַן; איז דאָך געוויס זעהר פיעל פּאַשע פאַראַן וואו אָט די געוואַלדיגע מחנות פיער־פיסיגע ווערען דערצויגען?

ס'איז אַלץ אמת, גרויסע מחנות בהמות געהן אום דאָרט וואו גרויסע שטיקער גוטע פּאַשע איז פאַראַן — און אַזעלכע שטי־קער לאַנד געהערען שוין, ווי כ'האָב אויבען געזאָגט, צו גוטע לייט. אין די היינטיגע צייטען, איז טאַמער האָט אימעצער אויס־געאַרבייט זיין פעלד, אַז גראַז גוטע אָדער לוצערען זאָלען וואַק־סען — בעדאַרף מען דאָך בהמות האָבען. אָקסען וואַקסען פון דער ערד ניט אַרויס. —

אָבער דאָך איז פיהצוכט די איינציגע בעשעפטיגונג מעהר אָדער ווייניגער זיכער געווען ביז די לעצטע דריי יאָהר.

ווען צוויי יאָהר געהט קיין רעגען ניט, פאַלען אַלע בהמות

אויס אין די העכערע ערטער. און, ווען גאנצע אכט חדשים גיסט כסדר רעגען — ווערען די בהמות דערטרונקען אין די פלאכע ערטער. און אזוי איז עס געשעהן אין די לעצטע פאר יאהר. און דאריבער זענען איצטער טאקע אזעלכע שלעכטע צייטען אין ארגענטינע, פון וועלכע אלע רעדען שוין. און דאריבער קוקט די שטאדט דארט מיט שרעק צום פעלד פון וואנען דער דלות קומט צייט דריי יאהר כסדר. די שטאדט האט זיך פון דעם גאר ניט לאנג דערוואוסט, אבער אין פעלד האט מען זעלטען ווען ברויט. געגעסען מיט א רוהיגען קאפ. אין שטאדט, וואו די רעגירונג זיצט האט מען דאפון ווינציג געטראכט. די שטאדט האט געשווינדעלט אויפ'ן חשבון פון דעם ארימען שלים־מזל'דיגען פויער.

פאלש איז דער בעגריף, אז ארגענטינע איז א לאנד וואוהין מען קען זיך לאזען גליק זוכען.

ארגענטינע איז אבער דאך א לאנד, וואוהין מענשען קענען זיך לאזען ברויט זוכען; ווי ס'איז פרייער א לעבען צו מאכען.

ווארום נאריש וועט דאך זיין, ווען איך וועל ארויסטראגען א שלעכטע מיינונג פון א לאנד, וואס פערנעהמט א שטח פון א מיליאן מיט ניין און דרייסיג טויזענד קוואדראט מייל, וואו דער קלימאט איז אזוי גוט ווי אין צענטראל אייראפא, די ערד איז אזוי פעט און פרוכטבאר ווי זיד רוסלאנד, אדער מיטעל וועסט פון די פעראייניגטע שטאטען.

ס'איז דאך זעהר מעגליך, אז די רעגירונג פון'ם יונגען לאנד וועט טאן דאס נויטיגע, וואס עס פאדערט זיך פון איהר, אז זי זאל עס טאן און די לאגע וועט זיך אינגאנצען ענדערען:

— מען וועט דעם היישריק דאך אויסראטען.

— מען וועט דורכפיהרען גוטע קאנאלעזאציע איבער'ן לאנד, אז די איבערפלייצונגען און די טריקענישען זאלען ניט האבען אזא שרעקליכע ווירקונג.

— מען וועט צונעהמען די געוואלדיגע שטרעקעס בעסטע לאנד, וואס ליגט אין די הענט פון „יורשים“, אלץ מתנות וואס די

אמאָליגע בעפרייער, זייערע טאַטעס, האָבען עס פון דער רעגי־רונג אין די אַלטע צייטען בעקומען — און אָט די גאַנצע פּראָווינצען פערכאַפּטע, עס פערקויפען פאר מעסיגע פּרייזען צו אַלע וואָס ווילען ברויט עסען, אנ׳אָרענטליכען שעהנעם לעבען מאַכען.

פריהער אָדער שפּעטער וועט דאָך עס געטאָן ווערען און מענשען וועלען זיך אהין ווידער ציהען פון אַלע עקען וועלט, כאָטש איצטער, ווען איך האָב דאָס לאַנד בעזוכט זענען די שיפען קיין ארגענטינע געגאַנגען לעדיגע און צוריק — געפּאַקטע מיט מענשען, וואס האָבען אין יונגען לאַנד כחות און האָפנונגען פערלאָרען.

אויך מיר, אידען, טאָרען אויף א ווײַלע ניט פערגעסען, אז אנ׳ערענסטער פונדאמענט איז דאָ, אין ארגענטינע, שוין געלעגט געוואָרען פאר א בעדייטענדען אידישען ישוב.

25.

בראַזיליען.

פון אונטער א לייכטען ווייס־גרויליכען נעפּיל־שלייער הויבט אָן אַרויסצובליקען א בערגיגער פּאַס לאַנד. עס בעווייזען זיך, דאָרט, וואו דער הימעל מיט׳ן ים קומט זיך צונויף, די ברעגעס פון בראַזיליען. הויכע, בעוואַלדערטע און צובראָכענע שטרעקעס ציהען זיך אוועק אויף רעכטס און אויף לינקס; גאָר נידריג ביים צופוסען שווימען נאָך די כוואַליעס אין דעם לעצטען געלויף און אויבען שפּרייטען זיך די גרינע קאָלירען פון דעם אייביג גרינעם לאַנד. אכטצעהן טעג האָט מיך די שיף געטראַגען פון ווייטע צפון און ס׳האַרץ קלאַפּט הויך, אנטקעגען דעם אונבעקאַנטען ברעג אין דעם ווייטען דרום.

די אייביג־גרינע לענדער!

א קינד פון ווייטען צפון זעהט זיי בלויז אין חלום. און אין די קאַלטע ווינטער־אבענדען, ווען ווייס איז די וועלט ארום, אז אפילו די נאכט קען די ווייסקייט ניט פערדעקען; נאַקעט, שטייף, שטיל און ערנסט שטעהען די בוימער, און די אייגענע שטאַרע ערנסטקייט האַט זיך צו דיר אין הארצען אריינגעקליבען — דאָרט אין קאַל־טען צפון, וואָס קען יעמאָלט דיין הארץ צארטער מאכען, אויב ניט א חלום פון אן אייביג־גרין לאַנד?

און אז דער שווערער געמיטה הויבט אָן צו פּרעסען, שווער ווערט דאָס לעבען, שווער זיינען די קייטען אויף די פיס — צו די אייביג גרינע לענדער רייסט זיך אונזער נשמה.

שעהנער איז דאָרט געוויס דאָס לעבען! — אזוי חלום'ט ס'הארץ פון ווייטען.

יאָ. אפשר האָט עס ווירקליך אזוי בעדאַרפט זיין. דער צוואַנ־ציגסטער יאהרהונדערט אָבער האָט א סוף געמאכט צו פיעל שעה־נע חלומות.

ניט קיין וואלד מיידען מיט זייער נאַקעטער שעהנקייט טראַ־גען זיך אום אין די אייביג־גרינע וועלדער און ניט צום ברעג ים קומען זיי ארויס זייערע לייבער באָדען.

ערגעץ פון צווישען די בוימער קלויבט זיך ארויס א רויך־זייל און ווערט מיט'ן לייכטען נעביל צוזאמענגעגאָסען.

ניט קיין פערבאָרגענע גאָטעס־דיענסט קומט דאָרט פאָר, וואו די שעהנקייט פון'ם לאַנד האָט זיך פאַר א מזבח געבויגען. — אייזען, מיין פריינד, שמעלצט מען דאָרטען געוויס; אָדער אפשר איז גאָר דאָרט א פאבריק פון לאָקשען, אויפגעבויט פון א קינד פון איטאַליען — וואו אין אַלטע צייטען, זאָגט מען, זיינען געטער אויף דער ערד ארומגעגאנגען.

מען דערצעהלט, אז אין בראַזיל האָט א האָלץ־העקער געגנ־מען אויסהאקען א בוים. דער שטערען איז איהם פערשוויצט גע־וואָרען. האָט ער זיין היטעל אראָבגענומען פון קאָפּ און אויפגע־האנגען אויף א צווייג פון שכנישען בוים. אז ער איז פאַרטיג גע־

ווארען מיט זיין ארבייט און געוואלט אנטאן צוריק זיין היטעל, האט ער צו איהר ניט געקענט דערלאנגען: אזוי הויך איז דער בוים פאר א קליינע ווילע אויסגעוואקסען!...

שנעל וואקסען דא די בוימער. ס'איז דערפאר, וואס די לופט איז דא ווארים און פייכט. באד־מעסיג. און בוימער פרוכט־פערען זיך, גרינען, גרינען אהן א סוף. געוויקסען הויבען זיך פון דער ערד און פלאנטערען זיך איינער אין אנדערען.

ווי אין א באד ווארים.

און אהער איז די ציוויליזאציאן אראבגעקומען פון דער אל־טער וועלט אין איהרע ווינטערדיגע, וואטענע קליידער. און דערי־בער דריקט א טרויער־געפיהל דיין הארץ.

ווי דער שוים פון די כוואליעס ביים ברעג, אזוי ווערען צו־פלאסען אלע חלומות ווען דיין פוס טרעט איבער דעם שוועל פון לאנד. ווייל דארט, וואו די בוימער גרינען צום שעהנסטען, דארט שוויצט די מענשהייט צום שטארקסטען. און דער ריח פון מענשען־שוויים בייסט אין נאז באלד ווי דיין פוס בעריהרט דעם שטויב פון יענעם לאנד.

גרין, גרין און גרין זיינען די בערג ארום דיר. עס צוצווייגט זיך און צושפרייט זיך יעדער בוים און איין צווייג וויל דעם אנ־דערען מיט זיין גרינקייט איבערשטייגען — אזוי איז, ווען דו קוקסט צו די בערג.

שווארץ און ברוין, נאריש און גרוי און מיט שוויים בעפע־רילט טראגען זיך פאר דיר די קולטור־טרעגער דורך די ווייך־צו־קאכטע און פערשוויצטע אספאלט גאסען — אזוי איז, ווען דו קוקסט נידריגער.

אז איהר ווילט אמאל אין דער אלטער וועלט, זאלען מיר זאגען, אין בערלין אדער אין לאנדאן, פרובירען דארט אויסגע־פינען דעם גרענעץ צווישען ציוויליזאציאן און גאלאנטריי־סחורה, עס וועט זיך אייך ניט איינגעבען. ווארים דער ענגער, שטייפער

קראַגן איז דאָך שעהן, דער שעהנער און פיינער געוואַנטענער ראָק — וואָס איז דאָ פאַראַן צו צווייפלען?

— די מאָס פון קולטור!

אין דעם גרעסטען גאַלאַנטריי־געשעפט, פון פּאַליצע ביז פּאַליצע, פון סטעלאַזש ביז דר'ערד — קולטור! איהר צווייפעלט גאָרנישט אין דעם.

אָבער דאָ אין בראַזיל ווערט דער שטייפער קראַגען פון שווייס צעוויקט. און וואָס מעהר די מאַשין פון דער אַלטער וועלט האָט דאָ אָנגעהויבען שאַפען פאַרמען פאַר'ן לעבען, אַלץ מעהר ווערט דאָס לעבען נאַרישער.

ווייסט איהר ווי אַזוי אַ מענש ווערט דאָ געבוירען? וואַקסט אויס? שלאַנק, מיט צאַרטע שטריכען, בויגיג און לאַנגזאַמע בע־וועגונגען און ס'פּנים „קאַווע מיט מילך"־קאָליר. אַ מאָל מעהר מילך און אַ מאָל ווייניגער מילך אין פּנים — און דער עיקר, דער „הױפּט־שטריך אין איהם — ער איז דאָס, וואָס מיר רופען אַן — „פויל". אין דעם איז די לופט שולדיג. פּאַמעלאַך און מיט אַ ניגון רעדט דער איינגעבוירענער אין בראַזיל, און טאַנירט מיט'ן האַנד זיינע רייד. דאָס ליעבסטע פון זיינע מאכלים איז בעבלאַך מיט רייז און אויסגעקענטען מיט קאַקאַרוזע־מעהל. בעשיידען און, אַז אַרום גרינען די בוימער און פויגעלאַך פּישטשען און ס'איז זעהר וואַרים; ניט חלילה הייס, נאָר זעהר, זעהר וואַרים — האָט מען אייזענבאַהנען דאָרט איינגעפיהרט. ענגלאַנד, פערשטעהט זיך, און אַזוי ווערט די גאַלאַנטריי־סחורה געפיהרט פון אָרט צו אָרט.

אַז מען האָט דורכגעשניטען די בערג און דער ערשטער לאָ־קאָמאָטיף האָט זיך געטראַגען אויף די שטאָלענע רעלסען, האָבען די איינגעבאָרענע לייט געוואָלט מיט'ן ברוסט דעם וועג פערשטע־לען: דעם שטאָלענעם שונא האָבען זיי דעם וועג געוואָלט פער־שטעלען. איך בין מיט יענער אייזענבאַהן געפאָהרען. יענע מענ־שען, וואָס האָבען געוואָלט זיך שטעלען אַנטקעגען דער ציוויליזאַ־ציע — זיי זיינען שוין אָבער ניט געווען. זיי אַרבייטען איצטער

אין די שטאָדט־פאַבריקען און אז עס קומט דער ליעבער יום־טוב, טוט מען אָן ענגע, געפּרעסטע קעלנער און ווארימע טוכענע קליי־דער און מען טראַכט מיט דרך ארץ פון דער אלטער וועלט.

און אז מען האָט בעדאַרפט אין ערגעץ בריקען בויען, ענג־לענדער האָבען עס בעדאַרפט בויען, איז ניט געווען מיט וועמען. פיהרען מענשען פון ענגלאַנד איז טייער און ניט בעקוועם. און דאָ? אן אָרטיגען מענשען?

— עס וואקסען באַנאַנען, עס וואקסען אַפּעלסינען; מיט א שטעקען די ערד צוגראבעלט, פאַרזעט א ביסעל טאַבאַק, פאַר־זעט א ביסעל קאַקורוזע און ס׳איז פאראַן חיונה — פוילט זיך דער איינגעבאָרענער פון אָרט צו ריהרען. מיט א צוקער־שטעקען אין מויל זיצט ער זיך פאַר׳ן שוועל פון זיין ליימענע הייזעל און נאָגט ארויס פון שטעקען דעם זיסען זאַפט — וואָס בעדאַרף ער זיין גוף ברעכען און שלעפּען שווערע שטיינער פאַר אַן ענגלישען בריק?

האָט מען זיך אָבער געקליגט. גע׳פּועל׳ט ביים גאַווערנאַר פון יענעם געגענד, ער זאָל בעפעהלען אויסצוהאַקען אַלע אַפּעלסין־בוימער, אויסצוואָרצלען אַלע צוקער־שטעקענס:

— מענשען בעדאַרפען פערדינען אויף ברויט. אַזוי פערלאַנגט דער שליח פון דער ציוויליזירטער וועלט. — מיט געוואַלד גע־צוואונגען געלד צו פערדיענען.

איהר ווייסט, אז דעם בראַזיליאַנער רופט מען „מאַקאַקאַ“. ס׳מיינט מאַלפּע. אין בראַזיליען זענען אין די וועלדער מאַלפּעס פול. זעהר פיעל האָט דער איינגעבוירענער פון זיי געלערענט. דער פערלאַנג נאַכצוטאָן דעם אַנדערען איז דאָ צווישען די מענ־שען אַזוי שטאַרק פונקט ווי ביי די מאַלפּעס. די פאַרשימעלטע אייראָפּעאישע פאָרמען פון לעבען ווערען דאָ מאַלפּענמעסיג אריינ־געבראַכט און ארויפגעשלעפּט אויף זיך. און דאַריבער זעהט אויס די שפּיעגעל־זייט פון לעבען, אין פערגלייך מיט דער הינטערשטער זייט, אַזוי קאָמיש און לעכערליך.

האט איהר געזעהען, ווי מען בויט ביי אונז אויס א באלאגאן, וואו קונצען־מאכער בעדארפען זיך ברעכען? כ'מיין, ווי עס ווערט געמאכט אויף א יאריד, למשל? פון פארענט ווערט אויסגעפוצט מיט אלערליי געמעלאכצען און פון הינטען איז א שטעלכעל פון פערפוילטע ברעטער; אדער א לייווענטענער געצעלט. אויפ'ן ערש־טען קוק גלאנצט אלץ.

ביים ברעג, ביים אריינפאהר, ליגט די מאדערנע שטאדט, מיט איהר נאכגעמאכטען אייראפעאישען גלאנץ. און פאהרט איהר ארויס איין תהום שבת הינטער דער שעהנער שטאדט, זעהט איהר דאס ליימענע הייזעל און ביים שוועל זיצט די האלב־נאקעטע פא־מיליע, נאגט די זאפט פון צוקער־שטעקען. אבער שטיל און פויל חלומ'ט יעדער איינציגער געוויס פון א נס, אז עטליכע מטבעות ווע־לען זיך פון ערגעץ קומען צוקייקלען גלייך צו זייער שוועל און זיי זאלען קענען געהן אין שטאדט אריין געניסען פון דער ציוויליזא־ציאן...

26.

ריא דע זשענערא.

ריא־זשענערא, די הויפט־שטאדט פון בראזיליען, צעהלט ביי א מיליאן איינוואוינער און רעכענט זיך פאר דער שעהנסטער שטאדט אין זיד־אמעריקא. דעם אריינפאהר אין ריא'ער האפען רעכענט מען באלד פאר דעם שעהנסטען אין דער וועלט. אין דעם איז אייגענטליך די מאדערנע קולטור גאר ניט שולדיג. אזוי ווילד

און אין דער אייגענער צייט אזוי הארמאָניש האָט נאָר די האַנט פון דער נאַטור געקענט צואווארפען די בערג און די פעלזען פוןביידע זייטען ארײנפאַהר. און איך צווייפעל אויב די הייזער מיט די קאפעל־דעכער אין די בערג זענען שעהנער פון די פּאלמען וואָס וויקלען ווילד די בערג ארום.

און וויל מען זעהן דעם קאמפף צווישען פערשיעדענע וועלטען, פערשיעדענע זיטען און קולטורען, זאָל מען קיין ריאָ־זשענערא קומען. ניט נאָר בלויז, ווי די עלעקטרישע קראפט קאָנקורירט מיט די ברוינע און שווארצע מוסקולען זעהט איהר דאָ — איהר קענט מערקען ווי די בלוט פון דער אלטער, בלאסער וועלט האלט אין די אָדערען מלחמה מיט די בלוט פון דער נייער וועלט.

די מאָדערנע קולטור האָט צווישען ווילדע בערג בעשאפען א שטאָדט מיט אזא מאָדערנעם אויסזעהן, געקליגט זיך צווישען פעלזען — גלייכע, ברייטע, מיט אספאלט בעפליאסטערטע גאסען דורכצופיהרען און די אוועלידא דע־ריא בראנקא מאכט דיר פארגעסען, אז אין א ווילדער געגענד ביסטו, נאָר אין פאריז ערגעץ נעבען אפּערע הויז געפינסטו זיך. דער אייגענער לוקסוס, די אייגענע אויטאָמאָבילען בעוועגונג. א פאָלקאָמער נצחון פון דער מאָדערנער קולטור, און דאָך — אין די אָדערן פון פאָלק דאָ איז די מלחמה נאָך ווייט ניט געענדיגט.

שטעהט א מענש אין די מיטעלע יאָהרען עלעגאנט געקליידעט מיט א מאט־בלאס געזיכט, וואָס אפילו די דרום זון האָט די בלאסקייט אין זיין פּנים ניט געקענט בעהערשען און א נעגער מיט א בלוילעך, שווארץ־גלאנציג געזיכט פּוצט איהם זיינע געלע שיך. עטוואָס אָן א זייט ווארטען אויף איהם זיין ווייב מיט צוויי קינדערלעך. די פרוי — עלעגאנט געקליידעט, פיינע געזיכטסקינדערלעך. די פרוי — עלעגאנט געקליידעט, פיינע געזיכטס־ציגע, נאָר עטוואָס ברוינליך. א ווייטע אָבשפּיעגלונג פון דאָס היזיגע, איינגעבאָרענע. און די קינדער — איינס אין פאטער געראטען: ס׳אנדערע — שווארצלאָך, געדיכט געקרויזטע האָר; די לי־

פען, דער נאָז ברייטלאַך. נאָך אין גאַנצען ניט בעזיעגט! די מלחמה דויערט נאָך.

אויפ'ן בולוואר קאָנקורירען צווישען זיך — די נאַר־וואָס אָנגעקומענע פאַריזער קאָקעטע מיט'ן אָנגעפאַרבטען פנים און פאַרכען שמייכעל, און — די שלאַנקע, מאַט־ברוינע, גראַציעזע בראַזיליאַנערין מיט איהרע עלאַסטישע בעוועגונגען.

דאָס איז אין שטאָדט. אבער נאָך איידער דו קומסט אין שטאָדט אריין... אין דעם וועלט־גרויסען האַפען, וואָס זעהט אויס, ווי די פעלזען האָבען זיך דאָ נידריגער צום ים אראָבגעלאָזען און צוויי אַרעמס ברייט אויסגעשטרעקט פאַר פרעמדע רייזענדער, וואַנדערער פון פרעמדע נאַציאָנען — אָט דאָ, צווישען די פעלזען־אַרעמס רוהט דער מאָדערנער מלאך־השלום:

אין דעם בלויען וואַסער, וואָס איז דאָס מאָל רוהיג און מיט ליכט פון העלען טאָג בעגאָסען, רוהען די מאָדערנע קרייצער־שיפען, מינען שיפען, קאָנטער־טאָרפּידען, אַלע אונשולדיגע ווייס געפאַרבען און אַזוי שעהן אויסגעשטעלט ווי די סחורה אין פענס־טער אין דער הויפּט־גאַס. פון די וואונדערבאַרע נאַטירליכע פעל־זען־אַרעמס בלאַנקען אַרויס אַנטקעגען דער זון מיילער פון האַר־מאַטען. ווי גרויסע פינגער שטאַרצען זיי אַרויס און די פינגער ווינקען און ווייזען אַז אויף דעם ווייסען מאָדערנעם פרידענס־מלאך וואָס רוהט אין האַפען:

— זעהט איהר, רייזענדער, פון דער אַלטער וועלט געקומע־נע! מיר זיינען אין קיין זאַך פון אייך ניט אבגעשטאַנען. פון איי־ער וועלט האָבען מיר ציערונג געבראַכט אונזערע בערג־שפּיצען צו בעפּוצען. און דער מלאך פון שלום וואָס רוהט אין דעם אריינגאַנג צו אונזער הויפּטשטאָדט איז פון דעם איינגענעם שטאָל געשמידט פונקט ווי די פריעדענס־מלאכים ביי אייך דאָרט. מעהר ניט, וואָס אַנשטאָט טונקעל־גרוי איז ער ביי אונז אונשולדיג־ווייס געפאַרבען. און ניט נאָר בלויז דער קאַמפּף צווישען ב ר ו י ן און ה ע ל אין די בלוט אָדערען איז גרויס. אהער האָבען זייער קאָנקורענץ

איבערגעטראָגען די קינדער און שטיף־קינדער פון אונזער אַלטער וועלט.

אין האפען אויף די עלעקטרישע לאַדונגס־מאַשינען איז מיט גרויסע אותיות אָנגעשריבען, אז דאָרטען און דאָרטען אין ד י י ט ש ל א נ ד איז די מאַשין געבויט געוואָרען.

אין דעם אייגענעם האפען שלעפּט א קליינער לאָקאָמאָטיוו גרויסע פראכט וואַגאָנעם און ביי איהם אויפ'ן שטערען איז אָנ־געשריבען, אז דאָרטען און דאָרטען אין ענגלאנד איז ער בעשאפען געוואָרען.

און באלד, א ריעזיגער קינאָמאָטאגראף מיט א גרויסען האָהן איבער'ן טיר — די בעקאנטע פאטע־פירמע, וואָס מאכט דער־פרייען די הערצער פון אלט און יונג — פראנצויזישע קולטור.

און די גרויסע מורא'דיגע רעקלאמען מיט די שרייענע פארבען — העכט נאָרד־אמעריקאניש. אפילו די פּראכטפאָלע אזיאטישע בערג־רום־פּאַלמען וואקסען ביי זיך אין דער היים ניט אזוי דער־הויבען און שעהן ווי דאָ אין דעם בוטאַנישען גארטען אין ריא־זשע־נעראָ; אזוי דערקלעהרט דער דירעקטאָר פון דעם היגען באָ־טאַנישען גארטען וואָס רעכענט זיך כמעט פאר דעם שעהנסטען אין דער וועלט.

און דער עלעגאנטער פּאָליסמאן מיט'ן שטעקעלע אין האנט שטעהט דאָרט וואו די גאסען צושיידען זיך און דערצזשירט מיט דער בעוועגונג — דאָס איז אלגעמיין אייראָפּעאיש. — — — —

— — גאַנץ אונערוואַרטעט, צוויי יונגע לייטלעך מיט פעקעלעך שניט סחורה אונטער'ן ארעם. די געזיכטער ניט ברוין, ניט שווארץ — נאָר פערשוויצט און פערפינסטערט. ס'האַרץ האָט מיר אָנגעהויבען צו קלאפען. איך געה זיי נאָך. דאכט זיך א אידיש וואָרט האָט זיך צו מיין אויער דערטראָגען.

— זייט־זשע מוחל, איהר זייט אידען? איך פערשטעל זיי דעם וועג.

— סי, סי, — ענטפערען מיר ביידע מיט אמאָל.

— דאָס הייסט, איהר זייט אידען? אמת'ע אידען?

— יאָ, אודאי אידען — ענטפערט מיר איינער מיט דעם אדעסער אקצענט.

— שוין לאנג דאָ אין בראזיליען?

— ס'האָט שוין געקענט גענוג זיין.

— ווארום וואָס?

— מען ווערט דאָ פערפינסטערט.

— טאָ, פאר וואָס זיצט איהר דאָ?

— מיר פּעדלען. און זיי בעווייזען מיר אויף די פּעקלעך שניט סחורה אונטער'ן ארעם —ביידע נאָך היינט גאר ניט געלייזט.

און זיי דערצעהלען מיר ווי שווער און פינסטער דאָ איז צו לעבען.

— ס'טרעפט גאנץ אָפט אז ס'איז ניטאָ פארוואס צו „פּיס־קעווען" — עסען מוז ער מיינען, און ער גיט מיר צו פערשטעהן גאנץ נאַאיוו, אז דאָ אין בראזיליען, איז ווער ס'האָט געלט דער לעבט און ווער ס'האָט ניט קיין געלט — איהם איז אָך און וועה...

איך קוק איהם אָן און טראכט דאבּי: אַט לעבט א מענש אין א לאנד, אין א שטאָדט, וואו אלע פעלקער בעמיהען זיך זייער קולטור צו פערפלאנצען און דאָך האָט ער ביז איצטער גאר ניט געוואוסט, אז דער, וואס האָט געלט, דעם איז גוט צו לעבען און דער וואָס האָט ניט קיין געלט...

— נו, פאָהרט מען צוריק קיין רוסלאנד?

— גענוג פאר מיר איין פּאָגראָם — ענטפערט ער קורץ און שארף.

מיר געזעגענען זיך ווארעם. זיי זאָגען מיר זייערע נעמען. איך רוף אָן מיין נאָמען. דריקען זיך ווארעם די הענט. און מיט דראָבּנע נערוועזע טריט לאָזען זיי זיך געהן מיט די פּעקלאך סחורה אונ־טער די אָרעמס, צו דער „אווענידא דע ריא־בראנקא", וואו עס בליהט די מאָדערנע קולטור פון פערשיעדענע פעלקער. מיט א פיינ־

ליך געמיט האָב איך נאָכגעקוקט די צווי פערפינסטערטע אידישע יונגעליים און געטראַכט:

— דאָס איז די פרוכט פון דער רוסישער קולטור!

27.

אַ איד איז קראַנק.

דאָס וואָס כ'האָב ביז איצטער געשריבען פון בראזיל איז עס בלויז מיין ערשטער איינדרוק, וואָס כ'האָב פון דעם לאַנד בעקומען אבשטייענדיג דאָ אויף איין טאָג, אהינפאָהרענדיג קיין ארגענטי־נע. מען זאָגט, אז א גאסט קומט אויף א וויל און זעהט א מייל. ס'איז אפשר ניט אינגאַנצען ריכטיג. דאָך האָט זיך מיר געוואָלט איבערגעבען דעם ערשטען איינדרוק און כ'האָב עס אליין פאר זיך פערצייכענט.

ווען איך פאָהר איצטער קיין בראזיל בעהערשען שוין מיין הארץ גאַנץ אַנדערע געפיהלען. דאָס אידישע לעבען אין ארגענטי־נע, די מלחמה אויף דער וועלט, די נערוועזע שטימונג וואָס הערשט אויף דער ענגלישער שיף, וואָס פיהרט מיך שוין דעם פערטען טאָג פון ארגענטינע קיין בראזיל — דאָס אלץ פּליאָנטערט זיך אין מוח און וועבט אַנ'אונקלאָרען, אבער אונרוהיגען געדאַנקען־געוועב.

אין ארגענטינע האָט מען מיר זעהר פיעל גוטעס און שלעכטס פון בראזיל דערצעהלט. דאָס אונבעקאַנטע לאַנד זעהט מיר בעַ־קאַנט אוים, ווייל פאר דער צייט האָבען זיך שוין אידען מיט מיר דורכגעשריבען און צו זיי פאָהר איך עס איצטער.

דער אטלאַנטיק בלאָזט זיך און בייזערט זיך ווען אונזער שיף הויבט זיך אָן ארויסצוקלייבען צו א שמאָלען פאַס וואסער, וואָס פערלויפט צווישען צוויי הויכע, בעבוימערטע ברעגעס. דאָס קומט אונזער שיף אריין אין דעם טייך סאנטאס, דער שליסעל

צום שטאָט ס'פּאַולאָ פון וואַנען מיליאָנען, מיליאָנען זעקלאַך קאַווע ווערט יאָהרליך אַרויסגעפיהרט.

ס'וואַסער איז ניט שטראָמיג, שמאָל און עס וואונדערט ווי אַזוי די ריעזיגע שיפען קענען זיך דאָ דורכמאַכען אַ וועג און ניט בלייבען זיצען אין בלאָטע. די געגענד דאָ איז אַ זומפּיגע. די שוואַר־צע, בלישטשיגע בלאָטע ציהט זיך אַרויס פון וואַסער, באַרג אַרויף פוןביידע ברעגעס. דאָ זענען די בעריהמטע סאַנטאָס'ער זומפּען וואָס וואַרפען אַנ'אימה אויף דער בעפעלקערונג. אַלע פּלאָגען, אַלע פערדעכטיגע עפּידעמישע קראַנקהייטען פּרוכפּערן זיך אין דער אומגעגענד. אַנהויבענדיג פון געלען פיבער און ענדיגענדיג מיט דער שרעקליכער קראַנקהייט „בערי־בערי", וואָס פערוואַנדעלט מענשען אין לעבעדיגע פּגרים.

די שיף שלייכט זיך שטיל. מיט אַן איינגעהאַלטענעם זיל־בער־קלאַנג ריזעלט זיך דאָס וואַסער פון ביידע זייטען שיף. ביים לינקען ברעג הויבט זיך אָן בעווייזען אַ געמויערטע וואַנט, הויבט זיך פון וואַסער אַרויס. עס הויבט זיך אָן בעווייזען דער בעריהמטער סאַנטאָס'ער האַפען וואָס האָט זיך יאָהרען־לאַנג געבויט און וואָס האָט מענשען אָהן אַ צאָהל אונ'רחמנות'דיג פערשלונגען.

גראָבענדיג די פונדאַמענטען, זענען מענשען, פון די אָרטיגע קראַנקהייטען געפאַלען. אַפילו מיר אידען, גלויב איך, האָבען דאָרט אין יענער געגענד מעהר טויטע בעגראָבען, ווי די לעבעדיגע וואָס געפינען זיך דאָרט אַרום סאַנטאָס.

איצטער קוקט אַרויס דער האַפען פון וואַסער מיט זיין שטיי־נערנער בלאַסקייט, וואַרט אויף די שיפען וואָס קומען פון ווייטע לענדער; ביי איהם וואַרפען זיי דעם אַנקער און וואַרטען ביז מען וועט זייער טיפענייש מיט זעקלאַך קאַווע פול מאַכען. אונטער דער זון, וואָס בלענדעט און ברענט ציהען זיך שורות אַרבייטער, זייער שוואַרץ לייב ענטבלויזט, און טראָגען אויף די אַקסלען ווייסע זעק־לאַך קאַווע. ווי אַ ווייסער שנור ציהט זיך די שורה פון פּאַק־הויז, אויפ'ן ברעג, צום שיף, וואָס דרעמעלט אין וואַסער. מאַנטאַן, מיט

אראבגעלאזענע הענט, ציהט זיך צוריק די אנדערע שורה לעבע־דיגע אויטאמאטען, וואס האבען שוין אין דער טיפעניש פון שיף דעם ווייסען זעקיל קאווע פון אקסעל אראבגעווארפען.

אונזער שיף האט זיך אויך א ווינקעלע אויסגעזוכט, מען ווארפט פון איהר שטריק צום ברעג און כ׳שפיר אז ניט דער שיף — נאר ווי טאקי מיך אליין וואלט מען עס אויסען זיין צום ברעג דערנעהנטערען, און מיר ווערט אזוי טריב אויפ׳ן הארצען.

די גאנצע פיער טעג וואס איך בין פון בונעס איירעס גע־פאהרען איז ניט געווען מיט וועמען א ווארט אויסצורעדען. און אראבגעהענדיג אויף דער יבשה האט אויף מיר מיט א שארפען אור־מעט א בלאז געטאן. כ׳האב מיר אליין ניט געקענט אבגעבען קיין רעכנונג פאר וואס דאס איז. כ׳האב געפיהלט, אז דא האב איך קיינעם ניט און ווען אפילו איך וועל דא טעג נאך אומגעהן וועל איך אליץ ניט געפינען מיט וועמען א ווארט אויסצורעדען. דא און דארט טרעפט מען איינגעבוירענע בראזיליאנער זיצענדיג אין שא־טען מיט געשוואלענע פיס, א היגע קראנקהייט, און א שווערער געפיהל נעהמט דורך דעם גאנצען וועזען. די שטאדט אליין איז ניט גרויס. די גאסען גאנץ ברייט. און די הייזער שיטער, מענשען ווענינ אין די גאסען. די היץ איז שטארק — ממש עס צו־מזיק׳ט דיך.

רייזענדע האבען מיר א ביסעל אנגעשראקען מיט סאנטאס און כ׳האב מורא אפילו א טרונק וואסער צו טאן.

פון ווייטען שניידען זיך ארוים די בערג גלייך אין די וואלקען אריין; זייער גרינקייט וועבט זיך אריין אין די בלויע פאסען הי־מעל. דארטען ערגעץ אין די בערג, א מייל פערציג פון דאנען, ליגט די שטאדט סאא־פאאולא, וואוהין אייגענטליך איך דארף און וואו אידען אונבעקאנטע ווארטען אפשר אויף מיר.

מיט׳ן חוש געפין איך אוים די אייזענבאהן־סטאנציע און לאז מיר פאהרען בארג ארויף, בארג ארויף.

די וואגאנעס זיינען קליינע און זיי ווערען געשלעפט בארג

ארויף מיט אייזערנע שטריק פון א צווייטען צוג וואָס לאָזט זיך גלייכצייטיג בארג אראָב. די באהן האָבען עס ענגלענדער דורכגעפיהרט און איבעראל ליגט זייער שטעמפּעל.

עס צושפּיעלט זיך מיר אזא שארפער קאָפּ־וועהטאָג וואָס העכער מיר דערהויבען זיך. גלייך ווי קאלטע שפּיזען וואָלט מען מיר שטעכען דורך מיין מארך. פון דעסטוועגען רייסט די מערקווירדיגע געגענד מיין מיעדען בליק: די אויגען זוכען אויסערהאלב די פענסטער:

די בערג זיינען אזוי געדיכט בעוועלדערט, אז לאָזענדיג דעם בליק א ביסעל וויטער בלאָנדזשען איבער די צובראָכענע קאנטורען — בארג און טהאל — דאכט זיך צומאָל אויס, אז דער צוג טראָגט זיך איבער די שפּיצען פון די בוימער.

פון צווישען די בוימער, אין טהאָל, קוקען ארויס ליימענע הייזלעך און מענשען, האלב־נאַקעטע, קאראשקען זיך ביים טיר. פיעל פּארביגע פּאפּוגייען פליהען איבער פון בוים צו בוים לאָזענדיג אין לופטען פאלען זייער גרילצענדיגען אויסגעשריי.

די זון בעהאלט זיך ערגעץ הינטער די וואלד־בערג און א פּורפּור־בלויער דורכזיכטיגער נעבעל שפּרייט זיך איבער די שפּיצען בוימער.

עס ווערט קיהל. מען קומט אין די וואָלקען אריין. אין דער נידער, איבער'ן טהאָל, הענגט א שיטערער וואָלקען: ווי א חופּה איבערגעצויגען און אָנגעהאנגען אויף די שפּיצען־בוימער. פון צווישען צוויי בערג רייסען זיך דורך זונענשטראהלען און רעגענבויגענס בויגען זיך אויס אין דער פייכטער לופט, ציטערען איבער די בוימער וואָס שפּרייטען זיך בארג ארויף און בארג אראָב.

די נאכט הויבט אָן צוצופאלען. א טיעפע בלויקייט קומט ארויס פון דער נידער, פון צווישען די בוימער און הויבט אָן די בוימער איינצואוויקלען. קיין ווינטעלע דרויסען נישטאָ, און די בוימער ווערען אזוי אין דער בלויקייט פערגליווערט. אין הימעל בעווייזען זיך שטערען.

און מיין קאָפּ־וועהטאָג ווערט אַלץ שאַרפער. אפנים ניט גע־וואוינט צו דער לופט אין די בערג. אדער אפשר דער פלוצלונגער בייט — פון ים אין די בערג מאַכט עס אזא שטאַרקע ווירקונג.

פאַר מיינע אויגען ווערט ווי א פייערדיגע נעץ פערצווייגען און דורך דער נעץ בלויט זיך נאָך אַלץ דער וואַלד און די אונבעקאַנטע נאַכט.

פון'ם קאָפּ־וועהטאָג אַרויס, שפּראָצט אן עלענדער געדאַנק אַרויס; און אנטקעגען איהם — א צווייטער, און זיי, די געדאַנ־קען, פערבינדען צווישען זיך א שמועס:

— וואוהין פאָהרט עס א יונגערמאַן?

— אזוי זיך; בעקוקען די וועלט.

— און וואָס האָט דיר געפעהלט אין ווילנא?

— הא?

— מיינסט טאַקע אז די וועלט איז אזוי גרויס און, אז פון זיך קען מען אַנטלויפען?

— ניין; איך ווייס שוין, אז פון זיך קען מען ניט אנטלוי־פען — נאָר גלאַט אזוי — שיפען געהען; שווימען פון וועלט צו וועלט...

— יא, אבער פאַר וואָס געפעלט דיר ניט ווילנא?

— הא?

פייערלעך בעווייזען זיך. די שטאָדט איז נאָהענט. דער צוג שניידט זיך דורך גאַסען. ערגעץ אינ'ם האַרצען פון א פרעמדער שטאָדט שטעלט זיך דער צוג אָב. כ'קוק מיך אַרום. א סך מענשען. פּנים'ער בעקאַנטע און דאָך אזוי פרעמד. די שפּראַך אַרום קלינגט בעקאַנט און דאָך אונפערשטענדליך.

גאַנץ אויטאָמאַטיש בעוועגען זיך מיינע פיס, כ'ווייס אז פון דאַנען בעדאַרף איך אוועקגעהן. כ'דערקלייב זיך צום ערשטען און ווייט־ניט צום בעסטען האָטעל. כאָטש איך זאָג גאָר ניט דאָך פער־שטעהען די פרעמדע מענשען מיין פערלאַנג. מען פיהרט מיך אַרויף אויף א צווייטען שטאָק, עפענט אויף א טהיר פאַר מיר און

מען בעווייזט, אז איך קען אהין אריין. דער אייגענער אונבעקאנ־טער דרעהט אויף די עלעקטריע און פערמאכט די טיר הינטער זיך.

א מיעדער, א צובראכענער פאל איך אנידער אויף א שטול. דער טרוקענער גאסען־גערויש רייסט זיך דורך די אפענע פענסטער. די שטאָדט ווייזט אויס גרויס. דער גערויש טרוקען.

ערגעץ וואו אין שטאָדט זענען פאראן ־מענשען וואס האבען מיך איינגעלאדען. שלעכט מיט זיי זיך צונויפגערעדט און מיר האבען זיך אויסגעמיטען.

אפשר רעדען זיי איצטער פון מיר; רופען אן מיין נאָמען און האבען אפשר צער וואס אזעלכעס איז געשעהן... און דאך איז מיר דער טרוקענער גערויש וואס ציהט דורכ'ן פענסטער פרעמד, ער פאלט מיר ווי א שטאָלענע משא אויף מיין אנגעוועהטאָגטען קאָפּ.

— מיט וואס איז דיר שלעכט געווען אין ווילנא?

— הא?

* * *

די וועלט איז שעהן ווען דער קאָפּ טוט ניט וועה.

אז כ'האב מיך ווי עס איז אויסגעטשוכעט פון שלאף מיט א געזונטען קאָפּ, האב איך דערשפירט די ליכטיגע וועלט וואס רייסט זיך אריין צו מיר דורך די פענסטער פון מיין האָטעל צו־צוזאמען מיט דעם גערויש פון דער גאס. די שפראך פון לאנד כמעט אונבעקאנט, אבער וואס געהט מיר אן די שפראך ווען דער קאָפּ טוט ניט וועה און די זון שיינט אזוי לויטער.

דער קלימאט אין ס'פאאולא רעכענט זיך פאר זעהר א גוטען, כאָטש א וועלט מענשען ליידען דאָ פון רומאטיזם. די שטאָט ליגט ביי דריי טויזענד פוס הויך אין די בערג און אין אבענד פיהלט זיך צומאָל א קאלטליכע פייכטקייט.

איך האב מיך אוועקגעלאָזען זוכען דעם אידען, וועמענס אד־רעס איך האב געהאט און וועמען מען האט פון ארגענטינע גע־שריבען אז איך קום. לאָזט זיך אבער אויס, אז מיין איד איז קראנק.

אַ שווערע אינערליכע קראַנקהייט האָט איהם צוגעשמידט צום בעט:

מיט אַן אויסגעצויגענע ברוינלעך און איינגעפאַלענעם פּנים, די אויגען געשלאָסען און קרעכצט טיעף און שווער — אַט אין אַזאַ לאַגע האָב איך געפונען דעם אידען, וואָס האָט עס מיר געדאַרפט געבען דעם ווארימען שלום-עליכם און אָנהויבען צו פרעגען פון אי־דען אויף דער וועלט, פון רוסלאַנד — און פון וואַנען ניט?

אַ יונגע פרוי, יונגע שעהנע קינדערלעך אַרום בעט פערזאָרג־טע, מיט אויגען אויסעגווייגטע. דאָך דורך דעם טרויער דריקען מיר די שטוב לייט אויס זייער הארציגען ווילקאָמען.

פון אַ זייטיגען צימער קומען אריין אַ פּאָר יונגע לייט, געהען צו מיר אויף די שפּיץ פינגער, פאַרזיכטיג דעם חולה ניט אויפצו־וועקען; שטיל דריקען זיי מיר די האַנט און שעפּטשען צו מיר זיי־ער צופריעדענקייט און הארציגקייט.

לאָזט זיך אויס, אַז דער חולה איז עס דער ליעבלינג פון דער ס'פּאַולער אידישער קאָלאָניע; דער היגער אינטעליגענט און חשוב צווישען דער קליינער אידישער קאָלאָניע; גאָר פון די ערשטע דאָ אין לאַנד און זיין קראַנקהייט האָט אלעמען טיעף געריהרט.

— שטעלט זיך פאָר, מיר זענען ניט געקומען אייך בעגעגענען קיין סאַנטאָס, אַ איד איז קראַנק; אונזער שעהנסטער איד — בע־דויערט איינער.

— אונזער קאָלאָניע איז אין גרויס צער.

— וואָס איז דען?

— איהר האָט גאָר ניט געהערט? אַ איד איז קראַנק. אונזע־רער אַ איד.

און עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס די צוגעבונדענקייט איי־נער צום אַנדערען איז אַזוי גרויס. אינגאַנצען אַ צוויי הונדערט פאַמיליעס זיינען זיי דאָ. און דאָס אויך, בלויז די לעצטע צייטען האָט דער צאָהל זייערער ביז אין די הונדערטער דערגרייכט. נאָך מיט אַ יאהר צעהן צוריק זענען זיי געווען אין אַזאַ קליינער צאָהל, אַז איינער האָט פון אַנדערען ניט געוואוסט. זייט דער

אינגערער אידישער עולם האָט זיך אבער אריבערגעקליבען האַ־בען זיי איינער דעם אנדערען אויפגעזוכט. איין איד האָט דעם אנדערען געפונען — און צוזאמענגעבונדען זיך אין איין בינטעל. אַן אייגען אידיש וועלטעל געשאפען.

דער חולה איז א ביסעל געקומען צו זיך, געבעטען, אז ער וויל מיך זעהן. איך האָב געמאכט צו איהם א פרעהליך פנים גלייך ער וואָלט גאָר ניט געלעגען צו בעט. ער האָט מיר דערלאנגט זיין שוואכע און אבגעצערטע האנט און געפרעגט ווי עס געפעלט מיר ס'פּאאולא.

— אַ שעהנע שטאָדט... האָט ער קוים ארויסגערעדט... בראַ־זיל א וואויל לאנד. א שאָד וואָס אזוי ווינציג פאָהרען אונזערע אידען אהער. אז מען ווערט קראנק פיהלט מען זיך אביסעל צו עלענד.

ער האָט געבעטען, אז מען זאָל מיר בעווייזען די שטאָדט:

— זאָל א גאסט ניט אוועקפאָהרען מיט א שלעכטער מיי־נונג פון אונזער שטאָדט.

צו אונזער אלעמענס פערגעניגען האָט ער זיך אָנגעהויבען צו בעסערען און דאָס וואָלקענדעל, וואָס האָט זיך פערצויגען איבער דער ס'פּאאולע'ר אידישער וועלט, האָט אָנגעהויבען צו פער־שווינדען. פאַר דער וואָך צייט וואָס כ'האָב דאָ פערבראכט אין דער שטאָדט האָב איך אָנגעהויבען גלויבען אז אין גרונד גענומען איז גאָר ניט אזוי קרום וואָס אידען בייטען ס'מזל, פערשלעפּענ־דיג זיך אין אזעלכע ווייטע לענדער גליק זוכען...

די שטאָדט ס'פּאאולא האָט ביי א האלבע מיליאָן איינוואוי־נער, ס'איז די הויפּט שטאָדט פון דעם רייכסטען שטאאט אין בראַ־זיל, וואָס טראָגט דעם אייגענעם נאָמען. די גרעסטע קאווע פּלאנ־טאציעס זענען אין דעם שטאאט; די ערד איז דאַ דורכגעוועבט מיט גאָלד־אַדערען און אנדערע מיענראלען. די דייטשען זענען דאַ גרויסע בעלי־בתים אין דעם שטאאט; האָבען אייגענע מוסטער־שו־לעס וואו עס ווערט אלץ געלעהרנט אין דער דייטשער שפּראך. אונ־

זערע אידען שיקען גערן זייערע קינדער אין דער דייטשער שולע, חזר'ן אויף אויסענווענינ די ליעדער פון לעהר־בוך „פאטער־לאנד". און דעריבער האבען די קינדער מיט מיר גערעדט אידיש מיט'ן „פתח".

ניט קוקענדיג אויף דער נאטירליכער רייכקייט פון בוימער און גרינסען, פיהרט מען דאך איין שעהנע שפאציר־גערטנער אין די מאדערנערע שטעדט אין בראזיל. דא אין ס'פאאולא געפינט זיך אין צענטער שטאדט א רייכער שפאציער־גארטען, זעהר מאָדערן אויפגעהאלטען און אויפגעפאסט, נאר מיר דאכט זיך, אז אין ערגעץ ווערען ניט גערטנער אזוי ווייניג פון מענשען בעזוכט ווי אין בראזיל. אויב עס קומט נאך עמיצער אריין איז אפשר בלויז ווייל עס ציהט איהם צו די שטיינען וואו מאלפעס און פאפוגייען, קינדער פון דעם לאנד, האלטען זיך אויף אין געפענגעניש. עס איז אפשר דערפאר, וואס די ליעבע צום גרינעם פארק ווערט ביי אונזערע לייט אין די קאלטע מקומות, געבוירען אין פערלויף פון'ם קאלטען ווינטער ווען די בוימער זענען נאַקעט; דאס אויג בענקט צום גריענם בלאט און גרינעם גראז. דא אבער, אין די טראפקים, איז דער בוים אייביג גרין, איהר בעמערקט ניט ווען די יונגע בלעטער זענען אויסגעוואקסען. אונטען אויף דר'ערד וואלגערען זיך אלטע, פערוועלקטע בלעטער און אויבען, דער בוים, איז גרין און יונג, פרישע, צאפעלדיגע בלעטער אויף איהם. איהר האט גאר ניט בעמערקט ווען דער בייט איז פארגעקומען; ווען גרין מיט גרין האט זיך געביטען.

אין דער פאמיליע וואו איך האב שפעטער געוואוינט און מען האט מיך מיט אזוי פיעל פריינדליכקייט ארומגערינגעלט, זענען קלענערע קינדער געווען, צו זיי זענען קינדערלעך געקומען, זיך שפילען אינאיינעם. כ'האב מיך צוגעקוקט צום דור וואס ווערט דא געבוירען און ווי אזוי ער וואקסט. עפעס גאר דער היפוך פון די קינדער אין נארד־אמעריקא, אין ניו־יארק.

דער בראזיליאנישער קלימאט איז כמעט ניט אימשטאנד אי־

בערצופארבען ס'פּנים פון טאַטע מאַמע; דער קאָליר אין פּנים פון רוסיש־אידישע טאַטע־מאַמע ווערט א ביסעל צוגעברוינט נאָר אָהן א טעם. די קינדער אבער ווערען שוין געבוירען מיט א צאַר־טער אָליוועןקאָליר הויט; אָדער קאווע מיט א סך מילך אין פּנים. שלאַנק זענען זיי און שטילע מיט לאַנגזאַמע בעוועגונגען. רעדען מיט א ניגון ווי דער היגער איינגעבוירענער: צו פּופּצעהן יאהר שטעהט שוין די מיידעל אין שדוכים, איז שוין אזוי גרויס ווי די מאַמע; און דו גלויבסט ניט, אז צווישען דער מאַמען און דער טאָכטער איז בלויז איין דור, וואָס גרעניצט זיי פאַנאַנדער.

די מעהערע פון די אידען אין ס'פּאַאולא פיהרען א פאַמיליען־לעבען, האָבען פּרנסה און עס טרעפט, אז פון ריאָ־זשענערא קומט אריבער א יונגער מאַן זוכען זיך א כלה. אין אלגעמיין האָט דער יונגער עולם, וואָס איז די לעצטע יאָהרען אריבערגעקומען, געשאַפען אַן ענגערען צוזאַמענבונד צווישען די צוואָוואַרפענע גרופּעס אין דעם לאַנד.

איינער ווייסט פון דעם אנדערען; איינער אינטערעסירט זיך מיט'ן אנדערען. נאָך גאָר ניט לאַנג, אז איינער האָט דאַ אויסגעגעבען א טאָכטער זענען אידען ארומגעגאַנגען פרעגען וואו די חתונה איז. אפילו די וואָס זענען געווען ערגעץ ווייט פערוואָר־פען צוליעב פּרנסה, האָבען זיך אומגעקעהרט אין שטאָדט אריין, אומגעבעטענערהייד, געקומען צום בעל־שמחה. ממש אלע האָבען זיך געפרעהט וואָס א איד מאַכט חתונה א טאָכטער.

צוליעב דער אָנגעקומענער נייער יוגענד איז דאָ א גרויסע פערענדערונג געקומען אין דעם אידישען לעבען צום גוטען.

28.

אידען אין בראַזיליען.

וועגען די ספּרדישע אידען אין בראַזיליען, וואָס האָבען אהער אָנגעהויבען צו וואַנדערען נאָך אין אָנהויב פון זיבעצענטען יאָהר־

הונדערט, וועל איך רעדען ביי אן אנדער געלעגענהייט. דאס מאל וויל איך דערצעהלען פון אונזערע רוסישע אידען, וועמעס איינוואנדערונג אהער האט זיך אנגעהויבען זעהר אין ניט קיין מזלדיגער שעה. און כאטש בראזיליען ליגט אויפ'ן וועג קיין ארגענטינע, דאך האט זיך די אידישע אימיגראציע אנגעהויבען גאנץ זעלבסטשטענדיג.

אין יאהר טויזענד אכט הונדערט נײנציג האבען אגענטען פון דער בראזיליאנישער רעגיערונג אנגעהויבען צו פערשפרייטען ידיעות צווישען די אידישע אימיגראנטען אין ענגלאנד, אז אין בראזיליען בעקומט מען אומזיסט ערד און צו דער ערד געלד, הייזער, בהמות און אלדאס־גוטס; אז אין בראזיליען פליסט מילך און האניג און דעריבער, ווער נור עס וויל פאהרען אהין, וועט מען איהם בכבוד אוועקפיהרען אויף דעם חשבון פון דער רעגיערונג. אויך האט מען מודיע געווען, אז ס'איז נויטיג יעדער זאל האבען א גרויסע פאמיליע; וואס מעהר נפשות איינער האט אין שטוב, אלץ מעהר ערד וועט ער בעקומען.

די אגיטאציע האט געהאט א שטארקע ווירקונג. נאך אין דעם אייגענעם זומער איז פון ליווערפולער האפען אבגעגאנגען די שיף „האמבריא", טראגענדיג אויף זיך אריבער טויזענד אידישע נפשות. די גרעסערע טהייל איז בעשטאנען פון שניידער, פרעסערס. וועמעס פאמיליע עס איז געווען קליין, האט ער זיך פאר'ן אוועקפאהרען אויסגעבארגט א פאר טעכטער אדער א פאר זיהן פון א גוטען פריינד. געפאהרען אויף פארטיגע גליקען. דעם פינפטען יולי איז די ערשטע פארטיע אנגעקומען קיין בראזיליען, אין דער האפען־שטאדט, סאנטאס, און פון דארט האט מען זיי איבערגעפיהרט קיין סאא פאאולא. מען האט זיי פערפיהרט אין דעם גרויסען אימיגראנטען־הויז פון דער רעגיערונג, און די ביטערע צייטען האבען זיך אנגעהויבען:

אין אימיגראנטען־הויז האבען זיי שוין געטראפען א גרופע פאליאקען, וואס זענען אנטלאפען געווארען פון די ערטער, וואו־

היו מען האט זיי, די אידען, געדארפט שיקען. ווייל די רעגיע־רונג האט אנגעוויזען אויף דער פרייער און ווילדער געגענד:

— דאס האט איהר, און ווייטער בעדארפט איהר זיך אליין אויסהעלפען.

מעהר ווי ערד האט מען ניט געגעבען. דערצו האבען זיי פון די פאליאקען זיך דערוואוסט, אז אין יענע ערטער, וואוהין מען וויל זיי שיקען, הערשט דער געלער פיבער און מענשען פאלען, ווי די פליגען. דערווייל איז אנגעקומען א צווייטע שיף מיט אימיג־ראנטען און טאקע באלד א דריטע. דער צאהל פון אידישע לייט האט דערגרייכט ביז פיער טויזענד. דער עולם האט זיך ניט גע־וואלט ריהרען פון אימיגראנטען־הויז. קראנקהייטען האבען זיך אנגעהויבען. קינדער זענען געשטארבען. און אז די בעאמטע זע־נען אריינגעקומען און געזעהען, ווי אידישע מאמעס זיצען אויף דער ערד און בעוויינען זייערע קליינע קינדער, איז אויף זיי א פחד אנגעפאלען און פאר פחד די אידען, אלע, פון אימיגראנ־טען־הויז ארויסגעטריבען.

דער סך הכל איז געווארען זעהר שנעל:

א טייל, וואס איז געווען פערמעגליך, איז אנטלאפען צוריק קיין אייראפא, אדער געצויגען ווייטער, קיין ארגענטינע; א טייל האט זיך אוועקגעלאזען קיין סאנטאס, ארבייטען אין האפען און איז פון געלען פיבער אויסגעשטארבען. און איין טייל האט זיך זוכענדיג, אנגעשלאגען אויף א בינטעל אידען, רייכע, איינגעפונ־דעוועטע, וואס האבען זיך דארט מיט פרויען־האנדעל בעשעפ־טיגט, ביי זיי פריינדשאפט געטראפען און ביסלעכווייז אין׳ם שאנד שווין מיט קינד און קייט פערזונקען געווארען. אייניגע זיינען אוועק ארבייטען ביי פרעמדע קאווע־פלאנטאציעס און דארטען זיי־נען זיי פערשוואונדען געווארען. בלויז טאקע נור עטליכע צעהנד־ליג האבען זיך ווי עס איז ארויפגעשלאגען אויף א וועג, און ביי היינטיגע צייטען פערנעהמען זיי אן אנשטענדיגען פלאץ אין דער געזעלשאפט.

בענייט אָבער האָט זיך דער אידישער ישוב אין בראזיליען ערשט אין די לעצטע עטליכע יאָהר. כמעט פאר די לעצטע פינף־זעקס יאָהר. ביי איצטיגע צייטען רעכענט מען, אז אין ריא־זשענערא זאָלען זיין א פאָר טויזענד אידישע נפשות, און מערק־ווירדיג, כמעט נײַנציג פּראָצענט פון זיי זענען פון דער שטעדטעל סוקעראָן, בעסאראביע, און פון ארום סוקעראן. דאן קומט סאָא פּאאולא, וואו עס געפינען זיך ביי א פינף הונדערט אידישע נפשות, און צו אזוי פיעל אין באהייא און פּארנאבוקאָ. אויסער־דעם געפינען זיך צוואווארפען איבער'ן לאנד, דאָ און דאָרט קלע־נערע גרופּעס אידען. כ'האָב אבער ניט געהאט די מעגליכקייט אַלע ערטער צו בעזוכען.

קומט מען אבער אין בעריהרונג מיט די אידען, מוז מען זאָגען, אז אין בראזיליען איז שוין געלעגט געוואָרען א פונדאמענט פאר א אידישען ישוב, און מיר דאכט זיך, אז אין דער ווייטער צוקונפט וועט דאָרט דער אידישער ישוב ווערען גרעסער ווי אין ארגענטי־נע. ער איז דערפאר, וואָס דאָס לאנד אליין דאכט מיר, האָט מעהר צוקונפט ווי ארגענטינע. די מעהרערע אידען, וואָס ציהען אהער און הויבען אָן צו בעטראכטען בראזיל פאר זייער היים, קאָנצענטרירען זיך אין ריא זשענערא. כאָטש דאָס לעבען אין דער גרויסער הויפּטשטאָדט איז ניט אזוי גרינג, די אנגעקומענע לאזען זיך אפּט אוועק וואו אנדערש גליק זוכען — אָבער דאך קערט מען זיך אום צוריק און דער צאָהל אידען פערגרעסערט זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר.

מיין איינלאַדונג צו קומען קיין ריא־דע־זשענערא האָב איך בע־קומען נאָך זייענדיג אין ארגענטינע. מיך גערופען האָט דער פעראיין אחיעזר.

און פון ס'פּאאולא האָב איך מיר אהין געלאָזען מיט באן דורך א ווילדען בערגיגען און וואלדיגען געגענד. א נאכט האָט די רייזע געדויערט.

די היץ פון וואגאן און דער שטויב איז געווען אזוי גרויס, אז כ'האב די נאכט מיט קיין אויג ניט פערמאכט. קיין ריא זשע־נערא בין איך אין פריהמארגען אנגעקומען אן אבגעקאכטער. א גע־זעמעל אידען האבען מיך שוין דאן אבגעוואַרט און זייער פריינד־שאפט וואס זיי האבען מיר ארויסגעוויזען, איז נאך ווארימער גע־ווען ווי דער ריא־זשענערער פריהמארגען. כ'האב באמת ניט גע־ווארט אזוי פיעל היימישע פנים'ער צו טרעפען. און בלייבענדיג א ווײַלע אליין אין האטעל נאך איידער איך האב דעם שטויב פון זיך אראבגעוואשען, האב איך פערצייכענט אין מיין נאטיץ־בוך:

„ווי וואלט איך וועלען זעהן דאס געשטאלט פון זייערע איי־ניקלאך, וואס וועלען געבוירען ווערען אין דעם אייביג־גרינעם לאנד!"..

ווארום אומוואנדערענדיג צווישען די ווילדערנישען, וואו די גאנצע ציוויליזאציע האט א פנים ווי א פארזשאווערט בלעכען קנעפעל אויף א גרין זיידען קלייד — דא אין'ם הארצען פון בראַ־זיליען כאפען דיך פלוצלינג ארום היימישע יונגע לייט, מיט היי־מישע רייד מיט דעם היימישען שמייכעל:

— קומט, מיר וועלען אייך פיהרען אנזעהן אונזער ביבליא־טהעק.

— ווי רופט מען אייער פעראיין?

— מיר האבען דאך געשריבען „אחי־עזר" — ווייל די ערש־טע צייט האט מען פיעל בעדארפט שטיצען די נאר וואס אריבער־געקומענע. נו, האט מען איינגעשאפט א אידישע ביבליאטהעק.

און א ביבליאטהעק טאקע ניט אויף קאטאוועס. די ביכער בלאנקען ארויס דורך די גלעזערנע שויבען פון די ביכער־שאפעס און בליצען מיט די גילדערנע אותיות אויף די רוקענס:

— כ'לעבען, בעקאנט — ווינקען די ביכער — מיר האבען דיך געזעהען אין ווארשע, דארט אין דעם ביכער־פערלאג צענטראל זענען מיר אויף די פאליצעס געשטאנען, פאר־א־יאהרען, ווען דו ביזט אהין אריינגעקומען. טאקע פון יענע פאליצעס האט מען אונז

אראבגענומען, אין קאסטענס פערפאקט און אהער, אזש קיין בראַ־זיליען פערפיהרט.

— וואָס קוקט איהר מיר אַן אזוי פערוואונדערט... די אידען קוקען אויף מיר און שווייגען — וואָס קוקט איהר מיך אַן אזוי?

—כע־כע — נעהמט א איד און פערבלאָנדזשעט אהער...

יא, אזוי בלאָנדזשען מיר דאָך אלע. אזוי בלאָנדזשענדיג, האָט זיך אויסגעבויט דער ריעזיגער אידישער ישוב אין נאָרד־אמעריקא, וואָס, ניט?

— וויפיעל זענט איהר דאָ? — פרעג איך ווידער.

לאָזט זיך אויס, אז איינער קען דעם אנדערען, און מען מאכט מיר א חשבון, אז ביז צוויי טויזענד נפשות זענען דאָ פאראַן.

איך דערוויס מיר, אז עס איז פאראן נאָך א פעראיין „אגודת אחים“, און נאָך א פעראיין „תפארת ציון“ און נאָך א פעראיין פון די עלטערע, פרימערע. נאָך דערוויס איך מיר, אז בגנבה איז יעדער איינציגער אויך א מיטגליעד פון זיין געגנערישען פער־איין, ס׳הייסט — סאָלידאריטעט. דער סך הכל איז, אלע זענען פעראייניגט און אלע אינאיינעם פיהרען אַן א ביטערען קאמפף צו בעווייזען פאר דער אָרטיגער געזעלשאפט, אז זיי זענען עס די אידען, די אמת׳ע אידען און אז...

עס וואונדערט אייך? אידען זאָלען וועלען בעווייזען פאר דער וועלט, אז זיי זענען עס די אידען?

פערגעסט ניט, אז אין בראזיליען, ווי אין אלע זידליכע לענ־דער, איז פאראַן נאָך א סאָרט אידען. אַן עולם פון אונזער גאס. פון ערגעץ אנטלאָפען געוואָרען. פון ערגעץ זיך ארויסגע׳גנב׳עט און אימיצען בעשווינדעלט; אימיצען בע׳גזל׳ט און די רויב מיט זיך צוגענומען; אימיצענס אונשולד בערויבט און מיט זיך לעבעדיגע קרבנות גענומען, און שטיל און אָהן רעש דאָ אין די טראָפּישע לענדער זיך איינגעוואָרצעלט. תושבים זענען זיי דאָ — מיט אונזער יונג פלייש און בלוט האנדלען זיי דאָ.

ווער איז דען בכוח צו געהן און פארשען, ווען זיי האָבען זיך

אהער אריבערגעקליבען? איינס נאָר איז זיכער, אז די ערשטע אומגליקליכע, וואָס זענען מיט פינף און צוואנציג יאָהר צוריק אָנגעקומען קיין בראזיל מיט דער שיף „האמבריא" פון ליווער-פּול, דאָ צו ווערען ערד-ארבייטער, זענען פון פערצווייפלונג צו יענע לייט אין די אָרעמס אריינגעפאלען. און שפּעטער ביי די אונגליקליכע די טעכטער אויך ארויסגענאַרט.

— איצטער שאצט מען, אז אין ריאָ-זשענערא אליין זאָלען זיך געפינען ביז ארום פיער טויזענד אידישע עפענטליכע פרויען!

און זיי זיינען עס ביז איצט געווען די עפענטליכע מיינונג. זיי רופען זיך אפילו „רוסאָס", אבער אלע ווייסען, אז דאָס מיינט מען אידען.

— זיי האָבען דאָס לאנד פערפּעסטעט און עס איז א שאנדע געווען זיך אָנצורופען מיט'ן נאָמען איד ביז דער לעצטער צייט. די גאנצע שמוץ, וואָס האָט זיך אראָבגעזעצט אין דער טיעף פון דעם אידישען פינסטערען גלות-לעבען, האָט זיך דאָ אין די זידליכע לענדער אויפגעזאמעלט.

אזוי רעדען די ניי-אָנגעקומענע מיט טרערען אין די אויגען.

דער קאמפף דערגרייכט אמאָל ביז צו דער פּרעסע. אבער די פּרעסע די אָרטיגע איז אויך מעהר נוטה נאָכצוגעבען, אז דאָס אידישע פאָלק בעשטעהט פון פרויען-הענדלער. א סימן, אז בלויז אין בראזיליען אליין האָט דאָס אידישע פאָלק אזוי פיעל יונגע אידישע טעכטער צוגעשטעלט.

אין ריאָ-זשענערא האָב איך פערבראכט די „יום-טובים" צייט. און זעהר שארף האָט זיך געשפּירט צווישען א ו נ ז ע ר ע אידען די בענקשאפט קיין רוסלאנד. די מלחמה אין אייראָפּא האָט שוין דאן געהאלטען אין רעכטען פלאקער, און איבער דעם אידישען בוים אין רוסלאנד האָט שוין די האק געפלאנטערט און שטארק האָט זיך געשפּירט דער וועהטאָג צווישען דער אידישער עדה דאָ אין בראזיליען. אין לאנד האָט געהערשט א קריזיס, א דאנק

פריהערדיגע סבות און וואָס צוליעב דער מלחמה האָט זיך דער קריזיס נאָך פיעל פערשטאַרקט.

— שרייבט ניט אין צייטונג, אז בראזיליען איז א שלעכט לאַנד — בעט מיר א אידישער אינטעליגענט. — עס איז איצטער בלויז א שלעכטע צייט, אָבער ס'לאַנד איז א טייער לאַנד פאַר אי־דען. מיר בעדאַרפען דאָך נאָך אנקומען צו נייע לענדער. דאָס לאַנד איז גוט, אז פאַר אידען לוינט אהין צו פאָהרען, פונקט ווי עס לוינט די ענגלענדער און די דייטשען.

— בלייבט ביי אונז, איך וועט ביי אונז גוט זיין.

איך האָב מיר אין דעם איבערצייגט פאַר די עטליכע וואָכען, וואָס איך האָב מיט זיי דאָ געלעבט. זעהר ליעב און הארציג האָ־בען זיי מיך אויפגענומען.

— פון וואָס מאַכען א לעבען די צוויי טויזענד אידישע נפשות פון אונזערע אידען?

— די מעהרסטע פעדלען דערווייל. שוין א בעשערטע זאַך. אַזוי איז דאָך געוועזן אין נאָרד־אמעריקא אויך. פונדעסטוועגען — בייטען זיך די צייטען. אפשר איז עס שוין אזוי בעשערט. איהר ווילט ניט גלויבען, אז אידען ווערען סוף כל סוף אויס פעדלער?

29.

אַ בית עולם.

ביים ברעג אַנטלאַנטישען ים, הינטער דער שעהנער הויפּט־שטאָדט ריא־זשענערא, אין בראזיליען — איז א גרויסער בית־עולם אויסגעברייט. בלויז א וועג פאַר טראַמווייען טיילט אב דעם בית־עולם פון ים. א שורה בערג־רום־פּאַלמען ציהען זיך ביים ברעג ים און זייערע געטאַקטע שטאַמען הויבען זיך אזוי הויך ארויס, אַזש דעם קאָפּ מוז מען פערדרייען ביז מען דערזעהט די לולב־

צווייגען, וואָס גרינען זיך אין דער בלויער לופט. די הויכע פּאַלמען ציהען זיך מיט דער לענג פון ברעג און פון זייער הויך קוקען זיי אריבער צו די בוימער, וואָס וויגען זיך איבער מירמעלשטיינענע מצבות אויף דעם אנדערען זייט פון בית־עולם.

דאָרטען ליגען קינדער פון אלע וועלטען בעגראָבען, און ווער עס האָט פאר זיין פּלאַץ ניט בעצאָהלט, ווערען די ביינער מיט דער צייט ארויסגענומען, און וואו עס האָבען אמאָל ביינער פון א פראנצויז גערוהט, קומען ענגלישע און פערנעהמען דעם אָרט.

— בלויז איין מענש איז ביי אונז געשטארבען פאר צוויי יאָהרען, פון דער הייסער זון איז ער געשטאָרבען, האָט מען איהם אויף דעם וועלט־בית־עולם בעגראָבען.

ביי צוויי טויזענד נפשות אונזערע זענען דאָרט פאראן און בלויז איין מענשען פון די רוישיגע אספאלט־גאסען אריבערגע־פיהרט צום ברעג פון דעם אטלאנטיק.

— ווי פיהלט זיך איין איד, איינער אליין אויף א וועלט־בית־עולם?

— אָה, ווי אונשולדיג די זון זעהט אויס אין דער בלאַסער בלויקייט פון די בראזילישע הימלען! און ווי גליהט זי!

דאָך ווי פיהלט זיך איין איד אליין אויף א גרויסען בית עולם הינטער דער הויפּט־שטאָדט פון א נייער וועלט?

ברייט און אָפען זענען די טויערען פון בית־עולם. פּונקט אזוי ברייט און אָפען זעהט אויס דער אריינפאָהר אין דעם שעהנעם לאַנד. ברייטע אלעען ציהען זיך פון'ם טויער און ווערען אין דער ווייטקייט ערגעץ פערפאַלען. בוימער גרינען. די פּאַלמע מיט דעם בלעטער־בוים קאָנקורירען צווישען זיך. רוישט דער ווינד טרוקען צווישען די פּאַלמען־לולב־צווייגען און גיסט זיך אין א וואסער־גערויש איבער, ווען ער, דער ווינד, רייסט זיך צווישען די בלע־טער־צווייגען אריין. עס בלייכט זיך דער מירמעלשטיין פון הינ־טער די בוימער אפּער; עס רויטעלט זיך און גיסט זיך מיט געלבען פארב דורך דער בלומען־קוסט ביים צופוסען פון קאַלטע, בלאַסע

שטיין. די וועגען און די שטעגען דאָ זענען אויך מיט אספאַלט געפלאַסטערט פונקט ווי די גאַסען אין די גרויסע וועלט־שטעדט..

וואו איז אבער דער שפור פון דעם איין און איינציגען אי־דען, פון רוסלאַנד? — וואו ליגט ער דאָ, דער איד פון רוסלאַנד, וועמען די הייסע זון האָט פון דער וועלט פערטריבען?

עס איז דאָך בלויז א שפּאַס. ניט איהם אליין בין איך גע־גאַנגען זוכען אויפ׳ן קהל׳שען בית־עולם.

אין ריאָ־זשענערא, אין׳ם האַרץ פון שטאָדט, די גענענד רופט זיך אַן לאַפּא, נעבען דעם גרויסען פּאַרק, דאַכט מיר, די היי־ליגע אננא הייסט ער, פון דאָרט צוליופען זיך גאַסען לאַנג און ברייט פינקלען דאָרט ליכט פון די פענסטער ארוים יעדען פריי־טאָג, ווי נאָר די זון פערגעהט הינטער די בערג. ניט הויך זענען די הייזער דאָרט. נאָהענט איז טיר פון טיר. איבערגעשניטען איז די טיר אין דער ברייט און ווען די אויבערשטע העלפט איז אָפען, די אונטערשטע אבער איז פאַרמאַכט. אויף די האַלבע פערמאַכטע טירען לענען זיך אַן די אידישע טעכטער און קוקען ארוים אין גאַס אריין. שכנה מיט שכנה רעדט זיך דורך. עס קלינגט די אי־דישע שפּראַך:

— מיין מאַמעשי שרייבט, אז זי ווייסט שוין, וואָס איך טו דאָ און זאָל איהרע הענד אבדאַרען, אויב זי וועט מיינס א גראַ־שען אָנריהרען —

— פאַר זעלדקען האָט מען די מצבה בעשטעלט אין בונעס־איירעס... דאָרטען געלאָזט אויסקריצען.

עס פינקלען די בענש־ליכט פון די פענסטער ארוים. אינעווע־ניג לויכט אויף די וועגט טאַטעשי און מאַמעשי׳ס בילדער. עס הענגט דער רוסישער קייסער, רויט אויף ווייס געמאָלען. עס קוקט משה און אהרן אראָב פון די וועגט.

וואו זענען די מאַנסבילען? די טרייע מענער, וואָס וועלען באַלד קומען פון שול מיט דעם ברייטען „שלום־עליכם, עליכם־שלום"... און קידוש מאַכען?

דאָס לאַנד דאַ פערלאַנגט ניט, אַז מענער זאָלען פערקויפען די פרויען־לייבער. ק ו י פ ע ן בלויז מעגען זיי, אבער ניט פ ע ר ק ו י פ ע ן. ווי אַ פערברעכער ווערט דער פערקויפער פון לאַנד ארויסגעשיקט. אבער אליין, די פרוי אליין — איהר לייב, זי האָט פראוו. און פרייטאג־צו־נאַכטס, די בענש־ליכט אויפ'ן טיש, די בעט פערבעט, בויגט מען זיך פון דער האלבער טיר ארויס און עס קלינגט אין די גאסען די אידישע שפראך:

— געהסט היינט אין טעאַטער, ביילעשי?

— וואָס שפּיעלט מען היינט, חנה'שי?

„געבראכענע הערצער" שפּיעלט מען היינט.

— די פּרימאַדאָנאַ געקומען פון בונעס איירעס.

— ווען גאָט זאָל מיר העלפען, אַז איך זאָל קענען אהער מיינע קינדערלעך אריבערנעהמען! די מאַמעשי שרייבט, אַז מיין נחום מאַכט שוין קדוש ווי אַן אלטער.

— אין בונעס איירעס איז שווער געווען שבת אבצוהיטען.

— כ'האָב אין וואַרשע אויך ניט געקענט. געבענשט ליכט און געדאַרפט געסט אויפנעהמען.

— וויפיעל איז שוין, אַז מלכה איז געשטאָרבען?

עס קומט אָן פון עק גאַס אַן אלטער אויסגעצויגענער נעגער מיט גרויליכע האָר, און שלעפּט אַ פוס.

— ווי געפעלט ער דיר, רייזעלע?

— דאָס איז חיה פּעריל'ס אַ קונד.

— כ'וואָלט איהם אפילו פאַר פינף מיל־רייז ניט אריבער־געלאָזען איבער מיין שוועל.

— איך לעג מיר היינט שלאָפען, זאָלען נאָר אויסגעהן די בענש־ליכט.

— בלומע העניע האָט ווידער אַן עמער בלוט אויסגעשפּיגען.

— אפשר וועט שוין נעהמען אַ סוף.

עס פלעכטען זיך די גאסען איינע פון דער אנדערער ארויס

און עס פינקלען ארוים די בענש־ליכט פון די הייזער, און עס קלינגט די היימישע שפּראַך:

— ס׳האָרץ האָט איהר געזאָגט, אז זי וועט זיך פון שפּיטאָל שוין מעהר ניט אומקעהרען.

— כ׳האָב קיינמאָל ניט געזעהען, אז אַ מענש זאָל אזוי ניט וועלען שטאַרבען.

— וואָס פאַר א ווערט וואָלט זי געהאַט אויף דער וועלט אָהן אַ נאָז?

— אודאי שוין גלייכער דער טוידט.

— הערסט, ווי עס פייפט ערגעץ א שיף אויפ׳ן ים? פּונקט אזוי האָט געפייפט מיין שיף, אז כ׳בין אהער געקומען.

— רבקה׳שי?

— וואָס, דאַבעשי?

„בלויז איינער איז ביי אונז געשטאָרבען" — אזוי דערצעה־לען די איגנערע אימיגראַנטען, וואָס געהען אום קלאַפּען אין די טירען סחורה צו פערקויפען. ווייזט אויס, אז אויסגעמעקט האָ־בען זיי פון זייער הארצען אָט די אַלע שוועסטער אונזערע, יונגע און אַלטע, וואָס בענשען ליכט יעדען פרייטאג צו נאַכטס און א גאַנצע וואָך האנדעלט מען מיט דעם אייגענעם לייב און מיט דער עהרע פון אידישען פאָלק.

אָט די קליינע גרופּע יונגע לייט, ביי וועמען אין די אָדע־רען עס פליסט היים אידיש בלוט, פערשיט דעם פערפוילטען פונ־דאַמענט פאַר א אידישען ישוב, וואָס איז געלעגעט געוואָרען דורך פרויען הענדלער. זיי לעגען דעם גרונדשטיין פאַר א געזונטערען פונדאַמענט. די לעבעדיגע אין די הייזלאַך זענען פאַר זיי צו גאַר נישט געגליכענט און די טויטע וואָס ווערען פון יענע הייזלאַך ארויסגעפיהרט ריהרט ניט זייער האַרץ.

— בלויז איין מענש איז ביי אונז געשטאָרבען.

— בלויז איינער, ניט מעהר.

אָבער וואס איז דאָס אזעלכעס ? וואָס פאר א קברים שורות ציהען זיך עס פאר דיינע אויגען ? מען קען דאך מיינען, אז דאָ, אין דער געגענד איז אמאָל געווען א אידישע מלוכה, א מלוכה פון בלויז פרויען און אלע זיינען זיי אויסגעשטארבען יונגערהייד, אין עלטער פון אכטצעהן ביז פינף און צוואנציג זענען זיי אויס־געשטארבען... און ווי ברייט איז דאָס פעלד ! ס׳הארץ ווערט איינגעשרומפּפען און די פיס ברעכען זיך אונטער. מצבות מירמעל־שטיינענע אין די הונדערטער. ווייסער מירמעלשטיין, רייך בע־פּוצט; אויסגעקריצט און אויסגעגילט. און ניט נעכטען ערשט האָט מען אהער די יונגע לעבענס געבראכט און בעגראבען אין דער ערד.

די טרויער־פּראצעסיע ציהט זיך אוועק אויף דריי צעהנדליג יאָהר צוריק.

— שוועסטער מיינע ! ווי קומט איהר אהער אין אזא גרוי־סען צאָהל ? !

און דער נוסח אויף די מצבות כמעט דער אייגענער. איין מצבה פון דער אנדערער דעם נוסח גענומען, בלויז א ביסעל פער־גרייזיגט. און דורך די גרייזען :

„ווי א בוים געבליהט און צו אכט־צעהן יאהר פערשניטען גע־וואָרען“.

„אין דער שטאָדט ווארשע געבאָרען און דאָ געשטארבען“.

פּוילען האָט דאָ א שטיק יוגענד אין דער ערד בעגראָבען.

א־עס און „מדינת מאלדאוויא“ האָבען די ערד דאָ זאט גע־מאכט.

גאליציע האָט פאר איהרע שעהנע אידישע טעכטער א קבר דאָ געגראבען.

אזש ביז אריבער דרייסיג יאָהר צוריק ציהט זיך דער שנור פון פערשניטענע לעבענס ! און דער יאָהר תרנ״א איז רייך גאר מיט מצבות אין גילדערנע אותיות.

וואָס איז יעמאָלט פאָרגעקומען ?

די ערשטע גרופּעס אימיגראנטען זענען אָנגעקומען און פון

געלען פיבער אויסגעשטאָרבען. ערד־ארבייטער האָבען זיי עס גע־וואָלט ווערען און מיט זיך טעכטער, אייגענע, און פון פרעמדע טאַטע־מאַמע מיטגענומען, כדי די ערד צו בעהערשען. די אייגענע און פרעמדע טאַטעס זענען געשטאָרבען. די מאַמעס געשטאָרבען.

— וואו רוהען זייערע ביינער?

— איך ווייס ניט. אפשר אינ׳ם האפען פון סאַנטאָס, וואו מען האָט ארבייט געזוכט. די טעכטער, אָבער, וואָס זענען געבלי־בען, אייגענע און פרעמדע, זענען שוין צו גוטע מענשען אריינגע־פאַלען און אויף זייערע קברים האָט מען רייכע מצבות אוועקגע־שטעלט פון קלאָר־ווייסען מירמעלשטיין. וואָס איז אויף די מצבות ניט אויסגעקריצט?

„גיטעל פון פאַריז, געשטארבען צו זעכצעהן יאָהר" — אין אי־דיש געשריבען.

— איהר ווייסט, ווער דאָס איז?

„סימע שרה, דריי און צוואנציג יאהר אלט. פון דער ש ט אָ ד ט רוסלאנד".

— אפשר ווייסט איהר פאָרט, ווער דאָס איז?

און צי זיינט איהר בעקאַנט מיט דער שטאָדט רוסלאנד? דאָרטען איז דאָך אפשר די מאַמע ביים לעבען. די מאַמע וויינט דאָרט געוויס די אויגען אויס:

— כ׳האָב אמאָל געהאַט א טאָכטער, געהייסען האָט זי סימע שרה. ווי די ליכטיגע זון האָט זי געשיינט און...

אין ריא־זשענערא, די הויפּטשטאָדט פון בראַזיליען, אינ׳ם הארצען פון שטאָדט, אינ׳ם טייל, וואָס רופט זיך אַן לאַפּאַ, ביים שעהנעם פּאַרק, וואָס הייסט, דאַכט מיר, די הייליגע אננא, פון דאָרט צעלויפען זיך גאַסען אויף רעכטס און אויף לינקס. אין יע־נע גאַסען לאַכט דער טייוועל מיט גאָל אויף דעם אידישען גורל אין די ווייטע לענדער. א גליעד פון אונזערע גליעדער פוילט דאָרט און דער עפּוש צוטראָגט זיך ברייט און ווייט און מאַכט די לופט

פאר אונזערען א מענשען שווער און מאכט די טרערען שווער, וואס ווי צושמאלצענע בליי ברענען זיי אין האלז אין דער רגע וואס דיין געדאנק וויל שפינען א שעהן לעבען פאר׳ן פאלק...

30.
דער היילינער בארג.

מיט א צייט צוריק איז אויף יענעם בארג געשעהן עפעס א וואונדער: א היילינער האט זיך דארט בעוויזען און דער פלאץ איז פערהייליגט געווארען, א וואונדער־פלאץ געווארען פאר דער קאטוי־לישער נשמה.

פ ע נ א — אזוי הייסט דער בארג; אויך אזוי הייסט דער יום־טוב פאר אלע פרומע גלויביגע קאטוילען אין בראזיל. און יעדען יאהר, א גאנצען חודש סעפטעמבער, ציהען זיך אהער פון אלע עקען לאנד מחנות גאטספארכטיגע, נשמות זינדיגע, אין די קאטוילישע נעצען געפאנגענע. ווער עס שלעפט זיך צופוס דורך דער בערגיגע געגענד, ווער — אויף זיין אייזעל, און ביי וועמען די גאטס־פארכטיגקייט הויבט אן שוואך צו ווערען — דער ערלויבט זיך מיט דער אייזענבאהן צו קומען אהער.

אין די פיער זונטאגס וואס אין חודש סעפטעמבער, יעמאלט געהט די גאטעס־דיענסט אן דורך טאג און דורך נאכט.

ביי א שעה רייזע מיט׳ן באן פון ריא־דע־זשענערא איז צו יע־נעם בארג. און אין דריטען זונטאג פון חודש סעפטעמבער בין איך אהין געפאהרען. ס׳איז געוועזען ארום זעקס אין דער פריה ווען איך בין אנגעקומען צום סטאנציע. דא האבען זיך צוויי שטראמען מענשען בעגעגענט. דער עולם וואס האט זיך שוין אומגעקעהרט פון דארט האט געשמייכעלט גליקליך צו די, וואס האבען זיך נאך איצטער געקליבען ארויסצופאהרען דער עולם, צום מיינסטען א שווארץ־הויטיגער, אין ווייסען געקליידעט. גוטמוטיג איז דער בראַ־זיליאנער און מיט גוטמוטיגקייט קלינגט יעדעס ווארט אפילו אויף די עפענטליכע ווארנונגען. ניט העפליך — נאר גוטמוטיג.

„מען בעט דאָס ווערטהע פובליקום ניט צו זעצען זיך אויף די דעכער פון די וואַגאָנעס, ווייל ס'איז א סכנה".

אזא אויפשריפט איז ארויסגעשטעלט ביים ארויסגאנג צום פלאטפאָרעם.

פונדעסטוועגען קלייבט זיך דער דרייסטערער עולם ארויף אויף די דעכער פון די וואַגאָנעס, ווען אינעווייניג איז שוין ניטאָ קיין פלאַץ אפילו צו אטעמען.

דער צוג לויפט דורך א פלאַכע געגענד און פון ביידע זייטען זעהען זיך גרינע בערג, וועלכע שניידען זיך אריין אין די בלוי-בלויע הימלען. און דאָ אינעווייניג אין וואגאָן, פיהל איך די ווארימקייט וואָס שלאָגט פון די גאָטס-פאַרכטיגע.

אין אונזערע מקומות דאכט זיך אונז זעהר אָפט, אז אלע נעגערס האָבען איין פנים. ממש שוואר אבצוטיילען איין געזיכט פון אנדערען. דער שטאַנדאַרט פאַר שעהנקייט איז די ווייסע הויט. אויף דעם ווייסען פנים בעמערקען מיר דעם דינסטען שטריך. דאָ אבער איז פונקט פערקערט: די אויג הויבט אָן צו פערנאַכלעסי-גען די ווייסע געזיכטער, און די פאָרמען פון דעם שווארצען ווערען בולט'ער, די געזיכט-ציגע היימישער און דו הויבסט אן אבצושייד-דען פון געזיכט ביז געזיכט אפילו — צווישען אויגען און אויגען. ס'ווייסע געזיכט הויבט אן אויסצוזעהען איינטאָניג און ווי אבגע-קאָכט.

דער צוג שטעלט זיך אב. א דיקע מענשען-וואנט ווארט אונזער פלאַץ צו פערנעהמען אין די וואַגאָנעס. פון ווייטען זעהט זיך דער בארג. א פעלזען-שטיין, א דריי הונדערט פוס הויך, און אויפ'ן שפיץ א קליינע קירכע.

און מענשען ארום — עס שוויבעלט און גריבעלט. כמעט אלץ איז געקליידעט אין ווייסען און פון דעם ווייסען ארויס פינטלען זיך ארויס שווארצע געזיכטער. צווישען שטיינער און פאַלמען הויבט אָן דער וועג פיהרען בארג ארויף. דער געדראנג איז גרויס. אין די צעהנדליגער טויזענדער בעוועגען זיך די פערשוויצטע מענשען-

מאסען.ביים בארג־ארויף, פוןביידע זייטען וועג — צוויי שורות בעטלער.

אבער בעטלער!

עס גלויבט זיך גאר ניט, אז אזעלכע פערזעהענישען זענען פון מענשענס מוטער־לייב ארויסגעקומען, אז דאס זענען אמאל קליינע קינדער געווען, געוואקסען, געוואקסען און אזעלכעס ארויסגעקומען.

גרויע נעגערטעס מיט געשוואלענע פיס ווי קלעצער — א היי־מישע קראנקהייט — ליגען זייערע פיס ארויס צום וועג. די הויט צופלאצט און די וואונדען אייטערען זיך. מענער און פרויען־געזיכ־טער געשוואלענע פון שכרות און מיט וואונדען פון דער געקוויפטער ליעבע. אויסגערונענע אויגען, אבגעפוילטע פיס, קרומע, לאמע, אנגעבלאזענע און אויסגעבלאזענע בעשעפענישען מיט שמוציגע פערפעסטעטע רעשטלעך הענט צום וועג ארויסגעשטרעקט. קוקסט און טראכסט:

— ניט דער דלות האט דא פון ביידע זייטען וועג זיינע קינ־נע קינדער אויסגעזעצט; געמאכט זיי די הענט אויסשטרעקען צו די מענשען־מאסען. — ס'האט דא די מענשהייט א קראנקען ארט פון איהר גוף אבגעדעקט. דער אנגעגריפענער און פערפוילטער גליד האט זיך אבגעדעקט פונקט אויף דעם ארט וואו די גלויביגע געהען פערביי...

עס קומט אן א וויים־בלאנדע יונגע דאמע אין ווייסען געקליי־דעט, דער וויי‌כער הוט ביז די אויערען אראבגעבויגען און מיט רא־זע בענדער אונטער געמבע פערבונדען. די באקען רא‌ז געפארבט און די אויגען ליכטיג און בלוי. אזא זעלטענהייט דא. דאס געזיכט זעהר אבגעטראגען אבער איצטער זעהט עס אוים ערענסט, מיט פרומקייט בע'חנ'ט. זי געהט פון בעטלער צו בעטלער; פון א וויים זילבער־געשטריקט זעקעלע נעהמט זי מטבעות ארוים, און פערפעלט קיינעם ניט פון די בעטלער איהם אין האנט א נדבה אריינצולעגען.

דער עולם מיט זינדיגע געדאנקען, דערשמעקט ווער ס'איז.

מען קלייבט זיך ארום איהר; מען וויצעלט זיך, מאכענדיג צו איהר פרעכע אויגעלעך. זי אבער, קיין איין נערוו טוט ניט קיין ציטער אויף איהר געזיכט. זי קויפט איצטער אוים איהרע זינד. און מיט מוטער־ליעבע קוקען איהרע אויגען צו די, וואס טראגען אויף זיך די וואונדען פון דער געקויפטער ליעבע.

דער וועג צום קלויסטער ווערט שווערער און אין דעם פעלז זענען אויסגעהאקט נאטירליכע שטיין־טרעפ. נאר די גאטס־פארכ־טיגע לאזען זיך אראב אויף די קניה און אזוי פויזען זיי פון טרעפ צו טרעפ, אויסרייבענדיג די קליידער אויף די קניה ביז צום לייב.

א יונגערמאן מיט א רויט געזיכט האט זיך שוין פון די כחות ארויסגעשלאגען. זעהט אוים, אז א לאנגען, לאנגען וועג האט ער אויף די קניה דורכגעמאכט, און כאטש ביז צום שפיץ בארג איז שוין ניט וויט, נאר עם דאכט זיך אוים, אז ער וועט קיינמאל אהין ניט דערגרייכען. די קליידער אויף איהם נאס פון שוויים, ס'פנים מיט שטויב און שוויים, בלאטיג; די קניה אויסגעריבען און ס'נאר־קעטע לייב צובלוטיגט. ער ציהט זיך מיט ביידע הענט פאראוים, און ביז ער שפארט זיך אן מיט דער קניה אויפ'ן נעקסטען טרעפעל לאגען איהם אויפ'ן פנים אנגסטען ארוים. די אויגען פערשלאר־סען און דאס פנים אין קראמפען, ווען די בלויזע וואונד ריהרט זיך אן אן דעם רויען שטיין.

א מוטער, אויסגעמאטערט, צובראכען שלעפט זיך אויף די קניה, געפיהרט פון איהר יונגע קינד, א מיידעלע וואס קוקט מיט רחמנות דער מוטער אין די אויסגעלאשענע אויגען.

דער צאהל פון די וואס געהען אויף די קניה ווערט אלץ גרע־סער וואס נאהענטער מען קומט צום קלויסטער אויבען.

און דער קלויסטער אויפ'ן ראנד פון פעלזען, נאר אראבצור־פאלען, ער איז ניט גרוים און שפאגעל ניי. די מענשען קנוילען זיך און שטופען זיך צום טיר אהין אריינצוקומען אדער אריינצור־בליקען. פיעל טראגען גרויסע ליכט וואקסענע, אין גרוים פון ג מענשען זענען די ליכט. אויף די ליכט, צייכענם, אנדערע מיט מענ־

שען געזיכטער. די ליכט װערען אַנגעצונדען בײם דערנעהנטערען זיך. אינװעניג איז א װאלד פון ברענענדיגע ריעזען־ליכט. און דער געזאנג פון די גלחים און בעטענדע שלאָגט זיך ארױס פון אינװע־ניג אינאײנעם מיט דער היץ און טשאד פון די אַנגעצונדע ליכט.

די געזיכטער װאָס בעװײזען זיך פון אינװעניג זענען אױס־געשװיצטע, אױסגעמאטערטע און צומאָל אױסגעװײנטע.

די װײסע גלחים מיט װײסע, פון שװײס צושװאומענע קראַ־גענס אין זײערע לאַנגע שװארצע בגדים זעהען אױס װי זאטע, גע־פאשעטע פערד, װאָס נאָך דעם װי מען האָט זײ געבאָליעט און זײ־ער פעל געפּוצט, האָט מען זײ פּלוצלונג אין א שװערער משא אײנגעשפּאַרט, ניט געבענדיג צו עסען און טרײבענדיג ביז א פּארע שלאָגט פון זײער פעל...

די בלאָנדע װײסע דאמע מיט דעם אבגעטראָגענעם פּנים און בלױ־ליכטיגע אױגען האָט שױן איהר חוב בעצאָהלט בײ די בעטלער און איצטער הױבט אָן א שמײכעלע ארױסצוקוקען בײ די װינקלען פון דעם רױט־געפּארבטען מױל. כמעט אין טיר פון קלױסטער נעהמט זי אױף די װאונקען פון די אַבגעריײניגטע יונגע נשמות. אימעצענעם א דרײסטע האנט האָט געטראָפען צו איהר אָרעם און זי װערט װײט פון קלױסטער־טיר אבגעפיהרט.

פון שפּיץ בארג זעהט זיך די געגענד ארום. בײם האָריזאנט ציהען זיך די צובראכענע קאנטורען פון די בראזיליאנער הימלען; די בערג װיקלען זיך אין די הימעל־ברעגען אײן. די זון קלײבט זיך, קלײבט זיך העכער ארױס, און אזױ פיעל ליכט שטראמט פון איהר, אזש דאָס ליכט איז אָנצונעהמען מיט׳ן האנט. װי א ליכטיגע נעץ ציטערט אין טאָל, אלץ אין זיך ארײנכאפּענדיג.

די שטארקע נאַטירליכע ליכטיגקײט שטערט דעם רעליגיע־זען עקסטאז ארום קלױסטער און די פלעמלעך פון די הױכע, דיקע, װאקסענע ליכט טשאדען די לופט און די פרומע טרער װערט מיט דעם ברודיגען שװײס אױסגעמישט.

דאָס ליכט פון פריהמארגען װערט נאָך העלער און בײם האָרי־

זאנט בעווייזען זיך אלץ נייע און נייע בערג איינער פון דעם אנדערען ארויסגעקוואָלען... איך קוק צו דער ווייטער ליכטיגער וועלט און דורך מיין הארצען הויבט אָן ציהען א ווארימע ליכטיגקייט.

31.

אויפ׳ן שוועל

וואָס מעהר איך זיץ אין ריא דע זשענערא אלץ מעהר געפעלט מיר די שטאָדט. וואס לענגער איך בלאָנקע מיר ארום אין דעם לאנד, וואָס איז פאר אונז אייראָפּייער מיט לעגענדעס ארומגערינגעלט, אלץ מעהר ווער איך צוגעבונדען צו דעם לאנד. און איצטער שוין שטעהענדיג אויפ׳ן שוועל און געזעגענענדיג זיך אין הארצען מיט די אלע גרינע בערג וואָס קוקען פון אהינטער די בלויע הימלען אַפּער, צוקוקענדיג זיך צו דעם צושראָקענעם עולם וואס שטרענגט אָן די נערוועז צו אלץ וואָס קומט איצטער פאר אין דער אלטער וועלט — קומען גאנץ ערענסטע און טרויעריגע געדאנקען אויפ׳ן זינען. עס פערדריסט פאר וואָס זענען אָט די אלע זיד־אמעריקאנישע לענדער אזוי אונבעהאלפען אין זייער פּאָליטישען לעבען, לאָזען זיך פון אימעצען פיהרען ווי קליינע קינדער?

נאָך אלץ קען מען מיינען אז בראזיל איז בלויז אן ענגלישע אָדער דייטשע קאָלאָניע. די אייגענע שוואכקייט, אבגעלאָזענקייט און לייכטזיניגער־שוואכער כאראקטער פון די שפּאניער און פּורטוגעזער ביי זיך אין אייראָפּע, ביי זיך אין דער היים, איז אהער אריבערגעטראָגען געווארען. און דאָס איז אפּשר די הויפּט שטערונג, וואָס אזעלכע גוואלדיגע לענדער ווי ארגענטינע און בראזיל ענטוויקלען זיך אזוי פּאמעלאך, ווערען פון גורל צו גורל געווארפען.

די הויפּטשטאָדט איז שעהן, די גרויסע שטאָדט איז רייו. דאָס

האָט מען צו פערדאַנקען דעם געלען פיבער וואָס צווינגט די גרויסע שטאָדט ריין צו האַלטען.

דאָס אויסערליכע, וואָס וואַרפט זיך אין די אויגען מאַכט דעם איינדרוק, אַז אַלץ איז דאָ אין דער בעסטער אָרדענונג. קוקט מען זיך אָבער אַריין טיעפער אין דעם גאַנצען ענין אַריין ווערט איהר אויסגעפינען, אַז מיט דער שטאָדט איז דאָס אייגענע ווי מיט די ווייסע קרינגשיפען וואָס שטעהן דאָ אין האַפען: גאַנץ אָפען ווערט געשמועסט, אַז אינעווייניג אין די שיפען איז לעדיג, נישטאָ מיט וואָס צו שיסען, נאָר פאַר אַ שיינדעל האָט מען זיי אין אַריינ־פאַהר אויסגעשטעלט. און די שעהנע, ציכטיגע הויפּטשטאָדט מיט די שעהנע רעגיערונגס בנינים, מיט די ברייטע אַספאַלט גאַסען, אַלץ, אַלץ וואָס די אויג זעהט, קען מען מיינען איז ערגעץ אויף באַרג אין איירָאָפּע בעשטעלט געוואָרען, אין איין נאַכט האָט מען די גאַנצע שטאָדט אַ פאַרטיגע געבראַכט, אַריבערגעפיהרט קיין בראַ־זיליען, צופוסענס די בערג ביים ברעג ים אַנידערגעשטעלט. אי־מעצער אין איירָאָפּע האָט די שטאָדט אויסגעבאַרגט דעם בראַזיל־יאַנעם פאָלק פונקט ווי די פרוי וואָס באָרגט זיך אויס אַ קלייד אַ שעהנע, פאַר דער וועלט זיך צו בעווייזען. עס מאַכט דעם איינדרוק אַז דער היגער, איינגעבוירענער איז בלויז אָנגעשטעלט ביי זיך אין לאַנד, דיענט עפּעס אַ פרעמד פאָלק וואָס וואוינט ווייט פון דאַנען: ענגלאַנד, דייטשלאַנד, פראַנקרייך, איטאַליען — איהר ווייסט אַליין ניט ווער דער „פרעמדער־אייגענער„ איז.

דאָס לאַנד האָט אוצרות. נאַטירליכע רייכקייטען און דאָך איז דער גרעסטער אידעאַל פון דעם איינגעבוירענעם —א שטעלע צו האָבען ביי דער רעגירונג. מיט פערשיעדענע וועגען און שווינדלען דרעט מען זיך ווי ס'איז אַריין אין אַ רעגירונגס אַנשטאַלט. פערזי־כערט זיין. געהאַלט בעקומען. גלייך ווי קיין אַנדער זאַך איז פאַר דעם היגען נישטאָ ביי וואָס זיינע הענט צו פערטשעפּען. אוואו דאָס מזל אויספּרואווען. און פּשוט נשתומם צו ווערען, ווען איהר געהט אַריין אין פּאָסט אָדער, אין אַ פּאָליציי בעצירק, וויפיעל אָנ־

געשטעלט איהר בעמערקט דארט. ממש איינער דעם אנדערען שלאגט די פלייצעס אב. ווילט איהר עפעס אויסגעפינען הויבט אייך איינער אן אבצושיקען צום אנדערען, איינער פרעגט ביים אנדערען און דער סוף, אז איהר געהט ארויס אהן א תשובה.

אין בראזיליען שאצט מען די בעפעלקערונג פון קרוב צוואנציג מיליאן נפשות און ווער ס'האט ביינעוואוינט די קינדערשע אונבעד־האלפענקייט, וואס האט זיך ארויסגעוויזען אין לאנד, ווען די מלחמה האט אויסגעבראכען! בראזיליאנער געלט איז געפאלען און ס'איז ניט געווען וואס צו מאכען דערמיט. דאס לאנד האט ניט קיין אייגענע מטבעות אין גאלד. דא ווערט געברויכט דער ענגלי־שער פונט־שטערנלינג. און ווען די מלחמה האט אויסגעבראכען איז דאס גאלד ווי דורך א נס פערשוואונדען געווארען. אין לאנד האט איהר זיך ווי ס'איז געקענט דרעהען מיט זייער פאפירען־געלד, אבער ארויספאהרענדיג פון לאנד, נעהמען די פאפירלאך אויסבויי־טען אין גאלד, איז דערפון כמעט גאר ניט געבליבען. איבעראל האבען צוליעב דער מלחמה נייטראלע לענדער זיך דערזעהן מיט דער מטבע און בראזיל איז געבליבען בע'קבצנ'ט.

ווער ווייסט, אפשר וועט די איצטיגע אייראפייאישע מלחמה אביסעל עפענען די אויגען פון די זיד־אמעריקאנישע פעלקער און זיי וועלען ארויסזעהן, אז צייט שוין, לאנג צייט, אז זיי זאלען אבלאזען די האנט פון זייערע אייראפייאישע פיהרערס; לאזען צו־רוה די אלטע פערפוילטע פארמען פון לעבען, פאר וועלכע אייראפע צאהלט איצטער אזוי טייער און — איינפיהרען נייע פארמען, גרינגערע און שעהנערע. עס מוזען אבער נייע דורות דא געבוי־רען ווערען; עס מוזען אהער קומען אויסדערוועהלטע פון דער וועלט און מאכען די זידליכע לענדער פאר דאס, וואס זיי האבען געדארפט זיין, א שאד, א גרויסער שאד, וואס די פיהרער אין די לענדער זע־נען שפאניער און פארטוגעזען. א שאד וואס די דערציהער פון די נייע דורות זענען קינדער וואס האבען ערגעץ א פ א ט ע ר־ל א נ ד. ווארים אויב ס'זאל געלינגען די זידליכע נאציאנען זיך

צו בעפרייען פון דעם שעדליכען איינפלוס, וואָס די אַלטע פער־שווינדעלטע גרויסמעכטע פון דער אַלטער וועלט האָבען דאָ, ווערט דאָך אבער גאר ניט אזוי גיך געשעהן דער נס, אז זיי זאָלען זיך פערגעסען אָהן דער שפּאנישער און פּארטוגעזישער היסטאָריע.

ס'איז ניט דערפאר ווייל איך בין א איד, רעד איך אזוי וועגען שפּאניען און פּארטוגאל. ווער קען דען ביי היינטיגע צייטען פיהרען אלטע חשבונות? עס פערדריסט בלויז, וואָס אין יונגע לענדער האָט מען געלעגט א פונדאמענט פאר דער צוקונפט ניט פון דעם פיינעם גראניט נאָר פון אַלטע ציגעל ארויסגעשלעפּטע פון אונטער אייראָפּייאישע חורבות.

ווער בעדאַרף האָבען אין די נייע לענדער טראדיציעס און ענגהארציגקייט? ווער בעדאַרף האָבען דאָ אין די רייכע, רייכע לענדער, פון גאָט אליין געבענשטע — א שפּראך־פראגע, א שפּראך צוואנג, און דעם פינסטערען קאטוילישען גלויבען?

אָט די אַלע אונצאָהליגע קלויסטערס וואָס ווערען דאָ אויף שריט און טריט אויפגעשטעלט פון דעם פיינסטען גראניט — עס כאפּט אָן א שרעק אויף זיי קוקענדיג. פארבייגעהענדיג ביי א קלויסטער אין בראזיל און הערינג דעם היילינגען געזאנג, וואָס ציהט פון אינוועניג, דאכט זיך, אז דער געזאנג קומט פון ליסאבאן צו ציהען; די אייגענע הויפּטשטאָדט וואו עס וואוינען די טאַטעס פון אָט די פיהרער אין דעם נייעם, יונגען און בליהענדען לאנד.

32.
שרעק.

איך פאָהר קיין נאָרד אמעריקא, אויף אן ענגלישער שיף און דער פחד פאר דער מלחמה הענגט איבער אונז. ביינאכט ווערט כמעט ניט אנגעצונדען קיין ליכט אויפ'ן שיף. אין די קאיוטעס

האָט מען די פענסטער פערקלעבט מיט שווארצען פאַפיר, אז טאָ־מער צינדט ווער אָן ליכט זאָל זיך עס ניט זעהן פון דרויסען. אין עסען־זאָל ווערען די פענסטער שווער פערהאנגען, אין אווענד ביים עסען. די שרעק פאַר די דייטשע קריגשיפען וואָס דרעהען זיך אום אין אטלאנטיק לאָזט ניט רוהען, כאטש פון צייט צו צייט בעווייזען זיך פון ווייטען ענגלישע קריגשיפען, וואָס בעגלייטען אונז. איך האָב זעהר געוואָלט מאכען מיין רייזע אויף א בראזיליאנער שיף. די היגע רעגירונג האָט עטליכע פאסאזשיר שיפען, וואָס געהן צווי־שען נאָרד און זיד־אמעריקא. און צוויי וואָכען צייט בין איך גע־גאנגען אין דער קאנטאָר פון דעם „ללאָאיד בראזיליערא“ און האָב ניט געקענט אויסגעפינען ווען זייער שיף געהט אב. דער דריי שטאָ־קיגער בנין פון גרויען גראניט, וואָס געפינט זיך ביים האפען, איז פול מיט אנגעשטעלטע און קיינער ווייסט ניט ווען די שיף וועט אבגעהן. איינער שיקט אב צום אנדערען. אזש צום דירעקטאָר אליין זיך דערשלאָגען:

— ווען געהט אב די שיף „ס׳פאאולא“ קיין ניו יאָרק?

— מען ווייסט נאָך ניט. זי קומט ערשט מאָרגען אָן פון דאָר־טען. קום אין א פאָר טעג ארום.

געקומען אין א פאָר טעג ארום.

— ווען געהט אָב די שיף קיין ניו יאָרק?

— מען ווייסט נאָך ניט. איצטער איז דער צעהנטער אקטאָ־בער, כ׳גלויב, אז דעם צוואנציגסטען וועט זי געהן. קום אין א פאָר טעג ארום וועט מען דיר פערקויפען א שיפס־קארטע.

אין א פאָר טעג ארום:

— ווען געהט אָב די שיף קיין ניו־יאָרק?

— מען ווייסט ניט. אפשר ארום דרייסיגסטען וועט זי אב־געהן. קום אין א פאָר טעג ארום וועט מען דיר פערקויפען א שיפסקארטע.

כ׳האָב אויפגעהערט צו גלויבען, אז די בראזיליאנער שיף וועט אמאָל גאר געהן; און אפשר איז גאָר קיין שיף ניטאָ.

און אזוי בין איך מיט גרויסע חסדים פון דעם ענגלישען קאנ־סול און פון דעם רוסישען קאנסול, מיט אויפשריפטען און חתימות און הערב־מארקעס אויף מיין אויסלענדערשען פאספארט, אנגע־נומען געווארען אלס פאסאזשיר אויף דער „וואנדייק", וואס געהער צו אן ענגלישער שיפסקאמפאניע. דער פרייז פאר א ביליעט צוויי־טע קלאס כמעט אזוי הויך ווי די פרייזען ערשטע קלאסע אין א גע־וואוינטליכער צייט, און די אויפפאסונג אויפ'ן שיף, דאס פנים פון די בעדינער און אפילו פון די אפיציערען, מאכט דעם איינדרוק, אז מען ריכט זיך גאר ניט אמאל צו דערקלייבען קיין ניו־יארק.

אין אייראפא אין מלחמה און דא אויפ'ן שיף הונגערט מען דעם עולם גלייך ווי פון אייראפא בעדארף מען שפייז פראדוקטען פאר'ן שיף אננעהמען. אלץ ארום איז שמוציג גלייך ווי מען ריכט זיך סיי ווי, היינט — מארגען צו שטארבען. דער ברויט ניט אויס־געבאקען, דער קארטאפעל ניט איינגעקאכט און ארום דיין טעלער אויפ'ן טיש קריכען ארום „פרייסען".

— וואס איז דאס? — פרעג איך דעם סטווארט.

— דאס זענען אונזערע הויז־חיות.

— וואו זענען זיי געווען פאר דער מלחמה?

— פאר דער מלחמה — שמייכעלט ער — האבען זיי מורא געהאט.

אויפ'ן שיף מיט מיר פאהרט פון ריא זשענערא א ר ו ס. דאכט זיך א געבילדעטער מענש. פון נייעם דור. געענדיגט יוני־ווערזיטעט. אלץ דוכט זיך גוט. וואלט ער אבער רוסלאנד אויף זיינע פלייצעס ניט טראגען! וואלט ער נאר אזוי פיעל ניט קריטי־קירען די רעפובליקאנישע לענדער, און ווען ער וואלט נאר ניט ווי־סען אזוי אויסגעצייכענט וויפיעל עס וואוינען אידען אין ריא זשע־נערא; וויפיעל עס בעשעפטיגען זיך מיט ארענטליכער ארבייט און יוער עס פערנעהמט זיך מיט שווינדעל.

אט די ה ע כ ט ־ ר ו ס י ש ע ספעציאליטעט וואס מאכט אזוי נערוועז אויסערהאלב פון יענער גרויסער מדינה.

— ענגלאנד און רוסלאנד וועלען אין דער צוקונפט פיהרען די גאנצע וועלט.
— זעהר גוט.
— מעהר קיין פאגראמען וועט מען אין רוסלאנד ניט מאכען.
— פון וואנען ווייסטו עס אזוי גוט?
— אזוי. ס'איז שוין גענוג. די זון פון רוסלאנד געהט אויף.
— וואוהין זשע פאהרסטו איצטער? — פרעג איך איהם.
— איך פאהר א ביסעל זיך בעקאנען מיט דעם לאנד פון געלט און בלאף, און דערנאך וועל איך זיך אומקעהרען קיין רוסלאנד אנשליסען זיך אין דער מלחמה.
— געוועזען אמאל אין נארד אמעריקא?
— קיינמאל ניט. כ'ווייס, אז אידען זענען דארט די בעלי־בתים.

אט אזוי פאהר איך אויף אן ענגלישער שיף, בלויז צוליעב דעם חסד וואס איך האב א רוסישען פאספארט.

מיר ציהען פון דרום קיין צפון און דערנאהנטערען זיך אלץ מעהר צו דער אלטער וועלט. ענגלישע קריג־שיפען בעגלייטען אונז, אבער דאך איז מיין הארץ עפעס ניט אין גאנצען זיכער. און יעדעס מאל, וואס אונזער שיף שטעלט זיך אב ערגעץ אין א האפען, אדער יעדעס מאל ווען עס בעווייזט זיך פון מערב־זייט א פאס ערד — כאפט מיר א שטילע פרייד ארום פיהלענדיג, אז ביי בראזיליא־נישע ברעגעס זענען מיר נאך.

33.

באהיא

די שטאדט באהיא געפינט זיך ביים אטלאנטיק. אין דעם ים־אויסגוס פון „אלע הייליגע". פערמאגט אייניגע הונדערט טויזענד איינוואוינער און דריי הונדערט מיט פינף און זעכציג קלויס־טערם.

— לויט דער צאָהל טעג אין יאָהר איז די צאָהל פון די קלויס־טערס.

דאָרט איז די אַלטע נעסט פון דעם קאַטוילישען גלויבען און ביז מיט עלף יאָהר צוריק איז באַהיא געווען די מעטראָפּאָליטען פון דער קאַטוילישער קירכע אין בראַזיל. און גלחים און מיסיאָנע־רען און גלאַט קלויסטער־בטלנים טרעטען ממש די פיס אָב.

ס'איז געווען אַרום ניין אין דער פריה ווען איך האָב פערלאָ־זען מיין שיף, וואָס האָט זיך אָבגעשטעלט אַ פּאָר מייל פון האַפען, און אין אַ מאָטאָר־שיפעל האָב איך זיך דערקליבען צום ברעג.

דער אונענדליך לויטער־בלויער הימעל האָט פערכאַפּט אַ גרוי־סען שטח פון ים אריינגעמענדיג אַ טייל פון'ם בערגיגען ברעג, צו־זאַמען מיט דער אונטערשטער טייל שטאָדט. דער ווייס־זאַמדיגער ברעג בלאַנקט אַנטקעגען דער זון אַזש די אויגען בלענדט עס, פּונקט ווי עס בלענדען די אויגען די ברייטע שנע־פעלדער אין אַ זוניגען ווינטער־טאָג.

דאָ קומט אָבער אויס צו געהן ניט איבער שנע־פעלדער, נאָר איבער אַ בלענדענדען זאַמד־פעלד און די זאַמד איז אַזוי גלוטיג, אַזש די שיך ווערען ביז צום לייב צוגליהט.

עס הויבט זיך אָן דער אונטערשטער טייל שטאָדט, ציהט זיך אין אַ שמאָלען פּאַס מיט דער לענג פון ברעג. דאָ געפינען זיך פיעל געשעפטען און אַלע מערק. דער עיקר שטאָדט ליגט מיט אַ פּאָר הונדערט פוס העכער און עלעוועטאָרס גרויסע נעהמען דעם עולם אַרויף אויבען.

מיט איהר קאָנסטרוקציע דערמאָנט די שטאָדט געוויסע ווינ־קעלעך אין ליסאַבאָן, די הויפּט־שטאָדט פון פּאָרטוגאַל. אויך אַזוי בערגיג צובראָכען די גאַסען, באַרג אַרויף און באַרג אַראָב. מיט איהר שמוץ אָבער — איז באַהיא געראָטען אין זיך אַליין.

אָט דאָ, אין דער אונטערשטער טייל שטאָדט, וואו אַלע לע־דיג־געהער בראָטען זיך אויף דער זון איז דער פּלאַץ וואו די מערק געפינען זיך, וואו אַלע שפּייז־פּראָדוקטען פערקויפט מען — דער

געשטאַנק טראָגט זיך פון ווייטען — אַלץ אינאיינעם געמישט, אויפגעהורבעט.

גריִנסען און פערפוילט פלייש, לעבעדיגע מאַלפּעס און שטי־קער געזאַלצענע פיש, פּאַפּוגייען און צושניטענע טשערעפּאַכעס. די מאַלפּעס פון אַלערהאַנט און אַלער גרויס צוגעבונדען צו קאַס־טענס, אָדער גלאַט צו עפּעס, רוהען ניט, ווי אַ דבוק זאָל אין זיי זיצען; לויפען אַהער, לויפען אַהין, כאַפּען אַ דורכגעהער ביי אַ האַנט, ביי אַ פוס. די פּאַפּוגייען פילדערען, גוואַלדעווען ווי אַ בייז אומגליק וואָלטען זיי וואַרטען.

מיט אַזאַ גוואַלדיגער שפּע רייסען זיך אַריין די זונענשטראַ־לען און בראַטען די פעטע שטיינער פון ברוק, פרעגלען די האַלב־נאַקעטע נעגער און נעגערטעס, וואָס קאַלאַטשען זיך דאָ אַרום אַהן אַ ציעל. פּונקט ווי די זשוקעס, וואָס גריבלען זיך אין די מיסט־קערבלעך, אַזוי ציהט עס אַהער צום מאַרק דעם עולם לעדיג־געהער וואָס אין האַפען.

אויפ׳ן מאַרק בייסט מען צו, אויפ׳ן מאַרק שפּיעלט מען אין ליעבע און דאָ כאַפּט מען אַ דרעמעל אויף גאָט׳ס בעראָט.

אַזוי פויל בעוועגען זיך די הענט: אַזוי פויל הענגען די קליי־דער אויפ׳ן מענשען: אַזוי נאַריש־צוקראָכען קוקען אַרויס טיילען אַבגעדעקט לייב ביי די מענער און פרויען:

זיצט אויף ד׳רערד אַ צושוואָומענע אַלטע נעגערטע, ווי פון אַ שוואַרצען, שיטערען טייג איז זי אויסגעקנאָטען און דער עהל אין איהר קומט אַרויס און גלאַנצט אַנטקעגען דער זון. נעבען איהר אַ באַרג לעבעדיגע ים־ראַקעס. זי מאַכט זיי „ריין" צום קאָ־כען און דערווייל כאַפּט זי זיך אַ שמועס מיט איהרע גוטע פריינד אין איהר גלייכען, וואָס זיצען קעגענאיבער אויף דר׳ערד האַלב־נאַקעט. זי האַלט פאַר אַ פוס אַ לעבעדיגען ראַק און שקראַבעט איהם אַזוי פויל; די אויגען איהרע געווענדעט צו איהרע פריינד. דער ראַק דערפיהלט דעם מעסער, ער הויבט זיך אָן צו רייסען,

קריכט ארויס פון אונטער איהרע ברודיגע פינגער לאָזענדיג א פּוס אין איהרע הענט.

עס וואָלט זיך וועלען, אז א ריעז זאָל אָנקומען פון ערגעץ צושפּרייזען און מיט א גרויסען בעזעם אונטער'ן אָרעם און אָט די אַלע מערק מיט אַלע לעבעדיגע און ניט־לעבעדיגע בעשעפעּנישען אין ים ארייננקערען און אז עק זאָל עס נעהמען...

קומט מען ארויף מיט דעם עלעוואטאר אויבען, אין דער אויבערשטער טייל שטאָדט, בייט זיך דאָס בילד. די קלויסטערס אויף יעדען שריט און טריט און די שווערע ווייסע גלחים אין שוואַרצען געקליידעט, די ענגע געדרעהטע געסלאך און דער סטיל פון די הייזער — מיט אלטקייט בלאָזט פון דעם און דו פערגעסט א ווײַלע אָן די שמוציגע מערק. דורות הויבען אָן ציהען פאר דיינע אויגען.

— וואָס האָבען דען מיסט־בערגלעך מיט דער היסטאָריע צו טאָן? און וואָס קערען זיך אָן אָט די אַלע קלויסטערס און זייערע גלחים מיט דער פערשוויצטער, אלטער נעגערטע, וואָס שקראַבעט לעבעדיגע ראקעס מיט א טעמפּען מעסער?...

אומגעהענדיג אין דער אויבערשטער טייל שטאָדט קענסטו מיינען, אז אין א פּאָרשטאָדט פון ליסאבאָן ביסטו. אָדער א שטיק פון יענער פּראָטוגעזישער הויפּט־שטאָדט האָט מען אָבגעשניטען און געבראכט אזש אהער.

די גלחים וואָס דרעהען זיך אום אין די גאסען אָדער ביי די טירען פון די קלויסטערס — עפּעס א פינסטערען סור טראָגען זיי מיט זיך ארום. ביי דעם עלטסטען קלויסטער „סאָן פראנציסקא" שטעהט א טרוקענער, אויסגעצויגענער מאָנאך, אויסגעטריקענט ווי א לולב און ער דערצעהלט זאכען פון פאר דריי הונדערט יאהר צוריק. דאכט זיך, אז ערגעץ אין א שפּאלט, צווישען די שטיינערנע ווענט, האלט ער זיך אויף פון יענע צייטען אָן און ער טריקענט, און ער טריקענט איינאיינעם מיט דעם קאטוילישען גלויבען דאָ אין לאנד.

אויך דאָ, ווי אין פּאָרטוגאל, האָט מען די מאראנען געברענט:

און אידען האָבען זיך דאָ געפּרובט ראַטעווען פון די קאַטוילישע געגעל העלפענדיג די האָלענדער צו בעזיעגען די געגענד אויף א קורצער צייט.

ביי היינטיגע צייטען איז דער פּאָרטוגעז דער געזעצליכער פאָטער פון דער בעלעבטער געגענד דאָ. דער פּאָרטוגעז איז דער איינציגער וואָס איז זיך גערן משדך מיט דעם איינגעבוירענעם און שטעלט אויף דורות מיט א פּארב פון קאווע־מילך קאָליר אין פּנים. דער ווייסער מענש פון מעריב־אייראָפּע קערט זיך אָב פון דעם היגען פערשווּיצטען בראַנזען־לייב. ער, דער מעריב־אייראָפּעער מאַכט אַזוי בולט דעם אונטערשייד פון שוואַרץ און ווייס דאָ אין לאַנד.

דער פּאָרטוגעז אָבער, ער וואַרפט זיך אריין איבער'ן קאָפּ, מיט א געוויסער טעמפּקייט, אין דעם היגען לעבען און בויט אויס נייע דורות, ניט שוואַרץ און ניט ווייס. פון איהם ווערט געבוי־רען דאָס אמת'ע קינד פון דעם היגען לאַנד, וואָס וואַרצעלט זיך איין און לאָזט צווייגען ארויס. דאָס „ווייסע" וואָס וויל זיך ניט וואַרפען אין דעם שוואַרצען שטראָם, געהט דאָ אום פּרוכטלאָז אונ־טער דער טראָפּישער זון. דער מעריב־אייראָפּעער דרעהט זיך דאָ ארום א „נישט־קיין בעווייבטער", אָבגעריסען פון זיין אַלטער היים, שיקט שוואַכע וואָרצלען אין דער היגער ערד אריין און טראָגט זיך ארום מיט דעם געדאַנק, אַז דאָך וועט ער אין דעם לאַנד בע־גליקט ווערען.

אומגעהענדיג אויפ'ן מאַרק האָב איך זיך אָנגעשלאָגען אָן א גרופּע מענשען, אידען, אונזערע לייט. זיך דערקענט.

— ווי דערקענט מען עס ניט אונזערען א אידען וואָס ערשט עטליכע יאָהר, צייט ער האָט רוסלאַנד פערלאָזען?

— וואָס מאַכען אידען?

— מען לעבט, גאָט צו דאַנקען.

די לייט לאָזט זיך אויס האָבען געהערט פון ריאָ דע זשע־נערא, אַז איך בעדאַרף דאָ דורכפאָהרען, און הערענדיג, אַז א שיף

איז אַנגעקומען האָבען זיי זיך געפּרובט, אפשר...

אַ מאַן צעהן זיינען זיי געווען. איינגערע מענשען. אַ צוויי אין די מיטעלערע יאהרען. אידישע אינטעליגענטען פון בעסאַבאַ־בער גובערניע.

— וויפיעל זענט איהר דאָ אין באהיאַ?

— אַ פיער־פינף הונדערט.

אַ פיער־פינף הונדערט אידען אין ניו־יאָרק אָדער אין מינסק— וואָס איז עס?

גאָר ניט, אַ בלעטעלע פון אַ בוים; אַ שטויבעלע.

דאָ אָבער, אינ'ם פערוואָרפענעם ווינקעל — איז עס אַ פאָלק! ס'אידישע פאָלק. דאָס קליינע הייפעלע לעבט מיט'ן לעבען פון אַ גאַנץ פאָלק.

עפּעס נאָגט; עפּעס פערלאַנגט דאָס הארץ. עפּעס רייסט די נשמה און דער „עפּעס" קען אפילו אונטער דער היגער זון ניט צו־שמאָלצען ווערען.

— עס לעבט זיך ווי ס'איז; פרנסה פאַראַן — אָבער...

דאָס קליינע הייפעלע אידען לעבט מיט'ן לעבען פון גאַנצען פאָלק און בענקט מיט'ן בענקען פון גאַנצען פאָלק:

עטליכע ציוניסטען פאַראַנען.

עטליכע אידישיסטען פאַראַנען.

עטליכע העברעאיסטען פאַראַנען.

איינער ווייסט די הויז אין אָדעס, וואו ביאַליק וואוינט.

איינער קלייבט זיך פאָהרען קיין פאַלעסטינע.

אנדערע לעבען אַ „וואוילען טאָג" האָבענדיג אָט די אַלע זאַ־כען אין דער לינקער פּאה אפילו אויך ניט.

— און וואָס איז אייער בעשעפטיגונג?

— מען פערדעלט.

יאַ, ס'איז אפשר קיין בייז ניט. וואָרום ווער פערדעלט דען דאָ ניט פון די פרעמדע נאַציאָנען? דאָך, אָבער דאָ, פערקוועטשט דאָס הארץ.

— דאָ מיינסטו, אז אַ גאַנץ פֿאָלק פֿערעלט; צוטראָגט איבער די הייזער ענגלישע, דייטשע סחורות.

ווער פֿערעלט דען דאָ ניט?

דער איינציגער אפשר, דער פּאָרטוגעז, קומט אהער ניט צו פֿערלען; דער איינציגער אפשר, וואָס מיט אָפֿענע אויגען קלייבט ער זיך אויס אַ נעגערטע און זעהט אַ נייעם דור אויפצושטעלען...

34.

געפאַנגען!

26טען אָקטאָבער.

ענדליך האָט זיך די נאכט אראָבגעלאָזען און געמאכט אַ סוף צום טאָג, וואָס האָט זיך פאר מיר ווי טויזענד אייביגקייטען געצויגען. די היסטערישע אויפרעגונג פון די פּאַסאַזשירען האָט גע־מיטען. אלץ ארום איז פערשטומט געוואָרען. אלץ ארום זעהט איצ־טער אויס ווי אַ פויגעל, וואָס מען האָט זי אונגעריכט אין אַ שטייג אריינגענאַרט און נאָך דעם ערשטען פערזוך מיט די פליגעל די שטייג אויפצוברעכען איז זי געבליבען זיצען שטיל און בלויז פון איהר בליק קוקט אַ שטומער פחד ארויס...

דער „שונא" האָט געהייסען די ליכט אויף אונזער שיף אויס־לעשען. בלויז איין לעמפּעל ברענט אין מוזיק־זאַל מיט אַ שוואַר־צען פּאַפּיר ארומגעוויקעלט.ביים שיין פון שווארצען לעמפּעל זי־צען פּאַסאַזשירען מיט אראָבגעלאָזטע קעפּ. ווער עס טראַכט פון היינטיגען טאָג און ווער — פון אונבעקאנטען מאָרגען. מיין ערשטע אונרוהיגקייט האָט מיך פערלאָזען. איך וועל מיר פּרובען דער־מאנען וואָס מיט אונז, מענשען, איז היינט פארגעקומען און לזכרון פאר מיר אליין עס פארצייכענען:

...ארום עלף אין דער פריה. היינט רעכענט מען דעם עקוואַ־טאָר דורכצומאכען. די זון ברענט מיט אַ העליש פייער און דורכגעמאכט נעבען מיינע לאַנגווייליגע שכנים וואָס קוקען אויף

מיר פּערדעכטיג ווייל איך בין א „רוס". פּערדעכטיג קוקען זיי אָבער מיר אויס. זיי זענען געווים דייטשען באטש זיי רעדען ענג־ליש. איך שטעה אויפ'ן דעק אנגעשפּארט אן פּארענטש און מיינע אויגען זוכען עפּעס אין דער ווייטקייט. מיט א שווער געמיט האָב איך זיך אויפגעזעצט אויף דער „וואנדייק", ס'הארץ האָט מיר געזאָגט:

— ניט די „וואנדייק" וועט דיך צו די ניו־יאָרקער ברעגעס ברענגען.

פון מוזיק־זאַל טראָגען זיך די טענער פון אונזער אָרקעסטער. יעדען טאָג אין דער צייט שפּיעלט מען פאר די פּאסאזשירען צוויי־טער קלאס. איצטער שפּיעלען זיי פון דער אָפּערא ווילהעלם־טעל און דער עולם ציהט זיך צום זאַל...

דאכט זיך צוויי רויך־זיילען וויגען זיך דאָרט וואו דער הימעל קומט זיך מיט'ן ים צונויף. צוויי רויך־זיילען, איינער ווייט פון דעם אנדערען. צוויי שיפען געהן.

עס טוט א קלאַפּ אין הארצען. אזוי זעלטען בעגעגענט מען דאָך איצטער אין די וואסערען א שיף. און דאָס — צוויי מיט אמאָל!

נאָך דעם ווי דער רויך־זייל בויגט זיך, שיינט, אז די שיפען קומען אונז אנטקעגען.

פּאסאזשירען בעמערקען עס. עס ווערט א בעוועגונג. דער עולם שטרענגט די בליקען אן. קוקט דורך בינאָקעלס און די אויפ־רעגונג ווערט שטארקער.

פיער קוימענס בעווייזען זיך. פון דריי זעצט א רויך. א קריעג־שיף!

— ס'איז א קריעגס־שיף. א, די ענגלענדער זיי פּאסען שוין גוט אויף, אז מיט אונז זאָל חלילה עפּעס ניט טרעפען, בעריהמט זיך איינער אין ענגליש.

און די „וואנדייק" געהט זיך איהר וועג. פונקט אנטקעגען די אונבעקאנטע שיפען. דער אָרקעסטער רייסט איבער אין מיטען

שפּיעלען און די מוזיקער לויפען אויף ארויס, דער פידלער מיט'ן פידעל אונטער'ן אָרעם, קוקען צושראָקען.

מען זעהט, די אונבעקאנטע שיפען פערגרעסערען זייער גע־לויף. מען שיט דאָרט קוילען אין די אויוועגס. דער רויך ווערט געדיכטער און שווארצער...

— וואָס בעדייט עס? אויב ענגלענדער בעדארפען זיי דאָך ניט יאָגען אזוי, און פונקט אונז אנטקעגען, דעם וועג אונז צו פער־לויפען?

די „וואנדייק" געהט נאָך אלץ פאָרוועררטס און די קריעגס־שיף בעוועגט זיך שוין אין איהר גאנצער גרויס. מיט אימפּעט שניידט זי די כוואליעס אוועקשמייסענדיג די וואסערען פון ביידע זייטען און גלייך אויף אונז קומט זי אָן.

אַ גאנצער שנור אונבעקאנטע פּאהנען ציהען זיך פון דעק צום מאסט־בוים ארויף אויף דער קריעגס־שיף. אונבעקאנטע קאָלי־רען. אלץ האלט איין דעם אָטעם. און די „וואנדייק" שטעלט פּלוצ־לינג אָב איהר גאנג...

— ס'איז א דייטשער קרייצער! — שרייט פּלוצלינג אימע־צער אויס אויף דייטש. אלע קוקען איהם אָן. פונקט ווי אין איהם וואָלט מען דעם שונא דערזעהן. און איך דערקען אין איהם מיין שכן ביים טיש, וואָס האָט די גאנצע צייט ענגליש גערעדט.

די קריעגס־שיף איז שוין גאָר נאָהנט. מיט איהר גאנצען אימפּעט טוט זי אַ קירעווע רעכטס און קומט אויס מיט אונז זייט ביי זייט.

נאָך א שיף קומט אָן. מאטערט זיך די קריעגס־שיף אָנצו־יאָגען. א פראכט־שיף. אן ענגלישער קרבן; און געבונדען פאָלגט ער דעם רויבער נאָך.

פון קרייצער לאָזט מען א שיפעל אראב. אָפיציערען און מאטראָזען פול, און איבער זייערע קעפּ וועהט א פאָהן מיט דעם דייטשען אדלער... אלץ קלאָהר. מיט איין מאָל איז אלץ קלאָהר גע־

ווארען. די מאנשאפט שטעהט בלאס און מיט אראבגעלאזענע קעפ.

די „וואנדייק" לאזט אראב איהרע טרעפ ביים ערשטען קלאס. די אונבעקאנטע געסטע אויפצונעהמען. די נייגעריגע און אונרוהי־גע פאסאזשירען לויפען אהין, צום ערשטען קלאס געוואהר ווערען וואס ס'איז געשעהן. איך בלייב אויף מיין ארט און בעטראכט דעם שטאלענעם שונא אויף וועלכען עס שוויבלען מענשען אין ווייסען געקליידעט. און ניט שרעקליך זעהט ער מיר אויס — נאר העסליך. זיין קאליר איז שמוציג־גרוי געווארען פון לאנגען אומ־וואנדערען נאך רויב. העסליך איז ער מיר, ווייל מענשען אין מיין געשטאלט פלאנטערען זיך דארט ארום, אין ווייסען געקליידעט, דרעהען זיי אויס די מיילער פון די קאנאנען צו אונז...

און דער ים ווינגט זיך גאנץ געמיטליך. בעלויכטען מיט דעם ליכט פון האלבען טאג ביים עקוואטאר. עס דאכט זיך מיר, דער ים ווינקט און שמייכעלט צו מיר:

— „וואס קלאפט דיר אזוי דאס הארץ דו ארימער מענש? ניט איינער האט שוין זיין רוה אין מיין בוזים געפונען; ניט נאר איין שווימענדיגער פאלאץ פון מענשען הענט געבויעט האט זיין רוה אין מיין טיפעניש געפונען"...

— די „וואנדייק" וועט מען דערטרינקען! — לויפט עפעס אימעצער מיט א גרוס פון ערשטען קלאס.

א דאמע ברעכט אויס מיט אן איינגעהאלטענעם היסטערישען געוויין און לאזט זיך לויפען צום וועג וואס פיהרט צו די קאיוטעס.

עס בעווייזען זיך נאך רויך־זיילען ביים האריזאנט. נאך שי־פען קומען אן.

— די ענגלענדער קומען! די ענגלענדער קומען, ווערט א גע־רודער... דער דייטש וועט באלד פלטה מאכען, פרעהט זיך אימע־צער...

— נאר ניט די ענגלענדער... זאל שוין זיין ווי ס'איז... —

ווינט א דאמע — מען וועט אונז אלעמען דערטרינקען ווען די ענגלענדער וועלען קומען..

דער דייטש אבער אנטלויפט ניט. די שיפען זענען „אייגע־נע". א גאנצע נעץ געווען פאר אונז אויסגעשפרייט.

א מאטראז לויפט אין איין געלויף.

— וואוהין, וואוהין? — פערשטעלט מען איהם דעם וועג.

— געהייסען די ענגלישע פאהן פון דער „וואנדייק" אראב־לאזען.

— „די ענגלישע פאהן אראבלאזען"... מורמעלט דער עולם.

דער קרייצער מאכט א קרייז ארום אונז און לאזט זיך געהן פאראויס. די „וואנדייק" ריהרט זיך, געהט איהם נאך.

— וואוהין פיהרט מען אונז? מען ווייסט ניט. מיר געהן צו־ריק. אין אן אנדער זייט די זון גאר... מיר געהן אנטקעגען די אונ־בעקאנטע שיפען. מיר קומען זיך צונויף. אלע „אייגענע". איצטער זיינען מיר שוין זעקס שיפען אין איין בינטעל. די „וואנדייק" אין מיטען. ווי א פליג זעהט זי אויס וואס איז אין שפינוועבס אריינ־געפאלען. די אלע שיפען, פרעמדע און אייגענע, אבגעקראכענע, אבגעריסענע, אבגעשליסענע ווי ים־רויבער. און די פריש אויסגע־פארבטע „וואנדייק" זעהט ווי א פרינצעסין צווישען זיי אויס. א געפאנגענע פרינצעסין וואס ווערט איצטער אין ערגעץ פון רויבער פערפיהרט...

די גלאק קלינגט. די גוט בעקאנטע גלאק וואס וועקט דעם עולם אויפ'ן שיף צום אויפשטעהן, רופט דעם עולם צום עסען. מען הייסט געהן אין עס־זאל. עפעס וועט פארקומען. דער עולם פאלגט, געהט שטיל, מען פערנעהמט די ערטער. א שווערע שטיל־קייט הערשט ארום. עפעס אונבעקאנט זעהט איצטער איינער דעם צווייטען אויס; ווי צום ערשטען מאל האט מען זיך דא געטראפען. און מען שפירט, אז עפעס אונהיימליכעס קומט פאר. איינער צום צווייטען קוקט פערדעכטיג, אפשר זיצט גאר דער שונא די גאנצע צייט צווישען אונז. אפשר האבען גאר אונזערע אייגענע שכנים

אונז פערקויפט צום שונא אין די הענט אריין. דאָך ווענדען זיך די בליקען צום טיר. פון דאָרט וועט באלד עפּעס ערשיינען...

אונזער קאַפּיטאַן קומט אַן. אזוי זעלטען איהם געזעהן. איך בעטראַכט איהם איצטער: הויך און שלאַנק און מיט א גרויען קאָפּ. ביי זיבציג יאָהר איז ער אלט. א יוגענדליכע פעסטקייט לעבט נאָך אין איהם — אָבער איצטער איז זיין גרויער קאָפּ געבויגען. זיין געזיכט פערוואָלקענט. ער פערנעהמט א פּלאַץ אנטקעגען עולם שטעהענדיג. זיינע הענט זוכען נערוועז הינטער זיך די וואַנט. ער שפּאַרט זיך אַן ער זאָל ניט אומפאַלען... די שטילקייט ווערט נאָך שווערער. ער מאַכט א בעוועגונג מיט'ן געזיכט, ער וויל עפּעס זאָגען, נאָר די ווערטער רייסען זיך פון מויל ניט ארויס. דאכט זיך, אָט, אָט וועט ער זיך צו־וויינען אויפ'ן הויכען קול.

אַלטע גרויע קאַפּיטאַנען, ווייזט אויס, וויינען ניט.

— נישטאָ וואָס צו מאַכען, הויבט ער ענדליך אַן מיט א שטי־מע וואָס ציטערט... מיר זענען אריינגעפאַלען. די שיף געהערט שוין צו זיי. מען מוז זיך איבערגעבען. מען וועט אונז גוט בעהאַנדלען. ביז מאָרגען בלייבט איהר נאָך אויף דער „וואַנדייק". מאָרגען וועט מען אייך אַלעמען איבערזעצען. קיינער וועט קיין שאדען ניט האָבען...

— וואוהין וועט מען אונז פיהרען? — רייסט איהם איינער פּלוצלינג איבער...

— יא, יא... וואוהין וואוהין... — מורמעלט דער עולם.

— איך וויים ניט... צו א זיכערען ברעג, זאָגען זיי צו...

אַלץ ווערט ווידער שטיל. דער קאַפּיטאַן קלייבט זיך נאָך עפּעס צו זאָגען, נאָר איצטער מערקט מען טרערען בעוויזען זיך אין זיינע אויגען און גאַנץ אונגעריכט, ווי איין מענש הויבט איהם אַן דער עולם צו אַפּלאָדירען.

ער נייגט זיך אויפגערעגט... שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און אזוי געהט ער הינטער זיך ארויס פון זאַל...

שווייגנדיג הויבט זיך דער עולם פון די ערטער און לאָזען זיך נאָך איהם.

— „מענשען האָבען מענשען געפאַנגען, מענשען האָבען מענשען דערנידערט“...

מיט אַזאַ געפיהל פערלאָז איך אויף דעם זאַל...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

די נאַכט איז נאָך פינסטערער און טיעפער געוואָרען. פייער־לאַך טיקען זיך פון ווייטען. דאָס ווינקען זיך אונזער פאַנגער דורך מיט עלעקטרישע פייערלאַך. האַלב וואַך און האַלב ווי אין שלו־מער ליגען די פּאַסאַזשירען אין זייערע שטולען און ווער ווייסט וואָס עס וועבט זיך איצטער אין דעם אָרימען געדאַנק...

אָקטאָבער, 27.

אויפ'ן שיף איז א יריד, ס'איז נאָך אפילו די זון ניט אויפגע־גאַנגען נאָר ס'לעבען קאָכט און ס'לויפט אַזש איבער די ראַנדען אַרויס. פּונקט זעקס א זייגער וועט מען אָנהויבען איבערצופּיה־רען דעם באַגאַזש צו דער דייטשער פּראַכט־שיף „אַנסוניסאָן“. און דער עולם היילט מיט די פּעקלעך, שמייעט, פּלאָנטערט זיך און ווייסט אַליין ניט וואָס ער וויל.

„זיין פּעקעל זאָל מען נעהמען דעם ערשטען“ — איז געוויס דער טיעפער הארציגער בעגער איצטער פון יעדען איינציגען.

מען האָט געהייסען, אַז יעדער איינציגער זאָל זיך נעהמען זיין בעטציינג, כדי ער זאָל האָבען אויף וואָס צו שלאָפען — פאַקט זיך דער עולם פון די גוטס וואָס די „וואַנדייק“ פערמאָגט.

איינער שלעפּט גאַנצע צוויי מאַטראַצען און גאַנצע פיער קישענס איבער אַלעמענס קעפּ.

— ס'איז מיינס, כ'האָב דערפאַר געלט בעצאָהלט, בייזערט ער זיך מיט אַן אויפגערעגטען טאָן.

— וואָס בעדאַרפסטו צוויי, ס'איז דאָך איין מאַטראַץ אויף געווג ווייך?

— איך ווייס וואָס איך טו, — ענטפערט ער בעלעדיגט.

יא, דער גאַנצער עולם „ווייסט וואָס ער טוט".. ווער עס שניידט די שטריקלעך פון די גאַרדינען און פּאַקט אין קעשענע; איינער גאָר רייסט דאָס בלעכעל מיט'ן אויפשריפט „מוזיק זאַל", וואָס איז איבער'ן טיר אָנגעקלאַפּט.

צום אָנדענקען... צום אָנדענקען...

איינער טראָגט גאָפּיל, מעסער — ס'איז מיינס — מיט דעם געגעסען... און דער אַנדערער שפּאַרט די מעשענע שפּייקעסטטעל אין טשעמאָדאַן אַריין...

צום אָנדענקען... צום אָנדענקען...

עס בעווייזען זיך דייטשע מאַטראָזען. אויף די היטלען „קאַרלסרוהע" אָנגעשריבען — אַזוי אַפּנים הייסט אונזער שטאָלע־נער שונא וואָס שפּאַצירט איצטער אום ווייט ביים האָריזאָנט און גיט אַכטונג אויף אונז. די דייטשע מאַטראָזען זענען אַזוי „ליבליך"... אַזוי פריינדליך. דערצעהלען פון זייערע גבורות... פון זייער גוט האַרציגקייט..

— ווען דער ענגלענדער כאַפּט אַ דייטשע שיף וואָלט ער זיך ניט אַזוי פיין בעגאַנגען, ניכט וואַר?...

די דינערשאַפט פון אונזער שיף האָט זיך פון די האָלאָבליעס אַרויסגעריסען, דער קאַפּיטאַן איז געפאַנגען, אַבגעלאָזען די לייצעס טשעם — האָבען זיי זיך אין זייער פרייהייט דערמאָנט. דעם ריכטיגען פּנים בעקומען.

די דינערשאַפט אויף אַזעלכע שיפען ווי פון „לאָמפּערט און האָלד קאָמפּ." ווערט צוזאַמענגעשטעלט, ווי געוואוינטליך, פון דעם עולם וואָס פערברענגט דעם גאַנצען לעבען אין די פינסטערע ווינקלען, אין די הינטערגעסלאך וואָס ליגען ביים פּאָרט... אין יענע געסלאך וואו די פרייהייט ווערט אין ביליגען וויין געבאָדען און אין די אָרעמס פון דער געקויפטער ליעבע פאַרשלעפּערט. ווען דער הונגער שמייסט אַזאַ „פרייען מענשען" אַרויף אויף אַ שיף, זיין ברויט צו פאַרדינען, פאַרשטעלט ער זיך אין אַ וואויל ערצוי־

גענעם לאקיי. האלט זיך גלייך, אנגעקראכמאליעט פאר דעם פּאַסאַזשיר, ענטפערט אויף יעדען פערלאנג:

אָל רייט, סיר!...

אָבער איצטער, ווען דער קאפיטאן איז געפאנגען, די פּאַ־סאַזשירען וועלען קיין קליינגעלד ניט געבען — האָט אן אמת'ע אַנאַרכיע אויסגעבראכען.

שכור'ע פלאַנטערען זיי זיך ארום, לאכען אין צורה זייער נעב־טיגען פּאַטראָן. שליידערען אין וואסער אריין אלץ וואָס עס מאכט זיך אונטער דער האנד, שטולען, מאטראצען, פלעשער און קי־שענס פליהען איבער'ן פּארענץ אין ים אריין.

און דער ים איז גאָר ניט אזוי רוהיג. ער בלאָזט זיך און ברוגז'ט זיך און צעוויגט זיך און שליידערט אונזער שיף:

דער ים וואָלט וועלען די רויבער־געסט פון זיין בוזעם אראָב־ווארפען...

און געסט זענען געקומען אונז מקבל פּנים זיין:

אַ גאנצע מחנה היי־פיש שוויבלען ארום אונזער שיף.

האָט איהר אמאָל געהערט פון די גרויסע פיש וואָס יאָגען נאָך די שיפען און ווארטען טאָמער וועט מען א מענשען אין ים אריינ־ווארפען?... און טאָמער שטארבט א מענש אויפ'ן שיף דערשמעקען זיי שוין פון ווייטען און קומען און ווארטען ביז מען וועט דעם מענשען זיי איבערגעבען.

האָט איהר דאָך געוויס דערפון געהערט?

אַ גאנצע מחנה זענען זיי איצטער ארום דער „וואנדייק“. מיט אן הונגעריגער נייגעריגקייט נישטערן זיי ארום אונזער שיף. פּונקט ווי מענשען זעהען זיי אויס, ווי מענשען וואָס שווימען אונ־טער'ן וואסער. ניט מיט קיין פלוס־פעדערען שווימען זיי — נאָר מיט צוויי מעכטיגע ארעמס ווי צוויי מענשען הענט. ס'וואסער איז לויטער און גרין־ווייס זעהען זיי פון וואסער ארויס...

מען לאָזט אראָב די שיפלעך פון דער „וואנדייק“. מען לאָזט אין זיי דעם באגאזש פון די ע ר ש ט ע און... די שיפלעך היי־

בען אַן צו זינקען. ס׳וואסער פליִיצט פון אַלע זייטען. די שיפּ־לאַך צעפּוילט! די מאַטראַזען שלאַגען זיך פון די כחות ארויס, שעפּען מיט עמערס ס׳וואסער ארויס — ס׳העלפט ניט.

נאָך א שיפעל אראָבגעלאָזען — ס׳איז דאָך אונזערע רעטונגס שיפלעך — זיי פילען זיך מיט וואסער אָן. אָט זיצען זיי שוין ביי די ראנדען און די כוואַליעס הויבען אָן די מאַטראָזען וואָס אויף זיי אראָבצושווענקען, אראָבוואַשען אין ים אריין. מען ראַטעוועט זיי אראָב.

דער גרויער קאַפּיטאַן שטעהט בלאַס און רייסט זיך אַזש די האָר פון קאָפּ, פאר אויפרעגונג, אבער צו שפּעט.

—אָ, קאַפּיטאַן, ליעבער קאַפּיטאַן! וואָס וואָלסטו געמאַכט, ווען אַן אומגליק טרעפט מיט אונזער שיף אין מיטען ים און די אָרימע מענשען וואָס אויפ׳ן שיף בעדאַרפען זיך ראַטעווען?

ניט אומזיסט בעגלייטען אַזא מחנה היי־פיש אונזער „וואַנ־דייק״; אַלץ וואָס געהט אויף צוויי פּיס ביי אונז אויפ׳ן שיף וואָלט דאָך אַמאָל געקענט צו זיי אין די אָרעמס אריינפאַלען... נאָר די דייטשען האָבען זייער האָפנונג צושטערט...

די דייטשען ברענגען זייערע אייגענע שיפלאָך און די ארבייט הויבט אָן פון איבעראניים:

די אויסלאַדונגס מאַשין הויבט אָן אראָבלאָזען א גרויסען בונט קאַסטענס, טשעמאָדאַנעס, מאַטראַצען און סתם פּעקלעך און... פונקט אין דעם מאָמענט ווי דער באַגאַזש דערנאָהענטערט זיך צום שיפעל, וואָס שטעהט אונטען און ווערט פון די כוואַליעס גע־שליידערט — פונקט אין לעצטען מאָמענט — כאַפּט די כוואַליע די שיפעל אוועק און ס׳גאַנצע ביסעל פערמעגען טובל׳ט זיך אין וואַסער אָב.

הוהא! דער עולם שיסט אויס מיט א געלעכטער. אבער דער געלעכטער איז א היסטערישער. עס לאַכען אפילו די וואָס האָבען אין דעם מאָמענט בעדאַרפט שווייגען...

די פּיאַנאַ שפּיעלט!

אָבער וואָס פאַר א טייפּעלשע טענער זענען עס ? !

די פּיאַנאָ געוואָלדעוועט און ס'רייסט דעם מוח אויף צוויי־עז. ווער שפּילט עס דאָרט אזוי טייפליש, אזש די סטרונעס הע־רען זיך דאָרט ווי זיי פּלאַצען ? ס'דאַכט מיר אז מיינע אָדערען האָט אימיצער פאַר זייערע ברעגען אָנגעכאַפּט און רייסט זיי מיר פון לייב ארויס... דאַכט זיך, ס'האַרץ וועט פּלאַצען אינאיינעם מיט די סטרונעס דאָרט...

ס'איז דער קוכער צום ערשטען מאָל שפּילען געקומען. אָ, דער דיקער קוכער מיט זיינע הענט וואָס זעהען זיך ביז צו די אָרעמס ארויס און דיק זענען זיי ווי פיס ביי די לענדען. ער האָט א האַק געבראַכט, מיט וועלכער ער האַקט די גרויסע זייטען אָקסען־פלייש און איצטער פּלאַטערט זי איבער די טאַסטען פון פּיאַנאָ...

— איך וויל ניט דו זאָלסט צו די דייטשען אריינפאַלען, — גרילצט ער הייזריק ארויס און זיין שכור פּנים קנייטשט זיך ווי פון קאָנוואָלסיעז. — — — —

— איך וועל דיר צו די דייטשען ניט איבערגעבען — האַק ! האַק ! און ס'פליהען די שפּענער פון די פּיאַנאָ, ס'ווערען צושפּלי־טערט די טאַסטען. און מיט זיין ווילדער קראַפט ברעכט ער די פּאָ־דערשטע וואַנט ארויס...

די סטרונעס בלייבען אָבגעדעקט, זיי ציטערען און א צושראָ־קענער נערוויש פּלאַטערט צווישען זיי...

— אהאָ, דאָס מוז איך ארויסרייסען... קיינער זאָל מעהר אויף זיי ניט שפּילען... קיינער ניט, און פערנעהמענדיג א גאַנצען בונט דינע סטרונעס הויבט ער זיי אָן רייסען פון פּיאַנאָ ארויס.

די סטרונעס פּלאַצען און קלינגען אָב מיט א האַלבען וויינענ־דיגען טאָן, וואָס שרייט ארויס ווי פאַר דער גסיסה און שטאַרבט באַלד אין גאַנצען אָב.

מיט די דינע סטרונעס גע'פּטר'ט. ער שפּאַרט זיך איין מיט די פיס און נעהמט זיך צו די דיקע סטרונעס.

טיפע מענער טענער קרעכצען ארויס און בעטען זיך רחמים,

און ס'דאַכט זיך דיר: אַ ריז איז געפאַלען צו אַ מחנה רויבער אין די הענט און זיי, די רויבער, שטעכען ברענענדע שפּיזען אין זיין לייב. שניידען שטיקער פון זיין לייב און פון זיין מעכטיגער מענער־ברוסט רייסען זיך די לעצטע וועה־געשרייען אַרויס...

אין אַ ווינקעל זיצט אַ מוטער מיט אַ זויג־קינד אויפ'ן האַנד. זי טוליעט פאַר שרעק דאָס קינד צום הארצען. דאָס קינד דער־שרעקט זיך און הויבט אָן וויינען אויפ'ן הויכען קול... די מוטער וויל איהם ס'מויל מיט די ברוסט פערשטאָפּען, און זי רוקט זיך אַלץ מעהר אין ווינקעל אריין — זי האָט מורא די ווילדע פּיאַנאָ־טענער וועלען איהר ס'קינד טויטען; וועלען ס'קינד פון איהר אַוועקרויבען...

און זי ברעכט אויס מיט אַ שטילען איינגעהאַלטענעם און צו־שראָקענעם געוויין... — — — — — — — — — — — — — — — —

אַזוי האָט די פּיאַנאָ צום לעצטען מאָל געשפּילט.

אָקטאָבער 28.

איך שרייב די ווערטער נאָך דעם ווי איך האָב שוין דורכ־געמאַכט די ערשטע שלאָפלאָזע נאַכט אויפ'ן דעק פון מיין צייט־ווייליגער נייער היים, אויף דעם פערזשאַווערטען שמוציגען איי־זערנעם מיסט־קאַסטען אין דעם געשטאַלט פון אַ דייטשער פּראַכט־שיף, וואָס הייסט „אַנסונסיאָן“. די זון געהט אויף, און דאָך זע־נען מיינע געדאַנקען דאָס מאָל ניט מיט דעם זוננאויפגאַנג. בע־גלייט פון די טענער פון דער צובראָכענער פּיאַנאָ שווימט נאָך אַלץ פאַר מיינע געדאַנקען דער סוף פון נעכטיגען טאָג...

ס'איז געווען פאַרנאַכט ווען די דייטשען האָבען געענדיגט זייער „אַרבייט“ מיט'ן באַגאַזש און אָנגעהויבען איבערפּעקלען די מענשען אליין.

דער ים איז אונרוהיג. ביי אַנדערע צייטען וואָלט ניט יעדער איינציגער געוואָלט מאַכען אַ שפּאַציער איבער דעם אויפגערעגטען ים אין אַ קליין שיפעל. ווייזט אויס, די פּחד איבערלעבונגען פון

דער ערשטער רגע ווען דער שונא האָט זיך בעוויעזען, זענען פיעל שארפער געווען. ווען דער שונא האָט בעפוילען זיך אראָבלאָזען מיט די טרעפּ צו די קליינע שיפלעך, וואָס איז פון די וועלען גע־שליידערט געוואָרען, איז דאָן שוין געווען מיט א טאָג שפּעטער. איז שוין געווען נאָך דעם, ווי די ערשטע אונרוהיגקייט דע טעמפּקייט...

ניט א רוהיגקייט האָט איצט בעהערשט אלעמען, נאָר א מיע־

האָט געמיטען.

און מיעד און ניעדערשלאָגען האָט זיך יעדער איינציגער גע־שפּירט, ווען די קליינע שיפעל איז ענדליך צוגעקומען צו דער שווארצער וואנט פון אונזער נייער היים.

אז איך האָב מיר ארויפגעקליבען אויבען אויפ'ן דעק פון מיין נייער היים, האָט זיך מיר פאר קיין פאל ניט געקענט פארשטע־לען, אז אויף א שיף בין איך. צוזאמען מיט דער מאנשאפט האָט מען ביי פינף הונדערט פּערזאָן פון דער „וואנדייק" אראָבגענומען און די פּעקלעך פון אזא מחנה מענשען האָט מען פון בעגינען אָן געפיהרט און אין איין בארג אויפגעשליידערט. און אויף דעם אייגענעם בארג שליידערט מען די מענשען ארויס. וואָס פאר א פּעקעל עס האָט זיך ניט אָבגעטונקט אין וואסער ביים אראָבלאָזען איהם פון דער „וואנדייק", האָט די כוואליע איהם אָבגעוואשען ביים ארויפנעהמען אויף דער „אנסונסיאָן".

אונזער נייע היים האָט אייגענטליך ביז איצטער געדיענט אלס א קוילען־טראנספּאָרט פאר די דייטשע קריעגס־שיפען, און אז מען האָט דעם נאסען פערמעגען אראָבגעוואָרפען, האָט ער זיך באלד אין דעם קוילען שטויב אויסגעשמירט.

ניט טריקענער און ניט זויבערער זעהן אויס די מענשען, וואָס קריכען ארום און טרעטען איבער די פּעקלעך וואָס וואלגערען זיך גאנצע הורבעס.

ווי נאָך א שרפה זעהט עס אויס. כ'האָב דעם אייגענעם גע־פיהל, ווי צוויי טעג דורכאנאנד האָט געבושעוועט א שרפה. מענ־

שען האָבען זיך פון די כחות ארויסגעשלאָגען לעשענדיג; איצטער האָט די שרפה אײַפגעהערט און די אייגענע מענשען האָבען זיך א לאָז געטאָן זוכען צווישען די חורבות אפשר איז עפּעס ניצול געוואָרען.

די פריהערדיגע אריסטאָקראטען איז גאָר שווער צו דערקענען. אויסגעשמירטע אין סאזשע ווי קוילען־גרעבער גראבען זיי און גריבלען זיך אין דעם בארג פון מענשליכע פּעקלעך און שמאַטעס, און אז עס געלינגט אימעצען זיין פּעקעל צו דערקענען, כאַפּט ער עס און שלעפּט עס, אבטרעטענדיג פּיס, אבשלאָגענדיג זייטען און אומווארפענדיג דעם צווייטען אויף אלע פיער.

אונדערבארעמדיג איז די היץ געוועז דעם גאנצען טאָג. אונדערבארעמדיג היים איז דער פארנאכט, כאָטש די זון האלט ביים פערגעהן. די גרויסע שוויים־טראָפּענס רינען פון שטערען איבער דעם פערשווארצטען פנים גלייך אין מויל אריין. און דאָך פיהלט עס גאָר קיינער ניט. אלעמען האָט בלויז איין געדאנק ארומגעכאַפּט — די פּעקלעך אויסצוגעפינען. און זאָגט איינעם פון די פערהאַוועטע, פערשוויצטע, אז ערגעץ ווארט אויף איהם א גרויס גליק, וועט ער אייך אפילו ניט הערען:

— ער זוכט זיין פּעקעל, וואו ס׳ליגט געווים אביסעל צורוויקטע שמאַטעס.

אַ דייטשער מאַטראָז טראגט דורך אין א עמער אויפגעקאָכטען רויטען וויין און מיט א בלעכענער קאָכלעפעל שעפּט ער און דערלאַנגט יעדען, ווער עס בעמערקט איהם נאָר, א זופּ טאָן פון דער דאָזיגער לעפעל.

— טרינק נאָך, טרינק נאָך, — שמייכעלט ער מיט א מוטערליכער געטרייקייט, — „וויר ווערדען ניכט בעזויפען, וויר שוויצען עס ארויס“.

ער בעקוקט מיך מיט רחמנות. עס פאַלט איהם איין, אז איך בין עס דער פאַבריקמאכער פון דער „וואנדייק“ און ער לעגט מיר פאָר איך זאָל איהם ארומשערען.

דורך דער פיערעקיגער פינסטערער לאָך, וואָס פיהרט פון דעק אין דער טיעפעניש, לאָזען זיך מענשען מיט פעקלעך אראָב איינער נאָך דעם אנדערען, פאלענדיג אויף דער גלייכער גליטשי־גער טרעפּ.

ס'איז אייגענטליך די עפענונג, דורך וועלכער מען לאָדט די שיף אָן; איצטער איז עס דער „וועג“ פאר די מענשען...

ווי א צורודערטער בארג מוראשקעס אזוי ארבייטען די מענ־שען, לויפענדיג איין שורה אראָב מיט די פעק אויף די קעפּ און פּלייצעס און די צווייטע שורה קומט שוין ארויס נאָך מעהר פער־שוויצט, נאָך מעהר שווארץ.

איך דערקען צווישען זיי מיינע שכנים. זיי דערקענען מיך אויך. שמייכלען. אויף זייער פּנים ליעגט דער אויסדרוק ווי נאָר וואָס האָט מען זיי געשמיסען אויפ'ן נאקעטען לייב, און זיי ווי־שען דעם שוויים מיט יאוש און שמייכלען ביטער:

— מסתּמא בעדארף עס אזוי זיין.

איך זוך אויך מיינע אָרימע פּעקלעך. געפין זיי — צוקוועטש־טע, פערשמירטע און לאָז זיך אויך מיט זיי אויף די פּלייצעס אין דער טיעף אראָב...

פינסטער און א היץ שלאָגט אין פּנים אריין. כ'פּינטעל מיט די אויגען כדי עפּעס צו דערזעהן. א גרויסער, גרויסער, אַנגעגלי־טער פינסטערער חלל. כמעט פון עק ביז עק שיף. דער חלל איז מיט אייזערנע בעטען פערשטעלט אין צוויי גאָרען, צוויי בעטען איינע איבער דער אנדערער און צו פינף זעקס אין דער ברייט. אין די הונדערטער גרייכען זיי. קוילען האָט מען דאָ געהאַלטען. און די שפּורען זענען נאָך ניט פערשוואונדען. ניט איין אייזערנע קען מען אויסהייצען מיט די קוילען, וואָס ליעגט אונטער יעדער בעט.

דושנע. ס'פערכאפּט מיר דעם אָטעם און א פרישער שטראָם שוויים שלאָגט ארויס פון גאנצען לייב.

ווי א פינסטערער הייל זעהט פאר מיר דער פּלאַץ אויס. די גרעסטע פערברעכען זענען דאָ אָבגעטאָן געוואָרען. ניט צום

שלאָפען אויף זיי שטעהן דאָ די בעטלעך — נאָר אומגליקליכע אויף זיי צו פיינינגען.

ארום מיר פלאָנטערען זיך ארום מענשען, היילען זיך אַן אָרט צו פערכאפּען ביים ארויסגאנג. מעהר לופט זאָל זיין.

איך בעהאלט מיינע פּעקלעך אונטער א בעט און א טרויעריגער געפיהל כאפּט מיך ארום... ס'הארץ פערקלעמט.

„א מלחמה אויף דער וועלט".

וואָס אָבער האָב איך מיט דער מלחמה צו טאָן ? !

פּונקט דאָס אייגענע האָב איך איבערגעלעבט מיט יאָהרען צו־ריק, ווען איינמאָל אין א ווינטער טאָג האָט מען מיך אין דער שטאָדט ווילנא ארעסטירט. אין א ברענענדיגען פראָסט געטריבען אין טורמע אריין.

ניט אליין בין איך יעמאלט געגאנגען. נאָר א מאן פּופּצעהן זענען געווען צו מיר. ווי א סטאַדע שעפּסען האָט מען אונז גע־טריבען אין מיטען דער גאס, ביז די קניע אין שנע, און שפּעטער אין א שמוציגער שטאָל פערטריבען, וואָס האָט געהייסען — ארעס־טאנטען הויז...

אויך יעמאלט בין איך געווען ארעסטירט פאר אזעלכע זאכען, וואָס האָבען קיין מאָל אין מיין לעבען קיין אָרט ניט פערנומען, וואָס האָבען קיין מאָל אין מיין לעבען מיין נשמה געשפּייזט. — —

און קוקענדיג איצטער גלייכגילטיג צו דער זון וואָס געהט אויף פאר מיינע אויגען, טראכט זיך:

— א טורמע איז דאָס גאנצע לעבען. ניט מעהר וואָס אין לע־בען איז איינער פון דעם אנדערען אביסעל ווייטער; איין מענש בעראַרף דעם אנדערען אזוי נאָהענט אין פּנים ניט אריינקוקען.

מיט דער אייגענער טעמפּקייט האָב איך יעמאלט געשעפּט דאָס עסען פון דעם שמוציגען צעבער וואָס צוויי סאָלדאטען האָ־בען אריינגעבראכט אויף א שטעקען פאר אונז.

אלץ דאכט זיך האָט דעם פּנים פערענדערט אין לויף פון די יאָהרען, נאָר די שמוץ איז די אייגענע געבליבען..

ווען מען האָט נעכטען אין אבענד דעם הונגעריגען עולם דערלאַנגט דעם אייגענעם צעבער מיט אָנגעבראַקטע פלייש, וואָס איז אין היילעניש ניט געוואַשען געוואָרען, ניט דערקאָכט געוואָרען — האָט עס דער עולם מיט שמוציגע, ניט ארומגעוואַשענע הענד געכאַפּט און געשלונגען...

ווילד האָט דער גאַנצער וועזען זייערער אויסגעזעהן. אויף׳ס־ניי איז דער מענש געבוירען געוואָרען. נאַקעט!

אפשר איז די טורמע זיין ריכטיגער אָרט...

אָקטאָבער 29.

עס געהט פיעל שלימער ווי כ׳האָב מיר פאָרגעשטעלט. די „אנסונסיאָן" שווימט כלומרשט, אבער צו וואָס פאַר א „זיכער׳ן ברעג" זי וועט אונז ברענגען ווייסט קיינער ניט. ווען מען האָט אונז אַראָבגענומען פון דער „וואַנדייק" האָט מען אונז צוגעזאָגט, אז אין צוויי טעג ארום וועלען מיר זיין פריי: איצטער אבער רעדט מען שוין דערפון, אז גאַנצע זעקס טעג וועלען מיר זיך אזוי ארומפּלאָנ־טערען אין די וואַסערען ביים עקוואַטאָר. מען זאָגט, אז קיין „פּאַ־ראַ" וועט מען אונז פיהרען. א שטאָדט וואָס ליגט אין מויל פון די אמאַזאָנען וואַסערען, און אז איינגאַנצען א צוויי הונדערט מייל זע־נען מיר פון דאָרט.

טאָ פאַר וואָס אבער שווימען מיר אזוי לאַנגזאַם? און לויט ווי די זון בעווייזט זיך יעדעם מאָל אין אַן אנדער זייט צייגט עס גאָר, אז מיר דרעהען זיך אויף איין פּלאַץ אום...

אפשר האַלט מען אונז מיר זאָלען זיין עדות פון נאָך אזעלכע רויבערישע איבערפאַלען ווי מיט אונז איז עס געשעהן?

און אזוי צו וואַלגערען זיך אויפ׳ן שמוציגען דעק, איבערזיצען גאַנצע נעכט אויף א בענקעל, די קליידער פון זיך ניט אויסטאָן — ס׳איז גאָר ניט אזוי אנגענעהם. וואָלט כאָטש א פּלאַץ געווען וואו זיך ארומצוואַוואַשען.

וואָלטען מיר זיך כאָטש אין אזא שמוץ ניט באָדען...

די „אנסונסיאָן" געהער צו די קלוגע שיפֿען וואָס זענען גע־בויט געוואָרען אין די אַלטע, גוטע צייטען. זיי רופֿען זיך אָן פּ ר א כ ט א ו ן פּ אַ ס אַ ז ש י ר שיפֿען. צום פּראכט אָבער רעכענען זיך די צווישען־דעק פּאסאזשירען, וואָס ווערען גע־פּאקט אין דעם טיעפֿען גרויסען פֿינסטערען בויך פֿון דער שיף, פּונקט ווי הערינג אין א פאס. מאכענדיג די רייזען קיין זיד־אמעריקא, ווערען די פּאסאַזשירען גענומען אהן א צאָהל, און אָהן א גרעניץ — און ס'ווערט אַלץ אין דער טיעף געפּאקט; און ווען זיי הויבען זיך אָן צו שטיקען אין דעם קאלך־אויוועען דאָרט אין דער טיעף קלייבט מען זיך אויבען ארוים — אויפ'ן דעק לאָזט מען זיך פריי לעבען...

די שיף „אנסוניסאן" האָט אויך א פּאָר צעהנדליג קעבינס. „ערשטער קלאַס" זאָל עס הייסען, מיט א פּאָר ענגע פּראָמענאדען פֿון די זייטען.

לויט ווי די דייטשען האָבען פֿערשפּראָכען האָבען אהין גע־דאַרפט געהן פרויען און קינדער. אויסגעלאָזט האָט זיך אָבער פּארקעהרט. דער אַריסטאָקראַטישער עולם וואָס האָט זיך אין דעם ערשטען מאָמענט א ביסעל פֿערלאָרען און האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם איבעריגען עולם — עסענדיג ס'פליש מיט די הענט און מישענדיג דעם טע מיט א בלייפעדער; שלעפענדיג אַליין די פּעק־לאך — אָט דער עולם, האָט זיך באַלד צוריק געפֿונען, ווי באַלד מען האָט פאר איהם גאָפּעל־מעסער געפֿונען...

איצטער האָבען מיר שוין אָן אמת'ן ערשטען קלאַס. וואָס איז בעזעצט מיט פֿיינע נאָרד אמעריקאנער בירגער און אויסגעמאַטער־טע פרויען און קינדער וואַלגערען זיך אויפ'ן דעק.

א קליין שטיקעלע האָט מען איבערגעלאָזען אויף דער פּראָמע־נאדע פאר די פּאסאַזשירען צווייטע קלאס און איבערגעצאמט מיט א שטריקעל: ווייטער טאָר מען ניט געהן.

צווישען צווייטען קלאַס און דריטען — דאָס מיינט, פֿון דעם

שטריקעל ביז צום פ א ל ק, וואָס שוויצט אונטער דעם בלויען הימעל, איז נאָך א מחיצה פאַראַנען, א מעהר נאַטירליכע:

די קיך האָט מען דאָרט איינגעאָרדענט, און פאר זעקס הונ־דערט מיילער צו קאָכען בעדאַרף מען אַן אָרט האָבען, בעדאַרף מען דאָך כלים האָבען — און מען בעדאַרף דאָך האָבען וואָס צו קאָכען — און ווייל דער הויפּט פּראָדוקט איז פלייש, וואָס מען האָט פון „וואַנדייק" אַראָבגענומען — דאַריבער זענען די צווייטע קלאַס פּאַ־סאַזשירען אבגעטיילט פון דער „וועלט" — מיט זייטען רינדפלייש, וואָס הענגט אנטקעגען דער זון און פוילט און עפּוש'ט; מיט צע־בערס אין וועלכע דער עולם וואַשט זיך אין דער פריה — און איצט בראָקט מען אין דעם פלייש... און גלאַט מיט א פּעטע גליטשיגע בלאָטע איבער וועלכער דער עולם פאַלט און ברעכט זיך דעם גע־ניק... און מיט פינף קוכערס וואָס פון די קליידער אויף זיי רינט די שמוץ...

ערשטער, צווייטער, דריטער קלאַס!

טרויעריג, ווען אַזוי איז צוטיילט אונזער לעבען...

ערשטער, צווייטער, דריטער קלאַס!

לעכערליך און טרויעריג איז צו בעגעגנען אַזעלכעס אין גע־פענגנים.

און דאָך האָבען מיר עס ביי אונז. און אַזעלכעס האָבען מיר א דאַנק בירגער פון א לאַנד וואָס האָט ביי זיך איינגעפיהרט באַה־נען פון איין קלאַס. וואָרים דאָרט אין דעם ערשטען קלאַס האָבען זיך פערשפּאַרט בירגער פון נאָרד־אַמעריקא און דאָס בעסטע פון דעם גוטס וואָס ס'איז פון דער „וואַנדייק" אַראָבגענומען געוואָרען ווערט אהין געטראָגען.

„העלפּ יורסעלף!"

ס'איז זעהר א שעהנע מדה. ווען אויפ'ן טיש איז דאָ פון אַלדאָס גוטס און עס סטייעט פאַר יעדען איינציגען — אבער ווען מיט דעם „העלפּ יורסעלף" שטרעקט איינער אויס זיין האַנט און

נעהמט אלץ פון טיש אראב לאזענדיג דעם אנדערען פערשמאכט — איז עס א מדת־סדום.

אזעלכעס איז ביי אונז, אויף דעם שווימענדיגען געפענגנים.

אין דער טיעף איז דושנע אונדערבארימדיג און אן עולם פון א מאן פינף הונדערט וואלגערט זיך אויפ'ן דעק. א קנויל פון פינף הונדערט נפשות וואלגערען זיך אויף דעם שמוציגען דעק, פאר וועלכען קיינער האט קיין געלט ניט בעצאהלט.

האט מען אן ערשטען קלאס בעשאפען!

און טאמער וויל אימיצער אהין זיך דערשלאגען כאטש א בעזערען טרונק וואסער בעקומען — ווערט ער מיט בזיונות דורכגעטריבען. טאמער וויל אימיצער אביסעל ס'לייב דארט ארומוואשען ווערט ער מיט בזיונות ארויסגעטריבען...

„לײדיס פוירסט!"

אויך אן עכט־נארד־אמעריקאנישע מדה, דא אבער גילט עס ניט. נאר אין דעם ענגען עלעוועטאר ביי זיך אין לאנד ווערט די הוט פון דעם הערען אראבגעשלעפט ווען א דאמע געפינט זיך אין זיין געגענוואַרט. דא איז אבער דער דרך־ארץ פאר דער דאמע ניט גילטיג.

„העלפ יורסעלף"!

און בלייבע אויסגעמאטערטע פרויען מיט ברוסט־קינדער אויפ'ן האנט שמאכען אונטער דער ברענענדיגער זון ניט האבענדיג אפילו מיט וואס זיך צו דערקוויקען...

איך טראכט איצטער ניט פון די ענגלענדער, וואס זענען דארט מיט אייך און שמייכלען אזוי זיס צו די דייטשען: לויבען אזוי די גבורות פון די דייטשען... איך טראכט איצטער איבער קינדער פון א פאלק, וואס בעווייזט וואונדער פאר דער וועלט מיט זיין קראפט און פרייען גייסט און שרייבט אויף די גאלדענע מטבעות „אין גאד ווי טראסט"...

ווי פיהלט איהר זיך פריי אין דעם שווים־געפענגנים וואס איז פאר אונז איינגעריכט געווארען אונטער דעם בלויען הימעל

אויף דעם רעכטען צענטער פון דער וועלט וואו פריי שיקט די זון איהרע שטראהלען צו צפון און צו דרום?...

„וויפיעל געלט האט איהר בעצאהלט פאר דעם „ערשטען קלאס“?

איך ווייס אז קיין געלט האט איהר ניט געצאהלט. געפעננגים בעקומט מען איבעראל אומזיסט. גאנץ אומזיסט האבען מיר עס אויך בעקומען. גאנץ אומזיסט האט מען ביי אונז די פרייהייט גע־רויבט. און אויב ביי אייך וועט עס פערוואנדעלט ווערען אין א „גוד טיים“, פלאמט מיר דער פנים פאר שאנדע...

אין דאך מיר ניט פרעמד די זיטען פון פאלק.

אין דאך מיר ניט פרעמד דאס לעבען פון פויער אין דארף. כ’האב דאך ניט פארגעסען אין דער הארציגער בענעמונג, מיט דעם פרעמדען און פערבלאנזשעטען וואס הערשט אין פאלק...

האט דען ווען א קישען געפעהלט ביי אונז אין שטוב ווען א פרעמדער האט אויף א נאכט־לעגער געבעטען?...

און כאטש ענג אונזער שטיבעל געווען דאך איז פאר יעדען א גרויסער פלאץ געווען; איז פאר יעדען א צודעק געווען, און פאר דעם שוואכען האט מען די אייגענע בעט אבגעטראטען.

פאר וואס פערשווינדט עס מיט’ן אנקומען פון דער ציוויליזאציאן?

פאר וואס ווערט אין דעם גרויסען פאלאץ אלץ ענגער ווי נאר די קולטור רייסט זיך אהין אריין?

„אין גאט ווי טראסט“ האט מען אויף די גאלדענע מטבעות געהייסען אויסקריצען.

און אויפ’ן שארף פון שווערד — די גערעכטיגקייט בעזעצט...

אקטאבער 30.

די זון האלט ביים אויפגעהן. גרוי־פייכטע וואלקען’ס לי־גען ביים האריזאנט. די לופט איז פייכט און שווער. די פייכט־קייט דרינגט אריין ביז צום פייכטען, פארשוויצטען און מיעדען

ליב. ארום מיר, אויפ'ן דעק, ליגען די פאסאזשירען האלב שלאָפענדיג און האלב וואך. די געזיכטער אויסגעמאטערט און מיט א גלאנץ וואָס ווערט אויפ'ן פנים פון שלאָפלאָזען נעכט ביים ים זיצענדיג.

דער ים איז רוהיג. גרוי־מיעד זעהט ער אויס. פון זיין מיעדען צוקנייטשען אויבערפלאך קוקט א סוד ארויס...

ווער ווייסט וואָס היינטיגע נאַכט איז נאָך פערלאָפען אין אונזער „געגענד" ? אפשר איז ווידער א שיף געפאנגען געוואָרען פון שונא און די מענשען קאָרטשען זיך, קינדער וויינען און ווייבער פאַלען אין א היסטערישען צושטאנד אריין ?...

דער טאָג קומט אָן. דער עולם וועקט זיך.

שנעל קומט דאָ אָן דער טאָג אין די עקוואטאָר געגענדען. אָהן פייערליכע צערעמאָניעס קומט ער אָן. פונקט אזוי שנעל ווי די נאַכט פארנעהמט דאָ איהר אָרט ווען די זון הויבט אָן צו פארגעהן.

דער עולם וועקט זיך און דאָרט ביי די צוויי וואסער קראנען, וואָס נעבען אבטרעט, קומט שוין פאר א ברענעדיגע טהעטיגקייט.

— דער עולם וואשט זיך !

אינגאנצען צוויי קראנען פאר אָן עולם וואָס גרייכט אין די פיינע הונדערטער. און דאָס וואשען זיך טראָגט א נערוועז־טעמפען כאַראַקטער. אלץ ציהט זיך צום קראן, כאָטש בלויז איין מענשקען נעבען איהם שטעהען און די בלאָטע נעבען איהם איז פעט, גלאנציג. ס'וואסער גיסט זיך גלייך אויף דרערד. אלטע, יונגע קינדער, ווייבער, מיידלאך אלץ שטופען זיך צום קראן. איינער וואשט די צייהנער גלייך דעם אנדערען הינטערן קאָלנער און דער צווייטער זייפט די צורה מיט פערמאכטע אויגען און זעהט גאָר ניט, אז אן אנדערער האלט שוין דעם קראן אין האנד...

עפעס א מיידעל איז פארהאנען וואָס האָט שוין געשוואָלענע הענד פון דעם וואָס יעדער קנייפט איהר דעם גאנצען טאָג — זי האָט זיך אויך אין דעם קנויל אריינגעשפארט — וואשען וויל זי זיך, און אַ שפאַניער פראנט גיסט איהר וואסער הינטערן העמד...

— זי וועט לויפן צום קאפיטאן פער'מסר'ען...

נאר אנשטאט דעם קאפיטאן, פאלט זי אריין אין די אנגע־זייפטע אָרעמס פון א „וואנדייק“ מענש און כאפט א קוש פון זיין אנגעזייפטער צורה :

— נארעלע, וואס ביסטו אין כעס? זעהסט, די זייף ברענט מיר די אויגען אויס און כ'קען מיר צום קראן נית דערשלא־גען....

דער טאג לעבט אויף !

און לויט די זייט וואו די זון געהט אויף זעהט אויס אז מיר געהען צוריק. כאטש גאר לאנגזאם בעוועגט זיך אונזער שיף, און כאטש ס'איז קיין אונטערשייד נית וואוהין זי זאל אונז ברענגען — און וואו אונזער „זיכערער ברעג“ זאל זיין — דאך ווערט טרויעריג ווען דו שפירסט, אז צוריק געהן מיר... ס'ווערט אומעטיג. שוין פיער טעג די קליידער פון זיך נית אויסגעטהאן. אזוי זיצענ־דיג אויף א שטול די נעכט דורכגעמאכט. ס'העמד קלעפט זיך מיר צום לייב און ס'מאכט מיר נערוועז...

דער טאג האט אויפגעלעבט !

ס'איז אין גאנצען אכט א זייגער און די זון באקט. איך קוק צום בינטעל מענשען־קענער וואס האט זיך דא פון אלע לענדער אויסגעשאטען — און ציהט זיך צום צעבער מיט דער שמוציגער פליסיגקייט וואס זאל הייסען „קאווע“. — — — — — — —

אלע נאציאנען זיינען איצטער ארום דעם צעבער. פון אלע עקען וועלט — בכבוד'יגע פארשטעהער. פון מזרח, מעריב, צפון, דרום.... געלע, ברוינע, רויטע, שווארצע און פארשווארצטע... אלע שפארט זיך נעהנטער צום צעבער פון וואנען עס שלאגט א פארע און צוגעהט זיך פריידליך איבער די קעפ פון די אלע פארשטעהער...

ווער מיט א גלאז און ווער מיט א טעלער, ווער מיט א האלבער פלאש און ווער מיט דער כלי אין וועלכער ער צופיהרט זייף צום ראזירען זיך — אלע צום צעבער מיט די קעפ ארונטערגעבויגען ווארטען אויף א „נעקסט“. פריעדליך האלט זיך דער עולם. פאר־

אלעמען וועט סטייען. און ווען נאָך אין דעם אייגענעם צעבער וואָלט זיך דער קוכער מיט א שעה צוריק ניט געבאָדען... און ווען נאָך די טרוקענע פּלעצלאָך וואָס דער עולם נעהמט עס פון א איבערגעקעהרט פעסעל — וואָלט ניט אזוי ביטער געווען...

איך דערקען מיין שכן דעם „ענגלענדער" וואָס האָט יעדען טאָג, דאָרט, אויף דער גאָטזעליגער „וואנדייק" די גאָפּעל־מעסער דעם סטוארט צוריק אין פּנים אריין געשמיסען :

—ס'איז שמוציג !

איצטער שטעהט ער מיט א בלאָטיגער בלעכענער קענדיל און וואַרט אויף א געלעגענהייט „קאפּע" אָנצושעפּען....

ווי שנעל מענשען גיבען זיך אונטער !

און שמייסט דיך אמאָל אריין דער צופאל מיט מענשען אינ־איינעם אין אן ענגער שמוציגער לאָך, זעהסטו איצטער ווער ס'איז אין דעם דאָזיגען שמוץ שולדיג. ווערט געבוירען דער ספק אין דיין הארצען :

— צי וועט אמאָל דאָס לעבען ריינער ווערען ?....

ביים וואשען זיך, נעכטען, האָט מיר איינער געזאָגט, אז די „עקספּראנטע" שפּראך וועט צו דעם אלעמען א סוף מאכען. ס'־אומגליק בעשטעהט אין דעם וואָס מענשען אויף דער ערד קענען זיך ניט צוזאמענרעדען. אנדערש, וואָלט איצטער א גן־עדן גע־ווען און יעדער איינציגער וואָלט אפשר א בעזונדערען קראַן געהאט צו וואשען זיך...

— „מענשען מוזען איין שפּראך האָבען !"...

גאָט מיין גאָט, וואָס האָט עס מיט דער שפּראך צו טאָן ?

צי בעדארף מען דען א שפּראך האָבען פאר ליעבע ?

ווער בעדארף א שפּראך פאר דעם בייזען ווילען ?

איז דען ניט אלצדינג א נ ש ו ו י ג ע ן געוואָרען ווען די קריעגס־שיף האָט זיך דערנעהנטער און אָנגעהייבען אויסצו־דרעהען די קאנאָנען מיילער אויף אונז ? !

רעדט דען ניט א י י ן שפּראך אין דעם וועזען פון אלע

מענשען וואָס שטעהען איצטער ארום צעבער מיט די כלים איז די הענט און ווארטען, „קאווע“ צו בעקומען ?...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

פונקט איצטער האָט דער מאטראָז געפונען די ריכטיגע צייט די דעק צו וואשען. ס'הייסט די בלאָטע פון שיף א ביסעל שי־טערער און גליטשיגער מאכען... ער לאָזט פלייצען דעם שטראָם וואסער פונקט צווישען די מענשען וואָס זיינען ארום צעבער פער־זאמעלט.

דער עולם ווערט זיך גאָר ניט. א גאַנץ נאַטירליכע זאַך. גוטמוטיג איילט זיך יעדערער מיט זיין כלי ערגעץ א ה ע־כ ע ר ע ן אָרט צו פארנעהמען.

איינער, מיט א טעלער קאווע אין איין האנט, א שטיק ברויט אין דער אנדערער און מיט א האנטוך אין די צייהנער, קלייבט זיך ארויף גאָר הויך אויף אן איבערגעקעהרטען קאסטען. און אין דעם פריהמאָרגען־ליכט זעהט ער אוים ווי א טיגער וואָס לויפט מיט זיין רויב ערגעץ צו א זיכערען ווינקעל און די אויגען זיינע ברענען...

וואָס ווילען זיי נאָך מיט זייערע פלייש דאָ ! ? אפשר צוואנ־ציג ריזיגע זייטען רינד־פלייש האָט מען דאָ צום קיך געבראכט און אויף דער ערד אוועקגעשמיסען. „וואנדייק“ פלייש. און עס פוילט.

מען קען מיינען, אז א גאנצע מחנה לייבען און טיגערען וועט מען באלד פיטערען. — — — — — — — — — — — — —

ווידער נאכט. ס'גאנצע ביסעל מענשען אויפ'ן דעק. די זון לאָזט זיך א גלוטיגע אראָב אין ים אריין. דער עולם איז מוזיקאַ־ליש געשטימט. פון אלע עקען טראָגען זיך פערשיידענע נגונים. אומעטיג און מוטלאָז קלינגען זיי אלע.

א קאָמפּאַניע בויעם זינגען — „ווען איי געט יו אלאָן טו נייט“... מיט א ניגון וואָס קלינגט ווי צו קנות.

דער ערשטער קלאַס האָט געלאָזט בעטען די קאפעליע פון דער

„וואנדייק“ זי זאָל פאַר זיי שפּילען. זעקס אין צאָהל, מיט זייערע אינסטרומענטען אונטער די ארעמס לאָזען זיי זיך אראָפּ פון זייער געצעלט וואָס איז אויבען, אויפ'ן בית־הכסא אַנגעצויגען...

„וואנדייק“ !

ס'איז א נאָמען געבליבען נאָך דער גאָטזעליגער שיף. א צייגעל שוואַרץ און ווייס געפלעקט, האָט מען פון דאָרט מציל געווען. די קיך צייגעל — האָט מען זי „וואנדייק“ א נאָמען געגעבען...

און רופט עס פּלוצלונג אימיצער ביים נאָמען, דאכט זיך: די „וואנדייק“ איז פון דער טיפעניש ארויפגעשוואומען...

אָקטאָבער 31.

פּאַרנאַכט. די זון האַלט ביים פערגעהן. א מערקווירדיגער אומעט רוהט איבער'ן שיף. די לעצטע פּאָר טעג מערקט מען דעם עולם ווענינגער עסען. די לעצטע פּאָר טעג, ווי ס'קומט דער אבענד, הייבען זיך אָן געזאנגען צו הערען פון אלע ווינקעלעך. ס'איז מיר זעלטען ווען אויסגעקומען צו געפינען זיך אין אזא ראַסען און נאַציאָנאַלען מישמאש. פון יעדען וועלט־ווינקעל א פּאָר מענשען. און אלץ האָט אָנגעהויבען צו זינגען פאר די לעצטע פּאָר פּאַרנאַכטען. יעדערער זינגט פאר זיך אליין; יעדערער — זיין אייגענעם ניגון... און גאַנץ איינגעהאַלטען, שטיל. בלויז א גרופּע איטאַליענער זינגען עזות'דיג. כמעט שרייענדיג. זייער ליעד „ליעבע און פרייהייט“ זינגען זיי... און די „ריישען“ קנאַקען אזוי צווישען צונג און גומען, אז ביזט זיי מוחל זייער ליעבע מיט זייער פרייהייט.

מיט אויגען פערגלויזטע צום זון אונטערגאַנג זיצט א געזונטער אראבער און זינגט מיט א קאָפּ־שטימע אלץ איינע און די אייגענע פראזע, ארויסשרייענדיג, כמעט ארויסשפּייענדיג דעם „חית“ פון האַלז, און האָט זיך אונטערגעשפּאַרט מיט'ן האַנד אונטער'ן אויער ווי א שלעכטער בעל תפילה.

פון ערגעץ ציהט „פּאַסליעדני ניִנעשני דיענאָטשעק“.

דאָס רוסישע ליעד איז דאָ אויך פערטראַטען פון א אידישער

דאָקטאָר־פאַמיליע וואָס פאָהרט פון בראַזיליען קיין נאָרד־אַמעריקאַ
פון ערשטען קלאַס טראָגען זיך די טענער פון דער ענגלישער וואַנדייק קאַפּעליע. זיי שפּיעלען די דייטשע „פּופּכען“ — די דייטשען צום פערגעניגען.

און די שיף געהט נאָך זידען. פּונקט ניט אהין, וואוהין מען בעדאַרף אונז פיהרען. מאָרגען איז זונטאַג און לויט דעם צוזאָג האָבען מיר מאָרגען שוין בעדאַרפט זיין אין פּאַראַ, טאָ פאַר וואָס אָבער געהט אונזער שיף צוריק?

דאָס געזאַנג ווערט אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. ווען כ׳מאַך צו די אויגען, דאכט זיך מיר, אַז כ׳בין ערגעץ אין אַ אידישער שול, שבת אין אבענד און דער עולם ווארט שטערען זאָלען אויפגעהן.

די אָריענטאַלישע ניגונים קייקלען זיך איבער׳ן דעק, און צו־מאַכענדיג די אויגען קען מען מיינען, אַ רבי מיט זיינע חסידים זינ־גען עם חסידישע דבקות.

אַ מיעדע פויגעלע האָט זיך אבגעשטעלט אויף אונזער שיף!

נאָך איהרע פּיסעלעך איז צו דערקענען, אַז זי לעבט ניט ווייט פון וואַסער. ניט ווייט פון לאַנד זענען מיר געווים. ס׳פייגעלע, ווי ס׳וואָלט גאָר די מענשען ניט מערקען, שפּרינגט איילענדיג און קלייבט ברעקלעך צווישען די פּאַסאַזשירען.

— פייגעלע, פייגעלע, ביי וואָס פאַר אַ ברעגעס זענען מיר איצטער?

— פייגעלע, פייגעלע, צו וואָס פאַר אַ לאַנד פיהרט מען אונז איצטער?

כ׳האָב אין לעבען שטענדיג ליעב דאָס אונערוואַרטעטע, דאָס אונגעריכטע — טאָ פאַר וואָס אָבער האָט דער גאַנצער צופאַל בלויז אַ שווערען טרויער ביי מיר ארויסגערופען?

ווען איך שרייב די שורות האָט זיך נעבען מיר אוועקגעזעצט אַ שפּאַניער מיט אַ בלעכעל ברודיגע קאַווע. אין איין האַנד האַלט ער אַ שטיק ברויט און אין דער אַנדערער — אַ שטיק געלע זייף, אונטער׳ן אָרעם — אַ שמאַטע. ווייזט אוים, וואַשען איז ער זיך

געגאַנגען ,און דאָך גענומען פריהער דעם מאַגען בעפריעדיגען.

כ'האָב אין לעבען געהערט מעשיות פון שיפען, וואָס זענען פון ים־רויבער איבערגעפאַלען געוואָרען, די מענשען בערויבט און שפּע־טער זיי אלעמען פאַר קנעכט פערקויפט.

ס'איז שוין כמעט היינט ניטאָ אזעלכע ערטער אויף דער ערד, וואו מען וואָלט געקענט ברענגען מענשען, מיט הענד און פיס געבונדען, און פערקויפען זיי פאַר קנעכט.

איך וואָלט אבער מעהר צופריעדען געווען, ווען איך וואָלט כאָטש אין מיין געדאַנק זיך קענען איבערטראָגען אין יענע ציי־טען, ווען רויבעריי האָט דעם ריכטיגען נאָמען געהאַט; אין יענע צייטען ווען פאַר רויבערייען זענען קיין מאָדערנע קאָדעקסען ניט געשריעבען געוואָרען.

מיין „רום" זאָגט, אז לויט דעם האַגער אבמאַך האָבען די דייטשען קיין רעכט ניט געהאַט אונז צו פערכאַפּען און אז לויט דעם האַגער אָבמאַך האָט בעדאַרפט...

— דער האַגער פריעדענס פּאַלאַץ! דער אינטערנאַציאָנאַ־לער שווינדעל און קאָמעדיען פּאַלאַץ! וואו מען קלערט צו דינים פון עטיקעטע פאַר דעם גראַנאַט וואָס פליהט פון קאַנאָנען־מויל...

אזעלכע דינים, פון וואָס פאַר א מעטאַל עס בעדאַרף זיין די קויל, וואָס בעדאַרף א ברודער־מאָרד בעגעהן!

דער האַגער פריעדענס פּאַלאַץ...

וואו נעהמט מען די צייטען, ווען צווישען ליעבע און האַס האָט מען דעם גרענעץ געזעהען?

האַס און נקמה האָט מען איצטער אין דעם מאַנטעל פון ל י ע ב ע אָנגעטאָן. איך קוק ווי ענגלענדער און דייטשען שמייכ־לען איינער צום אנדערען איבער זייערע גבורות...

— וואָס בעטייט עס אלץ? וואוהין וועט די וועלט פערגעהן מיט דעם פאַלשען שמייכעל, וואָס כ'זעה די לעצטע צייטען אויף איהרע ליפּען?

און טראַכט איך איצטער פון דער אלטער אייראָפּאַ, קוקענ־

דיג אויף די אלע מענשען, וואָס רינגלען מיך ארום רעכטס און לינקס... און אפילו צוהערענדיג זיך צום געזאנג וואָס ציהט איבער אלעמענס קעפּ — קלער איך:

— וויפיעל מענשען־בלוט וועט מען בעדארפען פערגיסען אויסצומיסטיגען די ערד פון דער אלטער אייראָפּא, כדי ס'זאָל זיך אויסדראכטען כאָטש אויף א ווײלע, אז עפּעס נייעס שפּראָצט פון דער ערד ארויס!...

נאָוועמבער 1.

ס'איז ארום פיער א זייגער פארטאג. די לבנה בויגט זיך צו מערב־זייט און א שטארקער ווינט שניידט אין פּנים. זייט נעכטען אבענד האָט די „אנסונסיאָן" אָנגענומען דעם ריכטיגען קורס און געהט איהר פולען גאנג. די מאשינען קרעכצען און ציטערען. זעהט אויס, לאנג מיט אזא שנעלקייט נים געגאנגען. זעהט אויס, ערענסט וויל מען אונז צו א ברעג ברענגען. די מאשינען, פון גאנץ אלטער סיסטעם, בעדארפען א סך קוילען האָבען און דער געדיכטער רויך פון קוימען זעצט ווי א געדיכטער וואָלקען און צעוויקעלט זיך אין לופט פארשטעלענדיג פון צייט צו צייט די לבנה.

דער עולם שלאָפט אונרוהיג. פון צייט צו צייט וועקט זיך אימעצער פון זיין פּלאַץ, רייבט די אויגען, שפּרינגט אויף פון זיין שטול און לויפט צום פּארענטעש — קוקט אין דער נאכט אריין.

ווייזט אויס מיר דערנאָהענטערען זיך צום מויל פון די אמאַ־זאָנען וואסער'ן. די געגענד האָט א שטורם־ווינט געשיקט אונז מקבל פּנים זיין. א פייכטער ווינט וואָס טראגט מיט זיך צוויי שטראָמען, איינעם א קאלטען און איינעם א ווארעמען — גלייך ווי ווארים און קאלט וואסער זאָלען פון צוויי בעזונדערע קראנען שטראָמען.

פון ווייטען בעווייזען זיך פייערלאך. זיי וויגען זיך און ווינקען און מיר קומען זיי אנטקעגען. עפּעס גיט מען אונז צייכענס און

עס מערקט זיך ווי איין פייעריל לאָזט זיך דאָרט פון אויבען אראָב טיעפער צום וואסער...

ס'איז א בראזיליאנישע „פאַסטען־שיף" וואָס ווארט אימער אויף דעם אייגענעם אָרט וואו דער אָקעאן קומט זיך מיט דער אמאזאנע בעגעגענען און דאָ בעדארף אונזער שיף א לאָצמאַן אויפנעהמען; א וועג־פיהרער וואָס זאָל די שיף דורך די פערשייד־דענע אינזלען דורכבערענגען. דאָס אַלץ ווערט אבער געמאכט אין דער פינסטער, אין דער נאכט, און עס טראגט אזא געהיימניספול־לען כאראקטער. גלייך ווי צוויי רויבער־שיפען וואָלטען זיך אין מיטען ים, אין מיטען דער נאכט בעגעגענט און ביים לבנה־שיין וועלען זיי זיך, מיט דעם רויב צוטיילען...

דאָס פייעריל וויגט זיך און ביים לבנה שיין בעוויזט זיך א קליין שיפעל וואו עס זיצען דריי מענשען און רודערען און רודע־רען און ווערען פון צייט צו צייט פארפאַלען צווישען די וועלען..

זיי קומען צו נאָהנט צום וואנט פון דער „אנסונסיאָן". מען לאָזט פון אויבען א שטריק־לייטער אראָב און מען זעהט ווי א מענש קלעטערט ארויף.

און כאָטש איך קען ניט יענעם מענשען דאָך איז ער מיר טייער. עפּעס איינער פון אונזערע איז ער וואָס וועט אונז אויף דעם גלייכען וועג ארויספיהרען: דער ערשטער עדות פון אן אנדער וועלט, וואָס וועט פון דעם אונרעכט זיך דערוויסען באלד און וועט פיליכט מיטפיהלען דעם עולם וואָס ליגט אזוי מיעד אויף אַלע זייטען פון דעם דעק און חלום'ט, נאָר גאָט אליין וויסט פון וואָס.

די מאשינען הויבען אָן ווייטער צו ארבייטען און די „אנסונ־סיאָן" בעוועגט זיך ווידער. מיר געהן פארביי דער פאַסטען־שיף — א קליינע גרויע בארקע וואָס וויגט זיך פון די כוואַליעס און אין'ם לבנה שיין זעהן זיך דאָרט אויף איהר נאָך מענשען, אָדער שאָטענס פון מענשען...

מען זעהט ווידער דאָס קליינע שיפעל און בלויז צוויי מענ־שען אין איהר, רודערן און דערנעהנטערן זיך צו דער בארקע...

עס פערנעהמט זיך אויף טאָג. דער עולם הויבט זיך אָן צו רודערען. כאפט זיך דאָס מאָל מיט אימפעט און גלאָצען אין דער וועלט אריין. פונקט ווי אין אויער וואָלט אימעצער אריינ־סוד׳ען יעדען איינציגען:

— שטעה אויף, פאק דיינע זאכען איין, וואָרים לאנד וועלען

עס טראָגט זיך דורך א מחנה פויגעל. זעהט אוים לאנד־מיר באלד זעהן.

פויגעל. לאנג ניט געזעהן אזא מחנה פויגעל איבער׳ן וואסער ציהען.

די זון הייבט אָן אויפצוגעהן אין מזרח זייט און די לבנה זוכט אן אָרט וואו זיך אויסצובעהאַלטען.

ס׳וואסער האָט דעם קאָליר געביטען. דער ברוגז־טונקעל בלויער קאָליר פון אָקעאן איז פערשוואונדען. איצטער איז דאָס וואסער גרין און געשטרייפט מיט ברודיג־געלע פאסען. א גע־מיש פון פארשיידענע וואסערען. עס שפירט זיך, אז מיר געהען אנטקעגען א נייעם שטראָם און דער ווינט וואָס בלאָזט אונז אנט־קעגען קומט פון פרעמדע וועלטען אָן.

קוים, קוים צו בעמערקען ווייזט זיך א טונקעלער פאס לאנד ביים האָריזאָנט אין מזרח זייט. נאָך א מחנה פויגעל טראָגט זיך דורך גאָר נידריג ביים וואסער.

דער עולם האלט דעם אטעם איין און קוקט פארגאפט מיט אָפענע מיילער. אנדערע אויפהייבענדיג זיך פון געלעגער און מערקענדיג דעם טונקעלען פאס ביים האָריזאָנט, רייבען די אויגען און א שמחה כאפט זיי ארום. און פאר שמחה שליידערען זיי דעם מאַטראַץ איבער דעם פארענטש אין וואסער אריין.

לצים מאכען שפאס:

— וועסט נאָך בעדארפען שלאָפען דאָ א נאכט. מען וועט דיר נאָך ניט אראָבלאָזען אזוי גיך.

— מען וועט מיך שוין אראָבלאָזען. זאָלען מיר נאָר נאָהנט

צום לאנד זיין וועל איך אין וואסער ארײַנשפּרינגען און צום ברעג שווימען.

און די „אנסינסיאַן" שלאָגט זיך פון די כחות ארויס. קרעכצט און פּופט און דער געוואלדיגער רויך פון קוימען וויקעלט זיך איבער די קעפּ פון די לוסטיגע. די שיף אליין זעהט אויס איילט צום ברעג וואָס געשווינדער, דעם פּעקיל מענשען־קינדער פון זיך אראָבוואַרפען: קיין שום בעשעפעניש אויף דער וועלט, דאכט זיך, וואָלט דאָ אויף איהר אזוי פיעל שמוץ ניט אָנגעמאכט ווי די אלע אונגעבעטענע, אונגעריכטע געסט...

אַ צעפּלאָמטע געהט אויף די זון און מיט מעהר היץ ווי שטענדיג הייבט זי אָן צו הויכען... פון דער הינטערשטער טייל שיף ציהט זיך צום קיך אַ שורה פון דער מאַנשאַפט און ווי דער שטייגער טראָגט יעדער אויף זיין פּלייצע אַ זייט אָקסען־פלייש אָדער אַ גאַנץ קעלבעל. ס'קעלבעל איז אין גאַנצען ארומגעשונדען און בלוי איז עס. און עס ווערט אראָבגעשליידערט נעבען קיך אויף דער ערד...

און די לופט ווערט מיט איין מאָל פערדאַרבען, פאַרפוילט. ווער בעדאַרף נאָך ס'פלייש היינט דאָ האָבען? ! קוקענדיג אויף דעם דאכט זיך: אָט באלד וועט אָנקומען אַ מחנה רויב־פויגעל, קראָהען און אונבעקאַנטע הינט און וועלען זיך פערזאַמלען ארום דעם פלייש בארג וואָס היינט איז ער נאָך גרעסער ווי שטענדיג...

ס'בעווייזען זיך פּאַסען לאַנד פון מערב זייט אויך. אינזלען זעהנען עס. גאַנץ ווייט. און מען זעהט נאָך זייער ריכטיגען קאָליר ניט. דער גרין־געלער פאַרב פון וואסער שטאַרקט איבער דעם בלויען קאָליר און ס'וואסער פוןביידע זייטען שיף שוימט זיך שוין ניט אזוי שטאַרק. ס'וואסער ווערט זיסער. אַ פּאָר יונגע לייט בינדען צו אַ קווערטיל צו אַ לאַנגען שטריק און בעקומען פון אונטען וואסער.

יעדער טונקט דעם פינגער אין דעם און טוט אַ לעק מיט'ן צונג און פראָבירט דעם טעם מיט אַ בעזונדערער כונה.

— זים! מען קען עס שוין טרינקען פּרייט ער זיך...
די אינזלען פֿון אַלע זייטען פֿאַרמעהרען זיך. טונקעל גרינע טיי־
לען זיי זיך פֿון דעם געלב־גרינעם וואַסער־קאַליר אַרויס. ווייט,
ווייט בלאַנקט אין לופֿט אַ זעגעל שיף — ווי אַ ווייטער חלום זעהט
עס פֿאַר מיר אויס...

ווי שעהן פֿלעגט זיך וועבען ביי מיר אין די יונגע יאָהרען
חלומות פֿון לענדער וואו אייביג וואוינט דאָרט דער זומער...
יענע וואונדער־גרינע געגענדען וואו די גרויסע, גרויסע אַמאַזאָנען
שטראָמען האָבען זיך אַ בעט אויסגעבעטעט האָב איך מיר נאָר אין
חלום געקענט פֿאַרשטעלען. איצטער אָבער איז עס קיין חלום
ניט. אין דעם ערשטען מאָמענט ווען כ'האָב אנטקעגען זיך דער־
זעהן די געפּאַנצערטע שיף און ווי זי ווענדט אום די קאַנאָנען
מיילער צו אונז — האָב איך געמיינט, אַז אַ בייזער חלום ציהט
דורך מיין מיעדען קאָפּ... די ווירקליכקייט האָט שוין לאַנג די
חלומות־שאָטענס צוטריבען. יעדען טאָג, אין דער אייגענער צייט
ווען איך צייכען פֿאַר זיך די דאָזיגע ווערטער טראָגען זיך אַרום
מיר מענשען קולות וואָס רעדען פֿון עסען, עסען, עסען...

שטימען וואָס דריקען אויס זידעל־ווערטער, זידעל־ווערטער,
בעגלייט פֿון אַ ריח צוזאַמענגעמישט פֿון מענשען שוויס, מענ־
שען שמוץ און פֿערפֿוילטע אָקסען־פֿלייש...

ס'איז ווייט קיין חלום ניט:

מען האָט די אַלטע קליידער פֿון דעם צוואַנציגסטען יאָהר־
הונדערט צוריסען און פֿון זיי זעגלען געמאַכט פֿאַר מיין שיף וואָס
טראָגט מיך איצטער צו די געגענדען וואָס כ'האָב אין חלום גע־
זעהען... — — — — — —

צווישען גרין־גרינע און בליהענדע אינזלען שניידט דורך אונ־
זער שיף די געלב גרינע וואַסערען. דער ווינט ברענגט אַ כוואַ־
ליע בלומען־דופֿטען און ס'פֿאַרכאַפּט דאָס האַרץ.

דער ריח פֿון לאַנד וואָס ציהט אהער מאַכט פֿערגעסען, אַז
אַ געפֿאַנגענער בין איך.

מיר געהען פארביי. נאָר נאָהנט צו אן אינזעל און פון צוויי־שען די בוימער קוקען הייזלאך ארויס און קינדער שטעהן דאָרט מאַכען מיט די הענט צו אונז...

— זייט מיר געגריסט, קינדער ליעבע, אין דעם אונבעקאַנטען לאנד!

איך בין דאָך בלויז אַ מענש מיט אַ שוואך מענשען־הארץ וואָס איז פון בלוט און פלייש בעשאפען, און ס'טוט מיין הארץ מיר איצטער וועה ווען כ'קוק פון געפענגנים צונ'אייך אריבער...

— —

איך געה אראָב אין דער טיף, אין דעם אַנגעגליהטען בויך פון שיף וואו דער עולם היט זיין פערמעגען אויף. דאָרט רודערט זיך שטאַרק. מען פאקט זיך. איינער שלאָגט דעם אנדערענס זייטען אָב. מען פאקט זיך. מען ריכט זיך היינט נאָך פריי צו ווערען.

און די מענשען קוקען איינער צום אַנדערען מיט חשד. אין דער לעצטער מינוט האָט עפּעס איינער דעם צווייטען אויפגעהערט צו געטרויען. יעדערער פאקט זיך אין זיין זעקעל אָדער טשעמאָ־דאַן דער צווייטער זאָל ניט ארייננקוקען און זעהן וואָס דאָרט טוט זיך. אין דער לעצטער מינוט קען חלילה איינער דעם אנדערען בע'גנב'נען... ווארים אין דעם שמוציגען געפענגנים האָט איינער אויף דעם אנדערען אָנגעהויבען ווי אויף אַ פערברעכער צו קוקען בלויז די נויט האָט געצוואונגען איינעם צום אנדערען שמייכלען..

אָבער איצטער אין דער לעצטער מינוט. לייענסטו אויף יע־דענס פּנים: „איך קען דיך דו וועסט מיר ניט בעשווינדלען. מיין טשעמאָדאַן גוט פארשלאָסען. ס'געלד אין דער טיעפסטער קעשענע בעהאלטען. און ווער איך נאָר פריי פון דאנען.... און קום איך נאָר פון שיף אראָב וויל איך מעהר אין דיין צורה ניט קוקען... — — — — —

אזוי שווימען מיר צווישען גרינע אינזלען אין דעם מויל פון די גרויסע, גרויסע אמאזאנען וואסערען... צו אַ זיכערען ברעג...

נאָוועמבער 2טען.

זילבער־מאַט און זילבער־בלאַס ציהט זיך ס'וואַסער פון דער אַמאַזאָנע צווישען די געדיכט בעוועלדעטע אינזלען אין דעם שיין פון אַ גאַנצער לבנה, וואָס האַלט שוין ביים אונטערגעהן. שוואַך איז איהר אָבגלאַנץ און איהר ליכט דערמאָנט אין דעם נעבעל, וואָס העננגט אין לופט ביי אונז, אין שפּעטען הערבסט ווען די פראָסטי־גע טעג הייבען זיך אָן.

דער טאָג וועט אָבער פראָסטיג ניט זיין. אין מזרח־זייט וועקט זיך שוין דער ברעג פון די הימלען און גלוטיג, גלוטיג וועט דער טאָג אָנקומען.

די „אַנסונסיאָן" שטעהט פאַראַנקערט און דרעמעלט. פויל רודערט זיך נאָר אין דער טיפעניש אין דעם מאַשינען־אָבטיילונג — אָבער אונזער שיף בעוועגט זיך נים.

פון ווייטענס זעהט זיך פייערלעך וואו ניט וואו צוואָרפען. דאָס זעהט זיך פון ווייטען די ליכט־צייכענס ביים אריינקומען אין דעם האָפען פון פּאַראַ.

צושפּעט זענען מיר נעכטען אהער אָנגעקומען, און גאַנץ אונ־געריכט איז אונזער אָנקומען געווען, דאריבער האָט מען אונז אין האָפען אריין ניט געלאָזען. אַ ים האָפנונגען זיינען צעשוואָר־מען און צופלאָסען געוואָרען נעכטען אין אָבענד ווען מען האָט זיך דערוואוסט אז אויפ'ן שיף מוזען מיר נאָך בלייבען...

ווי דער שטייגער, טאָר דאָך קיין שיף פריהער אין האָפען ניט אריינקומען ביז זי גיט ניט צו וויסען פון זיך. אז די „אַנ־סונסיאָן" האָט צום ערשטען מאָל איהר מעכטיגען געבריל אריום־געלאָזען :

„איך בין דאָ פון ווייטע וועג — עפענט מיר די טויערען אויף", איז עס פאַר די בעאמטע פון האָפען אַנ'איבערראַשונג געווען. אין אַ קליינער דאַמפּף־שיפעל איז אָנגעקומען אַ גרופּע בעאמטע, געמאַכט אַ קרייז ארום אונז, פארשריבען דעם נאָמען פון אונזער שיף און צוריק אוועק... אין אַ ווײלע ארום איז אָנ־

געקומען נאָך אַ דאַמפּף־שיפעל, בלאַנק־ווייס, אַן אויסגעוואַשענס, אַן אויסגעפּוצט, מיט אָפיצירען און מאַטראָזען אויף זיך און מאַכענדיג אַ קרייז ארום אונז, האָט עס זיך פעראַנקערט פונקט אנטקעגען אונז...

לאָזט זיך ארויס, אַז דאָס איז אַ „קריעגס־שיפעל". ס'הייסט מיר זאָלען קיין פליטה ניט מאַכען.

און דאָס קריעגס־שיפעל זעהט אויס ווי פאַר קינדער אַ שפּיעלצייג געמאַכט. ווי אין ערגעץ אויף אַ פּאָליצע אין אַ גרויס געשעפט איז עס געשטאַנען, מיט אַ פלעדערוויש דעם שטויב דערפון אַראָבגעבלאָזען און אויפ'ן וואַסער ארויפגעלאָזען... צוויי קלייגע הארמאַטלעך, כמעט אין קעשענע אריינצולעגען, זענען צו אונז געווענדעט.

מיר זענען אין פלען...

ס'פאַלט צו די נאַכט. ס'קומען אָן בעאַמטע. נאָר אונזער עולם דערפרעהט זיך אזוי מיט זיי.... מען בעפאַלט זיי פון אַלע זייטען. מען וואַרפט זיך זיי אויפ'ן האַלז. און יענע פערגעסען גאָר, אַז טאָן זייער פליכט זענען זיי געקומען. מען פארשיט זיי מיט פראַגען:

— האָט מען געוואוסט ביי אייך, אַז די „וואַנדייק" איז געפאַנגען ?

— ניין, קיין אהנונג געהאַט...

ניין, ניט געוואוסט... צוטראַגט זיך צווישען עולם. קיינער ניט געוואוסט. אַ גאַנצע וואָך איז שוין פאַרביי און קיינער האָט ניט געוואוסט.

— און די מלחמה ? יאָ, וואָס הערט זיך מיט דער מלחמה ?...

— די טערקען שטרייטען.

— די פאָרטוגייזען שטרייטען.

— האָלענדער שטרייטען.

— גריכענלאַנד וועט שטרייטען.

— רומעניען איז גרייט צום שטרייטען... די מלחמה צע־וואקסט זיך !...

און אזוי זענען מיר געבליבען נאָך א נאַכט אויפ'ן שיף. ביים זייט מיט דעם שומר אין דעם געשטאלט פון דעם ווייסען שיפעל מיט די מעשענע הארמאַטלעך...

אָבער דער גאנץ פריה האָט שוין געמיטען. שוין אפשר דריי שעה, אז די „אנסונסיאן" פּלאָנטערט זיך ארום אין האפען און לאנדעט ניט — עפּעס איז די געשיכטע ניט גלאטיג.

די דייטשען זענען אויפגערעגט און זאָגען, אז זיי וועלען זיך אָפּרעכענען. זעהט אוים, אז ניט מיט דעם געניגענדען דרך־ארץ האָט מען דאָ דער אלטער שווארצער קאסטען אויפגענומען.

די גאנצע שטאָדט האָט זיך צום האָפען ארויסגעשאָטען. אויף בייז־וואונדער די געפאנגענע אָנקוקען. פארביישווימענדיג מיט דער לענג פון האפען, זעהט זיך די גאנצע שטאָדט, וואָס ליגט נאָהנט און די גאסען גאנצע זויבערע לויפען ביז צום וואסער אראָב... אין די גאסען זעהען זיך קיין מענשען כמעט ניט. אלץ האָט זיך צום ברעג א לאָז געטהאָן אונז צו בעגעגענען. און אונז וויל מען ניט אראָבלאָזען !

די „אָנסונסיאָן" פערלאָזט אינגאנצען דעם האָפען און קעהרט זיך ווידער צוריק צום ארט וואו זי האָט גענעכטיגט. ווייט, ווייט פון האָפען און פעראנקערט זיך.

וואָס זאָל עס בעדייטען ? מיינט עס ניט, אז די בראזי־ליאנער רעגיערונג וועט הייסען פארנעהמען דעם פעקעל פּאַ־סאזשירען און טראָגען זיך פון דאנען ?....

יאָ. מען זאָגט אז די בראזאליאנער רעגיערונג וויל אונז ניט אראָפּלאָזען. ווילען ניט, אז דער דייטש זאָל שיפען כאָפּען און אהער ברענגען דעם רויב צו בעהאלטען.

אָרימע בראזיליען... אלע ספּעקולירען מיט איהר שוואכקייט אלע ספּעקולירען מיט איהר פוילקייט און אָבגעלאָזענקייט. און מענשען פון ווייטע, פרעמדע לענדער קומען אָן, שוויצען דאָ און

ספּעקולירען מיט איהר גוטהארציגקייט און גאַסטפריינדליכקייט.

זי וויל ניט, אַז דייטשלאַנד זאָל שיפען האָבען אין איהר פּאָרט, און אויף די שיפען זאָל דראָטלאָזער טעלעגראַף זיין. זי „וויל ניט“! אַלענפאַלס די וועלט אמוועניגסטען זאָל וויסען, אַז זי וויל ניט!

און דאָך האָבען די דייטשען זייערע שיפען דאָ. זיי גנבה'נען זיך אריין. מען היט זיי מיט די גראשענע הארמאטלעך און זיי קומען און לאָדען זיך אָן מיט קוילען און מיט וואָס איהר ווילט אין דער וועלט און אין איין שעהנער נאכט ווערט זיך אזא שיף „פער־שוואונדען“.. ברענגט נייעס, ברייגנט שפּייז פאר די קריעגסשיפען, וואָס יאָגען זיך אום איבער די ים'ען איצטער... — — — — — — —

גרוסען קומען אָן, אַז די קאָנסולען, די פארשטעהער פון די פעלקער, קענען זיך דאָרט מיט דעם כבוד ניט צו טיילען, דארי־בער האלט מען אונז.

איך זיץ אויף מיינע פעקלעך און בראָט מיר אויף דער זון. און כ'האָב שוין מיינע אויגען אויסגעקוקט, צו קומט שוין דער שטאַפּעט, אַז מיר מעגען שוין לאַנדען...

פון צייט צו צייט טראָגט זיך א ריח פון לאַנד און רייצט דיך נאָך מעהר אויף.

לאָזט מיך אראָב, מיינע טריט ווילען לאַנד אונטער זיך שפּי־רען! דער ים, וואָס איז שטענדיג מיין לעבען געווען, איז מיר צולאַסט געוואָרען די לעצטע צייט... פארשטעהער פון פעלקער! — מוחל, אייערע טובות, לאָזט מיך פון דאַנען אראָב און איך וויל אייערע טובות ניט האָבען.. — — — — — — — — — — —

נאַכט. איך זיץ שוין אין א האָטעל. אַן אַלט־פרענקישער האָטעל און ס'פענסטער איז אין סטעליע. מסתמא בעדאַרף עס אזוי זיין.

דער טאָג האָט זיך אזוי געענדיגט:

איין קאָנסול נאָך דעם אנדערען זענען אויפ'ן שיף געקומען און בעזוכט, יעדערער זיינע בירגער. קיין רוסישער קאָנסול איז

ניט געווען. ארום פיער א זייגער האָט די „אנסונסיאָן" ווידער זיך גענומען ריהרען און דאָס מאָל גאַנץ ערנסט געלאַנדעט אין האַפען. אויף'ן ברעג האָט אן ארקעסטער געשפּיעלט דעם ענגלישען הימן, און די ענגלענדער אויפ'ן שיף האָבען געענטפערט.

דערנאָך האָבען די צאָל־בעאמטע, ווי דער שטייגער, ביי יעדען אין די פּעקלעך געזוכט. ווי דער שטייגער, האָט מען ביי יעדען אין טשעמאָדאַן אלץ, פון אונטען ארויף אזוי, אלץ איבערגעקעהרט, אז דער טשעמאָדאַן זאָל זיך ניט קענען צומאכען. און איינציגווייז האָט מען אלע, וואָס האָבען געזאָגט, אז זיי זענען פערמעגליך אין א האָטעל צו געהן — זיי אלע, האָט מען פון שיף אראָבגעלאָזען.

איך בין אראָבגעגאַנגען מיט מיינע פּעקלעך און געשטעלט זיך פון דערווייטען, נאָר אמאָל בעקוקט די שיף וואָס הייסט „אנסונסיאָן", וואו כ'האָב אונענדליכע טעג און, ווי גלות־לאַנגע שלאָפלאָזע נעכט, פארבראַכט. כ'האָב געקוקט ווי די דייטשע אַפּיצירען געזעגענען זיך „ווארים" מיט די ענגלישע פּאסאזשירען און אויף מיר האָט א בלאָז געטאָן א ווינט פון דער ווייטער אייראָפּא, וואָס זעהט איצטער געוויס אויס ווי א גרויסע, פערוואונדעטע חיה, וואָס וויקעלט זיך אין איהר פּיין... — — — — — — — —

און ווענד איך איצטער מיין בליק אויף צוריק, דאכט זיך מיר, אז ניט אכט טעג האָב איך שווערע איבערגעלעבט, נאָר אכט אייביגקייטען האָב איך דורכגעמאכט אין דער צייט וואָס א שווארצע, שמוציגע האנט האָט מיר מיין קאָפּ צו דער ערד גע־בויגען, און מיין פּנים אין שטויב פערזונקען...

ווי קען מען אזעלכע טעג פערגעסען ?...

35.

ביי די ברעגעס פון דער אמאזאָנע

פון ווייטע געגענדען, פון נאָך ניט קיין אויסגעפאָרשטע בע־העלטענישען טראָגט די קעניגען פון די טייכען איהרע וואסערען

צום אטלאנטיק. פון געגענדען וואו קראנקהייטען און פעסטען פרוכפערען זיך קומען די וואסערען פון דער אמאזאנע. ביי איהרע ברעגעס האלטען וואך מחנות קראקאדילען און אייביג גרינען דארט די בוימער, שפיגלען זייערע צווייגען און קרוינען אינ'ם ברייטען שטראם.

גרין־געבלעך ציהען זיך די וואסערען, ברייט, ברייט אזש ביז צו מזרח און מעריב הימעל־ברעגעס. מיט דער איידעלסטער גרינקייט הויבען זיך ארויס אינזלען פון שטראם, און ס'וואסער ביי די אינזלען גיסט זיך איבער פון גרין־גרין ביז אליווען און אראנזש קאליר. די אייביג גרינע אינזלען, קען מען מיינען, אז זיי שווימען אום אויף די אמאזאנען־וואסערען ווי אויסגעריסענע קעמפפעס; צוזאמען מיט'ן ברייטען שטראם טראגען זיי זיך צום ים.

ביי די ברעגעס פון דער אמאזאנע וואקסען די גומי־בוימער, און אין די אמאזאנען טאלען, צוזאמען מיט די קראנקהייטען בעווייזט זיך צומאל דאס גליק און ווינקט און רופט די מענשען פון דער ווייסער וועלט.

עס ציהען זיך שיפען ארויף, אנטקעגען וואסער; אזש קיין באליוויא און עקוואדאר ציהט זיך דער וועג. אין די ווינקעלאך פון די שיפען האט זיך דער געלער פיבער בעהאלטען און ער לויערט און ווארט ביז די שיף וועט דעם ווייסען מענשען ווייטער פון ברעג אוועקפיהרען...

האט דען ווער געציילט אמאל די קרבנות וואס די ווייסע וועלט האט געבראכט צו דער קעניגען פון די טייכען ?

ס'האט נאך די אלטע וועלט ליעב, ערגעץ וואו אין פערוואר־פענע עקען פון דער וועלט, צו טרייבען דעם האנדעל מיט קנעכט און דארטען אהין, וואו עס פרוכטפערען זיך די גומי־בוימער מיט דער געלער פעסט האט די ווייסע וועלט איהר תאוה איבערגע־טראגען.

און די שטאדט פארא אדער בעלעם, ווי זי הייסט אפיציעל

— איז דער טויער צו די אמאזאנען וואסערען. די הויפט־גאסען איהרע זאגען עדות אויף אלטע, גוטע צייטען. די שטאדט ליעגט ביים ברעג און איהרע גאסען פערלויפען ביז צום גרינלעך־פער־שלייערטען וואסער.

דא איז דער צענטער פון דעם גומי־האנדעל און אהער קומען אן פון די גומי־געגענדען גרויסע און קליינע שיפען, לאדען אוים אין האפען די בלאטיג־ברוינע גומי־קנוילען.

די גומי, וואס ווערט פון די בוימער ארויסגעצאפט אין א פליסיגען צושטאנד, ווערט דארט אויף אנ'ארט געגאסען אויף א שטעקען וואס דרעהט זיך איבער א פייער. די גומי פליסיגקייט ווערט אויפ'ן שטעקען פערטריקענט ביז עם זאמעלט זיך אן א גרוי־סער, קייל־עכדיגער קנויל, א פאר הונדערט פונט שווער; ערשט יעמאלט נעהמט מען דעם פערגליווערטען גומי־קנויל אראב פון שטעקען.

די גומי קומט אן קיין פארא און דא, אין האפען, ווערען די שיפען אויסגעלאדען. נאקעט ביז די לענדען שטעהען נעגער מיט שווערע מוסקולען און לאדען אוים די גומי. מיט אן אייזערנעם האטשיק כאפט איינער אויף א גומי־קנויל און שליידערט עם צום צווייטען און דער צווייטער — צום דריטען. די שווארצלאך־ברוינע מוסקולען בעוועגען זיך ריטמיש און דער שוויים מאכט דעם בראנזען־לייב בלישטשען אנטקעגען דער זון.

אין דעם אייגענעם האפען וויגען זיך די זעגעל־בוימער, פון די שיפען, וואס האבען פרוכטען געבראכט אין דער גרויסער שטאדט אריין פערקויפען.

און די גרויסע שטאדט ליעגט ווי אין א לייכטען דרימעל. די זון שמייסט מיט פייכטע שטראהלען און וואשט דאס לייב אונ־טער'ן העמד. ביי א צוויי הונדערט טויזענד איינוואוינער שאצט מען דא, אבער ביי טאג קען מען מיינען, אז די הייזער זענען לע־דיג, בלויז פאר א פוץ ציהען זיך אוועק די שעהנע גאסען, פון ביידע זייטען געדיכט מיט בוימער פערפלאנצט.

די שטאָדט איז אַלט גאַנצע דריי הונדערט יאָהר און דאָך קען מען מיינען אַז נעכטען ערשט איז זי אויפגעבויט געוואָרען. בלויז די אַלטע קירכעס און די שווארץ געקליידעטע גלחים אין די טירען טראָגען דיך אַוועק אויף א ווײַלע אין די אַלטע צייטען און דער שווערער צעוואָרעמטער געדאַנק הויבט אָן עפּעס צו וועקען, עפּעס צו דערמאָנען:

„אמאָל גאָר אמאָל... מיט דריי הונדערט יאָהר צוריק, האָט פראַנציסקאָ קאָלדעריא דע קאַסטעללאָ־בראַנקאָ זיך געלאָזט מיט זיינע שיפען"..

דער זיסער מידער דרימעל לאָזט אָבער ניט דעם געדאַנק זיין וואָך. און די זון וואָס האָט זיך ווי צושמאָלצען און צוגאָסען אין דער גאַנצער לופט מאַכט די ברעמען אַזוי שוואַך, זיי פאַלען אראָב און דורך א שמאָל שפּעלטעלע בלאָנזשעט דער בליק ארויס.

גרויסע פויגעל, פון דער אָדלער משפּחה „סאַניטאַרען" הייסען זיי, געהען אום אין די גאַסען, פּלאָנטערן זיך ממש אונטער די פיס. זייער רעכט היט די רעגיערונג אָב מעהר ווי דאָס רעכט פון איהרע בירגער. דאָס זענען אָדלער־קינדער וואָס האָבען בעוויליגט צו וואוינען מיט די מענשען און אויפקלייבען די שטיקלאך אָבפאַל וואָס פוילט און שפּרייט אוים א פּעסט אין די גאַסען. אויפ'ן פלייש און פיש־מאַרק רייסען זיי פשוט פון די הענט די פלייש; געדולדיג קוקט דער קצב אויף זיי, וואגט ניט א האַנט, אויפצוהויבען אויף דעם „סאַנעטאַר". איהם האָט די רעגיערונג דאָ אַנגעשטעלט די שטאָדט אין ריינקייט צו האַלטען.

אַז די זון פערגעהט און די עלעקטרישע לאָמפען צינדען זיך אָן ווערט דרויסען ניט קיהלער — אבער מענשען בעווייזען זיך אין די גאַסען. ארום עלעקטרישען ליכט פערזאַמלען זיך שמעטערלינגען און נאַכט פליגעלעך, רייסען זיך צום פייער; זשוקלאך פון אַלע קאָלירען שלאָגען זיך טרוקען אָב אָן דעם לאַמטערען און פאַלען אויף דר'ערד.

די שמעטערלינגען וואָס פּרוכפּערען זיך דאָ גרויסע ווי פויגעל

געלאַך, ווערען צו׳מזיק׳ט רייסענדיג זיך צום ליכט, צובלוטיגטע פאַלען זיי אויף דר׳ערד און מיט אַלע כחות פּרובען זיי זיך נאָך אויפהויבען ; פּאַכען מיט די פליגעל און פאַלען ווידער אַראָב.

אַז די נאַכט קומט אָן קריכען אַרוים פון זייערע שפּאַלטען יאַשטשורקעס און זשוקעס און טרעפען צו דיר אין צימער אַריין. די יאַשטשורקעס, גרינינקע, זענען היימיש אין אַלע הייזער, אָרים צי רייך, שלייכען זיך אום אויף די ווענט, כאַפּען אוים די פליגען אין שטוב, אַזוי פלינק, אַזוי שטיל..

אָנגעקומען בין איך אין אָווענד, און אַז כ׳האָב געעפענט די טיר פון מיין צימער אין דעם אַלטמאָדישען האָטעל, און אַז כ׳האָב ס׳ליכט אויפגעמאַכט — האָבען זיך אין אַלע עקען פון צימער גע־לאָזט לויפען שוואַרצע, ברייטע זשוקעס, מיט אַזאַ שטילען גע־רויש האָבען זיי זיך אין די ווינקאַלעך געשלייכט ; מיר איז אַזש אַ פרעסטיל דורכגעלאָפען איבער׳ן פלייצע און כ׳האָב אָנ־געשטעלט מיין צושראָקען געזיכט צום האָטעל־דיענער וואָס האָט בלויז פּאָרטוגעזיש פערשטאַנען, ווי איינער זאָגט :

— זיי וועלען דאָך מיך אויפעסען איבער נאַכט !

נאָר ער האָט מיך בערוהיגט מיט זיין גוטמוטיגען שמייכעל :

— זיי האָבען נאָך ביי אונז, חלילה, קיין מענשען ניט אויפ־געגעסען.

ווי איהר זעהט האָט ער דעם אמת געזאָגט, אָבער איך בין די גאַנצע נאַכט געלעגען וואָך ניט פערשלאָפענדיג ס׳ליכט און אויף מיין פענסטער, וואָס איז געווען אין סטעליע, האָבען זיך כסדר אָנ־געשלאָגען שווערע ווייסע שמעטערלינגען, געבעטען זיך צו מיר אין ליכטיגען צימער אַריין.

יעדע שטאָדט האָט איהר מזרח און מערב; איהר שאָטען און ליכט. איהרע ריינע ברייטע גאַסען און שמאָלע הינטערגעס־לאָך. דאָ, אין פּאַראַ, האָט די ציוויליזאַציע פערנומען איין טייל שטאָדט. ווילעס, סעדער, רחבות און זויבער —

פערנעהמט זיך אָן אַ זייט — די גאַסען ענג, שמוציג, אפילו

די „סאניסטארען" ווייכען אויס די דאָזיגע הינטער־געסלאך. אפילו קיין בוימער איז דאָ ניט צו זעהן. אַט דאָ אינ'ם הארצען פון די טראָפּיקס, וואו א שטיין אפילו גרינט און בליהט; אין די אָרימע גאסען — כמעט קיין בוימער ניטאָ.

אין די זייטיגע אָרימע געסלאך לויפען אום די קינדערלאך אָדם־נאקעט. די נאקעטע נעגער־קינדערלאך זעהן אויס ווי שוואר־צע גרויסע זשוקעס, שפּילען זיך אויף די מיסט־בערגלאך. און כאָטש דאָ איז דער זיס־ווארימער לופט בין איך אזוי גוטמוטיג גע־ווען, אזש מיין שנאה צו דער ציוויליזאציע איז פערשוואונדען, דאָך, פערקריכענדיג אין די געסלאך, מיט א נאס, צוגעקלעפּט העמד צום לייב פון שוויים, האָט מיך אזש א פרייד ארומגעכאפּט דערזעהענדיג די נאַקעטע קינדערלאך אין מיטען העלען טאָג.

מיט א זיסען דרימעל אין מיין גאנצען וועזען בין איך דורך טעג און אבענדען אומגעגאנגען פון גאס צו גאס און פון מארק צו מאַרק. מיט פערלאנגען גאָר קינדערשע; געקוקט ווי די ברייטע וואסערען גיסען זיך איבער פון איין גרינעם קאָליר אין דעם אנ־דערען.

אויפ'ן מארק פערקויפט מען מאלפּעס; טראכט איך מיר, כ'וועל גאָר מיר איינהאנדלען א קליינע מאלפּע, גרויס ווי א בראַ־זעלע, מיט א מענשענעם קעפּעלע. פּרוב איך עס א גלעט טאָן, טוט עס מיר א ביס אין פינגער און בעהאלט זיך אין א ווינקעל.

האנדעל איך מיר איין אַ גרינעם פּאפּוגאי, וואָס קען רעדען און פייפען און כ'לאָז מיר קויפען א שטייג פון זיינעט וועגען. דערווייילע טראג איך איהם צוגעבונדען צו א ברעטעלע און אויפ'ן ברעטעלע א בלעכעל מיט עסען.

איך קום אריין אין א געשעפט, וואו מען קריגט אלץ מיט אנ׳־
— פערקויף מיר א שטייג. אַט די דאָרט וואָס הענגט אויי־בען.

— פאר וועמען בעדארפסטו א שטייג?

— איך בעדארף עס פאר א פּאפּוגאי.

שווייגט ער, דער קרעמער, און ריהרט זיך ניט פון ארט.

— פערקויף מיר די שטייג וואס הענגט דארט אויבען.

— זי טויג ניט פאר דיר.

— פארוואס טויג זי ניט?

— ווייל די ראמען זענען פון האלץ און דער פאפוגאי וועט די האלץ איבערגריזשען.

— און אז ער וועט דאס איבערגריזשען?

— אין א חודש ארום וועסטו בעדארפען קויפען אן אנדער שטייג.

— טא גיב מיר אן אייזערנע.

— ביי מיר איז ניטא, איך וועל מיטשיקען מיינעם א מענשען וועט ער דיר בעווייזען וואו דו קענסט קריגען א שטייג.

אט א פאלק, דער בראזיליאנער! איז עס ערענטליכקייט? איז עס נארישקייט? ניין, ס'איז גוטמוטיגקייט...

ווארים אין קיין שום לאנד וואלט מיר גאר ניט איינגעפאלען פאפוגאיען צו קויפען; מיט קינדערשקייטען זיך אבצוגעבען. און דא — ממש א קינד.

א ליטווישען אידען וואס כ'האב דא געטראפען און וואס פלאנטערט זיך שוין ארום אין דעם געגענד א פאר צעהנדליג יאהר — ער איז אפילו דא געבליבען א פילאסאף:

— ווי געהן דא די צייטען? — האב איך איהם געפרעגט.

— זינט מענשען האבען אויפגעהערט צו שטארבען פון געלען פיבער האט זיך ס'גליק אבגעטאן פון לאנד.

א פנים, אז ניט ביי יעדען ווערט דא דער געדאנק אנטשלאפען...

אין פארא האב איך געפונען די שעהנסטע ספרדיש־אידישע קהלה.

36.
אידען אין פארא.

ביי אַ דריי־פיער טויזענד נפשות צעהלען זיי דאַ.

אַבער ניט פון אונזערע מקומות זענען זיי אריבערגעקומען. דער גרעסטער טייל איז פון מאראָקאָ און גיבראלטאַר. אייניגע פון ארץ ישראל. זייער שפּראַך איז שפּאניש, פּאָרטוגעזיש, ווי אויך העברעאיש. זייער העברעאיש מיט דער ספרדישער הברה קלינגט ווי אַראַביש, ארויסרעדענדיג דעם „חית“ פון האלז. זיי פערנעה־מען דאַ אַן אנגעזעהענעם פּלאַץ אין דער געזעלשאַפט; כמעט דער גאנצער גומי־האנדעל, וואָס ווערט דאַ געפיהרט אין די אמאַזאָנען טאָלען, ליגט אין זייערע הענט. זייערע פאָרשטעהער זיצען אין לאָנדאָן און קאָנטראָלירען דעם גומי האנדעל אין אייראָפּאַ. זיי פיה־רען זיך אריסטאָקראטיש אַבער שטרענג ארטאָדאָקסאַל־אידיש. האלטען זייער הויז אַבגעשלאָסען פון דער ניט אידישער וועלט. שבת זענען אַלע געשעפטען געשלאָסען און אין פּארא איז עס שטארק צו מערקען.

די יונגוואַרג פאַהרען גאַנץ אָפט שטודירען קיין אייראָפּאַ און קומענדיג אַ היים, שרייבען זיי פאַר זיך אוים כלות פון אלזשיר. גרויסע פּאַטריאָטען פון פראנקרייך, וואָס האָט אויסגעבעסערט דאָרט זייער לאַגע אין מאראָקאָ און, פון דעם „אליאנס“, וואָס עפענט דאָרט שולען פון זייערטוועגען.

בעגעגענט האָב איך מיך מיט זיי אויף אַ ריהרענדען אופן:

זיצענדיג אזוי איין פריהמאָרגען ביי זיך אין האָטעל און פּאַכענדיג מיט אַ ציטונג צו מאכען אַ קיהל ווינטעלע ארום זיך, פּלוצלונג לאָזט זיך אריין אַן עולם מענשען מיט אַזאַ חשוב׳ען אויסזעהן, אַז דער ווירטה פון דעם אַלטמאָדישען האָטעל איז אַבי־סעל צוטומעלט געוואָרען. איך הער אַז מען פרעגט זיך נאָך אויף מיר.

— וואָס איז דאָס?

לאָזט זיך אויס, אז מימז א פּאָר טעג צוריק האָב איך געהאַט א שמועס מיט דעם רעדאַקטאָר פון דער אָרטיגער אנגעזעהענער ציַיטונג „פאלהא דע נארטע". צווישען אנדערע זאכען האָב איך זיך ביי איהם נאָכגעפרעגט אויב אידען זענען דאָ פאראנען אין פּאַרא; ער האָט דעם שמועס פּערעפּענטליכט, זאגאר אָנווייזענדיג דעם האָטעל וואו כ'וואוין, און דאָס איז עס געקומען א דעפּוטאַציע מיך צו מקבל פּנים זיין.

די עלטערע האָבען גערעדט העברעאיש מיט מיר; די אינגע־רע — דייטש, ענגליש, אבער העברעאיש גאנץ שוואך. ס'איז גע־ווען פרייטאג און זיי האָבען מיך איינגעלאדען, איך זאָל דעם שבת פערברענגען מיט זיי...

ס'איז שווער פעסטצושטעלען ווען די ספרדישע אידען האָבען אָנגעהויבען צו ציהען אהער. אויפ'ן ארון־קודש אין דער אַלטער שול'כעל איז אויפגעשריבען דער יאָהר תר"ה, געגויע זיעבציג יאהר צוריק. זיי אליין דענקען, אז שוין א פּאָר הונדערט יאהר, צייט די אידען פון פּאָרטוגאל און שפּאניען האָבען זיך אָנגעהויבען דאָ צו בעזעצען. זיי האָבען מיר דערצעהלט, אז דאָן פּעדראָ דער צווייטער, דער לעצטער קעניג פון בראזיל, וואָס איז געווען א קענער און ליעבהאָבער פון העברעאיש, האָט פערנומען פון פּארא אַלע אַלטע אידישע אנטיקען פון שוהל און האָט עס אָבגעשיקט קיין ליסאבאן.

אין מיטען שטאָדט כמעט, געפינט זיך אן אלט בית־עולם'ל, שוין אָבגעשלאָסען. די עלטסטע מצבות פון יאָהר תרכ"ז; ס'איז מיט פופציג יאהר צוריק. דער דאטום שטימט מיט דער צייט וואָס די אמאזאָנען געגענדען זענען געעפענט געווארען פאר דעם אינ־טערנאציאָנאלען האנדעל, און איך גלויב, אז יעמאלט זענען פיעל פון זייערע עלטערען אהער אָנגעקומען, געשטארבען פון דעם געלען פיבער.

איך וויל דאָ בעמערקען, אז פּארא איז דער איינציגער פּלאַץ אין בראזיליען וואָס אידען האָבען בעזונדערע בית־עולם'ס, דער

נייער בית־עולם איז ברייט און גרויס און דערמאָהנט, אז דאָ איז א אידישע שטאָדט ערגעץ נאָהנט.

ארומגעצאָמט מיט אַ נידריגען געמויערטען צוים, ליגען דריי חכמ'ס, רבנים, בעגראָבען. ביי איינעם אויף דער מצבה איז אויס־געקריצט:

„נפטר מחוץ לזמנו וחוץ למקומו" (געשטאָרבען ניט אין דער צייט און ניט אויף זיין אָרט).

צי האָט ער עס געהייסען אליין זיך אויסקריצען, אָדער צי האָט עס אנ'אנדערער געטהאָן נאָך זיין טויט — איינס איז זיכער, אז אַט די אידען, כאָטש לעבענדיג אין שפע, דאָך שפירען זיי זיך אָבגעריסען און דערוויימערט פון א היים.

דער נוסח פון זייער דאַווענען אין שוהל איז מיר אויסגעקו־מען אביסעל פרעמדלאָך, און דער ניגון אין דעם אראביש־שפּאַ־נישען סטיל, האָט אויף מיר מיט עטוואס ווייטעם געבלאָזען.

עליות אבער פערקויפט מען פּונקט ווי ביי אונז נאָר אויף פּאָר־טוגעזיש, מען האָט מיר מכבד געווען מיט מפטיר און כ'האָב שטארק געבלאָנדזשעט. מיין אשכנז'ישער דיאלעקט און דער ווילד־נער ניגון האָט זיי געמאכט די אויערען אָנשפּיצען און דעם אטעם איינהאַלטען. דער גבאי האָט מיר דערמאָהנט, אז איך בעדאַרף בענשען גומל נאָך דעם ווי איך האָב דורכגעמאכט אזא רייזע אויפ'ן ים. איך האָב מיך געשפּירט פּונקט ווי יעמאָלט, ווען כ'בין געוואָרען בעל מצוה און צום ערשטען מאָל געוואָרען א מחותן מיט דעם עלטערען, בערדיגען עולם.

נאָכ'ן דאַווענען האָבען די יונגוואַרג געקושט די הענט פון די גרויסע און ווינשענדיג א שבת ברכה.

שבת צו נאכטס האָב איך פערבראכט אין הויז פון א רייך אריסטאָקראַטיש פּאָר־פאָלק; ער האָט געשטודירט אין פראַנקרייך און זי קומט פון אלזשיר.

מיר זענען געזעסען, געפעכערט זיך מיט זיידענע פעכערס, אז ס'זאָל ניט זיין אזוי היים. אויף די ווייסע ווענט האָבען זיך גריי־

נע יאשטשערקאלאך ארומגעשלייכט. דער געשפּרעך האָט זיך געפיהרט אין העברעאיש און אין ענגליש און אזוי האָבען מיר זיך צורעדט וועגען אידען אויף דער וועלט. דאָ ערשט האָב איך מיך דערוואוסט, וואָס פאר א וואנט עס טיילט אונזערע מזרח־אידען אב פון אונזערע צפון־אידען

זיך בעטראכטען זיי אלס די אמת'ע אידען, און אויב עס ווארט עפּעס א גאולה אויף אידען, איז עס זיי געמיינט געווארען. קיין אהנונג פון די מיליאָנען אידען אין רוסלאנד און אין פּוילען; זייער לעבען און שטרעבען.

איך דערמאָהן מיך ווי אזוי יעדער שלעכטער גרוס וואָס איז צו אונז דערגאנגען פון מאראקא, אז דאָרט רודפ'ט מען אונזערע ברידער — וואָס פאר א טיפען אבקלאנג עס האָט געהאט אין דעם הארצען פון דעם צפון־אידען!

לאָזט זיך אבער אויס, אז אפילו די וועלטליכע פון די מאַראקאנער אידען האָבען קיין בעגריף ניט פון דעם ברייטען פיעל־פארביגען לעבען אונזערען, ווייסען אפילו ניט, אז אין די מיליאָנען גרייכען אונזערע מחנות.

מיט גרויס פערדרוס האָט צו מיר איינער געזאָגט אויף העברעאיש:

— אך חרפה ובוז מביאים עלינו יהודי רוסיה במסרם את עצמם לזימה (צו חרפה און צו שאנד מאכען אונז די רוסישע אידען מיט דעם וואָס זיי פערקויפען זיך צו אן אויסגעלאסענעם לעבען).

דאָס איז דער איינציגער בעגריף וואָס זיי האָבען פון אונז: די אידען פון די צפון לענדער זענען שווינדלער, פרויען־הענדלער.

מיינע רייד איבער די רוסישע אידען, זייער לעבען און שאפען — ס'האָט א מין אונצוטרוי און שמייכעל ארויסגערופען...

און וואָס אנבעלאנגט דעם אידישען פרויען־הענדעל, וואָס האָט זיך אזוי איינגעוואָרצעלט אין די זידליכע לענדער, ווייזט אויס, אז ער האָט ניט אויסגעמיטען פאַראַ אויך.

אויפ'ן נייעם בית־עולם ציהען זיך שורות פיינע, מורמעלשטיינענע מצבות מיט דעם גוט בעקאנטען נוסח: „פה נקברה העלמה שמחה בקצור ימים ושנים“... געקומען פון פוילען, רומעניע, ארעס...

אונזערע אידען — בלויז צוויי האָב איך דאָרט בעגעגענט זיי האָבען מיר פון נאָך צוויי דערצעהלט.

— וואָס זשע טוט איהר דאָ?

— פעדלען.

— טרעפט איהר זיך מיט די ספרדישע אידען?

— ניין. זיי שעהמען זיך מיט אונז.

— ווי זשע אבער קומט איהר אהער? וואָס פאַר א גוט יאָהר האָט אייך געבראכט אהער? מילא איך בין דאָך א געפאנגענע־נער געבראכט געוואָרען. אבער איהר — וואס פאר א גוט יאָהר האָט אייך אהער פערטראָגען?...

— וואס וואונדערט אייך אזוי? מיר זענען דאָך עפּעס אי־דען...

יא. אמת. מיר זענען אידען...

יוני — נאָוועמבער 1914.